

2012

Ж

В. 2226

БИБЛІОТЕКА НАЙЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ
ПОДЪ РЕДАКЦІЮ И. БЕЛЕЯ
Томъ XXXII.

П Р И Ч Е П А

ПОВѢСТЬ

И В А Н А Н Е Ч У Я

Выданье второе.

ЛВОВЪ 1889.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка
пѣдъ зарядомъ К. Беднарского.

4 p

Повѣсть „Причепу“, печатану первѣстно 1869 р. въ „Правдѣ“, потѣмъ 1872 р. выдану у Львовѣ окремою книжкою, печатаемо теперь другимъ накладомъ за дозволомъ автора и зъ его поправками, а на выразне его жаданье задержуемо, на скѣлько лишъ можливо при нашѣй етимологичнѣй правониси, и всѣ особливѣй прикметы мовы руско-украиньскои.

Редакція.

Збїрка М. С. ВОЗНЯКА

**ЛВВІВЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 36135**

и 23892

I.

Въ осени, після другої Пречистої, въ чималому селі Нестеринцяхъ, вечірньою добою, сидівъ отець Федіръ Чепурновській на канапі въ своїй світлиці. На другімъ кінці канапи сидівъ близькій сусіда його, отець Мойсей. Було вже пізенько. Сьмія о. Федора, повечерявши зъ гостемъ, розійшлася по хатахъ одпочивати. О. Федіръ зостався зъ гостемъ побалакати, якъ бувавъ межъ близькими сусідами.

Не були вони товаришівъ по школі, але всь знали, що о. Федіръ зъ о. Мойсеемъ жувуть душа въ душу, дуже часто їздять одинъ до одного и якъ зійдуться, то не швидко розійдуться.

О. Федіръ бувъ веселый, реготунь. Не одинъ повітъ знавъ о. Федора: його знала навѣть вся губернія. Хто не памятавъ його круглого, повного, червоного лица, його круглыхъ, великихъ, сьрихъ, веселыхъ очей! Якій-жь то були веселі очі! Самі реготались навѣть тоді, якъ о. Федіръ журился або сумувавъ.

Його повні, червоної уста, здається, були зроду складені за-для сміху. Вони стулялись тільки тоді хіба, якъ у сонного о. Федора злипались очі. А то все було межъ червоними губами блищить два рядки бь-лыхъ, рівнихъ, дробнихъ зубівъ! Голову його вкривали коротенькій, до плечъ, ясній косы, зроду завиті кучерями по всій голові; такъ и стирчали кругомъ, неначе въ кївськихъ протодіаконівъ.

Реготуномъ його знали всѣ: и попы й дяки, и мужики, навѣтъ паны й жидаы. Куды було нѣ приѣде въ гостѣ, вже було наймиты, погоничѣ на дворѣ пѣднимають регѣтъ. Було ступить на порѣгѣ, покаже кучеряву голову, блисне веселыми очима, — всѣ гостѣ ажъ за боки берутся. Скаже й прикаже, — заразъ пѣде регѣтъ по хатахъ. Всѣ любили о. Федора, всѣ, навѣтъ дѣти, бѣгали за нимъ слѣдкомъ, ловлячи його веселе слово.

Зѣ себе бувъ о. Федѣръ огрядный, высокій, плечистый. На мякихъ плечахъ було його ряса ажъ улипне. Шия въ його була така коротка, нѣбы голова лежала на самыхъ плечахъ. Мовчати не любивъ о. Федѣръ. Було або говорить, або регочеться, або разомъ и регоче й говорить, та все голову закидае ажъ на плечѣ. Кучеряве волоса було дрижить на головѣ, а плечѣ й груди — ажъ ходоромъ ходять!

О. Мойсей бувъ высокій, сухій. Довгій, рѣдкій, мякій косы попрелипали до його стовбоватой головы, розсыпавшись тоненькими, позлѣплюваными пасмами по плечахъ. Зѣ пѣдѣ густыхъ брѣвъ блищали чорнї якъ теренъ очи. На сухому, жовтому, довгому лицѣ щоки глибоко позападали, а мѣжъ рѣдкою бородою та малыми вусами темнѣли синї губы.

Тодѣ, якъ о. Федѣръ жартувавъ, смѣявся навѣтъ зѣ рѣдного батька, зѣ свои жѣнки, його приятель все було сумуе та жалѣється на слугъ, на жѣнку, на господарство. Не одна тѣльки однаковѣсть удачи зводитъ людей до купы: частѣйше робить людей близькими приятелями противнѣсть ихъ удачи.

— Якъ бы, о. Мойсей, зѣ насъ двоухъ та зробився одинъ пѣпъ! — каже було о. Федѣръ, — що бѣ то за

диво вышло! Якій бы то бувъ по́пъ и великій, и широкій, и товстый и довгій!

Свѣтлиця о. Федора була невелика. По-пóдъ стѣнами стояло дванацять стóльцѣвъ, въ куткахъ — косіи столики а надъ ними въ горѣ — косинчики зъ корнизомъ на книжки, на просекуры; коло стѣны стояла мода, а передъ канапою — стóль. На стѣнахъ висѣло багато образѣвъ, невеликихъ картинокъ, у чорныхъ узенькихъ рамкахъ, а коло порога висѣвъ у бѣлому клубуцѣ, намальований олѣйными фарбами, якійсь давній митрополитъ, червоний на виду и весь обвѣшаний червоними стрѣчками, мовъ молодця намистомъ.

О. Мойсей притулился въ однóмъ кутку канапы, а о. Федóръ розлѣгся въ другому, закинувши голову на спинку канапы. При двохъ свѣчкахъ, на фонѣ темно-бронзовою обивки канапы, обидвѣ постатѣ такъ чисто малювались, неначе на чорному полѣ картины дуже ясне малюваня.

Довгій, сухій о. Мойсей бувъ похожій на тыхъ довгихъ, темныхъ, аскетичныхъ святихъ, що малюють на византійськихъ образахъ. И ряса його, зъ доброю товстою шерстю, спадала навкруги його такими-жъ довгими фалдами, и фалды переламувались такъ-же гостро, впоперекъ, якъ и на византійськихъ образахъ.

На другóмъ боцѣ канапы червонѣло повне, кругле лице о. Федора, неначе лице товстого, свѣжого амура, що вышивають гарусомъ на подушкахъ, наляпавши йому щоки червоними нитками.

Вже въ хатахъ все послуло, всюды стало тихо, тóльки годинникъ на стѣнѣ цокавъ, дѣвниво гойдаючи маятникомъ.

Передъ павъ-отцями, на столѣ, закрытому червоною

шерстяною скатертью, межъ двома свѣчками, стоявъ повный графинъ горѣлки. Промѣня одъ свѣчокъ пронизувало пляшку зъ обохъ боковъ, выгравало въ жовтѣй, чистѣй, якъ слюза, горѣлецъ, заправлянои пахучими корѣцями, — бодяномъ, каманомъ та гвоздичками, бльщало веселыми искрами на рѣзанѣй затыцѣ, на чистыхъ, прозорчастыхъ бокахъ графина. Коло графина стояла тарѣлка зъ паляницею и мисочка зъ вишневымъ варенямъ.

— А що, о. Мойсей! Чи выпемо по чарцѣ? — запытавъ о. Федѣръ.

О. Мойсей такъ смутно, такъ жалѣбно подивився на графинъ, неначе вѣнъ жалкувавъ за якоюсь великою стратою, неначе въ його або дитина вмерла, або конѣ вкрадено. Ажъ притухли його чорнѣи очи, а темне, чорнуюте лице стало ще темнѣйше.

— Хиба-жь ты не знаєшь, що минѣ не можна пити? — одказавъ о. Мойсей.

— А що-жь мы отсе робити мемо въ гостяхъ? Хиба будеме дивитись одинъ одному въ вѣчи?

— О-той докторъ мене дуже лякає, — одказавъ о. Мойсей. — И позавчора казавъ моѣй Маріа Ивановнѣ, щобъ я покинувъ горѣлку пити, а-то погано буде...

— А ты ймешь вѣры докторамъ! Що нѣ докторъ, то й брехунъ! Вѣнъ говорить, абы языкъ вертѣвся. — О. Федѣръ закинувъ голову назадъ, пѣднявъ у гору коротеньку борѣдку, и захихикавъ, показуючи два рядки бѣлыхъ зубѣвъ. Канапа затряслась, а ближчій стѣлецъ ажъ нѣжками застукотѣли объ помѣсть. — А я докторѣвъ не слухаю! — промовивъ далѣ о. Федѣръ. — Вѣнъ минѣ скаже не їсти того й того, а я на злѣсть наїмся, та поздоровшаю. Докторъ каже, а ты роби навыворѣтъ; тодѣ якъ-разъ добре буде.

О. Федѣръ зновѣ зареготовавсь и наливѣ двѣ чарки горѣлки. Запахло въ хатѣ спиртомѣ, корѣнямѣ.

— Будѣмо здорові! — промовивѣ о. Федѣръ, и выпивѣ, прицмокуючи.

Вѣ о. Мойсея слинка покотилась. Чудові пахошѣ торкнули його фантазію, нагадали йому про якісь чудові сады теплого краю. Омана смаку разомѣ зъ маною фантазіи була дуже велика! О. Мойсей нахиливѣ голову нижче, не одрываючи очей одѣ чарки.

— Начинай бо, о. Мойсей! Чого-жѣ ты скривився, якѣ середа на пятницю?

— Не можна, братѣ, не можна! Ты-жѣ бачишь, якѣ я кашляю. Не дурно-жѣ казавѣ докторѣ, що въ мене зъ роду нахильнѣсть до грудной болѣзни, бо въ мене шия дуже довга.

— Хи, хи, хи! — зареготовавсь о. Федѣръ. — Не одрубувати-жѣ тобѣ шиѣ, щобѣ можна було горѣлку пити. Въ довгу шию лучче текти-ме, мовѣ у лотоки... Осѣ попробуй!

О. Федѣръ пѣднйавѣ чарку проти свѣчки. Кришталева чарка неначе засмѣялась проти вогню. Червоножовтий, чистый наивтокѣ замиготѣвъ искорками, неначе въ йому грало лѣтнѣ марево, а чудові пахошѣ лоскотали въ носѣ, въ горлѣ, по язѣцѣ.

О. Мойсея потягло до чарки нѣбы двома мѣцными руками. Велиѣ искушеніѣ, — промовивѣ вѣнѣ.

— И що зашкочить одна чарка? вговорювавѣ далѣ о. Федѣръ. Чарка — то одна крапля. Вона тобѣ горла вѣсього не помочить.

— Може й справдѣ такѣ! — промовивѣ о. Мойсей, радий, що знайшовѣ сяку-таку причину.

Що Божого дня о. Мойсей зарѣкався пити й кури-

ти. Але що Божого дня було знайде якусь причину, щобъ розрѣшити нѣбы въ останній разъ. А потѣмъ зновъ дававъ собѣ зарокъ, и зновъ знаходився той капостный, останній разъ. И теперъ — очи його повеселѣйшали. Вѣнъ узявъ чарку, пѣднѣвъ тѣ до свѣтла, подививсь на неї любо, якъ мати на свою дитину, и тихенько почавъ цѣдити въ ротъ, помалу задираючи голову. Довго державъ вѣнъ чарку коло рта, высмоктувавъ останню крапельку и, одѣрвавши чарку, почавъ утягувати въ ротъ синї свои губы.

— Яке-жь то добро, отся горѣлка! — промовивъ тихо о. Мойсей. — И той розумный бувъ, хто тѣ загадавъ!

Вѣнъ схопився зъ мѣсця и хотѣвъ налити другу чарку.

О. Федѣръ мѣттю пѣднѣвъ графинъ у гору.

— Е, о. Мойсей, выбачай на сей разъ! Просивъ я тебе, а теперъ попроси ты мене! Ха, ха, ха!

О. Мойсей сялою взявъ пляшку и выпивъ другу чарку.

Перегодя о. Федѣръ закуривъ сигарку. Першїй свѣжїй дымокъ дуже залоскотавъ у носѣ въ гостя.

— Не кури, будь ласка! — просивъ о. Мойсей. Ты-жь знаєшь, що докторъ не дозволяє минѣ й курити. Не дражни мене!

— Одчепись ты зъ своимъ докторомъ! Якъ його слухати, то й зъ голоду вмерти треба.

— Стѣльки разъ я зарѣкався не курити! — каже о. Мойсей. — Одже-жь не покину! Поки не чую дыму, то й байдуже! А якъ курить хто минѣ пѣдъ носомъ, то здасться, отдавъ бы все на свѣтѣ, щобъ тѣльки покоштувати того поганого зѣля.

— Коли хочеш кидати, то не зразу, а помаленьку. Одинъ день покури тричи, другого дня — двѣчи. Отъ почни такъ зъ сього вечора! На, кури!

— Може ты й правду кажешь, — промовивъ о. Мойсей вже далеко веселѣйше. — Дай, покурю, та й закаюсь!

Закадили панъ-отцѣ и поодкидали головы въ кутки канапы. И полилась ихъ розмова щира, непотайна. Безъ жодныхъ свѣдковѣ чужихъ и своихъ рѣднихъ, въ тихой, теплой свѣтлицѣ середъ спокою темной, осѣяной ночѣ, за чаркою доброю горѣлки, або наливки, — не разъ було панъ-отцѣ пробалакають цѣлу нѣчь до свѣта. Вже матушка, выпавшись, було выгляне зъ дверей, гримне на ихъ, та й зновъ засне, а панъ-отцѣ на те не вважають! Нѣчна, пѣзня доба, чарка горѣлки розгортують душу, розвязують мову, додають красномовности навѣть не красномовной речи мовчуна о. Мойсея.

Батюшки мовчали, втагуючи въ себе дымъ и бучѣмъ збирали розкидані думы, выбираючи ту, зъ котрой треба-бъ почати розмову.

— Якъ же, о. Мойсей, твоя сѣмѣя?

— Моя сѣмѣя? Не благословивъ Богъ мене сѣмею! Не растутъ мои дѣти. Чи мене за що Богъ карає, чи я самъ не здоровый, чи моя жѣнка така. Отъ и сѣ дѣти, що позоставались живі... чогось вже мизернѣють, кривляться...

— Ты плачешь, що твои дѣти вмирають, а мой вже й геть то живучі. Такого ихъ, такого ихъ, що далебѣгъ, не знаю, що й дѣяти! Семеро одиѣсь я на кладовище, а тамъ спить у мене ажъ сѣмъ дочокъ, а два сыны въ школѣ. Коли тобѣ скучно за мертвыми дѣтьми, возъ-

ми, будь ласка, въ мене зо двое або зо трое живыхъ. Я тобѣ ще й подякую.

О. Федѣръ зареготовався, ажъ стѣльцѣ на тонкому помостѣ застукотѣли нѣжками.

— Чужій дѣти не свои, — одказавъ сумно о. Мойсей.

— Та ще й не мруть чогось! — промовивъ о. Федѣръ. — Отсе й захирѣе дитина, стогне, мизернѣе. Думаю: отъ-отъ умре! Одже й нѣ! А все та жѣнка! Якъ вѣзьме коло його панькати, тупцяти, якъ вѣзьме прицарювати та припѣкати, выливати та облизувати, то, дивись, вже моя дитина й очуюю! Ха, ха, ха!

— Грѣхъ тобѣ, о. Федѣръ, таке говорити про своихъ дѣтей.

— Та вже нехай хочъ и грѣхъ! У мене, що на умѣ, те й на языкѣ... Ха, ха, ха!... А якъ ты собѣ, о. Мойсей, мѣркуешъ? Отсе въ мене сѣмь дочокъ. Я не лѣчу сынѣвъ. Треба имъ справити сѣмь суконь, та сѣмь сорочокъ, та сѣмь паръ черевяковъ. Вѣзьми вдвое, то буде по чотирнацять. А тамъ ще якъ почнуть выгадувати свои вытребеньки, явѣсь комѣрчики, та стѣожечки, та блонды, та якась драгтя, та якась бѣсы-батька-знащо! Та все по модѣ, та по мордѣ! Я тобѣ кажу, що на силу, велику, настачаю! А тутъ, знаешъ, ще до того вдальсь мои дочки въ своего батька! Ха, ха, ха! Вѣсь сѣмь товстѣй, неначе сѣмь тучныхъ коровъ Фараоновыхъ. Сьогоднѣ справишь одежину, а черезъ тыждень вже й тѣсна стала! Ще добре, що не вѣсь дорослѣй, такъ одежина переходить зъ плечей на плечѣ...

— А хто-жь виненъ, — промовивъ о. Мойсей, — коли и ты самъ незгѣрше колесницегонителя Фараона! Гладчавшь що дня, нѣвроку тобѣ.

— Ты й правду кажешъ, о. Мойсеє! Не давно сту-

ливъ я собѣ отсю рясу. Не жаль бы було, якъ бы не сказавъ кравцеви, а-то казавъ и наказувавъ: не ший же тѣсно, ший якъ можна ширше! Коли вчора дивлюсь: на плечахъ розлѣзлося шитво. Я до попадѣ: показую та лаю кравця. А вона мнѣ якъ одрубала, та ще й при дочкахъ: „Не кравець виненъ! Самъ розлазишся, то й одежа мусить роздатись. Не залѣзна-жь!“ Я покинувъ рясу, та мерщій зъ хаты! Ха, ха, ха! А тутъ, не тобѣ кажучи, ростуть дочки такъ швидко, якъ на дрѣвчачахъ! У другихъ дочки и въ двацять рокѣвъ ходять въ куценькѣй сукни. А въ мене отсе мене дочкѣ тринадцять, такъ бѣ хочъ заразы за-мѣжь давай! Одна другу доганяе! Не знаю, що й робити на свѣтѣ. Богословы знаютъ, що въ мене не гуртъ-то грошей, обминають мою хату, або привѣдуть, обѣдять, обѣкують, понюхають, та й поѣдуть. А мои дочки свдять, хочъ и хороші, — врагъ ихъ не взявъ! Буду выдавати, хто першій трапиться! хочъ бы и за дякѣвъ. А де-жь я ихъ подѣваю? До старшихъ двоухъ вже богословы и не присватуются. Кажуть, що старі. А имъ всего вѣсѣмнадцатый та девятнадцатый рѣкъ!

— Чого се ты, о. Федѣръ, взявся на своихъ дочокъ? Вони-жь дурно не ѣдятъ твого хлѣба! Вони коло всего, а твоя матушка тѣльки порядкуе.

— Огъ такъ пакъ! Ба ще-бъ посѣдали та руки поскладали! Вони, бачь, и робили-бъ, що тѣлько плетали на пяльцяхъ якесь свое дрантя. А я ихъ до пекаринь! Робѣть, кажу, дѣти самі на себе! На васъ слугъ не настачиць! Нехай роблять и коло печи, и на горѣдѣ, нехай хлѣбъ печуть, обѣдати варять у жнива, прядуть. Тѣльки не пускаю зъ сорочками на рѣчку та на поле.

О. Федѣръ зновъ поналивавъ горѣлки въ чарки.

— Будьмо здорові! — промовивъ вѣнъ, выпивъ и закусивъ варенямъ. — Прошу покорно, о. Мойсей!

— Ой боюсь, боюсь! Лихо минѣ въ сію горѣлкою! Хтось лукавый выгадавъ вѣ на мое лихо!

— Пий бо! чого ты? Дома собѣ будешъ пѣнювати, а въ гостяхъ розрѣшеніе на вся: вина и вляя.

— Воно й справдѣ, що я въ гостяхъ! Не пити-му вже дома, — промовивъ о. Мойсей, а самъ скося привѣтно поглядавъ на ясну, блискучу, якъ зоря, чарку настойки.

Выпили зновъ по чарцѣ. О. Мойсей довго смакувавъ, обсмоктуючи свои синюваті губы.

— Гримавшь ты, о. Федѣръ, на дѣтей. А въ мене-жъ то, въ мене! Швидко не буде нѣ дитини, анѣ щастя, нѣ хатини, якъ спѣвають у пѣсни. Чи воно поробляно, чи воно наслано? Кажуть, що моя хата закладена майстрами на дитячу смерть... И въ старого батюшки мерли дѣти. Я вже й воду святивъ, и зновъ святивъ усѣ хаты, вже й пытавъ межъ старыми людьми..

О. Мойсей зѣгнувъ шию карлючкою, а голова звисла на груди.

— Богъ-зна, чого ты журишся, о. Мойсей! — каже о. Федѣръ. — И хочеться тобѣ того клопоту? А я не радъ, а дѣти родяться, родяться та й ще родяться, та не знаю, коли тому кѣнець буде! Моя матушка аки лоза плодови́та, нѣвроку вѣй! Якъ спить та не чує, то нехай, не вадить. Що-року, що-року, що-року!

О. Федѣръ зареготався ажъ помѣсть задрижавъ, а стѣльцѣ затапцювали вѣжками.

— По сѣй мовѣ, будьмо здорові! — промовивъ вѣнъ, наливаючи по чарцѣ.

— По сѣй мовѣ можна й минѣ, — додавъ о. Мойсей.

— Та пвій разомъ, не смакуй! — приказавъ о. Федѣръ, регочучись дробно. — И чарки чорты-батька-зна якї пороблено! Выпешь, мовь муху проковтнешь!

О. Мойсей не сперечавсь, ковтнувъ хильцемъ, и тѣльки втягувавъ, по своему звичаю, обидвѣ губы въ ротъ.

— Казавъ я тобѣ о. Мойсей, що выдамъ дочокъ за того, хто першій трапиться, чи вѣнъ буде дякъ, чи мужикъ, чи циганъ, чи Ляхъ. Одже-жь я такъ швидко и зроблю. Внадився до монхъ дочокъ якїйся Ляшокъ. Ходить та й ходитъ, трохи не що-дня. Дочки й радї, бо, звѣсно, вже дѣвчата на порѣ, регочуть та жартують зъ нимъ. А Ляшокъ зъ себе дуже не поганый, веселый, брехунъ, точить баяндрасы моимъ дочкамъ. Тѣльки чинъ на йому бѣсы-батька-зна якїй! Вѣнъ якогось пана пѣдписаря пѣдписарь, чи що! Фамилїя його — Середвѣнскїй. Приѣхало воно сюды на окономїю недавно, таке мвршаве, обшарпане, мизерне, замлѣле! — и называе себе шляхтичемъ. Попереду було мене обминае, знать соромиться своего дрантя, а якъ облатався, обшився, ставъ на панка схожїй, тодѣ почавъ до мене пѣдступати та все смѣливѣйше та смѣливѣйше. Потѣмъ, дивлюсь, вже и влѣзъ у мою хату! А зъ дочками куды тобѣ! наче зрѣсь у панськихъ будынкахъ. И теперички ходитъ трохи не що дня. Минѣ вже и наскучае, бо треба зъ нимъ панькатись, коли впустивъ до своей госпо-ды. Будьмо здоровї!

Вынили й закусили. О. Федѣръ перехиливъ порожню пляшку надъ чаркою.

— Чи се мы вже й выхлили повный графївъ? Чи не тымъ, що ты, о. Мойсей, маешь якусь прирощену нахильность до... до чарочки?... Ха, ха, ха!

— Якъ выпили, то господарь ще принесе, — одка-
завъ о. Мойсей.

О. Федѣръ скинувъ чоботы, пѣдгорнувъ полы, взявъ графинъ и тихѣснько закрадаючись, якъ кѣтъ до мышѣ, пѣшовъ у другу темну хату точити горѣлку зъ барыльця. Середъ тишины ночѣ чути було дуже вы-
разно, якъ горѣлка стиха булькотѣла зъ барыльця, вли-
ваючись у пляшку и шелестячи по бокахъ скла.

Коли се — щось заворушилось и загомѣло въ темнѣй хатѣ. Въ одчиняній дверѣ, якъ той херувимъ зъ небесъ, вылетѣвъ о. Федѣръ. Одъ швидкого рушеня пѣлы його рясы лѣтали на повѣтрѣ якъ двое крылѣ, а волося на головѣ пѣднялося въ гору, якъ легкій пухъ. Въ рукахъ у його бувъ превеликій бутвь доброи горѣлки.

— Охъ минѣ лихо! — промовивъ о. Федѣръ, озы-
раючись на темнѣй дверѣ, нѣбы звѣдѣль за нимъ гнався домовикъ. — Моя матушка почула, що я горѣлку точу, да такъ нагнала, що я насилу втѣкъ. Коли-бъ лишъ не прибѣгла та не одняла бутля!

О. Федѣръ поставивъ бутиль пѣдъ столѣ, але, при-
слухавшись, що зновъ все поснуло и затихло, вытягъ и поставивъ на столѣ.

— Будьмо здорові! Помершимъ чарка, а вамъ горѣлка, — промовивъ о. Федѣръ.

Выпили и закусили.

— Смѣшся ты зъ мене, — каже о. Мойсей, —
що моя Марія Йвановна забороняе пити, а самъ, ба-
чу, незгѣрше боишся своєї жѣнки.

— Е, о. Мойсей! Все то твои докторѣ нашкодили.
Набрехали моѣй попадѣ, що минѣ горѣлка шкодить, бо
въ мене шия дуже коротка. Бачъ, вѣрь дурнямъ! И довга

шия — не пий, и коротка шия — не пий. Страхують мене парализемъ. Одинъ дѣдько! И пити — вмерти, и не пити — вмерти! Лучче-жь пити и вмерти! А ну, о. Мойсей, чи правду кажуть докторѣ? Чи стукне мене парализь?

О. Федѣръ наливъ, выпивъ и замовкъ, наче ждучи паралича.

— Нѣ, нема апоплексія! — промовивъ. — Теперъ же смѣливо! Маршь у передъ!

Зновъ нахилили чарки й повыпивали смѣючись.

— Объ чѣмъ пакъ мы були розговорились? — спытавъ о. Федѣръ.

— Объ якомусь Середѣнському.

— Еге! Такъ знаешъ, внадався до мене той Ляшокъ Середѣнській. Ходивъ попереду самъ, а се вже почавъ ходити зъ нашимъ суеѣдою, помѣщикомъ Хоцѣнськимъ. А знаешъ, якъ я познакомився зъ тымъ Хоцѣнськимъ?

— А якъ?

— Дуже чудно й смѣшно! Чи до тебе приходили Ляхи кумами держати до хреста мужичихъ дѣтей?

— Приходили передъ повстанямъ и не разъ, а се щось и перестали, — одказавъ о. Мойсей.

— Ото-жь и до мене було отсе й несуть хрестити мужичу дитину. Кумою — молодиця, а кумомъ — Ляхъ изъ заводу. Що се сталося зъ панами? — думаю було собѣ. Попереду дерли шкуру зъ людей, а се почали брататись, пити зъ ними горѣлку, обниматись та цѣлуватись! Щось воно та в! Ажь воно такъ и вышло... Выпиймо, о. Мойсей!... Разъ якомсь принесли дитину до хреста. Кумою — молодиця, а кумомъ — якійсь незнакомый

пань, здоровый, пузатый, зъ маленькими, тонкими нѣжками, достоту неначе хто пѣдперъ барыло двома паличками. Рекомендується мянѣ, що вѣнъ такій и такій помѣщикъ, близькій мѣй сусѣда, и принѣсь до хреста дитину свого робѣтника, доброго й вѣрного, знаючи звычай, одъ хреста не цуратись. А я собѣ думаю: дай трохи пожартую зъ паномъ, щобъ не дуже його розбирала охота держати до хреста дѣтей! Веду кумѣвъ у першу хату и починаю хрестити дитину по всѣмъ правиламъ. Читаю помалесенько, выразно, слово за словомъ, а дякъ зъ паламаремъ приспѣвуютъ. Стоить мѣй пань, перекидаючи зъ ноги на ногу свое барыло. А я читаю та й читаю, та спѣваю! Дивлюсь, пань мѣй вже сопе, зъ лоба пѣтъ горохомъ кѣтиться, а я читаю та читаю! Ха, ха, ха! Нехай, думаю, покушае, що е на свѣтѣ де-що й важке. Дивлюсь, вже близько кѣнець. Я перемахнувъ на молебѣнь, давай вычитувати одинъ, потѣмъ другій. Хоцѣньському давъ на руки дитину. Вѣнъ червонѣе, та синѣе, отъ-отъ упаде! Годѣ, думаю, буде пань новыхъ вѣникѣвъ памятати, якъ о. Федѣръ хрестивъ дитину. Ха, ха, ха! Навпѣсля чую — мѣй пань ажъ заслабъ; мабутъ вѣдстоявъ ноги. Такъ то мы й познакомились. Ковтай муху, о. Мойсей!

— Нѣ, щось мало поживку зъ сѣви мухи. Буду ще гѣдзѣвъ ловити, або-що!

О. Мойсей доставъ зъ другого стола стаканъ, наливъ трохи не повенъ и почавъ дудлити.

— Отъ и почавъ Хоцѣньскій до мене ходити; просятъ и до себе, давъ минѣ гостинцѣ, шле минѣ зъ заводу по головѣ цукру. Бачу, годить минѣ, тупцяе коло мене. А якъ приѣде до мене въ гостѣ, вѣтсья коло моихъ дѣтей, тирять имъ у руки польскій книжки, цвенькае до нихъ по польскій.

— Та наші Ляшки, — промовивъ о. Мойсей — таки догоджають батюшкамъ, хто вмѣе кѣлька слѣвъ цвенькнути по польскій. И я, грѣшний, колись ненарокомъ, для штуки, промовивъ слѣвъ двое по польскій до свого пана. Заразъ на другій день приславъ хуру дровъ! За двѣ словѣ!

— За те-жь пѣдставляють вони стѣльця тому, хто не годить имъ! — промовивъ о. Федѣръ. — Чи чувъ про благочинного зъ Куцого? Якъ його обговорювавъ помѣщикъ Панятѣвскій передъ архієреємъ, передъ сторонними людьми, передъ панами за обѣдомъ, тодѣ, якъ викарій ѣздивъ по епархіи! Де-жь накъ? Выдумавъ якусь исторію, нѣбы його свиня вкочила въ попѣвъ огородъ. Попъ давъ їй сто рѣзокъ, велѣвъ звязати и одбравъ сотѣскимъ у станъ, вкупѣ зъ прошенямъ на оную безпокойную рябу панську свиню.

О. Федѣръ зареготавсь наливаючи горѣлку въ чарку, ажъ горѣлка перелилась черезъ край.

— И справдѣ чудна та Польща, — промовивъ о. Мойсей. — Сама лежить звязана, скручена, насилу дыше, а ще таки простягає голову, щобъ когось грызти, шукає зубами, щобъ когось укусити.

— Будьмо здорові, о. Мойсей! Закушай бо, а-то на голову буде важко. — Отъ и почавъ ходити Хоцѣвскій зъ Середѣвскимъ. Чи не мостяться вѣнъ у сваты до моихъ дочокъ?

— Ой не хапайся, о. Федѣръ, зъ сватанямъ! Пытай людей!

— Добре тобѣ й говорити, коли тобѣ на шиѣ не сидять сѣмъ дочокъ.

— Коля-бъ минѣ хочъ одну дочку! Вже я й хаты

Биб. н. пов. т. XXXII. *Ивана Нечуя* „Причепа“.

2

святить, и пшеницю сѣявъ на чотириохъ рогахъ дома. Пшеница походила, значить, мѣсце благословенне...

— Знаєшь, що зроби, о. Мойсей? Обѣдь ты, голый, середъ дня, верхомъ на лопатѣ тричи кругомъ хаты та прочитай на бѣгу тричи „Отче нашъ“. Тодѣ певне такъ поперелякуєшь домовикѣвъ, що не потраплять, куды втѣкати! Ха, ха, ха!

О. Мойсей пѣдвѣвъ голову, думавъ почути щось путнє, але заразъ схиливъ вѣ внизъ осмѣхнувшись.

— Отъ ходить до мене Хоцѣвській та годить минѣ. Недавно отсе приславъ минѣ деревнѣ на повѣтку.

— Чи й той панъ годивъ тобѣ, що пепереду бувъ тута? — спытавъ о. Мойсей.

— Де тамъ тобѣ! Той бувъ зъ багатыхъ, значныхъ Ляхѣвъ, зъ аристократіи, проклятый та гордый, якъ сатана! Йому мабуть здавалось, що вѣнъ и теперь панує на Украинѣ, якъ було колись за царя Гороха.

— Хиба-жь и не панували Ляхи въ насъ? Що хотѣли, те й робили, не було имъ упиу, — одказавъ о. Мойсей.

— Якъ приѣхавъ до насъ той старый панъ, я накинувъ свою скуфію, надѣвъ найновѣйшу, найпросторнѣйшу рясу та й пѣшовъ до його. Думаю: и познакомлюсь, и поговорю за квитъ на дрова. Бо тодѣ, бачъ, паны давали намъ дрова зъ своего лѣсу. Оповѣтивъ його черезъ люккая. Коли се — выходитъ до мене пузанъ у шляхроцѣ зъ люлькою въ зубахъ на довженнѣмъ цибукови. Надуся, насупився и заступивъ минѣ дверѣ до гостинной, и починає пытати, чога минѣ треба, якъ того мужика, а сѣсти й не просить. Е! думаю, бѣсь бо твоему батькови! Не годиться-жь минѣ стояти коло порога та ще и въ скуфіи. — Выбачайте, кажу, пане, але нѣ вамъ, нѣ

минѣ не приходится говорити настоячки! Взавъ я, минувъ його, пошовъ въ гостинну та й лагожусь сѣсти въ самому большому креслѣ, а його прохаю сѣсти коло себе. Вонъ тодѣ нѣ въ сяхъ, нѣ въ тыхъ, такъ йому погано стало! Поставали мы обидва коло фотелѣвъ та й почали вгнѣзджуватись. Нѣякъ не влѣзу въ прокляте кресло, таке вузьке! Коли дивлюсь и панъ застрягъ и не влѣзе далѣ. Ха, ха, ха! Зареготався я, а панъ и собѣ за мною. — Шкода, кажу, пане! не за-для насъ робляна ся мебѣль! Сѣдаймо на софѣ! Сѣвъ я, та й упѣрнувъ у пружины до самой землѣ, а панъ упѣрнувъ зъ другого боку. Сидимо мы, тѣльки головы нашѣ видко, мовъ десь за горами выглядаємо, а софа трѣсь! лусь! трѣсь! та все трѣщитъ по-маленьку. Отъ-же зъ того часу и почавъ ласкавѣйше зо мною поводитись, почавъ руку подавати... Выпиймо, о. Мойсей, за вѣчно память шляхетського польського гонору!

Выпили й закусили.

— Е, о. Мойсей! Ты, бачу, й чести не знаєшь. Дивись, вже горѣлки тѣльки на днѣ! — промовивъ о. Федѣръ, трясучи останньою горѣлкою, котра былась объ пляшку, ажъ скло дзвенѣло. — Якъ же я теперички добуду другого бутля? Треба рачки лѣзти въ ту хату, бо матушка почуе!

О. Федѣръ зновъ, ступаючи навшипиньки, пѣрнувъ у темнѣй дверѣ. Але матушка, мабуть звыкла навѣтъ черезъ сонъ стерегти барыльця и пляшокъ зъ горѣлкою, заразъ заворушилась. О. Федѣръ, наче архистратигъ зъ небесъ, выланувъ прожогомъ зъ темной хаты, держачи на рукахъ чимале барыльце, въ котрому горѣлка жалбно плескалася въ порожньому мѣсцѣ.

— Благовѣстуй, земле, радость велѣю! — каже о. Мойсей.

— Не дуже й велию, бо тільки на днѣ, та й то простон, ненастоянои. Не потрапивъ... бо въ хатѣ поночи.

— Дарма! давай, покушаємо, яка вона?... Якъ же твои сини? — спытавъ о. Мойсей, поймавши доброго гедза въ стаканѣ.

— Якъ? Василь вже въ философiи, вчиться дуже добре, а меншій и доси въ низчихъ класахъ. Выгнався ажъ до неба, а дурный, якъ треба. Не хоче вчитись! Така шельма, таке ледащо, мабуть тымъ, що въ батька свого вдався. Ха, ха, ха, ха! — О. Федѣръ зареготавсь, ажъ одна дитина закричала зъ просоня.

— Хйба-жь ты не вчився въ школахъ? — спытавъ о. Мойсей.

— Якій тамъ недовѣрокъ його вчився-бъ! Ще въ бурѣ було сякъ-такъ. Вчитель добре приганяли, а я дуже боявсь каторжної лозы! Разъ дали такои прочуханки, що й доси памятаю. Було ажъ слезы тобѣ котяться, а таки не вылупишь тыхъ проклятыхъ Латинѣвъ та Грекѣвъ, якъ Отче нашъ! Перевели мене въ семинарію, зачувъ я волю. Дивлюсь: аудиторѣвъ немає, Греки та Латини валяються въ насъ по-пѣдъ лѣжками. Не вывчишь лекціи — професорѣ й слова не кажуть. А тутъ ще й не вызывають! Еге, думаю я, ажъ ось де лахва! Кидай, Федю, книжки та гуляй! Гуляю я та гуляю, книжки и въ руки не беру. Коли зыркѣ! читають на конференціи, що такого-то раба Божого Федора Чепурновського *по малоуспѣшнѣю и маловозрастнѣю* зоставити въ тѣмъ же класѣ на другій курсѣ, то-бъ то ще на два роки. Отъ и попасавъ я, трохи покаявся, перевели мене трохи не въ першому розрядѣ. А въ философiи якъ закоштувавъ я волѣ мысли, якъ и подобає философѣ, покинувъ я зновъ книжки. Гулявъ, гулявъ, ажъ до кѣнця

курса! ажъ остобѣѣло! Зберемсь було, та все молодї, веселї товаришѣ, пемо, танцюємо, спїваємо, въ карты граємо. Охъ! що то за часъ бувъ хорошїй, вольный, веселый!... Выпємо, о. Мойсей, якъ мы колись выпивали, якъ стояли на квартирѣ у Качуренка. Помянїмо дяѣ нашої славы, нашихъ веселыхъ молодощѣвъ!

О. Мойсей добре поминавъ свои молодощѣ, бо дудливъ безъ перервы зъ свого здорового стакана, не дожидаючись частуваня.

— Але дивись, о Мойсей! — крикне о. Федѣръ, — вже й барыльце порожнє! Потривай! розкажу я твоїй Марїи Йвановнї!

— А я твоїй Марїи Василевнї, — одказавъ о. Мойсей.

— Ой! не кажи, братику!

— А не скажешь моїй? Якъ не скажешь, то я й твоїй не скажу.

— Вже и въ вѣкнахъ сѣрѣе, и небо свѣтлѣе, свѣтъ недалечко. Чи не оддыхнути намъ, о. Мойсей?

О. Мойсей тѣльки звѣсивъ голову ще нижче на груди.

— Чи потрапимо до нашої постелѣ? — спытавъ о. Федѣръ.

— Потрапимо! абы тѣльки зъ мѣся зрушити, — одказавъ о. Мойсей. — Пѣдведи мене, а я тебе!

Побрались панъ-отцѣ за руки, и пѣдводячи одинъ одного, встали и тихенько подыбали до постелѣ. Нѣ одинъ зъ ихъ не заточився анѣ трошечки, поки дѣйшли до другої хаты.

— Знаешь, о Федѣръ, яка минѣ прийшла думка. Якъ то мы въ-двохъ подужали вкласти въ коны стѣль-

ки горѣлки! А дже-жь мы выпили якъ-разъ мабутъ по два бутлѣ!

— Я думавъ, що тобѣ й справдѣ путня думка пришла въ голову!

Пань-отцѣ полягали и ще довго балакали, що далѣ, то все тихѣйше.

— Ну що, о. Мойсей, якъ бы пѣсля сього всего та скласти насъ до куны! Ой, ой, ой! Якій бы то зъ насъ вийшовъ великій пѣпъ! мабутъ якійсь протоерей, або архирей!

— Нѣ! Богъ зъ нимъ! — одказавъ о. Мойсей. — Теперъ зъ одного мене або зъ тебе вийшовъ-бы цѣлый причетъ церковный. А дже-жь тиен горѣлки, що ты выпивъ, стало-бъ на весь причетъ!

— Чи не выпити намъ ще до подушки? — спытавъ о. Федѣръ. — Тутъ въ моѣй келіи в пляшка настоечки. Я ховаюсь такя одъ свои жѣнки.

— Якъ выпити, то й выпити! Я нѣколи не цураюсь того докра.

О. Федѣръ доставъ пляшку зъ-пѣдъ якихъ папѣрѣвъ, здається Епархіяльныхъ Вѣдомостей, завѣшаныхъ одежою, сѣвъ на лѣжку, выпивъ самъ и почаствувавъ о. Мойсея.

— Ой добра-жь ся настоячка!

— Ну, пынемо за своихъ овецъ, за пасомыхъ!

Выпили.

— Ну, выпнемо за протоерейвъ и архирейвъ!

Выпили.

— Выпнемо за христілюбивое воинство! Йому перше мѣсце! Куды-жь намъ до ихъ, о. Мойсей!

— Ну, выпнемо ще на сонъ грядущихъ! — додавъ о. Мойсей.

— Одже-жь ты, панъ-отче, здається пивъ-бы и че-
резъ сонъ, — отказавъ о. Федбрь.

Полягали панъ-отцѣ и довгенько гомонѣли щось,
вже не слухаючи одинъ одного.

— Якъ? Твоя Марія Ивановна сама дома? — spy-
тавъ о. Федбрь.

— Що? що таке? гуска Йвановна, заправляна на
горѣлцѣ? — замоловъ нѣсенѣтницю о. Мовсей та й
заснувъ.

II.

На другій день сонце високо підбилося вгору, а панъ-отцѣ ще одпочивали. Тричи закипавъ, тричи погасавъ самоваръ у снѣяхъ, а панъ-отцѣ спали. Вже матушка наготувала снѣданя, порозсылала людей на роботу, ходила, нудилася безъ работы, двѣчи молилася Богу, а панъ-отцѣ все почивали. Не втерпѣла таки матушка, пішла побудила панъ-отцѣвъ и послала до ихъ наймичку зъ водою и рушникомъ.

Трохи перегода въ тій самій свѣтлицѣ, на тыхъ самыхъ мѣсяцяхъ, якъ и ввѣчерѣ, сидѣли на канапѣ панъ-отцѣ и не говорили й слова. О. Федѣръ, свѣжій, здоровый, якъ и попереду, протиравъ очи, позѣхавъ, хрестячи ротъ за кожнимъ разомъ, одкидавъ за вуха мокрї після вмываня густї кучерѣ. О. Мойсей сидѣвъ непорушно, похиливши голову, трохи скрививши на бѣкъ синї губы. Причесаный, мокрый волосъ його прилипъ до головы. На столѣ, засланѣмъ червоною скатертю, стояли три стаканы чаю. Зъ боку стоявъ той самый графинъ, повный жовтою, чистою горѣлки, тарѣлка зъ гарячими пирогами и маслянка зъ масломъ.

— А доки мы будемо продиригати очи? — промовивъ о. Федѣръ. — Рання пташка носокъ набиває, а пізня очивъ протирає. Матушко! ходи лишъ до насъ, та почасть насъ!

Выйшла матушка, ще молода на видѣ, чорнява, въ

бѣлому простенькому чипкови. Є такі люде, що и до смерти не теряють красы, цѣлый вѣкъ цвѣтуть то молодю дѣвочю красю, то роскошною повною жѣночю, то якоюсь старечюю красю. По лицѣ було видко, що Марія Васильвна колись цвѣла пышною красю. И теперь ще не стратила вона нѣ чудовыхъ чорныхъ высокихъ брѣвъ, нѣ искряноге блеску въ огневыхъ, чорныхъ очахъ, нѣ червоного цвѣту на губахъ, нѣ румянцю на щокахъ. Здорова на виду, повна въ тѣлѣ, навѣтъ огрядна собою, вона говорила дуже тоненькимъ голосомъ тихимъ и свѣвучимъ, вымовляючи слова зъ протягомъ, нѣбы пѣсеню свѣваючи.

— Добрыдень вамъ, панъ-отць! Якъ вамъ спалось? що снилось?

— Гуска Ивановна снилася, та ще й на горѣлць! — приснувъ о. Федѣръ одъ смѣху.

— Добрі смѣшки, коли повыпивавъ горѣлку зъ усѣхъ бутлѣвъ! — заgrimала матушка. — Чого-жь вы сидите та куняете! Чому не пете по чарць? О. Мойсей! Ану же лишъ по старинному звичаю — до чаю!

Марія Васильвна налила чарку, покоштувала, помочивши тѣльки свои свѣжї губы, долила зновъ и пѣднесла о. Мойсею.

О. Мойсей пѣднѣвъ очи зъ каламутными бѣлками и зырнувъ на чарку. Вѣнъ боровся зъ своею думкою дуже, дуже, скѣльки було силы, якъ борються на смерть два лютї вороги. О. Федѣръ подивився на його, зареготавсь и промовивъ:

— Еге, о. Мойсей, въ тебе въ ротѣ наче чумаки ночували! Выпий, будешъ здоровшїй, коли вчора пивъ, а похмелитись и Богъ велѣвъ.

О. Мойсей и не сперечався довго, выпивъ и закусивъ пирогомъ.

Матушка взяла стôлецъ, приставила до стола и сѣла поручь зъ о. Мойсеемъ. Свѣже, повне фѣ лице, освѣчене яснымъ сонцемъ, стало въ рôвнѣ зъ блѣдымъ, жовтымъ лицемъ фѣ сусѣда. Здавалось, що жизнь и смерть посѣдали рядочкомъ, щобъ глянути одно на одного и подивуватись изъ себе. Дивись, мовь, яка я гарна та свѣжа, а ты жовта та кисла!

Тôльки що выпили вони по стакану чаю, на дворѣ гавкнула собака и побѣгла до ворôтъ, нѣбы комуь назустрѣчь. Всѣ трое разомъ зырнули въ вôкна. Въ ворота входило два паны. Одинъ товстый, якъ бочка, другій молоденькій, тоненькій, якъ хлопчакъ.

— Богъ несе дуже раннихъ гостей, — промовивъ о Федôрь. — Се-жь нашъ Середѣвскій изъ Хоцѣвськимъ.

Середѣвскій, якъ показуе його прôзвище, походивъ не зъ чистой польской шляхты. Його давный рôдъ щиро-украинскій бувъ здавна обляшений. Колись давно, ще не за нашої памяти, приѣхавъ на Волиньску Украину десь изъ-пôдъ Варшавы одинъ польскій панъ-дѣдичъ въ свôй куплений на Волинѣ маєтокъ. Зъ панею наѣхала польська двôрня, Польки покофвки. Недовго думаючи, заразъ дѣдичъ збудувавъ костьоль на украинскôй землѣ, знайшовъ ксьондза, и такъ швидко завелась маленька Польща въ нашому селѣ. Панъ звелѣвъ набирати селянъ у свôй двôрь. Наші хлопцѣ и дѣвчата швидко зацвенькали по ляхôвскій, бо панъ и панѣ ненавидѣли нашої украинской мовы, и заказали, щобъ люде въ покояхъ або говорили по польскій, або й ротôвъ не роззявляли.

Швиденько потôмъ панъ выбравъ собѣ до двору

двохъ хлопцѣвъ, потомкѣвъ старыхъ козакѣвъ. Обыдва були высокѣй, рослѣй, кучерявѣй, чорнявѣй. Обыдва були одного зросту, одной вроды, зѣ однаковыми чорными очима, зѣ однаковимъ чорнымъ великимъ вусомъ и товстымъ, ажъ кудлатыми бровами. Одного панъ знайшовъ таки въ своѣму селѣ, а другого довго пѣдбиравъ по другихъ селахъ, якъ отъ пѣдбирають пѣдъ масть паристыхъ коней або волѣвъ. Знайшовъ вѣнъ такого козака въ чужому селѣ. Одного дражнили Середою, другого — Суходолею.

— Вы хлопцѣ, вѣрнѣй мои слуги! — було каже панъ, — вамъ слѣдъ дати добру плату за службу. Говѣйте до костьола, дамъ вамъ до-живѣтя грунтъ и хаты дамъ по ставочку, тѣльки приставайте до нашої вѣры

Упертѣй хлопцѣ не згодились.

Кажуть: де дѣдько самъ нѣчого не вдѣе, туды бабу пошле. Такъ и тутъ сталося. Поженивъ панъ нашихъ хлопцѣвъ на Ляхѣвкахъ, покоѣвкахъ, що панѣ привезла зѣ-пѣдъ Варшавы. Панъ выбравъ другихъ козакѣвъ, а Середу й Суходолею однутивъ на волю, давъ имъ до-живѣтя по хатѣ, по грунту, по ставку, де тодѣ землѣ було доволѣ, а людей було не дуже густо.

Уплывъ рѣкъ, и вже козаки говѣли до костьола, молились по польскѣй Богу, до баранка Божого, били себе кулакомъ у груди за молитвою, *кленчили* на одно колѣно. Середѣ ставъ паномъ Середѣвськимъ а Суходоля — Суходольскимъ. А черезъ кѣлька десяткѣвъ рокѣвъ два перевертѣ розплодили двое ляхѣвськихъ гвѣздъ на Волинскѣй Украинѣ, тѣмъ дробной, нижчою шляхты, що й досѣ вѣ доволѣ по-межъ нашимъ народомъ.

Зъ того одного гнѣзда вылинувъ и татунъ нашего знакомого писарця Середѣньского. За землею стало скрутиѣше. Вже сынъ старого пана пооднимавъ, кому що було даровано до-животя. Цѣла сѣмѣ розлѣзлась по Украинѣ, шукаючи хлѣба то въ писаряхъ, то въ оконіяхъ то въ московськихъ канцеляріяхъ. Дрѣбна шляхта бѣднѣла и помаленьку вмѣшувалась у народъ, теряючи свою кателицьку вѣру и польську мову. Батько нашего Яся Середѣньского вмеръ у бѣдности, не теряючи одначе шляхецтва, и зоставивъ сына сиротою.

Пѣдпанокъ зрѣе межъ мужицькими дѣтьми, прийнявъ доволѣ всякого лиха. Його мати мусѣла дати його въ суконну фабривку робѣтникомъ. Смѣються було люде зъ пана-робѣтника! Ясь Середѣньскій не цурався нашої церкви, бо костьоль бувъ за верстовъ шѣстдесятъ, кѣлька разъ сповѣдавъ и причащався въ церквѣ, а кѣлька разъ въ костьоль, и певне вважавъ за однаковій обыдвѣ вѣры. Потомокъ перевертня очевидячки вертався до свого роду, до свого племя. Украинська кровь, перелита кѣльки разъ черезъ польскій жилы, зновъ зливалась изъ рѣднѣю кровю, непереможною силою историчного нашего жия.

Ясь Середѣньскій зъ помѣщикомъ Хоцѣньскимъ увѣйшли въ хату, привитались изъ господаремъ, зъ гостемъ. Хоцѣньского попросили сѣсти на канапѣ, а Середѣньскій присѣвъ на стѣльци коло вѣкна икъ порогу, напроти дверей до другой хаты, де бѣгали й вештались дочки о. Федора.

Товстый Хоцѣньскій насилу дыхавъ, одсапувавъ пѣсля дороги. Зъ широкого, мякого, оперезаного густыми моршками його лоба лилися краплѣ поту и застрягали въ густыхъ сивыхъ, кудлатыхъ бровахъ. Тов-

сте, повне, якъ торбина зъ борошномъ, його лице блищало неначе масломъ обмазане; очима вѣнцъ позыравъ зъ-горда, по паньскій, якъ звекли позырати въ насъ на Украинѣ Ляхи, и навѣтъ тодѣ, якъ лестяться до чоловіка.

Середѣнскій частенько поглядавъ за дверѣ, свдячи коло вѣкна Веселый промѣнь сонця йшовъ черезъ вѣкно, розсыпався помежъ зеленымъ листомъ китайской троянды, що стояла на вѣкнѣ, и простягався золотымъ пасмомъ крѣзь лице Середѣнського на землю. У тому золотому промѣнѣ свѣтилося молоде лице Середѣнського. Въ його лицѣ, здається, злучилось до кувы все, що було луччого и красчого въ красѣ типа украиньского и полььского. Стиха освѣченій зъ боку, обквѣтчаний зеленымъ листомъ рожѣ, сидѣвъ тутъ неначе предѣкъ його, козакъ Середѣ. Той же бувъ волосъ роскошный, густый, кучерявый, той вусъ чорный, те-жь лице зъ румянцемъ, тѣ бровы ровній, блискучій, густій, — той козакъ Середѣ, та не той! И волосъ на головѣ бувъ мякѣйшій у пана Середѣнського, и кучерѣ блищали, якъ шовкѣ, и бровы тоншій, и вусы наче вымалюваній на бѣлому тѣлѣ зъ тонѣнскими, якъ тѣнь, бережками. Його тѣло було бѣле, гладеньке, якъ папѣръ, а темновата украиньска свѣжина збѣталася на щокахъ, неначе темноватый осередокъ листочѣвъ свѣтлого чорнобрывця. Зъ-пѣдъ чорныхъ брѣвъ свѣтились чисто полььскій ясно-сѣрїй великїи очи якось по дитячий, трохи зъ умѣхомъ. Молодой бувъ панокъ Середѣнскій. Въ його очахъ ще не свѣтилась його душа доросла, його сердце досѣле. А по тому стиха задуманому лица, по дитячихъ румянцяхъ на щокахъ трудно було вгадати, якъ заблыщать його очи, якї думы заворушаться въ головѣ, якъ вѣнцъ приїде до зросту и душевной силы, якъ заграють у його серцѣ принадки.

Середвнській сидѣвъ и мовчавъ, трохи скорчившись, якъ отъ сидять меншій передъ старшыми. Розмову розпочавъ панъ Хоцѣвській. Вѣнъ говоривъ по українській, але вымовлявъ слова якось на польській ладъ. Наше *и* вѣнъ вымовлявъ якъ польське *у* або московське *ы*. Наші голосні й зголосні літери въ його виходили такими шеретками, нѣбы вѣнъ ставивъ з передъ кожною. Уся мова його була якась тугá, лемехувата.

— Якъ же васъ, о. Федѣръ, Богъ *милує*! якъ *жыветге* вы зъ *дѣтками*. Якъ ваше здорова?

— Спасибѣгъ, такъ само, якъ и ваше! — Усѣ осмѣхнулись. — Здається, на силу носите? — додавъ о. Федѣръ.

— Ой важке, важке мое здорова, — одказавъ Хоцѣвській, держачи обома руками живѣтъ.

Мабуть не погано панамъ, коли надбали собѣ такого здорова! — промовивъ о. Федѣръ, поглядаючи на його скоса.

— Вы-бъ уже не пытали одинъ одного про здорова, — вмѣшалась матушка.

— Що-жь доброго начитали вы въ вашому *Сынъ отечества*? — спытавъ панъ Хоцѣвській. — А я отъ принѣсъ вамъ зновъ кѣлька номерѣвъ *Вѣсти*. *) Сказати вамъ, панъ-отцѣ, правду, вы не знаєте, що є въ російськѣй литературѣ найлучшого, и читаете не-знати-що. И межъ Россіянами, бачу, єсть люде вже якъ люде, и розумий и просвѣченій, котрї зрозумѣли, якій покладъ дѣла повиненъ бути найлуччій. Отъ дивѣться: яка невелика отся газета, а яка правдива!

*) Газету сю выдававъ въ Петербурзѣ п. Скарятинъ. Вона стоить за интересы панськї и аристократичнї.

Хоцьнеській розгорнувъ листокъ газеты и почавъ водити очима за стрѣчками.

— Нарѣкають на насъ, на Полякѣвъ, — промовивъ Хоцьнеській, — нѣбы мы встоюемо за панствомъ. Дивѣться! Осъ пише те саме русекій же, и думае якъ-разъ такъ, якъ и мы! Пѣшла въ васъ мода на мужикѣвъ, а панамъ нѣбы на свѣтѣ й мѣсяца немає! А коли сказати правду, то тѣльки паны поробили все, що є на свѣтѣ доброго, ихъ розумомъ стоять царства, цвѣте наука, цвѣтуть фабрики, живе самъ мужикъ. А мужики тѣльки пили въ корчмахъ горѣлки, та орали поле, та лаяли панѣвъ. До чого мужикъ вартый? Тѣльки сѣяти та орати, та панцину... чи то, правда, роботу чорну робити! А теперъ дали имъ волю, порозпускали ихъ, громада верховодить по селахъ, далѣ будуть верховодити й нами! Повыдумували земства, де мужикъ сидить врѣвнѣ зъ паномъ. Се все я вычитавъ у *Вести*! По моему, хто до чого родивсь, до того й берись. Якъ не пѣць, то й не мыкайся въ ризы! Всеому давъ Господь свое мѣсце въ свѣтѣ. Однимъ треба панувати, другимъ покорятись. Не можна бути всѣмъ панами, — не можна бути всѣмъ и мужиками! Що самъ Господь повелѣвъ, те й повинно бути!

— Коли-жь то повелѣвъ таке диво Господь? — спытавъ о. Федѣръ.

— Воно не велѣвъ Господь такими словами, але въ Библіи.

— Въ якѣй-же то Библіи? Хиба въ польськѣй, бо въ нашѣй нѣчого такого не має, — промовивъ о. Федѣръ, смѣючись. — Чому-жь и зъ мужика не може бути и вчений, и купецъ, и чиновникъ?

— А нехай Богъ милуе! — крикнувъ Хоцьнеській. — Що создавъ Господь, то не змѣниться.

— Але-жь Господь создавъ тѣльки голого Адама та Бву, и не создавъ шляхтичѣвъ, нѣ мужикѣвъ.

— Якій бо вы, о. Федѣръ, чуднїй, ей Богу! а ше й духовнїй и просвѣченїй! Вы знаете, що не все Богъ написавъ у книгахъ, але є ще на свѣтѣ и философія...

— Се якась чудна философія!

Подали чай. Середѣньському мабутъ наскучило слухати таку розмову. Вѣнъ узявъ свѣій стаканъ и пошовъ до другой хаты до панночокъ. Старїи самїи zostались у свѣтлицѣ.

Заговорили потѣмъ про господарство, про врожай, про буряки, про робѣтниківѣвъ. Панъ Хоцѣньскїй звертавъ мову на те, що колись-то було добре всѣмъ, и панамъ, и духовенству, и навѣтъ мужикамъ, якъ мужики були панцаннїи.

— Мова мѣвиться, — якъ кажуть, — промовивъ Хоцѣньскїй, — а мы зъ цаномъ Середѣньскимъ до васъ, о. Федѣръ, не въ гостѣй прийшли, а за дѣломъ. Я знаю, що о. Мойсей вашъ приятель, и буду и при йому говорити щиро й прямо. У насъ молодой, а въ васъ, о. Федѣръ, молода на поготовѣ. Старша дочка ваша и хороша, й добра, и хазяйка, а панъ Середѣньскїй, якъ баचितе, хлопецъ пристойный, здоровый, а до того швидко буде на другѣй половинѣ Неестеринець, въ мого сусѣды помѣщика окономомъ, якъ выбуде рѣкъ старый окономъ. Сказати вамъ правду, Середѣньскїй, коли тѣльки схоче шануватись та не дѣнувати-меться, то чоловѣкомъ стане, бо вѣнъ хлопецъ дуже розумный и до всего придатный. Вы знаете, що мы близькїи сусѣды, що я вамъ не ворогъ, зле не мыслю нѣ вамъ, нѣ вашимъ дѣтямъ. Коли воля ваша, хлѣбъ нашъ приймайте и дѣтей заручайте. А якъ нѣ, то й нѣ. По чарцѣ та й до дому!

— Се-бъ то мова про старшу дочку? — промовивъ о. Федѣръ.

— Еге, — одказавъ п Хоцѣнскій. — Чого ѣй сидѣти та хлѣбъ батькѣвскій збавляти, коли вона буде щаслива п за Середѣнскимъ?

Хоцѣнскій знавъ, що сѣмь дочокъ сидѣло на шиѣ въ о. Федора, и богословы навѣтъ обминали старшихъ дочокъ.

— Про мене, — одвѣтувавъ о. Федѣръ. — Але-жь треба жѣнки й дочки спытати. Коли въ ихъ згода, то про мене хочъ и поклоны бити. Въ мене дочокъ — хочъ на продажь!

— Та молодїи вже давно згодились! — промовивъ Хоцѣнскій. — Я вже то добре знаю.

— Пѣду пораджусь изъ своєю старою, — сказавъ о. Федѣръ и выйшовъ до другой хаты.

— И не говори! — промовляла стиха матушка въ третѣй хатѣ. — Не дамъ я свои дочки за свѣтского! Пѣдождѣмъ трохи, може хто навернется.

— Нѣчого намъ богословѣвъ ждати! Вони сватаються, де сотнями пахне. А якї нашї достатки, про те знаютъ усѣ. Хиба-жь мало богословѣвъ перебуло въ насъ? А чи спытавъ хочъ одинъ? Не оддамо дочки за Середѣнського, то дамо за дяка. А по моему, вже лучше йти за панка, нѣжь за дяка. Все таки буде Ганя панѣ, а не дячиха.

— Боже-жь мѣй! Але-жь вона буде не духовна! Нашъ рѣдъ увесъ духовный, одна Ганя наша одрѣзниться. Та ще якои вѣнъ вѣры? — Сльозы выступили на очахъ у матушки.

— Про вѣру хто його знае! Вѣнъ здається и нашымъ и вашимъ, и до костьола и до церкви. Даваймо

дочокъ, поки женихи трапляються, бо потѣмъ и такихъ не стане.

— Якъ хочь! Ганя сама каже, що їй не йти за богослова. А минѣ жаль. Першу дитину видаємо, та й то Богъ зна' якъ, за якогось Ляшка чи: недовѣрка. — Матушка залилась сльзми и не змогла далѣ слова промовити.

— Будуть люде нарѣкати на насъ, — промовила далѣ мати, втираючи сльозы хусточкою. — Буде Ганя нещаслива, — скажуть, що мы втопили свое дитя. Коли-бъ же вѣнъ бувъ хочъ добрый, а-то хто його знае, що воно за людина! Я мати своѣй дочкѣ. Чуе мое сердце щось не-добре. Чи щаслива-жь буде вона зъ нимъ?

— А хто-жь його вгадае? Якъ бы пакъ знатѣ, що колись буде! Правда, й Ляхи бувають добрѣ люде, а вѣнъ таки не цурається нашої церкви. Боже ихъ благослови! Мѣжь ними є любовь, а де любовь, тамъ и щастя. А хибя-жь мы не були щасливѣ, хочъ були обое дуже вбогѣ?

Симъ словомъ матушка трохи заспокоїлась. А о. Федѣръ пѣшовъ сповѣстити пана Хоцѣнського, що вѣдъ старыхъ жодной претячвы не має.

Не горлиця за дѣтками лѣтнимъ вечеромъ у лузѣ жалѣбно воркуе, — то рѣдня мати передъ заручинами за дочкою молодою плаче та сумуе:

— Иди, дочко, коли твоя добра воля! не силуюмо тебе. Коли будешь щаслива, дякуй своѣй долѣ. А якъ будешь сльозы лити, весь своѣй вѣкъ тужити, не нарѣкай на мене, не нарѣкай на батька. Чи я-жь не мати своѣй дитинѣ? Чи я-жь не бажаю, Господа не благаю рано й вечѣръ, щобъ мои дѣти були щасливѣ, хочъ й не багатѣ? Чи я бѣ тебе, моя доню, не обзоло-

тила? Чи я бѣ тебе не оддала за богослова, якъ бы сила моя, якъ бы воля моя! И теперъ я за тобою плачу, — промовляла мати, обнявши Ганю, — и теперъ боюся дати тебе въ чужій, небезпешній руки! Лучче-бѣ я тебе пѣдъ шумъ пустила, нѣжь мала отъ-такъ выдавати! Будешь, Ганю, безталанна, — не кляни, серце, своєю матери!

Не зозуля въ зеленѣмъ лузѣ веде передъ межъ галочками, — то молода зговорена виходить на заручины зъ молодыми сестрицями.

Обеѣли сестры, якъ галочки, навкруги всю свѣтлицю. Зацвѣла свѣтлиця о. Федора дѣвочими личками, та все чорными очима, та чорными бровами, якъ горѣдчикъ цвѣте на веснѣ. Сама Ганя, повна й здорова, була схожа на рослину, що выросла на доброй, влажкой землѣ, поливана дощемъ, завше освѣчена сонцемъ.

Молода, кажуть, все буває гарна. Гарный пупынокъ межъ зеленымъ листомъ, але красча квітка, якъ розгорне свѣй увесь роскошный листъ й розпустить навкруги себе пахощѣ. Ганя сидѣла коло молодого въ повной дѣвочѣй красѣ, якъ макѣвка раннимъ ранкомъ, що тѣи-жь ночи розпустилась изъ пупянка. Зъ тѣхъ лица ще не сплыли тѣ румянецѣ, що выступили при однѣмъ словѣ хлопця-чорнобрывця: „Чи будешь ты, мила, на вѣки мою?“

Мати сѣла проти своєї дочки и очей зъ нею не зводила.

— Бровы твои, серце дою, бровы чорнѣ, кому-жь вы доставтєсь? чи другови, чи ворогови? чи доли, чи недоли? Не почорнѣете вы въ роскоши, коли-бѣ же вы рано не злиняли въ нуждѣ?

Взявъ жаль серце матерѣ.

Панъ Хоцьнській блискотѣвъ сѣрыми вылупленими очима на молоду, на молодыхъ вѣ сестеръ, якъ той вовкѣ, що залѣзе до овечокъ у кошару. А Середнській сидѣвъ поручь изъ молодою, хорошій, молоденькій, наче той молодіккъ на небѣ. Зъ-за стола выглядали його очи тихі, губы осмѣхаючі, густі кучерѣ. Його раде лице все свѣтилось и блищало веселостю, мовъ у хлопчика, тодѣ якъ його або похвалять, або по головцѣ поглядять, або дадутъ дуже доброго гостинця.

Одинъ о. Мойсей сидѣвъ похнюпившись. Невесела думка лежала въ його на серцѣ. „Коли-жъ то минѣ доведеться выдавати дочокъ за-мѣжъ, женити сынѣвъ?“ була въ його така думка. Поглядавъ вѣнъ ласкавыми очима на молоду, теплымъ поглядомъ на чужихъ здоровыхъ хорошихъ дѣточокъ, а його батькѣвське серце ажъ болѣло. Въ йому прокидалися батькѣвськї инстинкты, заворушилася потреба любви до дѣтей, невгамована потреба щастя великого, хочъ и неспокойного та болячого, — мати й годувати дѣтей, тѣшитись и болѣти ними, а потѣмъ выдавати ихъ за-мѣжъ або женити. И заздросно йому стало чужимъ дѣтямъ, чужому щастю, навѣтъ чужому клопоту.

Всѣ сидѣли и бѣльше думкою думали, нѣжъ говорили. Буває часъ, де потрѣбнѣйше красномовне мовчаня, нѣжъ говорливе слово. О. Федѣръ, по своѣй удачѣ, бувъ не зугарный наладити мову на тонъ дуже поважный, нежартовливый, и тежъ мовчавъ.

Коли се зъ другою хаты одчинилися дверѣ. У свѣтлицю вступила стара бабуся, одягнена чепурненько, въ бѣлу сорочку, въ чорну сибдницю зъ червоними квіточками, и завязана чорною хусткою. Поцѣлувавши о. Мойсея въ руку, вона хотѣла приложитись и до руки Хоцьнського. Вѣнъ не давъ руки, бо при людяхъ Ляхи

не даютъ руки цѣлувати. Бабуся принесла въ рукахъ килимъ и почала розгортувати въ кутку передъ образами. Всѣ встали. Въ молодыхъ запалились щоки полумьямъ. Мати не вдержала слѣзъ, якъ молоді стали на килимъ и почали бити поклоны. Ёй здалось, що дочка вже ступила на хистку кладку зъ-вѣдкѣль посунется въ воду. Всѣ сестры, дивлячись на матѣрь, и собѣ поскривлялись.

О. Мойсей прочитавъ тихо молитву. Його голосъ тихій, зъ недужихъ грудей, тремтѣвъ одъ жалю. Зъ-за дверей выглядала бабуся й дѣвчата. Побили молоді поклоны, поцѣлувались изъ старыми, Ганя поцѣлувалась зо всѣма сестрами и зъ бабусею. Панъ Хоцѣвскій надуся, вырѣвнявъ спину, щобъ надати собѣ ще бѣльше поваги; його живѣтъ страшенно выпнувся якъ здоровенный гарбузъ, що инодѣ на продиво вродить у городѣ межъ меншими.

Та-жъ сама бабуся ввійшла въ свѣтлицю и вынесла на пѣдносѣ пляшку вина и чарки. Всѣ почувли, що церемонія скѣнчилась и почався звичайный часъ. Всѣ загомѣбли, сестры почали шептаться, молодой почавъ тихо говорити зъ молодою.

Побрали чарки въ руки.

— Теперь, Ганю, такъ! — промовѣвъ о. Федѣръ, взявши чарку, — або панъ, або пронавъ! Будьте-жъ вы щасливѣ въ-двохъ у нарѣ, якъ и я щасливо изживѣ свѣой вѣкъ. А ты, Иванъ Станиславовичъ, жалуйте мою дочку, коли берете клопѣтъ на себе, а то ще якъ схочу, то й не оддамъ!

Годѣ вже тобѣ жартувати! И тутъ не обѣдешся безъ жартѣвъ, — промовила матушка. — Пѣшли-жъ, Боже, вамъ зъ неба, чого тѣльки треба! Дай Боже вѣкъ

довгій и щасливый! — приказала Марія Василівна до чарки, втираючи сльози.

— Де-жь вы, паничу, будете священникомъ? — промовила смѣливо бабуся до молодого. Вона выгядѣла всѣхъ дѣтей о. Федора и молоду, Ганю, и була домашнимъ чоловѣкомъ у господѣ, а дѣтямъ здавалася близькою родичкою. — Чи далеко завезете нашу панну? — спытала бабуся.

— Всѣ засмѣялись.

— Я не буду священникомъ, — одказавъ Середівській, почервонѣвши на лиці.

Бабуся очи вытрѣщила.

— То наша Ганя не буде матушкою? — спытала вона въ Маріи Василівны.

— Не буде, Мотре.

— А чымъ же вона буде?

— Вона буде панѣ.

— Охъ минѣ лихо! Нехай Богъ боронить! — захопилася стара, й сама не зоглядѣвши. — Вы, паничу, лучше выстарайтесь на священника!

О. Федѣръ кивнувъ бабѣ, щобъ вона йшла собѣ до кухнѣ, не соромила панѣвъ.

А тымъ часомъ у дбалои господинѣ панѣ-матки вже й обѣдъ постигъ. Вона попрохала всѣхъ у столову хату до обѣда, а бабуся розказувала въ кухни, що ихъ Ганя не буде попадею, а буде панією. Пѣшла про тее чутка по селу, загомѣли молодицѣ. И не разъ, зострѣчаючись зъ Ганею, благали вѣ добріи люде не йти за пана, а дожидати священника.

Тыжнѣвъ зо три зоставалося ще до весѣля. Тыжнѣвъ зо три безъ перестану чути було весѣльний пѣсенѣ що дня и що-вечора до пѣзнои ночи въ хатахъ у о. Федора. Якъ тѣ пташки на веснѣ высцѣвували наймички

въ пекарни. А въ покояхъ шість сестеръ Ганяныхъ, готуючи сестрѣ выправу, перегукувались зъ наймичками, якъ соловейки въ гаю. А до ихъ голосбвъ прилучае й молода свѣй жалббный голосъ, якъ та горлиця:

Заручена ты Ганюся,
Зарученая,
Та подала свою руку,
На заруку.

Ручко-жь моя бѣлесенька
У батенька!
А чи будешь така бѣла
У свекорка?

— Коли-бъ уже, Ганю, ты швидче йшла собѣ замѣжь! — казавъ батько, смѣючись. — Такъ накричали минѣ вуха своими пѣснями, ажъ голова болить. Пѣду въ клуню, ляжу, думаю одпочти, а тамъ пѣдъ повѣткою наймички коноплѣ тѣпають та вищать, такъ, що й спати не можна. А тутъ у хатѣ дочки голосять! И горло имъ не заболить!

А тымъ часомъ якъ въ одной хатѣ весела молодѣсть пѣсень свѣвае, въ другой хатѣ клопотлива старѣсть раду радить.

— А яка твоя думка, панѣ-матко? — спытавъ о. Федѣръ у жѣнки. — Я не думаю справляти такого бучного весѣля, якъ нашѣ батюшки справляють.

— А що-жь ты думаешь? — спытала його матушка, здивувавшись.

— Я те думаю, що не буду запрохувати гостей на весѣля білетами. Попрошу о. Мойсея, та твого брата, та свата Хоцѣвського, та й годѣ. Закажу молодому, щобъ музикъ не наймавъ, коли то ще є за що

найняти. Ты знаєшь, якѣ нашѣ достатки. Лучче дамо дочцѣ тѣ грошѣ, нѣжь маємо втратити на весѣля. А то наѣде гостей трохи не зъ усею свѣту, и втрачайся на сотню або на двѣ рублѣвъ! Воно таки, якъ бы дочка йшла за богослова, то не жаль було-бъ заходу! А сей латаный зятьюкъ нехай пробачає!

— А хѣба-жь весѣля справляється для зятя? Чомъ же не для дочки та й не для насъ?

— А хто-жь ѣй венень, коли вона не йде за богослова!

— Хто-жь бѣльше, якъ не отець-мати! Якъ бы мы були багатѣ, не сидѣли-бъ нашѣ дочки. Першу дитину выдаємо, тай то не по людський. Яке вже те весѣля буде безъ музыкъ? Буде похоже на панахиду... И дочка жалкувати-ме. Скаже: выпхнули батьки зъ хаты, навѣтъ весѣля не справили.

— А хѣба-жь ѣй лекше буде, якъ выпхнемо зъ музыками й танцями?

— Що-жь скажуть люде, гостѣ?

— Якѣ гостѣ? — крикнувъ о. Федѣръ.

— А тѣ, що наѣдутъ!

— Я жь ихъ не просити-му!

— Наѣдутъ вони й самѣ, непроханѣ.

— То що-жь? Ворѣтъ я не запру! А хто приѣде, то й такъ поѣде!

— Добре! Ёй-Богу, добре! Та насъ же осудять, обговорять кругомъ! А въ насъ дѣти, та ще й дочки! Не останню дочку выдаємо за-мѣжь. Отъ тамъ шѣсть сидать!

— Еге-ге! еге-ге! Осудять! Матери ихъ чортъ сѣрый за сее! Сѣмь дочокъ, та сѣмь весѣлѣвъ. Клади по сто рублѣвъ, та й сѣмьсотъ буде. А треба-жь и до дочокъ щось прикласти! Не здобрѣють же бучными ве-

сѣлями та музиками. Нехай гостѣ дулю зѣдять, якъ понаѣзджають! Не здивують, коли я имъ дамъ по склянцѣ чаю та сяку-таку закуску. А вже тамъ тыхъ вытребенюкъ, тыхъ цукровыхъ пирамидъ, тыхъ винъ шампанськихъ. ... то за се нехай выбачать. Я бѣ самъ поживився такимъ добромъ, якъ бы пакъ було. Дочки, правда, шкода, але шкода, то не выгода.

— Про мою часть! — одказала жѣнка тихо, переконавшись въ правдивости речей своего мужа.

— Ты знаєшь, що въ насъ грошей Бѣгъ-ма! Коли-бѣ якъ одягти дочку, не випустити босою й неодягненою. А то виходить въ злиднѣ, та й зѣ готовыми злиднями! Потѣмъ и буде соломою топити, горшкомъ воду носити, та згадувати веселе весѣля. Ты минѣ тамъ не дуже напѣкай та наварюй! Я тобѣ на се й грошей не дамъ!

— Про мене! — сказала матушка, вийшовши до другої хаты. Тамъ вона впала головою на стѣль и ридала, тѣльки жѣ голова трусилася.

А въ другої хатѣ панны, нѣчого про те не вѣдаючи, виспѣвували веселыхъ пѣсень, мѣрили веселыми думками про весѣля, про тыхъ паничѣвъ, що понаѣзджають на весѣля, про танцѣ та музики. Кожна панна вже задалегѣдъ мѣркувала, якъ бы вбратись и до лица, и по модѣ, и якъ зачесатись, и чимъ заквѣтчатись, щобъ заповнити серце якого-небудь богослова. Тѣльки й мовы було въ ихъ, що перелѣчували гостей, паничѣвъ и панночекъ, що мали понаѣзджати на весѣля.

III

Передъ самымъ весѣлямъ, у субботу вранцѣ за- тихли весѣльный пѣснѣ. Панны ходили мовѣ неживѣ, по- рались, якъ соннѣ. Одна насилу володала руками, прасуючи залѣзкомъ мушлинову сукню, друга чесала косу, заплѣтала барáшки и зѣ пересердя рвала свѣй гарный волосѣ. Навѣтъ маленькѣ сестры втихли й не щебетали, а молода сидѣла невесела, склавши руки на колѣнахъ. Всѣмъ стало вѣдомо, що о. Федѣръ не звелѣвъ справляти весѣля, прохати гостей; всѣ знали, що й музикѣ не буде. Всѣ надѣѣ на веселѣ танцѣ по- шли марно.

Одна тѣльки матушка частенько бѣгала до пекар- нѣ и крадькома шепталася зѣ старостихою. Въ надвѣр- нѣй хатѣ, що стояла коло коморы, вона готувала печи- во й вариво, бо сподѣвалася багато гостей.

Коли се въ хату вбѣгъ о. Федѣръ. Лице його було неспокойне, його очи виявляли таку тревогу, пере- лякъ такъ очевидячки малюався на його обличѣ, що всѣ въ хатѣ притихли, мовѣ поняѣли. Всѣмъ зда- лося, що въ хатѣ або пожежа, або злодѣѣ шкоду зробили.

— Еге, въ нашего дѣяка недавно шивѣ Борюхъ? — спытавъ вѣнъ у матушки.

— Не знаю, — отказала матушка, не знаючи, до чого тутъ стосуався Борюхъ.

— Пошли наймичку до дяка спытати! та швидко! швидко! То-то я намятаю, що бачивъ проклятого Борюха! Отъ тобѣ й на! Таки-жь сховались мы зъ своимъ весѣлямъ! Та же-жь вѣнъ отсе продзвонить на всю губернію про весѣля! Бѣдна моя головонько!

Прибѣгла наймичка и розказала, що Борюхъ и справдѣ шивъ дякови каптанъ и поѣхавъ того тыжня.

— Такъ и есть! Ганя вже була заручена! — промовивъ о Федѣрѣ. — Проще дѣло! Теперъ Борюхъ, якъ сорока на хвостѣ, рознесе по всѣхъ усюдахъ про весѣля! — О. Федѣръ взявся обома руками за голову и, замѣсць бѣдканя, дробно й весело зареготався. Заклопочене лице зновъ блищало смѣхомъ. — Радѣйте, дѣти! весѣля буде! — крикнувъ до дѣтей.

Заворушились дочки, якъ пташки, забѣгали по хатѣ, прибирали й вытирали. Зновъ пѣнялась пѣсня. Поживали панни. А всьому тому бувъ виненъ Борюхъ!

Той Борюхъ бувъ *духовный* кравецъ; ѣздивъ по селахъ и шивъ священникамъ рясы й каптаны. По всѣй губерніи вѣнъ знавъ усѣхъ батюшокъ и матушокъ, знавъ усѣхъ попѣвськихъ дѣтей, усѣхъ дочокъ, навѣтъ скѣлько котрѣй рокѣвъ. Знавъ вѣнъ про всѣ хатнѣ плѣтнѣ, де, про що, и про кого говорилось, переносивъ усе те далѣй, посердивъ не одну семью зъ другою. Жадва газета, жадна пошта не переносила такъ швидко звѣстокъ зъ одного краю до другого, якъ языкъ Борюхѣвъ. Жидѣвскѣ кагалы, ярмарки служили йому замѣсць телеграфѣвъ; широко вѣнъ розкидавъ вѣсти про крайове духовенство. Всѣ знали Борюха, навѣтъ годили йому, щобъ часомъ не понаговорювавъ чого на дочокъ. За те-жь и Борюхъ не знавъ мѣры своимъ вытребенкамъ, де було шиє. Давай йому и нового горшка, и свѣжихъ яецъ, и меду, и воску, и кор-

жѣвъ зъ питльованого борошна, и курчатъ, и молока, такъ було кавючить хирный Борюхъ.

Не трудно собѣ теперь змѣркувати веселѣсть дочокъ о. Федора, а його не дуже любивъ Борюхъ за його глузуваня зъ жидѣвъ.

Тымъ часомъ о. Федѣръ, пѣдобгавши полы кантана. тихенькѣ самъ поченчикувавъ, по за клунею. по за стѣжками до старосты, и вырядивъ його до мѣстечка за горѣлкою, за винами та ромомъ. А матушка ще частѣйше вешталася изъ покоѣвъ до кухнѣ, частѣйше шепталася изъ старостихою, панны ще швидче заворушилися по покояхъ. Вже и смерклося, вже й нѣчь настала, и другі пѣвнѣ заспѣвали, а свѣтло не згасало въ кѣмнатѣ паннѣвъ. Тамъ коло двохъ дзеркаль товпились веселі дочки о. Федора одна однѣй завиваючи кучерѣ. А тиха ромова про сусѣдъ, про паннѣвъ и паничѣвъ далеко одганяла сонъ одъ чорныхъ очей.

Одна молода сидѣла, не мовлячи й слова.

— Чого ты, Ганю, така невесела? — пытали сестры. — Чи тобѣ молодой не до вподобы, чи може тымъ, що сама бѣдна та за бѣдного йдешъ?

— Ой, сестрицѣ! И Ясь минѣ сподобався, а бѣдность здається вже на роду минѣ написана. И дома не знала я роскошѣ. Тѣльки якъ подумаю, що я останній вечѣръ духовна, а завтра, якъ звѣчаюся, я вже стану свѣтська, то такъ минѣ стае чудно, такъ чудно ажъ страшно! Минѣ здається, що я стану або другою зо всѣмъ людиною, або поламаю вѣру... Вѣсь минѣ зъ-малку говорили, що я буду духовна, пѣду за священика.

Швидко й свѣтло згасло, послули панны тонкимъ чуйнымъ сномъ, а бѣльшь того — дрѣмотою по половинѣ зъ мрѣями. Остання заснула матушка: до пѣвночи

молилась вона передъ образами, прохала въ Бога щастя-долѣ своѣй першѣй дитинѣ.

Въ недѣлю по обѣдѣ похажали дочки о. Федора по хатахъ, повбираний въ найкрасчій убѣръ, якій тѣльки знайшовся въ скриняхъ Маріа Васильвны. Старші панны скося поглядали въ дзеркало на свои таліѣ, на бѣлі та рожеві сукніѣ, на вѣяки зъ зеленого свѣжого барвѣнку, що лучче всякихъ квѣтокъ йшовъ до нихъ чорныхъ кѣсь, до чорныхъ брѣвъ. Въ кѣмнатѣ все було налагожене до вбирания молодой на вѣчяня: бѣла сукня, бѣлый вѣнокъ зъ троянды, букеты зеленого мирту. Якъ рѣй, вилися малі сестры коло того убраня, оглядаючи його зъ усѣхъ бокѣвъ, неначе щось святе.

Почали зѣвзджатись прохані гостѣ: о. Мойсей зъ жѣнкою, братъ матушчинѣ, одинѣ старенькій батюшка, що просили звѣчати молодыхъ. Швидко потѣмъ вступивъ у хату и нашъ Хоцѣвскій зъ молодымъ. О. Мойсей убрався въ нову рясу зъ якося претовстои шерстяной матеріа, що стояла дубомъ на його сухому тѣлѣ, спадаючи рѣвными негнучкими фалдами, якъ дошками Панѣ Хоцѣвскій укравъ своѣй живѣтъ и груди якоюся дорогою але чудною матерією зъ лапатыми квѣтками и здавався великимъ лѣжкомъ пѣдѣ одягаломъ. Господарѣ убрався у найширшу рясу, а молодой причепурився якъ та кукла. Нѣхто-бъ въ свѣтѣ не подумавъ-бы, що то пана писаря пѣдписарѣ.

Подали чай, переговорили, що треба було, и замовкли. Поввѣходили панны, посѣдали. Зновъ попомогли трохи и зновъ замовкли.... Вечѣръ наближався, а гостей не було. Панѣ Хоцѣвскій позѣхавъ, щѣлився на канапѣ. Його очи налились кровю. И о. Федѣръ позѣхавъ и схилився дуже часто на бѣкъ. Панны засумували та все поглядали на вѣкна, чи не котять гостѣ зъ

горы у двѣрѣ. По дорозѣ не видко було анѣ конячки анѣ вѣзка. Вже панни поскривлялись, сподѣваючись, що не буде нѣ гостей, нѣ музикѣ. Молодї сидѣли нахнюпившись. Матушка засмутилась, що дурно тѣльки пекла й варила. Навѣть о. Федѣрѣ жалкувавъ, що не йдуть гостѣ тодѣ, коли людскїй звычай велить имѣ бути, тодѣ, коли всего було наготовлено доволѣ.

Ажъ ось наймички принесли звѣстку, що на Паляннїкѣвському кутку гостѣ позаймали всѣ людскї хаты, стали въ дяка, паламаря, проскурницѣ.

Панни загули въ хатѣ якъ бджолы, молода повесѣляла. И їй хотѣлось выѣти до вѣнца не одинокою, а зъ веселыми подругами, зъ музиками, зъ проводомѣ гостей. А молодой поглядавъ та поглядавъ на двѣрѣ, неначе чогось сподѣваючись.

Загуркотѣло по двору, собаки загавкали. Всѣ кинулись до вѣконѣ. Зъ горы скотилась велика повозка и стала передѣ порогомѣ. Повозка була повнѣсѣнька! Зъ неї почали вылазити панни, паничѣ, матушки, батюшки. Панни вѣѣхали въ двѣрѣ повбиранї по бальному.

Не встигла повозка одѣѣхати одѣ порога, якъ у двѣрѣ улетѣвъ старый здоровый фаетонѣ и зъ розгону трохи не штурхнувѣ дышлемѣ у передню повозку. За фаетономѣ летѣвъ зновѣ фаетонѣ, а за нимѣ три нетечанки, а за ними новый, хорошїй фаетончикѣ зъ хорошими баскими кѣньми. Потѣмѣ потяглась цѣла валка повозокѣ, фаетонѣвъ, нетечанокѣ всякого фасону и всякои масти. Все то приѣзджало й одѣѣзджало, даючи мѣсце новымѣ, свѣжимѣ гостямѣ. Въ повозкахѣ було повнѣсѣнько гостей, — батюшокѣ, матушокѣ, панинѣвъ, паничѣвъ, Ляшкѣвъ, навѣть офицерѣвъ и Нѣмцѣвъ кѣлька

зъ сахарной фабрики. Гостѣ знакоміи зъ хазяйською сѣмєю понавозили зъ собою незнакомыхъ и тутъ тѣльки першій разъ рекомендовали ихъ. Де-якій зовеѣмъ незнакоміи привѣзжали прямо саміи. Швидко потѣмъ все по двѣрѣ и пѣвъ огорода було заставляно повозками всякого фасону, хорошами новыми фаетонами и здоровеными, старосвѣтскими перекупляными у панѣвъ. Скрѣзь стояли нетечанки, шарабаны дуже чуднїи, схожіи на колѣсчату скриню. Всѣ хаты о Федора сповнились гѣстьми, що ѣи протовпитись було трудно. Якійсь батюшка ажъ зъ другои губернии, товаришь о. Федора по семинарии, перечувши черезъ Борюха про весѣля, приѣхавъ зъ цѣлою сѣмєю. Семинаристы, ѣдучи до школы, звернули зъ дороги на весѣля цѣлою валкою. Гостей було сила!

О. Федѣръ тѣльки стоявъ, розпростерши руки и приймаючи обѣиманя и цѣлуваня, хто його знае ѣи вѣдъ кого!

— А що теперъ будемо робити? — говоривъ о. Федѣръ жѣвнцѣ, выкликавши ѣѣ до комѣрки. — Чимъ будемо приймати гостей? де вѣзьмемо музикъ? Чи не наготувала ты чого-небудь на вечерю?

— А ты наготувавъ? — промовила матушка сердито. — О. Федѣръ замѣшався, и матушка чогось замѣшалась. — Я знала, що безъ гостей весѣля не обѣидеться, хочъ мы ихъ не просили. Де вже пакъ! Абы зачули про весѣля, приѣдутъ и не прохави. Хочъ сердься, хочъ нѣ, а я звелѣла вѣбити рябого бѣзимка, заколоти чорного кабана та трѣхъ пѣдсвинкѣвъ, зарубати пять индикѣвъ, пятеро гусей, курей, качокъ..

— Хочъ сердься, хочъ нѣ — а я купивъ зъ десятокъ вѣдеръ горѣлки, винъ, рому..

— А на нечистого жѣ ты накупивъ тиѣи горѣлки

такого багато! — промовила матушка. — Хто вѣ выше?

— А я, коли гостѣ не допють! Добре, бачь, що весѣля трапилось! Але на вѣ-що ты спортила бѣзимка? Адже-жъ зъ його бувъ-бы черезъ кѣлька рокѣвъ хорошій вѣль!

— Бо я знала, що гостей треба приймати. Не останню дочку видаємо!

— Отъ такъ же само и я знавъ, що не останню дочку видаємо, та й *вгилить* цѣлу бочку, щобъ не соромъ було передъ гѣстями. Не допють гостѣ, то моя часть. Не зѣдять гостѣ бѣзимка, — про мене, добдай собѣ й бѣзимка! Ха! ха! ха!

Коли тутъ несподѣвано музики вдарили якогось дуже веселого марша на привитаня.

— Отъ тобѣ й музики є! — промовивъ о. Федѣръ. — Зятьокъ таки постарався! Мабуть заставивъ останню сѣртучину. Не хотѣвъ я справляти весѣля, а воно таки само справилось! Ха! ха! ха! Ходѣмо-жъ та погуляймо! Бѣсь тамъ бери и твого бѣзимка, и твоихъ индикѣвъ! Часъ выряжати дѣтей до церкви!

Молода вже вбралась до вѣнца. Вся въ бѣлому, вона була хороша якъ бѣла лилія. Нова сукня стиснула вѣ повне роскѣшне тѣло. Густый серпанокъ, спускаючись трохи не до землѣ, закрывъ вѣ повный ставъ не перетягнутый, не змученый давячими торсетами. Межь усѣма паннами найкрасча була молода. Якъ зѣрниця зъ зѣроньками у вечерѣ зѣйшла, такъ молода, убрана до вѣнца, зъ подругами выйшла. Якъ хорошій мѣсяць-молодикъ на синьому небѣ, такъ хорошій бувъ Ясь межь усѣма паничами. Його лице бѣле, миле, нѣжне, зъ червоными губами, тхнуло щастямъ.

— Хорошій твоїй зять, хочь и не дуже чиновный, говорили батюшки о. Федорови.

Музики заграли жалобну украинську думку, ту думку, що може поворухити саме тверде серце, захмарити найвеселїйше чоло, и навїяти згадуваня про страту якогось щастя, якогось добра. Подь граня музикъ молодї посувались икъ столони, де ихъ ждали батьки зь образами. Поважна година, смутный голосъ музикъ зогнали звычайну веселобсть зь лица о. Федора и наддали його головѣ дрижачїй, жалобный тонъ. Матушка залилась слѣзми, а за нею молода, за молодою всѣ сестры, а потѣмъ и стороннї матушки. Горе молодои звернуло увагу всѣхъ гостей. Жадне прохання близькихъ приятельокъ не вгамовувало їѣ слѣзъ. Дамы почали шептаться. Всѣмъ здалось, що їѣ присилувано йти за-мѣжъ, всѣ знали о. Федора якъ не дуже мякого батька.

— Чого вы такъ плачете, Анна Федоровна? — пытали їѣ подруги.

— Якъ же мнѣ не плакати, коли якъ гляну, кругомъ усѣ духовнї, всѣ духовнї, одна я одрѣзняна одъ усѣхъ, мовѣ чужа.

Музики вдарили веселый маршь. Молодї сѣли на повозку. Вже стемнѣло на дворѣ, якъ повздъ рушивъ до церкви. Свѣжїй вѣтрець швидко обеушивъ слѣзозы молодои, а яснї зорѣ розвеселили їѣ очи, звернутї на прехороше лице молодого, на чорнї кучерѣ. Зглянулсь вони — и молоде серце молодои швидко втихомирилось. Не гѣркї слѣзозы молодои. То не пекучї слѣзозы, що высихають одъ погляду милыхъ очей, одъ вогню щирої любви...

Вернулись изъ вѣнчаня. Якъ слѣдъ, выпили за здо-

рова молодыхъ, потѣмъ напились чаю. Музики весело выгравали до танцѣвъ. Въ невеликихъ хатахъ было тѣсно и душно одѣ великого натову. Бойринъ на силу розбихавъ гуртъ, щобъ середѣ хаты поставити молодыхъ до першой кадрилѣ. Всѣмъ паничамъ хотѣлось танцювати. Вся молодѣжь пустилась у тавецъ. Але все те крутилось, вертѣлось трохи не на одному мѣсцѣ, штовхало одно одного лѣктями, спи́нами, наступало на ноги. Вже було розбдрано кѣлька суконь на паннахъ, вже не одна гирлянда на головѣ потерлась на сѣно, якъ тутъ покликали музыкъ у велику надвѣрню хату. За музиками посыпались всѣ панчѣ, панны, молодшѣ матушки, котрымъ ще не однала охота до танцѣвъ.

На подвѣрѣ о. Федора стояла проста здорова хата, навѣтъ зъ помостомъ, для челяди. Зимую тамъ свѣдѣли наймиты, а лѣтомъ заганяли туды качки та гуси. Не гадаючи объ весѣлѣ, о. Федѣръ и забувъ про неи. За те жъ не забули про неи його дочки та жѣнка. Тамъ матушка готувала крадькома забитого бѣзимка та кабана. Панны заслонили оконами та килимами печь, вымазали, вычистили хату, вымыли помѣсть, обвѣшали стѣны и вѣкна кругомъ гирлядами та вѣнками зъ дубового листу, зъ зеленого моху и зъ огородного зѣля, гвоздикѣвъ та чорнобрывцѣвъ, не помороженныхъ на морозѣ. По куткахъ и на печи вони поставили зеленѣ сосновѣ гальця, уквѣтчали ихъ калиною, чорнобрывцями, пучками зернистыхъ колоскѣвъ вѣвса. Коло сосенъ стояли вазоны олеандрѣвъ и вишнихъ хатнихъ квѣтокъ. Навѣтъ на стелѣ якось умудрилися причепити гирлянды! То була ихъ найвеселѣйша работа передѣ весѣлямъ, робили вони вѣ крадькомѣ одѣ батька, позаслонявши вѣкна одѣ двору.

Освѣчена веселымъ свѣтломъ, бѣла, просторна хата

зъ повбираними стѣнами й кутками, зъ лавками навкруги, закрытыми нерозрѣзаными рушниками, привѣтно прийняла въ себе невиданыхъ зъ роду гостей. Музики сѣли за опонами коло печи, а двое малыхъ музыкантовъ зъ великими басами вытеребились ажъ на печь подъ саму стелю. Швидко потѣмъ задрижали шибки въ вѣкнахъ, застугонѣла хата вѣдъ танцѣвъ. Сповнились надѣвъ дочокъ о. Федора, переважила весела молодѣжь, пѣшла марно ляха рада клопотливои старости!

— Де-жь отсе у вражого сына дѣлись музики та танцѣ? — спытавъ о. Федѣръ, не чуючи въ третѣй хатѣ шуму й стуканя закаблуками.

— Пѣшли въ надвѣрню хату, — одказавъ йому хтось. — Тамъ грають и танцюють.

— Въ курятнику! — крикнувъ о. Федѣръ. — Ха, ха, ха! Мои кури ще зъ роду не гуляли на весѣлѣ! Нехай же побачать! А ходѣмъ, панъ-отцѣ, що тамъ за диво дѣється въ курятнику! Бѣгай, паничу, возвѣсти тамъ, що мовъ, старі йдуть танцювати! — крикнувъ вѣня до якогось панича. — Мерщѣй! бѣгомъ!

Хлопець побѣгъ а за нимъ рушились батюшки и старі матушки.

— Матушки! — гукнувъ о. Федѣръ, — берѣть же мене подъ руки! Хйба-жь я не архиерей на весѣлѣ въ своєи дочки?

О. Федѣръ насторочивъ руки. Двѣ немолодѣ матушки въ хусткахъ на головахъ, веселѣ, жартовливѣ, вхопили о. Федора по-подъ руки и повели черезъ двѣр. Деякі батюшки вели процесію, несучи попереду въ рукахъ свѣчки. Якійсь дяконъ, що зъ нимъ о. Федѣръ цѣлѣсѣнькій вечѣръ перекидався жартами, вхопивъ його рясу ззаду и понѣсь довгі фалды въ рукахъ. Позаду высипали всѣ матушки старі, всѣ батюшки, все, що зо-

сталося въ хатахъ, навѣтъ слуги пороззявляли роты, дивлячись на процесію.

Темной ночи йшла процесія по двору, тихо гомонячи. Посланецъ давъ знати у хатъ тымъ часомъ. Всѣ паничѣ, побачивши шутку, стали рядками, якъ москаль, и крикнули уру. Музики вчесали веселу метелицю, знаючи звычай старыхъ. О. Федѣръ, зъ розставленными руками, зъ головою закинутаю назадъ, всунувся зъ процесію въ хату.

Въ одчиняніи навстязь дверѣ полився зъ хаты хвилею свѣтъ на темный двѣръ. Бѣлі веселі стѣны, бѣлі сукні на паннахъ, зелені гирлянды та гильця надали тому курятникови такій панській, незвычайный видъ, якійсь празничный, що о. Федѣръ ажъ здивуався. Повна веселыхъ молодыхъ гостей зъ свѣжими молодыми лицами, повна зеленого зѣля й гилецъ — та хата здавалась далеко красчою одъ усѣхъ поковѣвъ о. Федора.

О. Федѣръ вступивъ въ хату гордо й пышно, по архiereйськый, зырнувъ очима, и не втерпѣвъ, зареготався. Повага не держалась на його веселому лицѣ, на великихъ очахъ, и сплывала якъ вода.

— Оттакъ, такъ! Дочки о. Федора — промовивъ вѣнѣ, — хазайки! нѣгде правды дѣти. Я думаю, що вони, заслонивши вѣконця одъ людського ока, цибульку перебирають або буряки скромадять та весѣльныхъ пѣсень спѣвають. А вони вытурлили монхъ качокъ та курей....

— Дивись, брате, куды твои дочки позаганяли качки та куры! — промовила весела матушка, близька родичка його. Вона одхилила ширму, а потѣмъ, присѣвши коло припѣчка, одслонила заслонку и освѣтила въ печь. О. Федѣръ такъ химерно присѣвъ коло припѣчка и за-

глядавъ туды, передражняючи свою родичку, що всѣ въ хатѣ покотились зо смѣху.

Въ печи въ ринкахъ та мискахъ покотомъ лежало посмажене цѣлѣсѣньке стадо курей, качокъ, индикѡвъ, гусей...

Зновъ усѣ засмѣялись голосно. Музики вдарили веселу метелицю. Старіи матушки порозганяли паничѣвъ а розпочали метелицю. А о. Федѡръ, ухонившись за голову, вертѣвся въ кружѣ та промовлявъ :

— Бўзимки мов, кабаны, пѡдсвинки, гуси, индики !

— А барыло горѣлки? а пѡвъ вѣдра рому ! — одказувала Маря Василѣвна, перекручуючись у метелици.

Вже свѣнуло, вже й нѡчь минула, а танцѣ не переставали, поки самъ о. Федѡръ не порозганявъ, шуткуючи, паничѡвъ и паничѣвъ спати.

Опѡвднѣ другого дня до вечора й пѡзної ночи — зновъ музики и танцѣ ! Нагулялися въ волю дочки о. Федора.

Не довго Середѣньскій бувъ писаремъ на окономіи. Пѣсля весѣля заразъ Хоцѣньскій пѡдставивъ стѡльчика старому окономови на другѡй половинѣ Нестеринець, що належала до другого дѣдича. Середѣньскій ставъ окономомъ и недалеко завѣзъ свою молоду жѣнку.

IV.

Въ перше лѣто пѣсля весѣля, лѣтнього дня передь обѣдомъ сидѣла Ганя передь столомъ проти вѣкна и чesала косу передь дзеркаломъ.

Передобѣднаний часъ — то бувъ задля неи вольный часъ. Вона впоралась, поприбирала въ хатахъ, наварила й нанекла и почала вбиратись, дожидаючи чоловѣка обѣдати. Немолода сѣльська господиня за вбираниямъ Богу молиться або наймичокъ лае, а молода веселенькѣ думы думае.

— Чи щаслива я теперъ за своимъ чоловѣкомъ? — думала Ганя. — Чи плакати минѣ на свою долю, чи смѣяться до неи? Чи нарѣкати минѣ, чи дякувати своему таланови? Казала минѣ мати передь весѣлямъ, плачучи: „Не йди, доню, за його за-мѣжь! Лучче-бъ я тебе пѣдъ шумъ пустила, нѣжь мала оттакъ выдавати!“ Помылилась моя мати, що не згожувалась за мялого за-мѣжь дати. Чи щаслива я зъ своимъ миломъ?

Обернула Ганя голову и зырнула дѣштливымъ окомъ по хатахъ, держачи въ рукахъ розплетену косу.

Хаты були такѣ, якѣ звычайно бувають на окономяхъ. Двѣ хатѣ було бѣльшихъ а одна маленька. Черезъ сѣни була пекарня зъ комѣрчиною. Дѣмъ бувъ не новый але чисто вымазанный бѣлою глиною, зъ новымъ сосновымъ помостомъ, дуже чисто вымытымъ. Въ хатахъ було просто й убого. О. Федѣръ не змѣгъ надѣли-

ти свою дочку багатимъ приданымъ. Въ одной хатѣ було широке лѣжка зъ подушками, а на стѣнѣ за лѣжкомъ висѣвъ не дуже новый килимъ домашньою роботою зъ червоними та зелеными квітками, невѣдомымъ въ натуральной исторіи. Коло стѣны стояла старосвѣтська скриня на колѣсчатахъ, кована залѣзомъ, вся въ червонихъ квіткахъ по зеленому поли. А въ першій хатѣ, що була нѣбы свѣтлицею, стояла проста канапа зъ спинкою, прикрита килимомъ. Тѣльки шість новыхъ стѣльцѣвъ, покритыхъ свѣто-синьою матерією, веселили чисту хату зъ бѣлыми якъ снѣгъ стѣнами, зъ великими, чистыми вѣкнами, и надавали хатѣ щось панське.

Оглядѣла Ганя хаты и зрѣвняла ихъ зъ батьківськими. Не багато красчій убѣръ бувъ и въ хатахъ батьківськихъ. Правда, въ вѣ думцѣ мѣгнувъ, якъ картина, хорошій домъ, якъ отъ вона бачила въ панѣвъ, багатыхъ священикѣвъ, або читала въ книжкахъ. Зъявилася вѣ, якъ на картинѣ, хороша мяка мебѣль, покрита рожовою, свѣжою матерією, по стѣнахъ и по долу хорошій килимъ зъ трояндами та гвоздиками, зъявилося вѣ навѣтъ велике дзеркало въ золотыхъ рямахъ, де вѣ було видко всю, — молоду та хорошу, вѣ свѣже лице. Майнула передъ очима великѣ картины на стѣнахъ въ золотыхъ рямахъ, хорошій завѣсы на вѣкнахъ... Швидко опам'ятувалася вона, ажъ засмѣялась сама зъ себе, що вѣ думка залетѣла такъ далеко. Не зросла вона въ роскоши. Мары обѣ такихъ хатахъ роскошныхъ здались вѣ пустыми.

— Роблю я й теперъ, якъ и въ батька робила, — пошла далѣ думка вѣ, — та роблю и для себе и для своего милого. За-для його минѣ й робота не важка. Минѣ здасться, що й та страва не буде йому смачна, що не я готувала своими руками, и той хлѣбъ не буде смач-

ный, що не я своими руками вчиняла, постѣль буде тверда, що послана чужими руками. Робота минѣ не страшна!

А тымъ часомъ глянула вона на свои руки. Одъ лѣкта було тѣло бѣле, якъ скатерть, котрою бувъ засланий стѣль, а пальцѣ почорнѣли, поморщились, пошерхли, щиколонки стали горохуватѣ. Якбѣй молодбѣй женщинѣ не схочеться бѣлыхъ, мякихъ рукъ, та ще тодѣ, якъ ихъ цѣлуютъ горячѣй, румяной губы милого!

И зновъ неначе їй хтось показавъ на картинѣ: сидить вона, якъ багата панѣ, убрана въ багатый убѣръ. Передъ нею чудовый туалетъ въ золотѣ та среблѣ. Въ дзеркалѣ свѣтитися, якъ повна троянда, повне лице. Въ пекарнѣ стукотять ножѣ, — кухарѣ обѣдъ готують. Льокай пѣдносить їй снѣдана й чай. Слугъ у покояхъ багато. Вони бѣгають и прибирають, а вона сидить та тѣльки порядкує. Вона не встає рано зъ теплои постель, спить до сходу...

— Нѣ! работа минѣ не страшна! Не привыкла я до лѣнощѣвъ. Я бѣ и не всидѣла безъ работы и навѣтъ скучала-бѣ, хочъ бы въ мене було и три наймички! — И спинлася їй думка на двохъ наймичкахъ, на роботѣ не дуже тяжкбѣй, на тѣй мысли, щобъ не такъ дуже рано, досвѣта вставати. — Не зазнала я въ батька роскошѣ, я зросла, весь вѣкъ паняньскѣй звѣкувала небагатою. [Бѣльше я працювала, нѣжь гуляла. Не весело пролетѣвъ мѣй вѣкъ дѣвочѣй. Нѣчого минѣ нарѣкати на свою долю. Не гѣрше минѣ й не лучше минѣ.

Веселый промѣнь лѣтнього сонця, зелена вишня, що заглядала гелями въ вѣкно, бѣле, свѣже лице, чорнѣй бровы їй, що виглядали до неї зъ дзеркала — все те выкликало веселѣ мрѣвъ, веселѣ думы. Почулись їй, мовъ принесенѣ вѣтромъ на промѣняхъ сонця зъ зеле-

ного саду, веселі музыки, пѣснѣ; майнули передъ нею танцѣ, смѣхи, жарты, повна хата веселыхъ гостей, хата висока, освѣчена и убрана квѣтками; потѣмъ майнули передъ нею конѣ баскїи, высокїи, прудкїи зъ крутыми шиями, якъ у лебедѣвъ, фаetonъ крытый, а въ фаetonѣ сидитъ вона поручь изъ милымъ, вертаючись, при зоряхъ, полями та лугами до дому зъ гостей.

Ганя кинула окомъ въ вѣкно. На дворѣ проти самѣсѣнького вѣкна стирчавъ трохи не драбничастый вѣзокъ простый, въ одноконку зъ оглоблями. Подертый старый лубокъ, котрымъ бувъ обшитый вѣзокъ, висѣвъ, якъ подертїи шматки старой одежѣ. На вѣзку въ розкинутому сѣнѣ греблись кури. Сѣно повстромлювалося въ дѣрки. Ряба здорова свиня, зѣпнувшись на вѣзокъ передними ногами, всунула голову въ сѣно, шукаючи поживы.

— Не знати минѣ роскошѣ, — думала вона далѣ, заглядаючи въ огородъ.

А тамъ друга сива свиня, прудка, якъ хортъ, поралась коло картоплѣ, вывертала одинъ кущъ, хапала картоплину и заразы кидалась до другого, мабуть користуючись часомъ. Наймички не було дома. Ганя вхопила кочергу, взяла пасмо недочесаной косы въ ротъ и полетѣла прожогомъ въ огородъ и таки добре засапалась, поки выгнала свиню зъ огорода.

— Отъ таке щастя було и въ батька! — промовила сама до себе Ганя, вертаючись у хату и дочѣуючи косу.

Причесалась Ганя, надѣла простеньку буденну сукню и оглядала себе въ дзеркалѣ. Заткнула вона за косу червону макову квѣтку и выкинула потѣмъ.

— Нѣ! лучше я завяжуся хусткою попросту, якъ

позавчора. Вбѣнъ же мене звавъ чудовою хорошою молодичкою!

Ганя выйняла зъ скринѣ велику хорошу персидську хустку, ще материнську, по бѣлому подѣ зъ червоними якъ жаръ квѣтками и торочками, и недбало заvertѣла голову. Бѣлый шовкъ чудово приставъ до чорныхъ брѣвъ, до чорныхъ очей, до румяного лица. Червоні торочки, що спадали ажъ на бѣлу шию, не перемогли червонихъ, якъ калина, губъ. Смѣючись до себе въ дзеркало, вона надѣла на шию товсте рѣзане добре намисто.

— Любить мене чоловікъ. Не зазнала я роскошѣ, за те-жъ зазнала коханя. Коли-бъ же йшовъ милый обдати зо мною!

Немає тамъ справдешнього горя, де панує щира, гаряча, за все надаряюча, щастямъ надѣляюча любовь!...

Пбшла Ганя виглядати чоловіка, ввбйшла въ садъ, и садъ собою закрасила, по садочку похожала а очима на веселый яръ поглядала.

А яръ той бувъ глибокій и не дуже широкій, весь зелений, веселый якъ рай. Однимъ кбнцемъ вбнъ протягався до села, де на взгбрѣ було видко веселі бѣлі хаты въ садочкахъ, де блищавъ проти сонця великій ставъ зъ двома млинами, зъ высокими вербами коло греблѣ. Изъ-за горы виглядала церква трьома верхами, трьома хрестами. Другимъ кбнцемъ яръ ишовъ межъ горами далеко, далеко, доки не зустрѣвся зъ високою крутою горою, укритою до самого верху старымъ зеленымъ гаємъ, розбйшовся передъ нею на два боки двома рукавами зновъ помежъ горами, обминаючи пбдъ самою горою чималый ставокъ, свѣтлый, якъ око. Кругла, мовъ шпиль, гора обквѣтана гаємъ, мочила зе-

лений подбѣлъ своего убраня въ самѣмъ ставочку, а другій такой самый шпиль, одкинутый въ тихой водѣ, висѣвъ у-низъ, у свиню глубоко безодню, звѣсивши зелене верховья столѣтнихъ дубѣвъ та лицѣ. Вздовжь по яру блыщала смужечка синьои воды межъ гостроверхою осокою. По-пѣдъ горами выглядали кринички-жолобки або плетянки при самѣй землѣ, пѣдъ зелеными вербами. На одиѣмъ узгѣрѣ того яру стояла окономія, вся въ зеленому саду, розбсланому по косогору. По другій бѣкъ яру, на горѣ межъ зелеными житами, стояла скарбова клуня, тѣкъ, кошары и довгій, почорнѣдї одѣ дощу, стѣжки хлѣба.

Не на шпиль поглядала Ганя, не на три верхи сѣльської церкви, що нѣбы плавали въ легкѣмъ туманѣ проти сонця. Поглядала вона на сѣрїй верхи току, на чорножовтї стѣжки. Тамъ коло робѣтниківъ бувъ вѣ Ясь. Зъ-вѣдтамъ вѣ око звькло стрѣчати милого.

Вже вона й по саду нагулялась и квѣтокъ нарвала, та все на гору поглядала, а милого немає. Вже й квѣтки зовяли въ рукахъ. сонечко зъ пѣвдня звернуло, а милого немає. Вже Ганя втомилась, по саду ходячи, вже очи одѣ ясного сонця втомились, милого выглядючи, а милого немає!

— Боже-жь мѣй! що се зъ намъ сталося? де це вѣнъ забарився? — Засумувала Ганя за чоловѣкомъ, неначе вѣнъ десь поѣхавъ у далеку сторону, неначе вѣнъ десь блукавъ по безкрайому стѣну, на безбережнѣмъ морѣ. — Може вѣнъ поѣхавъ до козакѣвъ-лѣсовикѣвъ, може заблудивъ де въ лѣсѣ, а тамъ усякого звѣря, а тамъ вовки и въ день нападають! — Засмутилась молода Ганя, опустила руки. Зовялї квѣтки посыпались изъ руки по травѣ. — И страва перепрѣвъ въ пе-

чи, — думала вона. — Лихо намъ зъ чужою роботою! За нею и шматка хлѣба не зѣсть у пору!

Одъ скарбового току летѣли зъ горы три найменші сестры Ганині, якъ три ластѣвочки.

— Ясь обѣдає въ насъ, — промовила одна щебетуха, — и казавъ, щобъ ты сама обѣдала и не ждала його, бо въ насъ гостѣ.

— Не прийшовъ обѣдати! — говорить їй думка. — Може я йому чимъ не догодила? може не добре обѣдати варила? не приголубила його коли?

— Ясь выѣвъ ажъ двѣ тарѣлки, а мама смѣються та кажуть: мабуть тебе жѣнка держить на голодному столѣ! — говорила далѣ щебетуха.

Зновъ задумалась Ганя, ажъ червоні торочки зъ головы звѣсились на щоки. Сѣла вона сама обѣдати. Страва въ ротъ не йде, ѣсть вона зъ-нехотя.

— Зъ кимъ же вѣнъ тамъ говорить? — спытала Ганя. — Може зъ гѣстями, зъ якими паннами?

— Зо всѣма говорить, а зо мною найбѣльше. Вѣнъ минѣ казавъ, що нема й въ свѣтѣ красчої одъ мене, що въ мене бровы якъ шнурочокъ, очка якъ терночокъ, и поцѣлувавъ мене та такъ поколовъ вусами! бо въ його вусы якъ щетина... И доси болить! — И мала сестра побѣгла до дзеркала, роздивлялась на свои бровинята, лизала пальцѣ и приглажувала ними свои косинята.

Не стѣльки ѣла обѣдъ Ганя, скѣльки ѣѣ сестры. Довго ще вони щебетали, забавляючись нарваными квѣтками та куклами, а Ганя сидѣла коло вѣкна та все поглядала на яръ, на тѣкъ, на гору, чи не йшовъ ѣѣ милый.

Вже сонечко спускалося надъ гай, якъ вернувся до дому Ясь и заставъ Ганю засмучену коло вѣкна.

— Отсе якъ же я засидѣвся у батька! — промовивъ Ясь. — Приѣхавъ о. Мойсей зъ жѣнкою, а я й забалакався зъ ними. А ты, сердце, сама тутъ обѣдала? Выбачай минѣ, моя люба! — Лице її зновъ засвѣтилося, повеселѣйшало. — Кровь зъ молокомъ ты молодичка въ хустцѣ, въ червонѣмъ намястѣ! — промовивъ Ясь, обвиняючи її.

— А я тебе ждала, въ вѣкна выглядала, протоптала въ саду стежку, по саду ходячи. Не кидай мене саму! Обѣдъ той минѣ не смачный, и день той не веселый, якъ тебе дома немає.

— Не тужи, Ганю! Якъ бы воля моя, сидѣвъ-бы я коло тебе и не одступавъ-бы, та запроданий часъ мѣй!

Посѣдали вони рядочкомъ на канапѣ. Ясь узявъ її за руку.

— Почорнѣла твоя рука одъ роботы, сердце Ганю! Жаль минѣ тебе, що ты робишь за-для мене, якъ наймичка. Достатки нашѣ невеликѣ. Не треба було-бъ тобѣ йти за мене за-мѣжь!

— Рука моя почорнѣла для тебе роблячи. А глянь, якъ ты запалився, для мене працюючи на полѣ!

— Ты, Ганю, молода. Невесело тобѣ одной марно лѣта проживати на сѣмъ яру. Тобѣ треба веселыхъ гостей, веселой компанїи, музыкъ, танцѣвъ. А я небагатый. Не зможу розважити твою молодѣсть. Шкода минѣ тебе! Робота одрывае навѣтъ мене одъ дому, одъ тебе!

— Цыть уже! годѣ! — промовила Ганя, затуляючи своєю рукою його ротъ. Ты отсе передумуешь мои власнѣй думка недавнѣй.

— Що-жь ты думала?

— Думала я багато и дѣйшла до такого кѣнца, що

я щаслива и дуже щаслива, бо я люблю тебе, а ты любишь мене. Чого-жъ намъ ббльше треба?

— Ходѣмо, Ганю, на яръ, та погуляємо. Ждала ты мене довго.. Не пбду-жъ за теѣя сьогодня до скарбу, щобъ ты не скучала.

Пбшли вони черезъ садокъ вздовжъ по яру, побравшись по-пбдъ руки. Густа неспашена трава плуталася пбдъ ногами, якъ найгустѣйше руно.

Вечбръ надбйшовъ тихій та ясний. Яръ увесь свѣтився зѣленю проти сонця, що пронїзувало косымъ промѣнямъ листъ травы и подорожника. Ганя и Ясѣ йшли и мовчали. Краса мѣся мовъ одббрала одъ ихъ думы и розмову.

— Знаєшь що, Ганю?

— А що?

— Поробимо, попрацюємо, поки молодї, а тамъ, Богъ дасть, забагатѣємо, зберемо грошенятъ, вбзьмемо посесїю або купимо хутбръ. Будемо якось хитрувати та мудрувати и таки добудемо того щастя. Адже-жъ люде зъ бѣднихъ поставали багатими. Раяли минѣ люде, щобъ я бравъ священкову дочку, коли хочу мати добру хазяйку. Отъ я и взявъ тебе, и щасливый кругомъ, тбльки шкода минѣ твоихъ бѣлыхъ рукъ.

— Годѣ вже, Ясю, зъ тыми руками! Було брати Польку, коли хотѣлось тобѣ дуже бѣлыхъ рукъ.

— Бѣлі руки не принесли бѣ минѣ щастя.. Я бѣ не зѣвѣв смачного шматка хлѣба зъ бѣлыхъ рукъ. А якъ зберемо трохи грошенятъ, тодѣ мати-мемо ббльше прислуги. Тодѣ я посажу тебе въ убранбй свѣтлицѣ, одягну тебе въ шовкъ та въ аксамить, не дамъ тобѣ взятись и за холодну воду, накличу веселыхъ гостей, давати-му по нашимъ достаткамъ балы зъ музиками, щобъ тебе тѣшили гостѣ молодї, щобъ тобѣ нѣколи було

скучати. А настане зима, заглянемо и въ Кіѣвъ, накупимо всякого добра.

— Коли-бъ ты знавъ, таке саме минѣ верзлося недавно въ ранцѣ, якъ я чесала косу. А знаєшь, що розвѣяло всѣ мои веселі мрѣвѣ?

— А що, мое серце?

— Сива свиня! Насилу выгнала зъ огорода. Скаче черезъ тынъ, якъ собака. Завтра загадаю людямъ стрижити.

— Кинь, серце, той клопѣтъ, хочь на сей часъ! Боже! Боже! якъ бы намъ у двохъ завоювати те щастя!

— Мабуть мы будемо думкою багатѣти. Чи мы-жь не щасливій теперь? Чи не грѣхъ же намъ нарѣкати на свою долю? Наша робота не важка. А чи мало-жь на свѣтѣ людей, що позавидували-бъ намъ?

— Хиба одній мужики позавидують, — одказавъ Ясь. — А чому мужикъ не позавидує?

— Хиба-жь мужики не люде? Дастъ Богъ лучче, — буде лучче; и теперь не погано...

Повернула молода пара коло ставочка и пошла далѣ яроть, помежь тими горами, укритыми гаємъ. Зновъ вони обое замовкли. Неказана краса того мѣся одбрала въ ихъ думы й розмову.

Дивнй украинскій яры гайові межъ невысокими та крутими горами та шивлями межъ дубовыми та грабовыми гаями, що роскошно поросли на крутыхъ ребрахъ, на вершкахъ гѣръ та шпилѣвъ! Ще недавними часами йшли тими ярами ставы за ставами. А лѣсъ, не спивняючись ворожою людською рукою, обсѣявъ, обсадивъ деревомъ усѣ горы й неглибокі долины. Теперь тѣ веселі ставочки знать уплыли въ якусь красчу сторону! На ихъ мѣсцѣ поросла тонка якъ нитки, густа

якъ повѣсмо, зелена трава, услала яры и долины мовь килимами. Колись у веселі ставки заглядали зъ гѳръ столѣтнї дубы та грабы, свѣдки славы козацькои та гайдамачнины, а теперь ихъ внучата обступили рѳвною межою тї зеленї яры. А бѳльшь того, що панеська ляхѳвьска сокира безъ жалю облупила, обголила милї горы нашої Украйны. И бѳльшь тамъ теперь' стирчить ѳжакомъ малоросла лѳщина, колючї будяки, якъ волося на сирѳтськѳй мїршавѳй головѳ, обскубяне руками мачухи. Сохнуть нашї яры, высохав наша вода, горять одъ сонця нашї горы, гадиною высисав останню силу нашої землѳ нашъ ворогъ, безъ слѳду ѳдятъ панськї сахарнѳ нашу благодать, нашї „зеленї дѳбровы“, нашї „темнї лугы“, що такъ любо выспѳвано ихъ у пѳсняхъ.

Идешъ ярами, якъ чудовыми покоями. Чи є жъ въ свѣтѳ покоѳ красчї одъ тыхъ ярѳвъ? Пѳдъ ногами стелиться зеленый травяной помѳстъ, по обыдва бѳки йдуть стѳнами горы зъ зеленымъ деревомъ. На шиляхъ стоять дубы зубчатою стѳною, розѳславши мѳцне гиля зъ широкимъ листомъ по синьому небу. Надъ головою стеля зъ глубокого, безоднього неба, синього, ажъ темного. А по тѳй стелѳ не мальованї, а живї птицѳ перелѳтають зъ горы на гору: то ряба гѳрлиця, то сивый припутень, то синя сиворѳшка, то перенїзують небо нїзкою дикї качки, дрѳбно трѳпаючи гострыми крыльцями, то пересунеться тяжкїй бѳселъ, простягнувши назадъ свои довгї, якъ ломаки, ноги.

Въ тихихъ закуткахъ стоять тамъ пасѳки, гудуть тамъ бджолы, пахне свѳжимъ медомъ, гайдовыми квѳтками, свѳжою травою, грибамъ. Зъ дерева на дерево перелѳтають бѳлочки. Сидить тамъ пасѳшникъ зъ бѳлою бородою, въ бѳлѳй сорочцѳ, цїкає сокирою, або

дыбае старечою ступою по-пѣдъ газмъ зъ тѣквою по воду до кѣпанки. И стежокъ тамъ не протоптала людська нога, и тишина тамъ якъ въ небѣ, якъ межъ зорями, не мертва, хатня тишина, а повна поваги, торжественна тишина спочивающей природы. Тѣльки часомъ жалѣбно несеться по гаю туркотаня горлицѣ, оддається луною по кѣлька разѣвъ цѣоканя сокиры пасѣшника.

Не дивлячись на сонце, не лѣвачи години, йшла молода пара довгамъ зеленымъ яромъ, що гадюкою ввѣся помежъ горами, то на право, то на лѣво, то на всѣ чотыри стороны свѣта. Яръ кѣнчився узирѣмъ межъ двома шилями. На самому узврѣ межъ осокою блищала вода, а выще трохи пѣдъ кущами лѣски та калины, мовь оправлена въ зеленыхъ рямцяхъ, блищала криничка въ травѣ, оплетена лозою. Вода стояла чиста, якъ слеза. Все дно, всѣ пѣсчинки на днѣ було видно черезъ воду. Вода була погожа, холодна. Якъ нацешся, то ажъ поздоровшавшь.

— Втомилася я, хочу пити, — промовила Ганя.

— Ходѣмъ до кринички!

Поки Ясь шукавъ широкого, якъ сито, лопухового листу, Ганя припала лицемъ до воды, ставши навкѣльшки и опершиесь руками объ траву. Въ криницѣ якъ въ дзеркалѣ, межъ синимъ, знадвѣрнимъ небомъ и синьою безоднею, зъявилось тѣ свѣже лице, тѣ бѣла хустка, а червонѣ уста зъ воды впилися въ тѣ червонѣ уста и цѣлували тѣ довго-довго, ажъ поки вона напилася воды. Червонѣ торочки шовковой хустки полягли на кришталову воду и, легесенькѣй, навѣтъ не ввѣгнули воды пѣдъ собою.

— Втомилася я. Сядѣмо на часъ пѣдъ лицою на взгѣрѣ та одиночньо.

Сѣди вони й замовкли. Почалась вечѣрня тишина

въ небѣ чистому, на землѣ, въ гаю. Дерево стояло, якъ камене. Сонце зайшло за одну гору. По яру полягла густа тѣнь. Дно ярбѣ зробилося темно-зеленымъ. А зверху на дубахъ та липахъ тихо свѣтило сонце, розкинувши свое червонувате промѣня по листу. Тѣльки десь далеко въ гаю стукало калатайло на шиѣ ватажка-вола, а потѣмъ десь у полѣ заревла корова, скучаюча за телямъ.

— Щаслива я зъ тобою, Ясю, тутъ на економіи. Якъ хороше въ сѣмъ яру! Я бѣ рада тутъ и вѣкъ вѣкувати!

— А якъ ось черезъ тыждень поѣдемо до Хоцѣнського на балъ, де въ великихъ покояхъ будуть горѣти по стѣнахъ свѣчки та лампы, де блищати-мутъ дзеркала, де танцювати-мутъ молоді паначѣ та панвы... Що скажешъ тодѣ, Ганю?

— Дивись лишъ, яка онѣ картина! Въ ставку блищить червоне небо, и знадвору горить червоне небо. И на дворѣ шпиль, и въ водѣ шпиль, перекинутый до горы, якъ зеленый пучокъ квѣтокъ. А коло ставка стоять лозы, зеленѣють коноплѣ, а за коноплями зновъ червона вода, якъ вогонь горить... Байдуже миѣ про панскій будынки, тутъ бы я и вѣкъ звѣкувала. Въ ряды-годы тѣльки поѣхала-бѣ до мѣста, щобъ на людей надивитсь, яка нова мода, якъ люде ходять, якъ убиваються.

— Гарно й тутъ на яру, а ще красче межъ людьми та ще багатymi, а ще красче въ багатому, великому домови, де все блищить и сяє, якъ сонце на сѣмъ яру.

Знялись вони зъ мѣсця и вертались ярѣмъ до дому. Сонце вже згасало, яръ темнѣвъ, ставокъ покрыла чорна тѣнь берегами, тѣльки середина блищала темнымъ цвѣтомъ. Якъ приближвльсь до ставка, зъ осоки схопи-

лось двѣ качки, трѣваючись крыльцями, и сховались за шпилемъ. Скрѣзь було тихо й пусто. Всяка жива душа зъ гаю, зъ поля пѣшла до села або прилягла на спочивокъ пѣдъ зорями.

Дома наймичка вже наготовила имъ вечерю. Пѣсля вечеръ пѣдлестився до нихъ мовчки сонъ, той сонъ сѣльскій, мѣцный, що й не сниться чоловѣкови нѣчого, а обѣме тебе всего, мовъ мати дитину, та й не выпустить, поки не одпочнешь одъ роботы, одъ усякого клопоту, одъ усякого горя и щастя.

~~~~~

V.

Черезъ кѣлька мѣсяцѣвъ Ганя сидѣла коло вѣкна и колыхала сына, поглядаючи на яръ. А менші сестры по черзѣ жили въ Ганѣ и помагали їй у роботѣ, доглядали дитины.

Черезъ рѣкъ панъ Хоцѣнській вже спевнивъ свое слово, знайшовъ Ясеви лучче мѣсце въ недалекому селѣ. Попрощалася Ганя зъ своимъ рѣднымъ селомъ, зеленымъ яромъ, ставомъ; розпрощувалася плачучи зъ матѣрю, зъ сестрами. Неначе выѣзджала за си-нѣ море, такъ плакала вона. Кому не жаль того мѣсця, де родився и зрѣсь, де жили нашѣ батьки и дѣды? Ясеви було байдуже. Не рѣдною землею була йому наша Украина!

— Ой Боже мѣй, Боже мѣй! — перекривлявъ о. Федѣръ дочку й жѣнку, затыгаючи жалѣбнымъ голо-сомъ, на зразѣкъ жѣвночого голосѣня, — куды-жъ це я выѣздаю такъ далеко на чужу сторонѣнку ажъ у Куширѣвку! за пятнайцять зъ половиною верстовъ! Такъ далеко, що зъ-вѣдѣль и не видко!

— Господи! що ты за людина! — промовила зъ сердцемъ матушка. — И дитины йому не жаль! Оддавъ дочку, якъ зъ хаты выпхнувъ, ще й смѣється! Буде от-такъ, нещасна, цѣлый вѣкъ тягаться зъ економѣи на еко-номію, не надбае нѣ хазайства, нѣ птицѣ, нѣ худобы. А що тиѣи шкоды! А скѣльки перетовчється посуды!

Хвалити Бога, коли трапляється добре місце, а якъ же сидѣти-ме на бурку?

Маря Василѣвна заплакала, а о. Федѣръ передражнювавъ її хлипаючи:

— Ой Боже мѣй! Боже! Потовчуться дорогою вѣс горшки, миски, макѣтры!... Коли тобѣ Ганю буде скучно до дому, то выльзъ на вербу тай подивись на свои Нестеринцѣ!

Переѣхавъ Середѣнській въ Кушнѣрѣвку. Мѣсце було трохи лучче. Вже Ганя купила хорошу канапку, справила одежину, найняла няньку, держала корову, мала доволѣ молока й сыра и — була щаслива по своєму, не нарѣкала на своѣй таланѣ. Поскучала трохи за домомъ та й перестала. За хазайствомъ, за дитиною, за любимъ чоловікомъ и скучати було нѣколи. Жили Середѣнськїй не багато и не дуже вбого.

Панъ Хоцѣнськїй частенько приѣздивъ въ гостѣ до Середѣнськихъ, ставъ имъ великимъ приятелемъ, запрохувавъ до себе въ гостѣ. Хоча вѣнъ бувъ и вдовецъ, однакъ же любивъ заклика́ти до себе веселыхъ гостей, а найбѣльше молодыхъ дамъ, и навѣтъ справлявъ балы. Середъ польськихъ гостей Ганя и собѣ мусѣла промовляти де-якї слова по польськїй. Вѣс Ляхѣвки безъ сорому хвалили її въ вѣчи за те, що вона такъ чудово говорить по польськїй, хоча вона на силу, велику силу змогла злѣпити до купы кѣлька польськихъ слоцець. А Ясь, не вважаючи на те, що вже говѣвъ до нашої церкви, въ домѣ Хоцѣнського зновъ стававъ Ляхомъ, говоривъ по польськїй, радѣвъ радѣстю Полякѣвъ, смуткувавъ ихъ горемъ. Хоцѣнськїй помагавъ Середѣнськимъ, навѣтъ годивъ, коли въ чому була недостача. Ганя дякувала йому, хвалила передъ усѣма його добрѣсть, а все таки було здвигне неразъ плечима, не вгадуючи,

чого вѣнъ ажъ надто вже добрый, прихильный, якъ рѣд-
ный батько.

Середнѣській не лѣнувався, пыльнувавъ коло пан-
ського скарбу. Панъ йому дякувавъ за добрі порядки.
Перепадала Середнѣському не одна зайва копѣйка. Пі-
шла добра чутка про економа Середнѣського по всѣй
околицѣ.

Одного разу въ лѣтку панъ Хоцнѣській приѣхавъ
до Середнѣськихъ въ гостѣ. Тѣльки-що переступивъ по-
рѣгъ, Ганя заразъ постерегла на його лицѣ незвычайну
веселѣсть. Його сѣрї очі блищали смѣхомъ, губы смѣ-
ялись, ноги швидче й проворнѣйше переступали порѣгъ,
ажъ живѣть колыхався. Здавалося, неначе поручь изъ
нимъ вступало саме щастя, ведене його власною рукою.

— Добру звѣстку несу въ вашу хату, Ганна Федо-
ровна! — промовивъ вѣнъ, підступаючи до неї и цѣ-
луючи її въ руку. — Я вгадувавъ, що вы будете ща-
сливї за Ясемъ!

Ганя такъ и замовкла: серце въ неї якось чудно
заколотилось, мовъ що недобре вѣщувало. Тымъ часомъ
вона нѣбы й зрадѣла, що панство таки наближилось
до неї.

— Поздоровляю васъ панією управительшою маєт-
ности князя зъ Камяного!

Тутъ саме відчинились двері. Въ хату ввійшовъ
Ясь. Хто бъ теперъ пізнавъ Яся зъ тыми дитячими ла-
скавыми очима, зъ боязкою несмѣливою ходбю! Нежда-
не, негадане щастя вже підняло його голову на плечахъ,
зморщило бровы, надуло йому губы, вытягло зрѣсть.
Ясь вступивъ до хаты вже паномъ, гордо и поважно,
безъ ознаки жодной тревоги на лицѣ, наче вѣнъ достиг-
нувъ гѣльки того, що було його надбанымъ. Панъ Хо-
цнѣській ажъ побѣгъ йому на зустрѣчъ, ухопивъ його,

обнимаючи й цѣлюючи, и поздоровляючи зъ новымъ мѣщемъ, зъ новою долею.

— Ну Ганю! — промовивъ Ясь, — кидай теперъ своя яры зеленї, свои коноплѣ, гуся та куры! Рушаймо до Камяного! А за все те подякуймо панови Хоцѣнськогому, моему названому батькови, за його добру рекомендацію передъ княземъ.

Ясь зновъ обнявъ Хоцѣнського и поцѣлувався зъ нимъ тричѣ, одначе не въ губы, а по ляховський, тыкаючи губами на повѣтря прозъ щоки, а потѣмъ поцѣлувавъ Хоцѣнського въ плече и нижче плеча въ рукавъ.

Пѣшла весела розмова за самоваромъ. Веѣ трое були веселї и щасливї. Панъ Хоцѣнскїй розказувавъ про маѣстности князя, про його багатї економїи, про цѣлї череды волѣвъ, овецъ, коней, про користный урядъ управителя. Розказувавъ вѣнъ Ганѣ про той будынокъ, де вони будуть жити, про высекї багатї покоѣ зъ великими вѣкнами, зъ дорогою мебѣлю, про багатї, родючї поля, сады, зъ-вѣдкѣль можна загрѣбати грошѣ лопатою. А найбѣльше розводився Хоцѣнскїй про князя, про те, якї въ його золотоверхїй дворець, якї въ тому дворцѣ покоѣ, залы зъ мрамуровымъ помостомъ, якї кругомъ палаты роскѣшний сады, оранжереѣ...

Ясь слухавъ, очей не зводивъ зъ Хоцѣнського, не-ваче въ-перве на вѣтку чувъ про такї дива. Не разъ и не два Середѣнскїй мѣривъ про панську роскѣшь, про якусь лучче житя. Не разъ и не два Ясь до пѣвночѣ не стулявъ очей пѣсля розмовы Хоцѣнського про те, що Ясь веде свѣй рѣдъ одъ панського польського колѣна, що въ йому плыне кровь шляхетська-польська, а не мужицька-українська, що його дѣды й прадѣды були заможнї, були панами й католиками, мали поля, села,

людей. Звычайне якъ Полякъ, Хоцѣвській любивъ дечого багато и прибѣлшити, прикинути зайве, маючи на умѣ пѣднести въ гору, пѣддержати нижчу польську шляхту, приймаючи украинську національнѣсть и благочестиву вѣру.

Хоцѣвській своимъ пѣдмалюванымъ оповѣданямъ про мнувшѣсть Ясевого роду, розбуркавъ у йому гордѣсть своимъ родомъ, пышаня своимъ панствомъ, ту гордѣсть, те пышаня, що лежить на самому дяв ляцькои шляхетської натуры, плыне въ злѣвку зъ його кровю. Не Богъ-зна яке мнувше було у Середѣвського, отъ же доволѣ було навѣть одного слова — панъ-Полякъ, щобъ розбуркати въ його серцѣ польщизну.

Ганя свѣла якъ у чаду. Неначе якѣ чары розливали вони въ-двохъ кругомъ неи. Слухала вона ихъ розмову и не вѣрила своему негаданому щастю. Згадала вона, що колись маленькою ѣздила зъ батькомъ на ярмарокъ у Камяне. Згадала вона про те Камяне, якъ про хорошій сонъ, що снився, та не зостався въ памѣть, и тѣльки якѣсь невиданѣ мѣсяця, якесь пышне забудуваня, якѣсь гарнѣ обличя носяться передъ очима, нѣбы вытканѣ зъ тонкого туману. А якъ силкуешся ихъ пѣимати, на ихъ роздивитись, то вони ще далѣ одлѣтають, та все манять своимъ неукраиннымъ видомъ. Мрѣло Ганѣ, якъ у туманѣ, якесь мѣсто, якась висока гора, чи скеля, вся въ зеленому деревѣ, а на самому вершечку якесь будуваня, не церква и не хата, а бѣльше якась чудова цяцька зъ золотыми верхами. Коло того будынку зновъ вона згадувала якѣсь стовпы, якѣсь стѣны зубчастѣ, якъ обѣрка, а потѣмъ пригадалися ѣй якѣсь сады роскѣшнѣ, дорѣжки помежь деревомъ нѣбы жовто помалюванѣ, дерево посчѣплюване гиямъ, мовъ стеля,

скрѣзь пѣдъ деревомъ бѣли люде неживѣ, скляный дѣмъ, а въ йому зновъ дерево и квѣтки, якъ и на дворѣ, цѣли стѣны й купы чудовыхъ незвычайныхъ квѣтокъ. Все те вставало передъ вѣ очима, якъ у туманѣ. Бачила вона потѣмъ золотоверхѣ соборы въ Кієвѣ, велике мѣське будуваня, а все таки давня дитяча мрѣя не зникла зъ вѣ памяти.

Довго розмовляли вони, поки не потомились. Далеко за порѣгъ выпровадили хазяины Хоцѣньського, дякуючи йому, якъ рѣдному батькови.

— Отъ и завоювали щастя, Ганю! — промовивъ Ясь, зачинивши дверѣ за гостемъ.

— Не завоювали а само воно прийшло до нашої хаты. Щастя блукає слѣце по свѣту.

— Нѣ, се ты, мое золото, приманила долю до нашої хаты! Поки я самъ живъ, поти бѣдувавъ. Ты, моя хазяйко, мене обшила и обмыла!

Ясь розгорнувъ листъ князя до пана Хоцѣньського та ще разъ голосно прочитавъ запроханя себе въ управителѣ. Князь просивъ черезъ Хоцѣньського, щобъ Середѣньскій прибувъ якъ найскорѣшче, обѣцяючи йому рѣчну плату зъ скѣлькохъ тысячь карбѣванцѣвъ.

— Завтра-жь поѣду я попереду самъ, а ты лагодься тымъ часомъ у дорогу.

— Чимало пѣдвѣдъ намъ треба! Мы-жь таки вже розжилися, маємо доволѣ добра. маємо птицю...

— Яку птицю думаешь ты отсе брати?

— А видики та гуся... та...

— Ще выгадай що! — крикнувъ Ясь. — Та насъ люде обсмѣють, якъ мы притарабанимось зъ качками та зъ видиками!

— А посуды хѣба мало? И на вѣзъ не заберемо...

— Чудна ты, Ганю, ей Богу! Яку-жь посуду думашь ты перти до Камянного?

— А яку-жь? Не кидати-жь намъ сыпанокъ дѣжокъ...

— Святъ, святъ, святъ! Насъ люде обсмѣють, назовутъ насъ харпаками, обдравцями. Пѣдъ такй палаты вона пѣдѣхала-бъ зъ дѣжками, рогачами! Може-бъ ты забрала горшки й миски?

— Горшкѣвъ не варто брати, а макѣтры заберу. Макѣтры новѣснѣнкй, великй, платила по золотому, купувала въ Будищахъ на ярмарку. Такйхъ макѣтеръ небагато й тамъ знайдешь. Обмотаю соломою, повтыкаю въ кадѣвъ та й доведу, хочъ и за сто верствъ!

— Ха, ха, ха! — зареготався Ясь. — Управитель зъ макѣтрами! Ха, ха, ха! О простото, простото! О хазйко моя дорога!

— Чого це ты регочешся? Нѣбы управителямъ макѣтеръ и не треба!

— Ха, ха, ха! Ты нарѣвшь сорому на весь свѣтъ. Твоя думка объ макѣтрахъ, а я думаю, чимъ я завтра поѣду до князя.

— А вѣзкомъ?

— Де-жь такй вѣзкомъ!

— Вѣзокъ же новый, мальованый!

— Але жъ до князя, памятай собѣ!

— Неначе вѣнъ бачити-ме, чимъ ты приѣхавъ?

— Отъ що я зроблю: Заѣду до Хоцѣньского, покину тамъ свѣй вѣзокъ, а въ його попрошу фаетона та пару коней.

— Якъ собѣ знаешь. А на мене, то я бѣ поѣхала и вѣзкомъ.

— А я не поѣду. Скажуть: приѣхавъ якйсь безштанько на драбинчастому возѣ.

— Станьмо-жь, Ясю, попереду панами а потѣмъ уже будемо панѣти. Попередъ нѣводу не ловѣмо рыбы.

Довго не спали вони, роздратѣвані негіданымъ, несподѣванымъ щастямъ. Тѣкае сонъ одъ очей безталанного, не приступае-жь и до щасливыхъ! Ясь тѣшився панствомъ. Ганѣ зъявляеся якійсь чудовый образъ чарѣвничого мѣсяця, якась палата, якійсь садъ, повный квітокъ, де помежь деревомъ гуляли мраморянї люде. А Ясь бачивъ себе великимъ паномъ въ золотыхъ палатахъ, де горѣли тысячѣ свѣчокъ, де порушались сотнѣ великихъ панѣвъ.

Черезъ тыждень шляхомъ до Камяного ѣхавъ фаєтонъ Хоцѣвського, а въ йому сидѣвъ Ясь изъ Ганею. Коло погонича сидѣла наймичка. На рукахъ у Ганѣ свала мала дитина. Пѣдвода зъ де-якими хазяйськими причандалами ѣхала десь по заду. Ганя таки поставила на своєму: забрала кадовбы, дѣжки, сыпанки и делку посуду. Одначе макѣтры зъ горшками мусѣла покидати матерѣ. Пѣдвода мала приѣхати до Камяного въ ночѣ, щобъ заховати одъ людськихъ очей попередню бѣдность управителя.

Конѣ вытягли фаєтонъ на гору. Зъ-за горы разомъ устало все Камяне. Ганя ажъ крикнула одъ давуваня. Ъѣ давнї, дитячї мрѣвѣ теперъ стояли и справдѣ передъ очима. И якъ багато сирѣвдешнї дива були красчї, пышнѣшчї одъ тыхъ неясныхъ дитячихъ думъ!

Высокі золотеврхї палаты, збудованї въ чудовѣмъ готицькѣмъ стилѣ, стояли на высокому скелистому шпилѣ надъ самою рѣчкою и дивились у тиху воду чотырма золотыми дзвѣничками, веселыми вѣкнами, высокими стовпами. Той шпиль бувъ на острѣвцѣ, а черезъ острѣвецъ лилася вода, розбившись на рукавцѣ, падала зъ камѣня на камѣнь, шумѣла по-пѣдъ боками высокои

скелѣ. И шпиль, и острѣвъ були вкриті чудовымъ садомъ. Неначе поясомъ бувъ оперезаный той шпиль высокою камяною стѣною зъ чудными зубцами. Саме проти плавного широкого мосту стояли высокі башты, зъ зубчастымъ вѣнцемъ, а черезъ се йшли широкі ворота, прямо въ садъ. За стѣною скрѣзь выглядали кунштovní верхи оранжерей, мовъ висѣли надъ зеленымъ деревомъ. На тѣмъ же островѣ, коло самой воды, стояло двѣ фабрики, опертї стѣнами обѣ скелѣ. Проти палатъ по другѣмъ боцѣ рѣчки, на высокѣмъ березѣ стояла хороша церква, зъ тонкою готицькою дзвѣницею. Камяні будованя йшли по-надъ берегомъ, за-для убраня виду. Все те мѣсце, облите навкруги тихою, ясною, якъ дзеркало водою, залите промѣнямъ сонця, було незвычайно хороше, веселе, наче въ йому жили не люде, а якїсь безтѣльнї духи райскї!

— Вгадай, Ганю, де мы будемо жити? — спытавъ Ясь.

— Мабуть въ сѣмъ домикови, — одказала вона, показуючи пальцемъ на чималу камяну хату.

— Тутъ живе княжїй лакей, — промовивъ Ясь, осмѣхаючись. — Дивись, онъ далеко, за княжимъ садомъ, на тѣй горѣ стоить палата: ото наша оселя!

На горѣ, по другѣмъ боцѣ саду, стояла палата хороша, висока, убрана въ карнизы, заквѣтчана на покрѣвлѣ рѣшотками та химерными дзвѣничками. Очевидячки дѣмъ бувъ збудованый для хорошего виду по другѣмъ боцѣ княжого дворця.

Ганя не йняла Ясеви вѣры.

— А де тутъ, дядку, управителя хата? — спытавъ Ясь такъ грѣзно, ажъ Ганя жахнулася.

— Ондечки на горѣ за дворцемъ, — одказавъ чоловікъ знехотя, показуючи пальцемъ.

Ганѣ стало якось нѣяково, неначе не хотѣлось ѣй вѣхати до того пышнаго дому.

Перебѣгли вони мѣстѣ, зѣвѣхали на острѣвъ, поѣхали по-пѣдѣ самымъ садовымъ муромъ. Золотоверха палата висѣла у нихъ надѣ головами. Ганя, погоничъ, наймичка и самъ Ясь втирили очи на золоті башнѣ, на колоны, на заморське дерево, доки все те не сховалося за скелею. Серце въ Ганѣ стукотѣло въ грудяхъ. Ясь надымався, взявшись у бѣкъ рукою, сѣпивъ бровы, морщивъ свое молоде лице, щобъ додати собѣ бѣльше панського виду. Пѣдкотили вони пѣдѣ домъ, и Ясь, взявши Ганю пѣдѣ руку, гордо ѣ пышно переступивъ порѣгъ своєї панської квартиры.

Слуги забѣгали, загомонѣли, забрязкотѣли ключами. Старенькій лакей въ синѣй ливрен одѣмкнувъ дверѣ, одчинивъ ихъ, одступившись зѣ поклономъ.

Ще гордѣйше, ще пышнѣйше Ясь вступивъ у хату, ще высче пѣднѣявъ вѣнъ голову, проходячи черезъ цѣлый рядъ просторыхъ, высокихъ покоѣвъ. Сердито кидавъ вѣнъ очима на всѣ боки, оглядавъ стелю. Очи його нѣбы говорили всѣмъ, що все те було не вѣ-дивовижу, що навѣтъ все те було не дуже хороше, не дуже задовольняло його. Черезъ годину сидѣла сѣмѣя въ одной окромной свѣтлицѣ за столомъ, накрытымъ тонкою бѣлою скатертю, коло самовара.

— Якого тутъ багато хатъ! — промовила Ганя.

— Отъ и багато! Перва хата буде передня, друга — прийомна, третя — зала, четверта — гостинна, пята — твоя спальня, шоста — моя спальня, сьома — твоя убрна, восьма — мѣй кабинетъ, девята — столова, десята — дитяча, одинадцята — дѣвоча, дванадцята — канцелярѣя, тринадцята... та ще ѣ мало! коли-бъ

ты знала. Мы-жь теперь не абы-які паны. Хиба-жь ты не бачила, скільки покоївъ у пана Хоцьнського?

— И на вощо намъ такого вхъ? Зъ насъ було-бъ доволъ трьохъ, за-для себе, для гостей...

— Ты, сердце, выросла не въ панськихъ будынкахъ, ты не тямишь, що то потреба луччого житя.

— Та коли-бъ ты знавъ, минѣ чудно й сумно буде жити въ богатыхъ та дуже просторыхъ свѣтлицяхъ. Чо-гось минѣ здається, що я не въ хатѣ а на дворѣ... Хожу по тымъ покоямъ, якъ по двору. Де-жь пакъ! одъ кутка до кутка цѣлї гоны!

— Бо ты жила й досѣ въ малыхъ хатахъ, якъ у скринькахъ. А минѣ ще й мало! Я люблю розвернутись, розгорнутись широко на вѣ боки.

Ясь розкидався на широкой канапѣ мовь справдешній панюга. Наука пана Хоцьнського показала свою ознаку.

А Ганя ходила по хатахъ, придивлялась до всего, оглядала мебѣль, выскї дзеркала, завѣсы, килимы. И чудно ѣй було середъ такой роскошѣ. И багато дечого здавалось ѣй и зайвымъ и непотрѣбнымъ на очи хазяйки. Тѣ канапы, крѣсла, котрыми були заставленї свѣтлицѣ, щобъ кутки були непорожнї, тѣ дзеркала поначѣплюванї, щобъ стѣны широкї не были голї, те широченне старинне лѣжко, де лягло-бъ десять душъ, та ще було-бъ мѣсце, — все те здавалось ѣй чуднымъ, непотрѣбнымъ, все те здавалось ѣй панскимъ вередуванямъ, що розвернулось-бы на весь свѣтъ, готове бъ простягтись на всю землю и ще й кричало-бъ, що йому й землѣ мало!

На другій день Середнський налагодився йти до князя показатись його, мовляли, свѣтлости, поблагословитись на господарство, на пануваня надъ його добрами.

Та сказано йому, що князь приймає тільки почавши одь дванадцятю години. Поки та година наблизиться, повівъ Середвнській свою молоду жінку оглядѣти той рай, що сязъ на сонцѣ кругомъ княжон оселѣ.

Краса того раю, того мѣся неказано здивувала Ганю. Рѣдко трапиться знайти таке чудове мѣсце, де до красы натуры прийшла на помѣчь людська выгадливість. На островѣ рѣчка розлилася рукавцями помежь купами камѣня, межъ тѣсними роскѣлими скель. Все те мѣсце було заросле зеленымъ деревомъ, заставлене оранжерейными вазонами въ чудовыхъ купахъ, залите квѣтками. Скрѣзь крутились широкі, посыпані тертымъ каменемъ дорѣжки помежь купами зеленого дерева; були вони розкидані зъ великимъ смакомъ по зеленой травѣ, по-надъ водою, пѣдь скелями завѣшаными заморськимъ листатымъ хмелемъ. Черезъ рѣчечки зъ островця на островецъ були перекинуті надъ кипучою, падающею водою легенькі мѣсточки, обвиті крученымъ зѣлямъ. Въ темныхъ закуткахъ, по-пѣдь навислыми скелями стояли мраморяні статуѣ. За высокою скелею плавали пышні лебедѣ, по зеленому, рѣвнесенько стриженому дерну похожали павы й павичѣ, порозпускавши свои пышні хвосты. Тутъ же були розкидані кружала квѣтокъ, а въ рѣчку заглядали легенькі, якъ цяцьки, верхи высокихъ оранжерей. На скеляхъ скрѣзь були поставляні статуѣ, вазоны столѣтниківъ, бесѣдки. Все то було оплутано густымъ крученымъ зѣлямъ, що спадало внизъ густыми зелеными гирляндами, квіцями, висѣло разками и цѣлыми гнѣздами.

Великій панъ, згадуючи стару шляхетську Пельщу, позаводивъ таку роскѣшь на нашой Украинѣ ще тодѣ, якъ можна було людськими мужичими даремными руками орати и сѣяти, сады садити, камѣня перевертати,

и горы рушити зъ мѣся. Дивуючись, не счулась Ганя, якъ уплыло двѣ годинѣ, и якъ-разъ у свѣй часъ пѣшли вони до князя.

Не довго гостився Ясь на покояхъ княжихъ: одну хвилиночку. Вѣнъ знавъ панскій звычай, що не велѣвъ одбувати довгихъ визитѣ. Княгиня була дуже привѣтна: розмовляла, усмѣхалась, а князь не йно провѣвъ вертаючихъ домѣвъ до сѣней палаты, але геть далеко у садъ по широкой дорѣжцѣ, обсаженѣй оргинією саме въ цвѣту.

Надъ самымъ берегомъ одного струмочка шипучого тихимъ шумомъ розлѣгся цвѣтникъ зъ однихъ рожъ, закопанихъ въ грядку на лѣто. На тыхъ куцахъ цвѣло сортѣвъ сорокъ всякихъ рожовыхъ квѣтокъ. Князь махнувъ на садовника и звелѣвъ нарѣзати великій пучокъ пахучихъ рожъ, бѣлыхъ пахучихъ додуръ, и взявши въ свои руки, подавъ букетъ Ганѣ зъ додачею уштивыхъ комплиментѣвъ и ласкавыхъ поглядѣвъ на її зачервонѣле лице. Потѣмъ велѣвъ нарвати зъ велику миску морель и звелѣвъ однести на квартиру. А пѣсля всего провѣвъ Ганю до фаетона, самъ посадивъ її въ фаетонъ, ласкаво попрощався зъ Ясемъ и просивъ до себе въ гостѣ якъ найскорѣше.

Вернувся Ясь до дому веселый, згадувавъ, якій князь бувъ до ихъ ласкавый, яка вѣчлива була княгиня, далѣ чогось насупився, помовчавъ, и промовивъ до Ганѣ:

— Отсе дивлюсь на наше нове житло, а передъ очима въ мене князькій свѣтлицѣ. Тамъ, Ганю, прихожа красча вѣдъ нашої гостиниои. И досѣ я не опам'ятаюсь! наче минѣ снився якійсь чудовый сонъ. А пам'ятаєшь, Ганю, той яръ въ Нестеринцяхъ, де мы часто гуляли, та бѣдну економію, де мы жили? Чи думали мы тодѣ,

що намъ трапляється такий талант, що ми жити-мемо поручь ізъ великими панами! Що за багатство, що за розкоші у тому дворці! Якого тамъ срібла, золота, квітокъ, мармору! Побувъ я тамъ годину и наче ажъ поздорівшавъ, наче зазнавъ якогось невѣдомого щастя. Неваче душа моя була въ раю, въ небі, и закоштувала якогось луччого життя. Поки живу, не забуду я сього дня. А князь! Що за добра, привітна людина! А його княгиня! Такъ мило, такъ просто обійшлася зъ нами, дарма, що велика пань. Вже й не молода, а якъ на ній усе лежить до ладу, яка рівна їй побать! Навіть вона ще гарна.

— Яка-жъ вона гарна? — відказала Ганя. — Мабуть ты на неї дивився гарними очима. Вона стара якъ грибъ.

— Одже-жъ ты, Ганю, мабуть дивилась на неї не гарними очима. Сказати правду, на тобї одежа лежить далеко не такъ гарно, якъ на ній, хочъ ты й красча одъ неї. Не сердься тільки на мене мое серце.

— За що тутъ сердитись? До князівъ намъ далеко!

— А хто бъ не хотівъ бути одъ ихъ не далеко?

— Я бъ не хотїла, — промовила Ганя, осміхаючись.

Замовкъ після сього Ясь, и не знати було, що вінъ думавъ.

И заживъ Ясь ізъ Ганею въ добрї та щастї. Високї, просторї покої були не пышні тільки въ рвнї зъ князями, а самї по собї були дуже гарні! Въ першихъ, парадныхъ покояхъ стїны блищали бїлыми шпалерами зъ срібними квітками. Ганині свѣтлицї були обсыпанї по стїнахъ и по завїсахъ чудовими букетами

трояндъ, нѣбы свѣжо нарваныхъ у саду. Скрѣзь по свѣтлицяхъ простяглася довга стежка дорогого килима, закиданого оберемками лилей, фїялокъ, рожъ, якъ на грядкахъ. Пѣдъ окомъ Украинки-хазяйки все заблыщало, залыснѣло, засмѣялося зъ усѣхъ бокѣвъ весело й привѣтно. И неразъ Ганя, сидячи на мякому креслѣ, задивлялася на хорошій покоѣ. А Ясь, заклавши руки за спину, закинувши гордо голову, спустивши вѣка на очѣ, тихою ступою похажавъ по покояхъ. По одной поставѣ тѣла, по одному лицу можна було бачити неоднаковый впливъ несподѣваної змѣны житя на двѣ натуры зъ неоднаковыми задатками.

Одного разу зъ кухнѣ влетѣла до покоѣвъ привезена зъ Нестеринець наймичка и почала розпытувати Ганю про якусь куховарську справу, держачи чималый горщокъ у рукахъ. Наймичка весело й голосно щebetала до Ганѣ, якъ було колись и въ Нестеринцяхъ. Голосна луна одѣ вѣ мовы розлягалася по свѣтлицяхъ и вразила Ясеве ухо. Вѣнъ почервонѣвъ увесѣ.

— Вонъ у кухню! — крикнувъ вѣнъ на наймичку. Наймичка злякалася и выпустила зъ переляку великій горщокъ изъ рукъ. Горщокъ безневинно гѣпнувъ на паркетный помѣсть и розлетѣвся на шматочки.

Вѣ-перве зъ роду заблыскотѣли якось чудно Ясевѣ очѣ.

— Вонъ у кухню! — крикнувъ вѣнъ у друге. Наймичка, привычна въ Нестеринцяхъ завжди приходити вранцѣ до панѣ, розпытувати про обѣдъ, про страву, невымовно здивувалася, и, нѣ жива, нѣ мертва, тихенько потягла до кухнѣ, зрозумѣвши свою нову провину, нечувану и невидану въ Нестеринцяхъ.

— Ганю! — промовивъ Ясь заразъ утихомовившись, — пора намъ знати свое мѣсце межъ людьми,

а слугамъ — свою честь. Тутъ тобѣ не Нестеринцѣ! Се Камяне, а ты управительша и панѣ. Нехай наймички не смѣють зъ тобою оттакъ балакати и сюды въ покоѣ ходити, швѣдяти тутъ зъ горшками. Прибѣгла, нагѣркала, налепетала, якъ у корчмѣ! И страху немае у подлого народу! Тай ты, Ганю, не дуже балакай зъ робѣтницями та наймичками! Найшла гарну кумпанію! Треба, сердце, знати свою честь, шанувати себе, то й тебе люде шанувати-мутъ.

— А хйба-жѣ мене люде не шанують? — промовила Ганя. — А хйба-жѣ тобѣ въ вѣчи не хвалили мене нестеринскій люде?

— Стыдалась бы ты, Ганю! Якій-жѣ люде мужики!... Шанувати-мутъ мужики, — то паны не шанувати-мутъ. Годѣ намъ зъ мужиками куматись! Зъ насъ люде смѣються... люде красчій... Розумѣвшъ Ганю?

— А попереду-жѣ не смѣялись. И Хоцѣвскій бачивъ, якъ я балакала зъ наймичками, якъ я сама часомъ и обѣдъ варила, та й не смѣявся.

— То було попереду, — одказавъ Ясь.

Задумалась Ганя, сидячи въ креслѣ, задумався Ясь, ходячи по покояхъ. Зъ вѣв думки не сходило Ясеве лице, гнѣвне, люте; зъ думки Яся не выходявъ видъ смирной, тихой Ганѣ, балакаючої зъ наймичками, якъ зъ рѣдними сестрами. Та вѣчого не показалося далѣ межъ ними досадного. На хвилинку тѣльки у сердце Ганѣ зазырнуло якесь недобре вѣщуваня, та й зновъ окрыла його веселѣсть. Бо про що тутъ було журитись у тому раѣ? Не разъ и не два молодій гостѣ, всѣ хороше повбраній, вилися роємъ по блискучихъ свѣтлицяхъ, по дорогихъ килимахъ. Кругомъ молодой хазяйки розлягались веселій смѣхи й жарты, сяли щасливі лица, блищали ясній очѣ. Не разъ и не два музики розливали чу-

дові гармонію по покояхъ, облитыхъ свѣтломъ канделябръ, и выкликалі до танцівъ невгамовані роу панянокъ легенькихъ, летючихъ якъ бжолки, паничѣвъ жва-выхъ якъ метелики. И часто Ганя зъ Ясемъ при зоряхъ верталася до дому зъ гостей на баскихъ коняхъ въ хорошому фаetonѣ. Думки її навѣтъ не досягали такого щастя.

— Тѣшся моя мила! — було каже Ясь. — Мы дбждались щастя. Проси, чого душа твоя забажає. Все тобѣ буде! — И залысѣло на столахъ срѣбло та золото, зацвили на Ганѣ дорогі квітки та суки. Сама Ганя розпышилася, якъ та троянда повна. Несподѣвана роекшъ, безклонотя и спокій заколыхали її якъ малу дитину, надали спокій рисамъ лица чистого, бѣлого якъ мрамуръ. А ті загорѣлі колісь руки зновъ побѣлѣли, збйшли, якъ на дрбжчахъ, пухкі и кругленькі, якъ у її батька. Одна її душа зосталася, яка й була, — така-жъ добра, тиха, до всѣхъ привѣтна.

— Знаєшь, Ганю, яка въ тобѣ недостача? — говоривъ неразъ Ясь, сидячи коло неї въ вѣчерѣ.

— А скажи, чоловіче мій, яка въ минѣ недостача? — пытала вона його, жартуючи.

— Въ тобѣ нема ні крышки гордості. Для панѣ то велика недостача! Панѣ повинна бути горда, поважна, а коли не горда, то бодай повинна знати, хто її рбвня, а хто й ні! Якосъ ты до всѣхъ однаково привѣтна, и до великого пана, и до писаря, и до наймички. Чи вже-жъ тобѣ великій панѣ и драненькій писарець усе одно? До однихъ треба бути звичайно уштивимъ, а до другихъ такъ собѣ... и щобъ люде зъ боку постерегали тее. А ты якъ говоришь, такъ говоришь зо всѣма однаково! Гордбсть — то ознака розумѣня своєї чести. Гордбсть то прикмета й краса аристократіи.

Ясь підвисявъ голосъ и замовкъ. Вѣнъ пригадувавъ слова свого вчителя Хоцѣнського, якъ школяръ пригадує вивчену лекцію.

— И батько мѣй не бувъ гордый, и мати моя не була горда, не буду й я горда. И не люблю я навѣтъ людей гордыхъ, що до нихъ анѣ приступу! — одказала Ганя.

И не разъ заступалася Ганя за безвинныхъ людей, за писарѣвъ, не разъ було, жартуючи, посылала його до людей, що ждали по пѣвдня, сидячи безъ шапокъ у ганку, якъ звичайно буває въ Ляхѣвъ. Якъ добрый геній, Ганя придержувала шкодливыи ляхѣвскій впливъ Хоцѣнського. По любовѣ и доброй згодѣ межъ ними, Ганя завше потрапляла до своєї цѣли.

Мати зъ сестрами частенько одвѣдувала Ганю. Не забувавъ дѣтей и о. Федѣръ. Ганя дарувала бѣднымъ сестрамъ гостинцѣ, давала имъ свои дорогіи недоношеніи сукнѣ. Не разъ самъ Ясь купувавъ своимъ зовницямъ стрѣчки та квѣтки, до котрыхъ всѣ дѣвчата дуже ласѣ. Часто Ганя брала до себе на кѣлька мѣсяцѣвъ сестеръ. Довго й довго дочки о. Федора згадували про тѣ веселіи балы, де имъ доводилось вытанцовувати зъ молодцями-паничами зручнѣйшими й красчями одъ богословѣвъ.

Разъ зимою, якось при обѣдѣ згадавъ Ясь, що не зробивъ визита одному економови, якомусь Лемѣшковському, про котрого йому усе нагадувавъ Хоцѣнскій, й не такъ про його, якъ про його семью.

— И кѣлька разѣвъ я бувъ коло тѣи економѣи, та й не заѣхавъ. Воно тута й недалеко, у Тхорѣвцѣ, буде мабутъ верстовъ зъ сѣмъ або зъ вѣсѣмъ. Економія бѣдна. Мабуть тамъ живе якійсь куценькій Ляшокъ. Страхъ не хочеться ѣхати до його!

— Не забувай, Ясю, що й мы недавно були бѣднѣй. Поѣдь же, поѣдь, не лѣнуйся! — прохала Ганя.

— Бѣда минѣ зъ тобою! Що минѣ гѣрке, тобѣ солодке. Поѣду, поѣду, тѣльки цыть!

И поѣхавъ вѣнъ одного дня зрана.

Економія стояла середъ невеличкого, бѣдного села, належачого до якогось небагатого дѣдича. Бѣдность оселѣ непременно вразила Ясеви очѣ, нагадуючи йому попереднѣе житя въ Нестеранцяхъ. Хата зъ ганкомъ похилилась на обыдва боки, наче переломившись по половинѣ якъ-разъ на серединѣ. Старый ганокъ розхиливъ свои стовпы внизу, неначе розставивъ одѣ старости ноги, щобъ лучше встояти. На старыхъ обдраныхъ повѣткахъ свѣтились кроквы, наче сухі ребра. Вѣкна зъ темными старыми шибками здавались темными очима слѣпця, що лупає зъ-за тыну страшными бѣльмами. По двору валялись купы неприбраного гною, бѣгали собаки, никали худі шкапы. Голоднѣ коровы смыкали стрѣху. Одинъ садокъ старый и густый розрѣсся кругомъ хаты, станѣ, повѣтокъ, повтыкавши гяля пѣдъ обдрану покрѣвлю.

Межъ двома стовпами, до котрыхъ давно колись були, знать, причепляні ворота, вѣгли баскѣ конѣ Яся, и якъ змѣй, полинули по-пѣдъ повѣтками.

Лихѣ, худі собаки опали санки и смыкали Яся за ведмедячій комѣръ. Бѣднота, пустыня, голоднѣ, дикі собаки — все те такъ вразило Яся, що вѣнъ трохи не гукнувъ до погонича: „Вертайся назадъ кѣньми!“ Одначе було вже не можна вернутись. Ясь мусѣвъ недбайливо ступити въ ганокъ. Тѣльки вѣнъ ступивъ у ганокъ, зъ-вѣдтѣля на всѣ чотыри боки, покинувши просо та гречку, шарахнули кури, гуси, индики, качки, голубы, горобцѣ, навѣтъ поросята. Пѣвень кинувся йому въ ли-

це, поросята та индики — поточились пѣдъ ноги. Все те кричало, верещало, киркало, кудакало, покидаючи пашню и втѣкаючи, кудцю було можна втѣкти. А позады Яся завзятый Сѣрко вчепився зубами шубы и немилосерно тягавъ на все боки несчастного ведмедя, тѣльки шматя летѣло, тымъ часомъ якъ иншій обступили погонича, що хвиськавъ на ихъ батогомъ. Прорвавшись черезъ таку орду, невидану навѣтъ у своего тестя о. Федора, Ясь на силу одчививъ сѣнешній дверѣ и сховався за ними одъ собакъ, що выли якъ скаженіи и грызли одъ злости дверѣ. Ясь прожогомъ одчинивъ тѣ дверѣ въ хату, котрѣ були саме проти сѣнешныхъ дверей, и влетѣвъ у хату, якъ той заяць, тѣкаючій одъ череды хортѣвъ. А тамъ у хатѣ зновъ шарахнуло одъ його усе живе, вже не кудкудакаючи, але кричучи: „Охъ! ахъ! ой! ай! *Сзусъ! Маріа!*“ По хатѣ, якъ густый снѣгъ, лѣтало гусяче пѣря та пухъ, и залѣпило Ясеви очѣ.

Отуманеный, вѣнъ стоявъ середъ хаты и не знавъ що робити. Нова сцена въ хатѣ здалася йому тѣльки протягомъ першой. Ажъ ось крѣзь лѣтаюче пѣря прилѣтѣвъ передъ собою чотырьохъ маленькихъ хлопчикѣвъ, знать, хазяйськихъ сынокѣвъ, що сидѣли надъ горшками, полными гусячого пѣря. Тодѣ тѣльки вѣнъ догадався, що сполохавъ економьску семью, котра вкупѣ зъ наймичками и малыми дѣтьми дерла пѣря, якъ буває зимною порою.

Наймичка показала Ясеви другіи дверѣ изъ сѣней у право въ залю. Перша хата Лемѣшковського, своюю бѣдностью, нагадала Ясеви його попереднѣе житя.

Довго ходивъ Ясь по хатѣ, оглядаючи стареньку и простеньку мебѣль, дешевенькїи картинки на паперѣ, польскїи образки ченстоховскїи Богородицѣ та Исуса.

зъ баранкомъ. Нѣхто не выходивъ до його. Вже Середѣнскій скучавъ, позѣхавъ, сѣдавъ и встававъ и зновъ сѣдавъ. За стѣною въ другій хатинѣ було тихо. Тільки дитина маленькими нѣжками прибѣгла до дверей и высунула зъ-за дверей трохи не всю головку, въ певній надѣѣ, що гѣсть вѣ не бачить. Коли одчинились бокові дверѣ. Въ залю вступивъ хазяинъ Лемѣшковскій, чоловікъ vysokій, повный, плечистый, зъ довгимъ чорнымъ, роскошнымъ волосомъ на головѣ, зъ чорнымъ вусомъ, зъ чорними великими очима. Якъ саме його прѣзвище, такъ и постать обявляли його натуру зовсѣмъ не польську, а щиро українську. Одначе Лемѣшковскій звавъ себе — бодай при жѣнцѣ й дѣтяхъ — Полякомъ и въ своій семьѣ говоривъ по польскій.

Лѣнивою ходою пѣдступивъ вѣвъ до Яся и привитався зъ нимъ. Вся його постать, цѣлый обвѣдъ повного, кругловатого лица, мякї повнї губы, ласкавый поглядъ великихъ очей, тихій, симпатично мякїй голосъ, — все те выявляло зразу його мяку натуру, ласкавость душѣ, не вважаючи навѣтъ на те, що роскошный, шереткїй, якъ дрѣтъ, волосъ мовъ грива у лева, и велика будѣвля тѣла натякали на захованый десь глыбоко твердый характеръ и здорову енергїю.

Посѣдали вони на канапѣ и почали звычайну визитну розмову, нѣкому не потрібну, нѣкого не займаючи. Пѣсля першого слова заразы позѣхнувъ хазяинъ а потѣмъ — и гѣсть. Ще кѣлька слѣвъ було промовлено, и розмова перервалася.. Ясь зъ-высока поглядавъ на Лемѣшковского и думавъ: „И чого мене занесла лиха година до сього Лемѣшковского сонного, вбогого, зъ головою и одежою въ гусячому пуху?“ А въ хазяинна вертѣлася така жь сама думка: „И яка чортяка принесла сього пана Середѣнського, багача, управителя,

въ мою бѣдну хату? И чого йому треба одъ мене? И на вѣщо я йому здався? Се вона! се жѣнка затягла його!“

Обыдва вони сидѣли й мовчали безъ сороба, давши смѣливо волю своимъ думкамъ. Хазяинъ въ ряды-годы промовлявъ слѣвце, а Ясь ще зъ бѣольшою неохотою одвѣтувавъ йому, одначе не смѣвъ прощатись, сподѣваючись выходу семѣ, про котру йому торочивъ Ходѣвскій.

Довго вони сидѣли й мовчали. Рѣвне стуканя маятника коло годинника, тепло въ хатѣ, тишина навкруги — все те наводило непереможду дрѣмоту, тѣльки не на Яся, а на Лемѣшковського, ще й надто, що вѣнъ недѣвнечко, раннимъ простацькимъ звичаємъ, пообѣдавъ и тѣльки що хотѣвъ лягти спочити, ажъ тутъ принесло пана въ ведмедяхъ! Заспоковне лице Лемѣшковського трохи поблѣдло и выявляло для цѣкавого ока якусь пережиту й перебуту скорботу, якость горе. Та не Ясеви було читати те. Вѣнъ зъ огидою запримѣтивъ сонный поглядъ хазяина, одначе сидѣвъ и дожидався, оглядаючи черезъ вѣкно пару своихъ баскихъ коней, буючихъ копытами свѣгъ пѣдъ собою.

Коли се сразу, неначе вѣтромъ, одчинились обыдѣ половинки дверей. Въ залю вступила зъ повагою тихою ходою й трохи по театральному панѣ Лемѣшковська, и пышнымъ поклономъ привитала Яся, що схопився до неи вазустрѣчь. Заразъ за нею всунулась, якъ возомъ вѣхала, середнихъ лѣтъ дама зъ лицомъ незвычайно чуднымъ и нехорошимъ. Лемѣшковська назвала вѣ гувернанткою своихъ дѣтей — панною Теодозею.

Нѣ шелестѣня шовковыхъ довгихъ суконь, нѣ слова привитаня не розбудили Лемѣшковського. Вѣнъ собѣ дививсь наче крѣзь сонъ на сю сцену мовчки и неру-

шимо. Лице панѣ Лемѣшковськой спашнуло по́лумямъ вѣдъ сороба, що вѣ чоловікъ не знае свои ролѣ. Та вона заразъ поправилаь и повела таку розмову:

— Вчора мали мы хорошу компанію въ себе, не спали цѣлу нѣчь и дуже потомились, забавляючись.

Лемѣшковська говорила по польськой, бо була Полька.

Швидко потѣмъ одлетѣла одна половинка дверей, и въ неи влетѣла въ куценькѣй сукиѣ старша дочка Лемѣшковського, легенька, жвава якъ пташка. Вона смѣливо присѣла середъ хаты до Середѣвнеського, пурхнула до матерѣ и причепилась за вѣ спиною на кѣнчику стѣльца, якъ часомъ пташка чепляється нѣжками на тоненькѣй висячѣй гилячцѣ. Незвычайна схожѣсть дочки зъ матѣрю дуже вразила Яся. Здавалось, то були двѣ рѣднѣй сестры, а не мати зъ дочкою. Однаковѣ лобы бѣлѣй и чистѣй, якъ мрамуръ, однаковѣ носы тоненькѣй, рѣвнѣй, зъ прозорыми рожевыми нѣздрыми, однаковѣ губы повнѣй и свѣжѣй, однаковѣй цвѣтъ лица снѣговѣй бѣлѣй. Тѣльки мати мала великѣй, щиро-польськѣй, сѣрѣй очѣ, нагадуючѣй каламутну воду або просте скло припале порохомъ. Яка бѣ нѣ була въ Польки краса, вѣ бракуе одного — темныхъ або синихъ очей. Карѣ жъ очѣ коли й бувають у которои, то не зъ рѣднои расы, се украинська позычка. Отсе-жъ дочка Лемѣшковськой мала очѣ батькѣвськѣй, великѣй, карѣй, блискучѣй, на чистыхъ гарно вырѣзанныхъ бѣлкахъ.

Панна Теодозя хоча була найкрасче прибрана въ шовкову сукню, та неприемно разила очѣ своимъ чуднымъ лицемъ. Треба було довго привыкати до його, щобъ освоѣтись. Ясь трохи не пересѣвъ на другѣй стѣлець. Тѣльки чутя шанѣбы людськиихъ звычаѣвъ вдержало його на мѣсци. А вона такъ и впилаь у його своими очима, сѣрыми-жовтоватыми, совиными. Все вѣ

лице складалося зъ одного носа. Дивилась вона прямо на Яся, а вѣнь бачивъ передъ собою одинъ тѣльки носъ. Повертала вона голову на бѣкъ — вѣнь и знову бачивъ тѣльки носъ. Изъ маленького, якъ у кошеняти, лобка выступавъ вѣнь носъ, неначе погнавшись навздогѣнцѣ за якимись ласыми пахощами и геть випередивъ малѣсьнького пѣдборѣдочка, що зовсѣмъ не було й видко, якъ вона нагинала голову трошки внизъ. Не дурно-жь вся околиця звала вѣнь *губеръ-носомъ*.

Лемѣшковська кокотно обперлась лѣктемъ на вышитую подушку, закурила папиреску. Теодозя вырѣвнилася и бадѣбрила чаче на смотру. Маленька панночка вертѣлась та обемыкувалась, якъ пташка, а Лемѣшковськй на силу моргавъ сонными очима, що злипались якъ на то-тежь, чаче карюкомъ примазанй.

Хазаяка спытала въ Середѣнського, чи сподобався йому сей край, а далѣ разомъ зъ Теодозею повела розмову про Варшаву, про Петербургъ. Привкинуто було кѣлька слѣвъ навѣть про Парижь и французскй моды.

— Ахъ, мѣй пане! — крикнула тоненькимъ, тѣльки не природнымъ голосомъ Теодозя, — коли бъ хто вѣдавъ мою тугу по нашѣй милѣй Варшавѣ! Що то за милый край, що тамъ за люде! Ахъ, ахъ! що тамъ за веселѣсть! Тамъ люде навѣть не вѣдають нудьги. Цѣлый день бѣготня, стукотня. Та все те повбирано по найновѣйшѣй модѣ. Чи вѣришь пане? — хйба тѣльки въ Парижь можна знайти громаду веселу, забавну. маючу тѣльки смаку въ убранѣ, въ маньерахъ. Одинъ мѣй знакомый князь у Варшавѣ казавъ минѣ, що Варшава навѣть красча Парижа, тѣльки що про Варшаву мало знаютъ. Ой *Матхо Боска!* При одинѣмъ згадуваню минѣ стае весело въ сѣльскѣй тишѣ. Я тѣльки й живу згадуванямъ... Охъ!

— А чомъ же вы тамъ не zostались, въ вашѣмъ Парижѣ, та приѣхали въ нашу Тхорѣвку? — спытавъ Лемѣшковскій.

Жѣнка кинула на його неласкавымъ окомъ. Вона все сердилась, що вѣнь своєю простотою завдававъ брехню Теодозѣ, якъ вона починала прославляти Варшаву. Лемѣшковскій заговѣвъ.

— А тымъ прибула сюды, що невѣдомый голосъ долѣ велѣвъ мянѣ сюды ѣхати, — промовила Теодозя, тяжко зѣтхнувши, и схилила голову, закрываючи носомъ усе пѣдборѣдя.

— Чи выѣзджае ваша жонѣ, чи не скучае? — спытала хазяйка.

— Мало маемо знакомыхъ. Була вона кѣлька разъ у княгинѣ, — промовивъ Ясь.

— Що за хороша женщина княгиня! Що за добра, ягольска душа! Яка вона привѣтна! — промовила хазяйка, наче вона зъ княгинею вкупѣ зросла и вѣкъ жила.

— Такихъ дамъ тѣльки въ Варшавѣ можна знайти, такихъ милыхъ, ласкавыхъ, хоча й належачихъ до высшого стану, — додала Теодозя. — Остатній балъ княгинѣ зрѣвняється зъ балами нашихъ луччихъ варшавскихъ аристократѣвъ, — промовила Теодозя, наче вона и справдѣ гуляла на тыхъ балахъ.

— Чи не чули вы оркестра нашего князя? — спытала хазяйка. — Варто послухати! Хочъ тутъ и село и дичина, але въ насъ можна почути найлуччихъ италійскихъ и нѣмецкихъ артистѣвъ — и Бетговена, и Россинього, и Беллинього. Якъ чудово недавно гравъ оркестръ Травіату й Норму!

Такъ вертѣлася розмова коло матерій високихъ, поважныхъ, дуже не гармонюющихъ зъ бѣдною, драною обставою старои економьскои хаты.

Ясь підвівся и почавъ прощатись. Дамы заворушилися и просили навѣдуватись до ихъ запросто въ ихъ сѣльську пустыню. Лемѣшковській не просивъ, и слова не промовивъ.

Двѣ наймички зъ коромеслами одганяли собакъ. Ясь підъ обороною коромесель вийшовъ зъ ганку и сѣвъ на санки. Лемѣшковській мовчки поклонився до його. Зъ усѣхъ чотырьохъ вѣконъ выглядало на двѣрць кѣльканайцять головъ, и великихъ и маленькихъ, котрѣ попритулювали лобы до шибокъ, щобъ подивитись на багатого гостя, на коней, на погоняча.

Черезъ кѣлька годинъ при обѣдѣ Ганя розпытувала Яся про його недавній визитъ, про новыхъ знакомыхъ, а Ясь регочучись розказувавъ їй про економію, хазяинѣвъ.

— Не смѣйся Ясю, зъ бѣдныхъ людей, не цурайся ихъ! Згадай, що мы були недавно бѣднѣ. Коли ты не хочешъ знатися зъ ними, то я сама поѣду до ихъ и запрошу до себе.

— Поѣдь Ганю, то побачишь, якъ Лемѣшковській спати-ме при гостяхъ у залѣ.

— Годъ тобѣ на бѣдного выдумувати! — одказала Ганя.

— Лемѣшковська, нѣгде правды дѣти, гарна дама, тѣльки вже дуже багато говорить про высокѣ речи.. А дѣти деруть самѣ пѣря! Та певно й сама панѣ зъ панночкою дерли пѣря, якъ я приѣхавъ. Мѣркую, що й Лемѣшковському загадує жѣнка пѣря дерти. Не подякую я Хоцѣнському за таку рекомендацію!

— А я поѣду до ихъ, коли на те пішло! — зновъ одказала Ганя.

— Їдь, про мене! тѣльки бери двохъ козакѣвъ-гайовыхъ зъ рушницями, щобъ обороняли тебе въ тому звѣринцѣ. Подивись лишъ, що сталося зъ моими ведмедями!

VI.

Озырнемось теперь на Лемѣшковського рѣдѣ, зѣ-вѣд-кѣля вѣнѣ узався.

За пануваня царя Миколая I-го на Заходнѣй Украниѣ вѣ одному повѣтовому мѣстѣ живѣ мѣщанинѣ Лемѣшка. Межѣ бѣднѣми невеличкѣми мѣщанськѣми хатами выносилася покрѣвля його чималон хаты зѣ бѣлыми цегляными вѣводами. Чималѣ вѣкна й дверѣ, вѣконницѣ помаль вани зеленою фарбою, ганокѣ коло дверей — все те дуже одрѣзняло Лемѣщину хату одѣ другихѣ. На цѣле мѣсто не було такого роскѣшного садка, такихѣ высокѣхѣ вербѣ на левадѣ, такой густон дерезы на окопѣ, свѣдкови давнѣон заможности Лемѣшокѣ. На цѣле мѣсто у мѣщанѣ не було такой чистон, просторон свѣтлицѣ зѣ кѣмнатою, великѣхѣ новѣхѣ образѣвѣ на всѣ стѣны, картинѣ на паперѣ, мѣцныхѣ дубовѣхѣ столѣвѣ, добрящихѣ лавокѣ. Уся оселя стояла, якѣ звычайно стоять мѣщанськѣ хаты, далеко одѣ жидѣвського базару, надѣ рѣчкою. на высоченькѣмѣ пригорку. Зѣ горы до берега простягся старѣй, здоровѣй садокѣ, зелена левада та зеленѣй вербы коло криницѣ на самѣмѣмѣ низу. Зѣ огорода видко було недалечко водяный млынѣ Лемѣщинѣ, зѣ чотырма колесами, зѣ густымѣ заѣздомѣ возѣвѣ, закладенѣхѣ мѣшками, зѣ гуртомѣ людей застоюющихѣ черги.

Лемѣшка зався вѣ мѣстѣ багачемѣ... Рѣдка за-

можнѣсть межъ мѣщанами Заходньої Украйны, въ границахъ пануваня шляхетсько-жидѣвської Польщѣ, такъ шкюдливою для мѣсцьового народу — наводила людей на здогадъ, що Лемѣшка накладає зъ чортами, що Лемѣшка знайшовъ грошѣ. Зъ тяжкимъ натискомъ зумѣвъ Лемѣшка прохатись межъ жидами и шляхтою до своего талану. Одначе протисся — не крамарствомъ, а бѣльше промыслами. Лемѣшка выпасувавъ на степахъ товаръ до рѣзницъ, а Лемѣщица закупувала садки, пильнувала тамъ цѣле лѣто, и высылала пѣдводы зъ овощами въ степовѣ мѣста на продажъ.

Одного ясного лѣтнього вечора сидѣвъ Лемѣшка зъ жѣнкою въ ганку. Сива смушева шапка зѣхала йому на потылицю и одкрыла його високе и широке чоло, чорный, побѣляный сивиною якъ сѣрѣбломъ волосъ, густѣ бровы. Синій жупанъ розстебнувся и черезъ пазуху выглядали пасма чорного волосу на його мужнихъ мѣцныхъ грудяхъ. Його повне, колись гарне лице поверталося разомъ зъ поглядомъ карыхъ очей, оглядающихъ свое добро. Лемѣщица въ шовковѣй юпцѣ и шовковѣй хустцѣ на головѣ, стара але кремезна женщина, сидѣла проти його и вела зъ нимъ розмову. Якъ той старозавѣтній Захарія зъ Елисаветою, вони втѣшались однимъ живымъ сыномъ Якимцьомъ, котрый бѣгавъ зъ чужими хлопцями коло млына.

— Добра въ насъ, хвалити Бога, чимало и грошей довольѣ. А Якимцьо вже пѣдростає, — промовивъ Лемѣшка. — Чи не оддати намъ його въ школу? Вѣзьму ще отсе лѣто його зъ собою на степы, а Богъ-дасть, дѣждемо осени — одвезу въ школу. Нехай вчиться, може зъ його якѣсь бѣльшѣ люде выйдуть, нѣжъ мы, стара, зъ тобою. Слава Богу, вчити є за вѣщо!

— То ѣ отдаймо, — промовила стара. — Я бѣ хо-

тѣла, щобъ нашъ Якимко бувъ священникомъ. Оддаймо його въ духовнѣ школы. Може доживемо, побачимо його въ ризахъ у церквѣ, коло Божого престолу, на службѣ Божѣй! Мати Божа! здається-бъ вмерла одъ радости, якъ бы побачила його въ ризахъ! А якъ помремо, хто-жь лучше за насъ старыхъ молити-меться Богу, якъ не сынъ-священникъ?

— Добре дѣло й то! Але мнѣ хотѣлось, щобъ вчився тай зостався на господарствѣ. Мы жъ и невчені, и маємо хлѣбъ-сѣль. Нехай бы вѣнъ бувъ добрымъ хазяиномъ, якъ я зъ тобою; нехай бы вѣнъ ишовъ батьковою стежкою. А то якъ вѣнъ одѣрветься одъ старои господы, то пѣде марно наша праця! Въ нашѣй оселѣ будуть жити чужѣ люде. Наше добро перейде въ чужѣ руки. Хтось чужѣй буде ѣсти тѣ овоцѣ, що мы садили своими руками. Оддаймо його лучше въ свѣтскѣ школы.

Тодѣшними часами мѣщанськихъ и мужичнихъ дѣтей не приймали въ гимназіи. Тодѣ на нашѣй Украинѣ тѣльки одні дворяне, — то-бъ то одна польська шляхта мала право просвѣты въ школахъ и прямуваня до высочого уряду. Середній и низчій станъ не мавъ права вчиться далѣ казенной мѣры. Одному тѣльки духовенству була вольна трохи дорога. Украинскій народъ мусѣвъ на вѣки зоставатись въ матеряльнѣй и розумовѣй неволѣ.

Незабаромъ прибѣгъ до танку и Якимко, засапаний, гарячій, червоний и притуливъ гарячу головку до матерѣ.

Недавня розмова зъ чоловѣкомъ вже навела на Лемѣщуху смутну думку розетаня зъ своимъ дитѣмъ. Вона приблѣшила свою ласку: въ-двое ласкавѣйше ѣй рука гладила сынову головку, въ-двое нѣжнѣйше дивилась вона на його запалене, червоне личко.

— Чи хочешь, Якимцю, вчитись? — спытала мати сына.

— Не хочу, мамо!

— Чомъ же ты не хочешь?

— Бо досадно! Адже-жь, мамо, нашѣ хлопцѣ не вчатся! вѣ одинъ! А на вѣщо-жь минѣ загадують вчитись?

— А до школы поѣдешь?

— Нехай вѣ бѣсъ! Минѣ й такъ остобѣсѣвъ той Часловець та Псалтирь!

— Хто видавъ такъ говорити! — Мати прикрыла його гарячій ротокъ пальцями. — А мы тебе одвеземо въ школу, — промовила мати потѣмъ.

— То я втоплюсь!

— А мы тебе вытягнемо.

— То я зарѣжусь, або повѣшусь, а въ школу не поѣду! Добре чустрить насъ дякъ и въ нашѣй школѣ.

— Цуръ дурного, навѣсно́го! Хто видавъ такъ говорити! — промовила мати.

А старый Лемѣшка засмѣявся зъ-тиха, не зводячи очей изъ сына. Въ карыхъ очахъ його свѣтилася любовь до мазунá-сына. Тихій вѣтеръ обвѣвавъ щасливу семью, обсыпавъ опадающимъ листомъ рожь и бузку головку дитяти, одежу матерѣ, обвѣвавъ пахощами недалеко ростючої мяты родительську любовь.

Невесела думка засмутила головку Якимову середъ самыи веселой гульнѣ зъ хлопцями, — то думка про школу, що недавно казала мати. Нѣчимъ такъ не допѣкали Якимцеви наймиты и наймички, якъ ляканямъ тѣю школою.

— Тривай, Якимцю! пустуешь ты! Прийде й на тебе школа! — було кричать наймичка, розсердившиес на пустунá-хлопця.

Ледви дитя спробувало науки, і вже воно не любило науки, ненавиділо школу. Вчена граматки, часловця, псалтирѣ, вчена тихъ складовѣ, тихъ *тма тма що тло*, тихъ псалмовѣ, писанихъ незрозумілою, мертвою, церковно-словітською мовою, кому те вчена не вдалося въ знаки, не одбило змалку въ дитяти охоты до науки! Бѣдний Якимовѣ розумокъ на даремне силкувався знайти які-небудь зрозумілі мысли та образы въ тихъ китайськихъ, мертвихъ словахъ и не мѣгъ постерегти нѣчогбѣнко! Иномовні, чудні слова тѣльки пробуджували въ його дитячої голѣвѣ часомъ незвичайно чудні покручі мысли... Слѣпае було Якимко по часловци: „*Вскую шаташася язѣцы*“, а йому здається, що по всѣй хатѣ долѣ шатаються людські, волячі, овечі поодрѣзувані язѣки. якъ тѣ курчата коло преса, стрибають, скачуть! „*Сіи на колесницяхъ, а сіи на коняхъ*“ читае вѣнъ далѣ, а його напружана фантазія, шукаюча образѣвъ у словахъ, показуе йому якихъ людей то верхомъ на коняхъ, то верхомъ на одному колесѣ, сѣющихъ жито та гречку. *Пдумя* здавалася йому якоюсь здоровою макбтрою, *Амаликъ* здавався мамалигою зъ кукурузы, *Копобъ* — казаномъ, а *Моавъ* собакою Бровкомъ.

Тѣльки було й тѣшити хлопець свою думку й фантазію чудними, кучерявими картинками зъ початку и на кѣнцѣ кожної кафизмы та першими великими розмальованими червоно літерами.

Пѣсля такої твердої науки въ школѣ у дѣака, котрий надававъ до того добрыхъ стусанѣвъ Якимкови, його посадили за гражданську граматку, то-бѣ то за московську, якъ звичайно вчать у насъ дѣтей на Украинѣ. И зновъ у-друге силкувався Якимко постерегти розумъ тѣен чудної для Украинця мовы, и зновъ постередавъ тѣльки пѣте черезъ десяте! Московскі слова,

схожій трохи зъ нашими українськими, зновъ підіймали въ його головцѣ на другій ладъ — покручі фантазій, якусь калѣчъ образівъ. Московська овца здавалась йому таки вівцею, тільки якоюсь чудною, нѣбы зъ одрубанимъ хвостомъ, зъ одрубаною мордою и безухю. Крысы здавались йому крысами коло горшка або коло миски, а не пацюками. И поки-то дитя освоилось изъ мовою чужою! И скільки то воно перетерпить головніи муки одъ фальшивои педагогії, накидаючи намъ чужу мову! И якъ дитя покалѣчить мозокъ покрученими образами! А таку муку терілять дѣти нашего духовенства, селянъ, мѣщанъ, та й ще за свои злиденськї грошѣ!

Минуло лѣто. Якимко прогулявъ його на вольныхъ степахъ. Повернуло вже на осѣнь.

Одного буденного дня безъ жадной причины розпочали пекти й варити нѣбы на якесь велике свято. Лемѣшиха готувала торбинки зъ саломъ, крупами, сѣллю, горщокъ зъ масломъ, насыщала яблука, сливы, на вѣщоще складала Якимовї сорочки й одѣжу въ скриньку. Наймвѣт выкотивъ новїй вѣзокъ на середѣ двора. Якимови нѣхто не говоривъ про те нѣ слова, для чого все те робиться, але вѣнъ самъ роздивився и заразъ постерѣгъ, що все те робиться для його, що то його мають выряжати зъ дому. Не довго думавши, давъ вѣнъ драла черезъ огорода до млына, а потѣмъ сховався въ лозы, що росли густо по-надъ водою. Уже сонце високо підбилося въ гору, все було наготовляно, а хлопця не було! Наймиты, наймички розбїйшлися шукати його по огородахъ, въ дерезѣ по ровахъ, и таки знайшли въ лозахъ и принесли на рукахъ до дому. Мати хотѣла одягти його въ козачину, въ новї крамні штанцѣ, та нѣ прохана нѣ гостинцѣ нѣчого не помагали. Якимко кричавъ, дрыгавъ ногами, махавъ руками, зачѣпаючи по видѣ ма-

тѣрь и наймичокъ. На силу всѣ гуртомъ вбрали його, держачи за руки й за ноги. Самъ Лемѣшка взявъ його на руки и сѣвъ на вѣзъ. На перевозѣ черезъ рѣчку дитя силкувалось вырватись и кинутись въ рѣчку, такъ що Лемѣшка на силу його вдержавъ. Такъ то завезли Якима въ духовне училище, що стояло за кѣлька верстовъ на другому боцѣ того-жъ мѣста, и покинули одного межъ чужими людьми.

Сумно було дитинѣ въ чужой хатѣ, а ще сумнѣйше въ училищи. Наука тамъ була та-жъ сама, що и въ дяка: тажъ псалтирь зъ Идумею и Амалникомъ, те-жъ вчѣня на память и безъ памяти, безъ жадного розумѣня церковно-словѣнської и московської мовы. Вчителѣ тѣльки назначували нѣгтемъ, доки було лекцій, школярѣ мусяли вчити все те на память, а того, хто не вмѣвъ, катували рѣзками, ажъ увесь класъ румавъ.

Разъ якось старый Лемѣшка стоявъ коло одчїняного вѣкна и, згорнувши руки на грудяхъ, молився Богу. Лемѣшка любивъ молитись Богу довго й голосно, кѣлька разъ одрывався одъ молитвы, ходивъ по хазяйству, вертався и зновъ починавъ бубонѣти, перевертаючи листки товстого Акатистника. Вѣкно було одчїняне. Осѣнне раннє сонце пѣднялося надъ садомъ. Бѣла снѣгова роса лежала въ тѣни на травѣ, на покрѣвляхъ за-городъ одъ двору. Въ вѣкно потягало свѣжимъ повѣтрямъ. Лемѣшка, молячись, поглядавъ у вѣкно и, не думаючи прогнѣвити Бога, перемѣшувавъ слова молитвы въ хазяйською клопотнею.

„Хлѣбъ нашъ насущный даждь намъ днесь“ промовивъ Лемѣшка и заразъ додавъ, голосно кричачи на двѣрѣ: Параско! не чувшь, бодай оглухла! Одлучи теля одъ коровы!

„И избави насъ одъ лукавого. Яко твое есть цар-

ство, и сила, и слава..." А прокляті свиный! Параско! свиный въ городъ!

И Параска ставила дѣйницію въ ганку и бѣгла выганяти свиный.

"Господи помилуй, Господи помилуй, Господи помилуй! Слава Отцу и Сыну.." А бодай чорты спину городили Шпаченкова, якъ вѣнь минѣ погородивъ тыны!

Коли зыркъ у вѣкно, въ воротахъ йшовъ Якимко! Демѣшка выйшовъ на ганокъ, не перестаючи бубонѣти: "О всепѣтая Мати, рождшая всехъ святыхъ святѣйшее Слово..." Чого се ты прийшовъ? — спытавъ батько сына грѣзно.

Сынъ залився слѣзми. Выйшла мати и почала пытати сына.

— Не хочу я, тату, вчитись у школѣ! Вѣзьмѣть мене до дому, — говоривъ сынъ крѣзь слѣзы.

— Чомъ же ты не хочешь? Може тобѣ хазяйка фети не дае? Може тебе хто обижае? — спытавъ батько хричкимъ голосомъ.

— Не выдержу, тату, я въ тѣй школѣ. Така мене нудьга бере, що вмерти треба. Учителѣ бють та катують, кажутъ вчитись, а я нѣчого не розберу, нѣчого не тямлю. Нѣхто минѣ не показуе нѣчого. Чортъ його зна, якъ и вчитись! Лучче, тату, я пѣду въ пастухи, пѣду въ степы, наймусь наймитомъ, а вчитись не буду!...

Мати почала й собѣ плакати, а батько запрѣгъ конячку та й одвѣзъ його того-жь таки дня зновъ до школы.

Зломила дитину школа, якъ лиха година И почавъ Якимко вчитись. Не разъ тѣшивъ вѣнь батька и учителѣвъ незвычайнымъ поступанямъ у науцѣ. Було пѣдѣйметься высче всехъ товаришѣвъ, то се зразу, дивись, и опаде нвжче всехъ, опустити руки, похилити голову.

Стала потѣмъ гимназія доступнѣйша для простыхъ, не-шляхетскихъ дѣтей, и Лемѣшка перевѣвъ сына въ гимназію. И тамъ було учитель не надивуються незвычайнѣй охотѣ до науки, а потѣмъ швидко — незвычайнѣй стратѣ енергіи до работы.

Поки Якимко бувъ малымъ въ нижчихъ класахъ, доти батько и мати не примѣчали въ йому нѣякои змѣны. То бувъ добрый, слухяный хлопецъ, не цурався гульнѣ зъ простыми хлопцями, не цурався простыхъ родичѣвъ, навѣтъ зъ охотою кидався до всякои простой работы, звычайной въ семьѣ простыхъ мѣщанъ. Було привѣде до дому на святкі, скине свѣй мундиръ, сховае його въ скриню, вдягнется въ просту козаціну и ганяе зъ батькомъ по степахъ за скотомъ, ажъ пѣтъ йому зъ лоба канае. И не разъ мати спияла його, одривала одъ работы.

— Оддыхай лучше, моя дитино! — говорила вона часто. — И въ школѣ не гуляешь, ще й дома будешь робити?

Швидко Якимко скѣничивъ гимназію и вернулся до дому вже великимъ паничемъ, чорнобрывымъ, тонкимъ, въ новому суконному мундирѣ, въ картузѣ. Вѣнъ почавъ говорити до батька, до матерѣ, до наймичокъ и сусѣдъ по московскій, соромився своєї украиньскои мовы, и видѣмо величався сією московщиною передъ домашними и передъ сусѣдами.

Черезъ кѣлька днѣвъ по приѣздѣ, сѣмѣ Лемѣшокъ сидѣла вѣечерѣ въ свѣтлицѣ. На столѣ стояли недоѣдки вечерѣ, лежали качаны кукурузы, ложки, полумиски.

— А що, сынашу? — сказавъ батько, — чи спочивъ ты пѣсля школы? Пора-бъ намъ и до работы. Наймитъ на стену. Я завтра раненько побѣжу на базаръ, а ты повезешь борошно та напѣй коня, вставши ра-

ненько, та выпусти його на леваду, нехай трохи напасеться.

— Хто, тату? я? — спытавъ Якимъ, звѣсно, по московськый.

— А до кого-жь я говорю?

— Якъ же я въ сѣртуку буду коня напувати та пасти?

— То скинь сѣртукъ, та одягнись у жупанокъ.

— Де-жь вы, тату, бачили вченихъ людей у жупанѣ або въ сватѣ, та ще й коло коней?

— А хйба-жь давно ты ганявъ конемъ до воды и вычищавъ стайню, що було ажъ мати тобѣ забороняе?

— Бо тодѣ я бувъ малымъ и дурнымъ, а теперъ друге дѣло.

Батько такъ подививсь на сына, неначе въ-перве бачивъ його. Передъ нимъ сидѣвъ паничъ, якъ макѡвка, въ сѣртуцѣ, зъ роскошнымъ кучерявымъ волосямъ, зачесанымъ на бѡкъ. На бѣлому панському лицѣ грали румянцѣ. Шия була завязана шовковою хусткою.

Довго й пильно дививсь на його батько, а його бровы сѣпнулись нижче, сунулись на очѣ, а голова хилилася одъ новои невеселой думы. Зразу и въ-перве батько одгадавъ, що выгодувавъ и вивчивъ сына не на помѡчь собѣ.... Та дума блискавкою мигнула въ його головѣ, збурила всю кровь. Лемѣшка схопився рукою за голову, одначе рѡвнымъ и спокѡйнымъ голосомъ промовивъ, глыбоко ховаючи свѡй здогадъ:

— Коня тобѣ можна й не пасти и не поити. Напоти твоя мати. Такъ вези-жь завтра борошно на продажъ до Ямполья. Та торгуйся добре зъ жидами и не давай на-боръ. Заразъ бери грошѣ.

— Якъ же я поѣду на мѣшкахъ?

— А хочь бы й на мѣшкахъ! А де-жь я тобѣ вѣзъму кареты?

— Я, тату, одвыкъ одъ такой работы. Де-жь таки! я скѣнчивъ гимназію и буде везти борошно на продажъ! Якъсь нѣяково...

— А що-жь ты въ мене робити-мешь? Инчои работы тобѣ тутъ немає.

Якимъ замовкѣ. Мати сидѣла нишкомъ и мовчки поглядала то на чоловѣка, то на сына, догадуючись, у чому тутъ рѣчь.

— Я, тату, въ школѣ одвыкъ одъ работы. Зъ того въ насъ у школѣ смѣются. Минѣ стыдно робити.

— А хлѣбъ ѣсти не соромъ? — спытавъ Лемѣшка, и голосъ його затремтѣвъ.

Якимъ осмѣхнувся. Мати сидѣла нѣ въ сихъ, нѣ въ тыхъ.

— А хѣба-жь люде ѣдятъ хлѣбъ тѣльки зъ волбѣвъ, зъ хазяйства? — промовивъ Якимъ.

— Мы, хвалити Бога, ѣмо хлѣбъ тѣльки зъ того, и хлѣбъ не черствый, якъ знаешь! А коли ты думаешь мати хлѣбъ зъ чѣго другого, то немає тобѣ работы въ мойй господѣ. Чи хѣба будешь цѣлый вѣкъ сидѣти, згорнувши руки, та дивитись на батькѣвську працю?

— Годѣ тобѣ, старый, — промовила мати, здержуючи чоловѣка. — Хѣба-жь ты не бачишь, що сынъ молодой, набрався трохи фанаберіи одъ тыхъ дворянскихъ дѣтей у школѣ, а пѣдросте — до розуму дѣйде.

— Годѣ вже минѣ, мамо, до розуму доходити. Веченому, просвѣченому чоловѣкови не слѣдъ пѣклуватися коло худобы, коло борошна. Наука, бачите, провадить зовсѣмъ не до того.

— А до чого-жь? — спытавъ батько. — Не по-

винна-жь таки наука допровадити до голоду! Бо то була-бъ якась скажена наука!

— Наука повинна допровадити до хлѣба тѣльки черезъ чины, черезъ царську, казенну службу. Що зъ того, тату, що я мати-му хазяйство, хлѣбъ? То пуста рѣчь, коли я не мати-му чинѣвъ! Мене нѣ одинъ пань, нѣ оданъ офицеръ, нѣ Полякъ, нѣ Русскій, навѣтъ и жидъ не поважати-ме, не схоче говорити зо мною.

— То дай имъ усѣмъ дулю пѣдъ нѣсѣ! На бѣсого батька вони тобѣ здались — тѣ паны офицеры!

— Е, тату! на бѣсого батька!... То було мене не давати до школы! Якъ я поступлю на казенну службу, добуду чинѣвъ, обвѣшаюсь хочъ маленькими орденами... о! тодѣ друге дѣло! Тодѣ на мене нѣхто не плювати-ме, тодѣ минѣ не соромъ буде по улицѣ пройти... скрѣзь мене приймати-мутъ и поважати-мутъ. А то що зъ того, що я вчений у школѣ? И дякъ нашъ вчений, ще й *дрюкованый*, а дуже-жь поважають дяка? Минѣ треба йти въ урядники, або въ вѣйсько, добути офицерськихъ еполетѣвъ, хрестѣвъ...

— Бий тебе, дурню! хочъ ты й вчений! — крикнувъ Лемѣшка. — Чи ты хлѣбъ вѣсти-мешъ изъ тыхъ хрестѣвъ, чи що?

— Та вы люде простѣ, вы того не розумѣете, — промовивъ сынъ розсердившись.

— Та й вы стали щось дуже *кривѣ* въ тыхъ школахъ, — промовивъ батько, — бо щось дуже багато розумѣете. Давъ я тебе въ школу, та й жалкую. Межь панськими дѣтьми и ты, бачу, нахапався панського духу.

— Нѣ, тату! Що правда то не грѣхъ! Вченому чоловікови соромъ возитись коло господарства.

— А я, думавъ, сыну, що ты розуму наберешся, та ще придбаешъ до того, що мы зъ твоею матѣрю за-

робили. Пронащій той день, коли мнѣ прийшла думка завести тебе межъ паничѣвъ!

Выйшовъ зъ хаты Лемѣшка. Сынъ zostався зъ матѣрю.

— Сердитесь на тебе батько, та й самъ не знае, чого. Ты бѣ йому такъ не одказувавъ круто, то вѣнъ бы й байдуже, що ты собѣ иншою дороги въ свѣтъ шукати-мешь.

Мати пригорнула його голову до себе и почала гладити рукою. Обоє довгенько мовчали. Мати наче вгадувала, що въ сына є щось не звычайне на думцѣ. Ажъ ось почавъ вѣнъ їй зъ-тиха казати, не подѣймаючи лица до неї.

— Позавчора, мамо, сидѣвъ я подъ вечоръ надъ рѣчкою, низче нашого млына, коло вербы, закинувши удки. Вы знаете ту високу вербу, що стоить надъ водою, подъ високою скелею, и достягає зеленымъ верхомъ до самого верху скелѣ. Сижу я, задумався. Сонце вже спускалось низенько. Поднявъ я голову, зырнувъ на гору, а тамъ... тамъ, мамо, на горѣ, на вершечку камѣня стоявъ янголъ. Увесь вѣнъ бувъ бѣлый, и сукня на йому бѣла, и личко бѣле, и волосъ ясный, кучерявый, золотый вивея по плечахъ бѣлыхъ, якъ мрамуръ. Передъ моими очима упавъ вѣнъ на одно колѣно проти сонця, склавъ на грудяхъ руки до молитвы и нахиливъ голову. Густѣ косы спали зъ шиѣ и звѣсились двома пасмами. Вѣтерець гойдавъ ними зъ-тиха, гойдавъ бѣлою сукнею. Здавався вѣнъ духомъ прозорымъ, при рожевыхъ промѣняхъ сонця. Надъ самою водою стоявъ янголъ на скелѣ, и зъ боку коло скелѣ, коло самыхъ його колѣнъ, вилось густе гиля зеленої лозы. Я протираю очѣ, коли жъ гляну на воду, а тамъ не стояла, а плыла на перекинутому небѣ та сама истота, якъ лѣтающей хе-

рувимъ. Я вставъ... Якась сила потягла мене на гору. Выбѣгъ я, дивлюсь... нѣчого немає.

— Я вже догадуюсь, якій то бувъ янголь, — одвѣтила мати.

— А вчора, мамо, я зновъ сидѣвъ тамъ цѣлый день сливе...

— И не прилѣтавъ до тебе янголь зъ неба? — спытала мати, осмѣхаючись.

— Сонце зновъ стало на заходѣ, вечѣръ бувъ тихій, чудовый. Сижу я надъ удками, а на удки й не дивлюсь, я не одрываю очей одъ того мѣсяця въ свѣтлѣй водѣ, де я позавчора бачивъ чудову мрѣю. Коли дивлюсь — разомъ, наче зъ неба, злинула и сѣла фѣ тѣнь... того янгола, надъ зеленою вербою, на ѳдкидѣ скелѣ. Тяхе гойданиа воды гойдало ту тѣнь, и вона выглядала до мене зъ воды, наче лѣтаючи на повѣтрѣ. Пѳднимаю я голову, дивлюсь, а на скелѣ зновъ стояла та-жь сама неземная истота, тѳльки не въ бѣлѣй, а въ рожевѣй сукнѣ зъ вѣнкомъ рожевыхъ квѣтокъ на головѣ. Зновъ стояла вона проти сонця на колѣнахъ, склавши бѣлѣ руки на грудяхъ. Зновъ такъ само нахилила вона голову, наче кланяючись до сонця, котре обливало фѣ всю рожевымъ промѣнямъ. Я не втерпѣвъ, сидячи надъ водою, не знавъ, що почати, що дѣяти! Серце мое затремтѣло, душа похолола. Колѣна самѣ пѳдогнулися, и я ставъ навколѣшки на травѣ, не зводячи зъ неи очей. Коли дивлюсь, вона одчѣплюе одну квѣтку одъ вѣнка и, пѳднявши руку, пускае внизъ. Рожа впала передо мною. Я за рожу! И зновъ якась сила поволокла мене на гору! Выбѣгаю, дивлюсь — нѣчого немає...

— То якась панна жартуе зъ тобою, мѳй ясный красавче! — сказала мати, обнимаючи сына. — Куды-жь тобѣ робити дѣло сими бѣлыми паняньськими руками!

— Не буду я, мамо, тутъ господарювати! Пбду я, мамо, лучше въ вбйсько та буду офицеромъ. Буду ко-немъ выгравати! А на минъ золоті еполеты блищати-муть! Веъ панны подурбють, якъ забрязкаю пбдковами, якъ застукаю закаблўками! Охъ, мамо!

И Якимъ знявся зъ мбсця, взявся въ боки и пбшовъ по хатъ мазура. Мати водила очима слбдкомъ за нимъ, любовалась його легенькими скоками, тихо смб-ялась зъ пустуваня молодого хлопця.

— Не дурно, сыну, купала я тебе въ любистку!

— Е, мамо! Тбсна минъ буде ваша свбтлиця! Бу-ло мене не давати до школы. Страхъ минъ хочеться роз-вернутись, розбмятись, розгулятись! Коли-бъ минъ му-зики грембלי, бубны та барабаны били, кругомъ мене лбтали панны, якъ метелики, що поставъ на долоню та дмухъ! — а вони й полетбли пухомъ!

Замбсть панны Якимъ ухопивъ стблець и почавъ зъ нимъ вертбтись по хатъ.

Дверъ рыпнули. Въ хату заглянувъ Лембшка.

— Лягай, паничу, спати! Годъ крутитись! А ты, стара, не дуже потурай своєму мазунови. Завтра тре-ба рано вставати! — Лембшка грукнувъ дверима и пбшовъ спати.

На другій день Лембшка пбшовъ до священка порадитись, що йому робити зъ сыномъ. Священикъ по-радивъ дати його въ университетъ, щобъ вбнъ старався на доктора або на урядника. Не пожалувавъ батько грошей, запровадивъ сына въ Ківъ въ университетъ.

Якимъ выдавъ экзамень въ университетъ дуже до-бре. Зъ незвычайною горячкою кинувся вбнъ до науки. Зъ рана до пбзньої ночъ не выходила книжка зъ рукъ. И не разъ пбзньої ночъ, лягаючи на постбль, жалку-вавъ Якимко, чому день не довшій, а нбчь не коротча,

чому не можна разомъ усе вивчити, все постерегти. Вѣнъ чувъ у собѣ якийсь огонь у грудяхъ, якийсь голодъ науки й науки! Канувся вѣнъ на науку, якъ годный на хлѣбъ.

Веселе, молоде товариство почало знакомитись изъ Якимомъ, котрому ще въ гимназiи змѣнили фамилiю Лемѣшки на *Лемѣшковського*, щобъ не здавалась мужицькою. Разъ якось у вѣчерѣ затягла його до себе весела кумпанiя. Выпили по чарцѣ, пробалакали цѣлый вѣчеръ. Якимъ вернувся пѣзно до дому, лягъ спати, спавъ довго, а прокинувшись у ранцѣ, почувъ у-перше лѣнощѣ въ тѣлѣ. Взявся вѣнъ до книжки, не пѣшовши на лекцiѣ, — книжка выпала зъ рукъ, очѣ неначе втѣмляни дивились черезъ книжку, черезъ вѣкно у синю далечъ. На другiй, на третiй день вѣнъ и не брався вже за книжку. Охота до вченя одпала такъ швидко, якъ и припала. Якимъ почавъ залежуватись.

Якъ-разъ пѣдпавъ тодѣ якийсь студентськiй празникъ. На одиѣй улицѣ Старого Кiѣва, въ низенькѣй чималѣй хатѣ, де жили студенти, зѣбралося ввѣчерѣ молоде товариство. На лѣжкахъ, на стѣльцяхъ кругомъ стола сидѣли студенти. Де-якi гнали въ карты, де-якi бренькали на гитарахъ. На столѣ середѣ хаты стояли бутлѣ зъ горѣлкою, валялись шматки паляницъ и житнього хлѣба, покryшена ковбаса и сало, на паперѣ лежала сѣль, стояли пляшки зъ пивомъ. Пѣсля першихъ чарокъ вся кумпанiя загомѣла, почала змагатись про всякi научнi речи, про своихъ професорѣвъ. Пѣсля другихъ и третьихъ чарокъ всѣ заспѣвали великоруськѣй бурлацькѣй пѣснѣ: *Влизъ да на матушкѣ, да на Волгѣ*. Потѣмъ спѣвали, хто що вмѣвъ. Були тутъ и романсы були и польськi пѣсеньки, навѣть и нашi туды-жь межъ гуртѣ попали, тѣльки не тi, що будять спасеннi думки про

долю ріднього краю, що підіймають у гору занедбану народність українську, а сміхотворній й соромітській, зложеній по городських шинках та по розпущених вечорницяхъ.

Хто знає нашъ университетъ недавнихъ часівъ, той догадається, куды се зтягнуто Лемішковського. Нїколи сей университетъ не стоявъ високо своїми професорами, опрѣчь хіба Нїмцївъ, да й ті працювали бѣльше для своєї ерудиціи, нїжъ для піднятя въ гору духа молодїжи. Россійській-жъ професори бували або затупленї перейнятою на вїру въ Нїмцївъ наукою, або псевдо-ученї бѣлботы, або зовсїмъ ледачї пройдивсїты, що втірились у професорство мовъ у яку канцелярію за-для жалуваня та чину. Отъ же дарма, що наука на катедрахъ кульгала або дрїмала. Межъ молодїжою бували невеличкї, сказати такъ, братства, що кохались у їй щиримъ серцемъ и середь офіціального университету робили свѣй университетъ, живий, багатый надїями. Хто встрявѣвъ до такого братства, той на всю жизнь набравъ у йому шаны до просвѣты и зневаги до безглуздаго буяня ученыхъ неукѣвъ. Та було такихъ дуже, дуже мало! Лемішковському судила доля опинитись межъ тими, що не дбали про высоке, про велике, про святе, а жадали тѣльки молодого буяня, широкого якогось розмаху слова, голосу, силы — на що, про що, нїхто про се не думавъ.

Хто зъ Кїянъ не памятає часу передъ Севастопольською вѣйною? То бувъ тяжкїй часъ для України, то було вѣ лихолїтя. Простый народъ стогнавъ у тяжкѣй неволї підъ панями, мусѣвъ мовчати й терпѣти, гѣрше якъ до Хмельницького. А за кождый стонъ його московськимъ звичаємъ катовано. Україна забула историчнїй переказы и не могла наукою дѣйти до страченихъ

думокъ. На обохъ бокахъ Днѣпра опинились у чужихъ порядкахъ, въ чужой шкурѣ, набиралися чужою мовою, забували свою. Згнула наука, впала просвѣта, зоставшись тѣльки въ схолястичныхъ латинськихъ духовныхъ школахъ. Университетська наука була тѣльки азбука европейскою просвѣты, обрѣзаною по казенной мѣрѣ. Та наука хотѣла повывучувати собѣ людей на Москалѣвъ, до вѣйска, до уряду. Зъ украинськихъ университетѣвъ и другихъ школъ повыходили тѣ хаптурники, хабарники-урядники, неправеднѣ суддѣ, що правого робили виннымъ, а виноватого правымъ, — тѣ консерваторы вчителѣ и професоры, що вертѣли исторію по московскому наказу, — тѣ офицеры-москалѣ, що забивали свѣй же народъ на закуціяхъ. А народъ робивъ панщину, а помѣщики Ляхи и Москалѣ дерли останню шкуру зъ Украины, тымъ часомъ, якъ нашѣ щиро Украинцѣ за свою молоду украинську идею сидѣли вже въ неволѣ, на далекѣй московскѣй пѣвночи. То бувъ тяжкій часъ, бодай вѣнъ не вертався!

Нашу молодѣжь вчили въ школахъ бѣльшь салдатского муштрованя, нѣжь наукъ. Тымъ университетська молодѣжь и гуляла зъ козацькимъ запоемъ. Хто зъ Кіянъ не памятае тѣ розгардіяшу?

На студентському вечерѣ бувъ и Якимъ, вже не Лемѣшка, а зовсѣмъ Лемѣшковскѣй. Лице його було блѣде зъ червонымъ румянцемъ, його очѣ посоловѣли, волося на головѣ було розпѣтлане. Зъ чаркою въ рукахъ стоявъ вѣнъ межъ студентами и зъ усѣи силы перъ: *Внизъ да на матушкѣ, да на Волгѣ.*

О пѣвночѣ знялося зъ мѣсяця товариство, яке ще стояло на ногахъ, позабирало въ руки страшеннѣ кий и потяглось по улицяхъ, лякаючи спокѣйныхъ жителей своимъ гаморомъ та свистомъ. Всѣ люде по до-

розѣ звертали далеко на бѣкъ. Проти студентѣвъ йшла валка офицерѣвъ. Слово по слову и закипѣла на улицѣ война. Офицеры дали драла и втекли въ першу публичну хату. Студенты почали брати ихъ првступомъ. Швидко застукали киѣ, забрызчали вѣкна. Крикъ, галасъ, регѣтъ розлягався середѣ ночѣ по-надѣ Подоломъ и сполохавъ сусѣдѣ. Набѣгла полиція. Студенты побияли и полицію. Одначе ихъ усѣхъ позаписували. Де-хто одбувся карцеромъ. Якима разомъ зъ другими выпровадили зъ университету.

Повернувся Лемѣшковскій до Лемѣшка.

— А що сыну? довчився до якого чину? — пытавъ старый батько, осмѣхаючись.

— Коли-жь, тату, пропала охота до науки, и чортъ його зна, де вона дѣлася! Але доволѣ зъ мене буде й сього. Поступлю я, тату, въ судъ або де инде въ урядники, таки въ нашому мѣстѣ. И одѣ дому не одбюся, и до чину дослужуся.

— Хазяинуй, сыну, якъ и батько твоѣй хазяинувавъ, — одказавъ йому Лемѣшка.

— Нѣ вже, годѣ! Було мене не давати до школы. Не приходится мнѣ братись до такой работы.

— То просѣлуйся въ паны! Богъ тобѣ на помѣчь!

Якимъ поступивъ на службу въ урядники въ тому самому мѣстѣ, де живѣ и його батько. Невесела дорога лежала тодѣ передѣ чоловѣкомъ не дворянського роду. Трохи не пѣвъ вѣку треба було тягти службу, щобъ дослужитись до чину. Не смачна була й служба писаря. И неразѣ було сидячи за столомъ, гнучи трохи цѣлый день спину надѣ папѣрами, Якимъ поглядавъ въ одчїняне вѣкно на вольный свѣтъ Божій, на зелені степы, и пригадувавъ ту тяжку науку въ бурсѣ, якъ йому привиджувались у класѣ зелені степы, вольнї пастухи,

якъ завидувавъ навѣтъ вольнѣй чередѣ, що паслася на вольнѣй сѣножати по-надъ берегами свѣтлой рѣчки. Одначе Лемѣшковській працювавъ, якъ вѣлъ у ярмѣ, зъ тою раптовою енергією, зъ якою працює Українець, поки його охоты й волѣ. Якіма надыхувала надѣя чинѣвъ, надѣя выслужитись у люде, дойти до панства. А мати неразъ, сидячи вечѣрньою добою коло сына, вѣшталась його надѣями.

— Не довелось минѣ побачити тебе, сыну, въ золотыхъ ризахъ. Коли-бъ же, сыну, я тебе побачила въ золотому мундѣрѣ, въ хрестахъ та стрѣчкахъ, у великому чинѣ! Тодѣ минѣ будешъ слати шовковѣ хустки та оксамиты.

Яка-бъ мати не озолотила свого сына, не схотѣла-бъ побачити його въ щастѣ, добрѣ та въ повазѣ одѣ добрыхъ людей!

Разъ якось у начальника Якимового бувъ балъ. Вѣнчавъ багато дочокъ вже дохожалыхъ и негарныхъ, то затягувавъ до себе на вечоры молодыхъ хлопцѣвъ. Лемѣшковській, якъ маючій бути пѣсля батька паномъ великого грунту, звернувъ на себе його увагу, — запрѣхано и його на вечѣрѣ. Цѣлый день не було йому спокою. Увесь день вѣнчъ чистився, мывся, выглядався въ дзеркало. Старый Лемѣшка дививсь, дививсь, та й плюнувъ, выйшовши зъ хаты, а мати сама наливала сынови свѣжон воды, подавала бѣлый рушникъ, служила йому, якъ наймичка.

— Дай, сынку, я роздѣлю тобѣ прѣдѣль, завяжу тобѣ шию, привберу тебе, якъ куклу! Якъ бы я хотѣла побачити тебе въ гостяхъ, якъ коло тебе будуть ровмѣ вѣтись панны, дивитись на твои чорнѣ бровы!

— Одчепѣться мамо! — вѣдказавъ сынокъ зъ досадою. — Вмѣте вы прѣдѣлити прѣдѣль по панський!

— Не буду, не буду, тільки не сердься, — сказала мати, одступаючи назадъ зъ гребѣнцемъ.

Вона стала оддалеки и згорнувши руки, дивилась на сына. Зъ невымовною любовію слѣдкомъ ходили йъ отъ за синомъ по хатѣ, за його чорнобровимъ лицемъ у дзеркалѣ.

— Коли-бъ минѣ глянути на тебе въ гостяхъ хоть черезъ вѣконце! — сказала мати.

— Отъ ище! наробѣть сорому! покажѣтесь тамъ изъ хусткою на головѣ!

— Чи пѣшовъ ланичъ? — спытавъ Лемѣшка, одчинивши дверѣ.

— Онъ пѣшовъ черезъ двѣрѣ! — вѣдказала жѣнка, не одриваючи лица одъ шибки.

А черезъ двѣрѣ пѣшовъ гордою ходію Якимъ, рѣвний, дужій зъ широкими плечима. Чорній кучерѣ блищали проти заходу сонця, якъ наведені лакомъ. Довго слѣдило за нимъ материне око по-за тыномъ, по-пѣдъ зеленымъ гилямъ садкѣвъ. Мати була горда красою й розумомъ свого сына, а батько все мѣркавъ, сѣдивъ мовчки, хочъ и його око не втерпѣло, щобъ не пѣйти черезъ вѣкно слѣдкомъ за гордою ходію сына.

Не твердыми ногами пѣдходивъ Якимъ до дому свого начальника. Вѣкна були освѣчені, на дворѣ коло ганка стояли конѣ приѣзжихъ гостей. Не въ-перве траплялося йому бути въ гостяхъ, але въ-перве вѣнѣ йшовъ до свого начальника въ гостѣ.

Гостей въ свѣтлицяхъ було чимало, та все Полякѣвъ, якъ звычайне буває въ повѣтовыхъ мѣстахъ Західньої України. Самъ начальникъ Якима бувъ Полякъ, бо Поляками тодѣ бувъ закіданий весь урядъ. Нашимъ людямъ не було нѣякого ходу.

Нѣхто не привитавъ Якима ласкаво, нѣхто не по-

давъ йому руки, окрѣмъ товаришѣвъ по службѣ, хоча вся шляхта знала його дуже добре. Одначе панны були далеко ласкавѣшчій до його, якъ паны. Хороша врода, краса його очей, краса лица засланыли собою просту матѣрь, мѣщанина батька, нешляхетскій рѣдъ. Хазяйскій дочки обступили його зо всѣхъ бокѣвъ. Гостѣ сходились. Появились дамы, повбирані, роздуті, показуючі зъ себе великихъ бѣринь. Появились молоді панны и чорняві и бѣляві. Межь матерями вились, якъ бжѣлки, маленькі дѣвчатка й хлопчики. Ввесь повѣтовый городъ насунувъ у свѣтлицѣ начальника зъ своими ссмями, зъ погоничами, зъ горничными.

Вже пѣзно ривнули дверѣ голосиѣшче. Въ передній хатѣ почувся великій шелестъ, наче черезъ неи тягали сѣно копицю за копицею. У дверѣ було видко три сукні, котрі поверталися одъ кутка до кутка и закрыли собою мало не всю хату. Въ залѣ замовкѣ гомѣнъ. Всѣ дивились на дверѣ и ждали довго появы новыхъ гостей. Коли се ширше одчинились обыдѣвъ половины дверей, и въ залю вилыли три панны, якъ три павы, три дочки станового прѣстава, пана Пшещинського. Межь широкими ихъ сибдницями плѣтався маленькій, старенькій, лысый якъ колѣно, панокъ. То бувъ ихъ батько. Вѣнъ бувъ въ старенькѣй, притертѣй сѣртучинѣ. За те-жь дочки тягли за собою хвосты мало не на аршинѣ, и шириною своихъ суконь замостили мало не всю залю. Головы гостей, сидячихъ навкруги хаты, зъ-за тыхъ мушлиновыхъ суконь выглядали неначе зъ-за бѣлыхъ хмарѣ. Нѣхто не вмѣвъ увѣйти въ залю зъ такою повагою, якъ панство Пшещинство; нѣхто не вмѣвъ такъ держати себе, такъ важно поставити лице, очѣ, губы, якъ тѣ три панны.

Лемѣшковскій выглянувъ зъ другою хаты и спи-

нився на порозѣ одъ великого дива. Середь залы стояла та панна, котру вѣнъ колись, рѣкъ назадъ, бачивъ на скелѣ, передъ заходомъ сонця; котру вѣнъ бачивъ въ прозорѣй рѣчцѣ, въ синѣй безоднѣ одсвѣченого тамъ неба. То була найменша Пшеншинськовна. И теперъ вона стояла, якъ и тодѣ, вся бѣла, въ бѣлой сукнѣ, въ бѣлыхъ рукавичкахъ, въ бѣлыхъ квѣткахъ на головѣ. Тѣльки теперъ широка стрѣчка червоно-кровоного кѣлѣру обхоплювала вѣ тоненькѣй станѣ и червоними стежками вилася по бѣлой сукнѣ на обыдва боки. И теперъ, якъ и тодѣ, яснѣ, мякѣ косы лежали кучерями навкруги тоненькон, бѣлон, якъ сахаръ, шиф. Чарѣвничка споминка разомъ устала передъ його очима у всѣй красѣ тодѣшнѣи обставы середъ роскошной зѣленѣ листу, на фѣнѣ темно-синього вечѣрнього неба. Мимо волѣ Якимъ повѣвъ очима навкруги, нѣбы шукаючи въ прозорнѣй водѣ вѣ чарѣвничого одсвѣту, що такъ принадно зъявивсь колись на хвилину передъ його очима.

Гостѣ вже пили чай. На столѣ стояли печенѣ на маслѣ бѣблички, сухарцѣ, варѣня и повенѣ пѣднѣсь великихъ, добрыхъ, червонобокѣхъ грушь. Хазяйка попросила панночокъ Пшеншинськѣхъ сѣсти до чаю коло стола. Двѣ старшѣе вже дохожѣли сестры сѣли по обыдва боки стола, а найменша якъ-разъ проти Якима. Все въ хатѣ стихло. Все вважали дочокъ станового за розумныхъ, добре вхованыхъ, але цѣкавыхъ, злющихъ лепетухъ, обсуджуючихъ увесь повѣтъ. Дамы ихъ боялись, а чоловѣки звали красивыми гадюками.

Розмову повела хазяйка зъ старшими сестрами. Обыдвѣ вони цѣдили слово за словомъ зъ невиданого повагою, неначе на весь свѣтъ промовляли законы доброго розуму и високого смаку. Найменша сестра не схотѣла чаю (мабуть, щобъ одрѣзнитись чимъ-небудь

одъ иншихъ) а взяла найббольшу, найчервонйшу грушу за довгий, загнутый хвостикъ двома пальчиками, пбдняла до свбтла, зогнула трохи на ббкъ голову и, зъ невымовнымъ кокетствомъ запышавши губки, оглядала фф червоный ббкъ; а потбмъ, якъ уже дала на себе подивитись гостямъ, мовъ на картину, промовила до сестеръ — звбсно, по польскый :

— Що за чудовый овощъ натуры! що за краса! Здається нйякій маляръ не вдавъ-бы такого любого румянцю на людськбмъ лицъ, якъ тутъ природа намалювала на щокахъ грушф!

Вона схилила голову на другий ббкъ, оглядаючи ту грушу, мовъ яке невидане диво, зъ другого боку. Густе пасмо русои косы скотилося зъ плеча. Великй синюватй очф розкрылись, веселй бровы пбднялись у гору. Усмбхъ блыщавъ на рожевыхъ устахъ, выразно обведеныхъ навкруги. Вона пбдняла руку зъ грушою до самого свбтла. Рука маленька, якъ у дитины, зъ одного боку забблбля, якъ найбблбйшй мрамуръ, а проти свбтла вся свбтилась на-скрбзь, якъ налита калиновымъ сокомъ. И рука зъ грушею, и сама панна здавалась гарною цяцькою середъ гостей.

Якимъ не зводивъ очей зъ тйби ручки зъ грушою, зъ того червоно-рожевого просвбту фф передъ свбчкомъ. Пбсле чаю старшй панны Пшепшинскый почали гуляти по залф и зашелестбли своими сукнями. Найменша не пбшла, а покотилась до дверей, дрбботячи нбжками. Коло Якима вона нббы ненарокомъ выпустила зъ рукъ хусточку. Якимъ въ одну мбть нагнувся и подавъ фй. Зъ невымовнымъ усмбхомъ вона подякувала йому, зупинившись на льоту, и полетбла до другой хаты поправляти на головф коло дзеркала. Вертаючись назадъ, вона промовила, дивлячись на Лембшковського :

— Охъ, якъ миѣ хочется пити!

Мовъ несамовитый, кинувся вѣнъ и принѣсь їй воды. Вона кокетно взяла склянку двома пальчиками, ледви помочила свѣжій губы въ чистѣй водѣ и вернула Якимови:

— Якій же панъ ласкавий й звичайный!

Якимъ не втерпѣвъ и прямѣвненько промовивъ:

— Чи не васъ то я бачивъ торѣкъ на скелѣ надъ водою въ сѣй самѣй сукнѣ? Вы стояли на вкѣдѣшки такъ надъ вѣчоры и молилися Богу, згорнувши руки.

Панна трошки почервонѣла, а Лемѣшковскій спанувъ полумямъ до самыхъ брѣвъ; йому здавалось, що вѣнъ їй зневаживъ.

— Нѣ, я нѣколи не лажу по скеляхъ, — промовила вона осмѣхаючись. — Може то була мрѣя вашою дуже палкою фантазіи?

— То була мрѣя, котрою я нѣколи не забуду, — промовивъ Лемѣшковскій прямо, ажъ кокетлива панянка здивувалась.

Свою розмову панна вела по польскій, а паничъ по московскій. Таке диво частенько трапляється въ нашѣй Украинѣ.

Почалися танцѣ. Лемѣшковскій разъ-по-разъ танцювавъ зъ нею пѣдъ бреньканя розбитого клавиборда. Старій дочки хазяйна повадувались, а Лемѣшковскій лѣтавъ по хатѣ зъ своєю панною, забувши про все и не зводячи очей зъ їй бѣлого лица. Якъ танцювала вона зъ иншими, вѣнъ водивъ очима слѣдкомъ за їй легкимъ лѣтанямъ, за тонкимъ станомъ, за ясними доконами, розвѣявими по головѣ въ танцѣ.

— Чи вы не скучаете у нашому невеселому мѣстѣ? — спытала Зося, такъ звали найменшу панну

Шепшиньску. — Може вы маєте доволѣ забавѣ у семьѣ зъ братами, зъ сестрами?

Лемѣшковській почервонѣвъ увесь вѣдѣ сієи нагадки, та перемѣгъ себе и одказавъ :

— Мои батьки старі, а сестеръ не маю. Моє житя дома не веселе.

— Чому-жь вы не шукаєте знакомства ?

— Теперъ минѣ не треба бѣльшь нѣякого ! Теперъ минѣ всюды свѣтити-ме моє сонце.

Зосѣ не сподобалася така швидка побѣда надъ хлопцемъ. Ъй хотѣлось любовной тяганины на довгій часъ. Наче його не зрозумѣвши, повела вона таку розмову :

— А панъ думає, що минѣ весело жити въ семьѣ ? Одна музика, читаня любимыхъ авторѣвъ та молитва до Бога — отъ и всѣ мои забавки.

— Чи не прийдете вы зновъ молитись на ту скелю, де я васъ бачивъ ? — каже Лемѣшковській.

Зося осмѣхнулась.

— Тѣльки й мого щастя, — промовила вона, — що молитва середъ роскошной природы, де мене нѣхто не стрѣвожить тымъ матеріальнымъ клопотомъ. Я люблю молитись пѣдъ небомъ, пѣдъ зорями, де душа прямо обертається до Бога.

— Якій бы я бувъ щасливый, ще разъ побачити васъ на молитвѣ ! Якъ сяє тодѣ краса вашего лица !

Зося ажъ облизнулась, а старша сестра вже давно примѣчала за Зосею та Якимомъ. „Зосю, сказала вона, чѣ не часъ намъ до дому?“

— Нехай же панъ не тревожить моєи набожности, якъ часомъ побачити мене на розмовѣ зъ Богомъ, — промовила Зося тихо до Якима на прощанѣ.

Тодѣ, якъ Лемѣшковській лѣтавъ изъ Зосею въ тан-

цяхъ, впивався красою въ лица, — саме тоді пара так-же щасливихъ очей ходила слѣдкомъ за нимъ до пѣв-ночѣ, слѣдила за його чорними кучерями и за бѣлымъ личкомъ Зосѣ. То були очі його матерѣ. Вона не втерпѣла, видячи дома, пішла до дому, де Якимъ гулявъ на балу. Підъ свѣтлыми, незакритими вѣкнами стояла купа простихъ людей, дивлячись, якъ гуляють и танцюють пань. Стара Лемѣщиha вмѣшалася межъ погоначѣвъ, межъ молодиць, знайшла очима свого сына и милувалася нимъ до пѣвночѣ. Вона не втерпѣла, щобъ не торкнути лѣктемъ одну бублѣйницю, приказуючи :

— Отъ такъ нашѣ верховодять! отъ такъ мѣй Якимко команду паннами! Цѣкаві панны! причепились до мого сына, якъ бжолы до меду! Тай хороша-жь ота русява панночка! Се менша Пшепшинська. Отъ таку-бъ минѣ невѣсточку добути!

Вже почало на свѣтъ благословитись, а танцѣ не переставали. Вже Лемѣщиha вернулася до дому, лягла на постѣль, пославши попередъ синови наймякѣйшѣй подушки, а Якима не було до дому. Стара мати не спала — щаслива щастямъ свого сына, горда його красою, його вродою и танцями.

Вже на дворѣ було видко, якъ Лемѣшковскѣй прийшовъ до дому. Рання роса присыпала сѣрѣбними краплями його чорнѣй кучерѣ, а раннѣй вѣтерѣ, тихѣй и свѣжѣй, прохоложувавъ його гаряче лице, палаюче щастямъ и любощами, одганявъ дрѣмоту одъ очей и навѣвавъ милѣ думки. Въ голосахъ щebetаня птичого вѣвъ чувъ дзвинѣня фортецяна, а червоне небо на схѣдѣ сонця, а блискуча зѣрниця на синьому небѣ малювала передъ його очима видъ румянои Зосѣ зъ синюватыми, тихими очима, зъ привѣтними устами. ✕

Якимъ рыпнувъ дверима, а мати вже й схопелася

йому на зустрічъ зъ жартовливимъ нарѣканямъ на пбзнь вертаня до дому.

— Лагай, сыну, та спи до пбвдня. Може тобѣ присниться Зося Пшеншинська.

Мати ненарокомъ потрапила на його мрѣю.

— А вы, мамо, якъ знаєте про Зося? — спытавъ сынъ.

— А хто бѣгавъ цѣлѣсѣнькій вечѣръ слѣдкомъ за тобою, якъ не та хирна Зося? Ще й хусточку выпустила зъ рукъ!

— А хйба-жь вы, мамо, тамъ були?

— Хочъ не була, та бачила...

— Чи не заглядали вы въ вѣкна? — промовивъ сынъ. Кровь кинулась йому въ лице. Темнота досвѣткова заховала румянець сорому на його лицѣ. — И прийшла вамъ, мамо, охота на старбсть слѣдкомъ бѣгати за мною, тертись по-пбдъ вѣкнами, межъ погоничами?

Мати заговкла.

Старый Лемѣшка вже давненько вставъ и ходивъ коло хаты, згорнувши руки и бубонячи молитву. Черезъ одхйляне вѣкно до його уха долетѣла розмова матерѣ зъ сыномъ. Лемѣшка всунувъ голову въ вѣкно зъ надвору:

— А що се, волоцюго! думаєшь матѣрь вчити на старбсть, чи що? Спи, коли даю тобѣ пристановище въ моѣй хатѣ. а то про мене на всѣ чотири!

Не озавасъ до його сынъ. Вбнъ боявся батька, його крутого, твердого слова.

Довго не будила мати сына. Вже въ церквахъ задзвонили на пбзню службу, а Якимъ усе спавъ. Йому вже снилась Зося то на высокѣй скелѣ, то въ тихѣй прозорнѣй водѣ, вся бѣла, якъ першій снѣгъ; то являлась вона йому зъ грушою въ руцѣ, то стояла

вона передъ нимъ вся прозора й рожева, мовь огнявѣ, въ вѣнку червонихъ зѣрокъ на головѣ; то являлась передъ нимъ въ золотѣй коронѣ, якъ малюють святихъ на образахъ.

Промѣниъ пекучого сонця впавъ йому на лице и розбудивъ його. Вѣнъ швиденько вмывся, одягся и побѣгъ до церкви, въ надѣвѣ побачити тамъ Зося, хочъ не въ церквѣ, то може десь на улицѣ. Вже кѣнчали службу, якъ Лемѣшковскій протѣвпився напередъ до иконостаса и, на свою велику радѣсть, побачивъ тамъ Зося.

При недостаткѣ католицькихъ церковъ на Захѣднѣй Украинѣ Поляки не пураються православныхъ церковъ. Зося стояла навкѣльшки передъ образомъ Богородицѣ, по польському звичаю, и, опустивши вѣвѣ на щѣки, схилила голову надъ молитовникомъ. Густый, чорный вуаль затулявъ вѣвѣ бѣлый лобъ и прибѣльшавъ бѣлину вѣвѣ лица, трохи блѣдого пѣсля вчорашнихъ танцѣвѣвѣ. Нѣ разу не пѣдвела вона очей, нѣ разу не подивилась вона на людей.

Люде заворушились, выходячи зъ церкви. Не дивлячись на Якима пѣшла Зося за людьми. За густымъ гуртомъ не можна було протѣвпитись до неѣ. Выхонивсь вѣнъ у боковѣй дверѣ и обѣйшовъ кругомъ церкви, въ надѣвѣ, що наздожене вѣвѣ по за народомъ. Зося нѣгде не було видко. Мовь привѣддя, зникла вона кудысь у бокову улицю. Довго вѣнъ зыркавъ сюды й туды по мѣсту, — нѣде не було Зося. Коли се — пѣднѣвъ вѣнъ очѣ на взгѣря, що тяглося по-надъ крышами: щось бѣде майнуло межъ кущами орѣшника. То була Зося. Въ одну минуту обѣвѣгъ вѣнъ по-за дворами и наздогнавъ вѣвѣ на зеленому взгѣрѣ. Щобъ одеѣнатись трохи, зайшовъ вѣнъ за кущѣ и почавъ стиха ходити по горѣ, нѣбы оглядаючи чудову околицю, що розстелилася внизу зъ

цѣлымъ мѣстомъ, зъ домами, хатами, сѣножатями, городами. Далѣ, мовь несподѣвано, зустрѣвся зъ Зосою. Вона вжахнулась, побачивши його передь собою, чи зробила такой видъ, нѣбы вжахнулась, а про те хутко огѣвталась и почала:

— Чи вы любите гуляти по симъ възбрямъ та любити круговидомъ? — спытала вона його, и не ждучи одповѣди, додала: О, якъ я люблю природу! То найлѣпшій часъ мого житя, якъ зайду я въ тиху долину, въ тихій гай, зостанусь сама зъ моими думами, моими мрѣями, або зъ книжкою та зъ Богомъ!

— Якъ мило слухати, що гарна панна та ще й любить те, що найкрасче на свѣтѣ! — сказавъ Лемѣшковскій.

— Чи бачите отой зеленый гай на долині? Тамъ в криниця, тамъ в камѣня, тамъ повно квѣтокъ. Мѣй Боже! — промовила Зося тоненькимъ голоскомъ, згорнувши руки, якъ до молитвы, и пѣднимаючи очѣ до неба: — Яке тамъ хороше мѣсце! Тамъ птицѣ цѣлыми хорами выспѣвають концерты, тамъ травиця зеленѣе.. Ахъ! якѣ солодѣсѣннѣй годины переживаю я, сидячи тамъ, або гуляючи ранкомъ, а часомъ вечеромъ!

— Теперь и я буду любити те мѣсце, де ваша бѣла вѣбка покинула слѣдочокъ.

Такъ розмовляючи, Лемѣшковскій геть-геть провѣвъ Зося трохи не до вѣ господы..

Вернувшись до дому, Якимъ заставъ чималый гуртъ гостей у свого батька. На завтра лагодився ярмарокъ у близькому мѣстечку. До Лемѣшки заѣхавъ, прямуючи туды, братъ у першихъ изъ жѣнкою, та заѣхало двое мѣщанъ, приятелѣвъ зъ недалекого мѣста, да двое мужикѣвъ-крепакѣвъ изъ жѣнками, давнихъ зна-

комыхъ, що Лемѣшка, ярмаркуючи по повѣту, попасувавъ у нихъ конѣ.

Якимъ довго не приходивъ зъ церкви. Треба було підждати його зъ обѣдомъ. Лемѣшка сидѣвъ насупившись. Вѣнъ давно почавъ примѣчати, що синъ не поважає нѣ його, нѣ матерѣ, дивиться на ихъ зъ-горда, зневажає ихъ просту мову, цурається ихъ при людяхъ, хочь дома на самотѣ ще сякъ-такъ обходиться зъ ними.

— Давай лишь, стара, по чарцѣ, — промовивъ Лемѣшка, — витай гостей! Доки-жь намъ ждати нашого панича!

Гостѣ выпили по чарцѣ и розговорились. Молодицѣ зацокотѣли про свои хатнї справи. Чоловѣки говорили про ярмарокъ. Коли се дверѣ одчинились, и на порозѣ зъявився Якимъ. Вѣнъ окинувъ здивованымъ окомъ усѣхъ гостей, не здѣймаючи картуза, стоячи на порозѣ и держачись за клямку.

— Просимо до хаты, не лякайся! — сказавъ Лемѣшка. — Не вовки! не зѣмо!

Сынъ скинувъ картузъ, вступивъ у хату. Його панське убраня и бѣле лице дуже одрѣзняли його одъ чоловѣкѣвъ и молодежи. Вѣнъ на силу привитався до гостей своимъ звичаємъ по московськїй.

Лемѣщинъ родичъ Охрѣмъ, высокій и плечистый мѣщанинъ, смѣливо підступивъ до його и тричѣ поцѣлувавъ зъ нимъ. Другї гостѣ, якъ знакомї, підходили до його и цѣлувались зъ нимъ, навѣть молодежи.

Лемѣшковськїй видимо зъ досадою одбувавъ той простый але щирый звичай привитаня.

— Въ нашихъ краяхъ давно часъ обѣдати, — промовивъ батько.

Посѣдали гостѣ за стѣлъ, а Якимъ майнувъ у кѣм-

нату и довгенько не выходивъ до гостей. Зовста́вляне йому мѣсце за столомъ дожидало його.

— Просимо, сыну, обѣдати! — гукнувъ батько зъ досадою. — Иди хочъ посидь зъ нами, коли пѣсля паньського балу не хочешъ ѣсти.

Якимъ вийшовъ и сѣвъ коло дядька. Гостѣ мовчали, ждучи розумного слова одъ чоловѣка вченого.

— Якъ же васъ, небоже, Господь милує? якъ живете? — спытавъ його дядько Охрѣмъ.

— Такъ, якъ бачите, — промовивъ Якимъ, потупившись у тарѣлку.

— А нашѣ сынки дуже скучають за вами, — додала весела Охрѣмова жѣнка. — Все згадують про васъ! А теперечки, якъ бы побачили васъ, то й не пѣзнали-бъ! — Якимъ нѣчого не говоривъ, ѣвъ мовчки, що йому мати присовувала. — Мѣй Василько и сьогоня споминавъ про васъ, — зацокотѣла весела дядина. — Вже й vyrбѣсь, а такій тобѣ памятливыи, що й Господи! И досѣ все памятає, якъ вы було приѣзджали до насъ у гостѣ зъ татомъ своимъ, якъ годувала васъ наша поекѣйница мати горѣшками та медовниками, якъ вы було пустете зъ нашими хлопцями. А вы мабутъ вже позабували про те въ школахъ? Чи памятаете, якъ вы зъ нашимъ Василькомъ забрались у городъ та нарвали повнѣснѣнкѣ пазушки огѣркѣвъ-пуцянкѣвъ зъ огудинямъ, та ще й принесли нашѣй матерѣ нѣбы гостинця? Не знали старѣ, чи смѣятись, чи досадувати!

Якимъ незнать чо́го почервонѣвъ.

— И наша Варка Макотрусѣвна, таки колись ваша сусѣда, що вийшла за-мѣжь у наше село, — озвалась одна молодица, — й досѣ згадує про васъ. Каже, що бачила васъ недавно на ярмарку та не зосмѣлилась пѣдступити. А колись, каже, вы такъ зъ ними выгравали

въ хрещика та въ кичь-бабы! Ёй Богу, и теперь всѣмъ розказуе!

Якимъ навѣтъ не звернувъ уваги на ѣѣ слова, мовчавъ.

— Чомъ не одвѣдаете насъ старыхъ? — спытавъ дядько ласкаво. — Приѣхали-бъ коли-небудь, небоже, посидѣли-бъ, побалакали-бъ. Вы люде вчені, а мы прості, темні. Вы-бъ намъ де-що розказали, а мы раді послухати доброго слова.

— Коли немає часу, — буркнувъ Якимъ. — Я на службѣ.

— Цураетесь вы насъ, якъ бачу! — одрѣзала по просту, щиро дїдина. — А доки були малымъ въ меншихъ школахъ, то було и въ руку мене цѣлуєте.

Лемѣшка сидѣвъ насупившись. Вѣнъ бачивъ, що не дождати вже йому втѣхи одъ сына.

— Господь гордымъ противиться — промовивъ вѣнъ словами святого письма. — Коли, сыну, не хочешъ зъ нами розмовляти й пити, то мы й самі выпемо й побалакаемо. Давай, стара, по чарцѣ! Будьмо здорові! Помершимъ душамъ царство небесне, а нашимъ родичамъ нехай легенько гикнется!

Чарка пѣшла навкруги стола. Якимъ не выпивъ и тымъ показавъ очевидячки неповагу до гостей. Гостѣ загомѣли, повеселѣйшали, не обертаючись зъ розмовою до Якима, и почали, якъ кажуть, „на здогадъ буряковъ“ судити панича.

— Поки маленькї дѣти, доти й шанують батька-матѣрь, — сказавъ дядько Охрѣмъ, — а повырастають, то вже й двляться въ лѣсъ. На що имъ тодѣ батько й матѣрь?

— Воно, бачь, не те! — промовивъ старый Лемѣшка. — Поки дитя невчене, доти й поважае батька-ма-

търъ. А якъ закуштуе школы, вже й одвертае пику, вже й кърпу гне! И робити не хоче, бо, бачъ, ручки бѣлий, щобъ не почорнѣли.)

— Ёй Богу моему, правда! — додавъ селянинъ. — Давъ я дочку до школы. Одже-жъ цеська дитина тобѣ вже й до роботы не кидаеться! Схопиться раненько, заразъ мыеться, прилизуеться до дзеркальця, каже: треба йти до бѣринѣ, чи до тѣи навчительки.

— Все то претъся въ паны, абы закуштувало школы, — промовивъ Лемѣшка. — Все то лѣзе на службу, до того дворянства. А господарство марнуеться, бо до його треба догляду; до хазайства треба хазайського ока. Не дурно-жъ кажутъ, що хазайськимъ окомъ хубога сыта, або, що хату руки держать. Всемъ хочеться того панства, неваче не до бѣсового батька є тыхъ панѣвъ на свѣтѣ!

— А хто-жъ буде свинѣ насти, якъ усѣ постають панами? — додавъ одинъ сѣльскій философъ. — Се буде гараздъ, якъ усѣ вивчатъся та покинуть роботу! Хто-жъ настѣчить хлѣба на ту панську голоднѣчу, коли всѣ позакладають за спины руки та свистѣти-мутъ, ходячи по хатѣ. А минѣ здаеться, що книжка книжкою, а работа работою. И книжку читай, и Богу молись, и до хлѣба берись! Нашъ дякъ вчений, а снопы на полѣ верне, якъ и нашъ братъ, тѣльки косы телѣпаються та борѣдка трясетъся.

Зновъ пошла чарка навкруги стола.

— Пошли Боже намъ щастя й здоровья! Помершимъ чарка а намъ горѣлка, — приказувавъ Охрѣмъ, — нехай нашимъ ворогамъ легенько гикнетъся, якъ собака зъ тыну ввѣрветъся!

— Такъ то, такъ! — промовивъ Лемѣшка. — Мы й не багато вчились, а цѣлый вѣкъ працювали, то й ма-

ємо. Хто дбає, той має! Не дуже гонимось за тымъ панствомъ. Богъ знає, якъ воно далѣ буде зъ нашими достатками. Я таки не дозволивъ своѣй жѣнцѣ одягатись у сукню. Ходи, було, кажу въ спѣдницѣ. Бо надѣвати сукню чесно, але, якъ бы пришлось пѣсля сукнѣ зновъ улазити въ спѣдницю, — якъ бы то воно здавалося? А чи мало-жь я знаю, хочъ-бы и въ нашому мѣстѣ, такихъ, що ходили въ тыхъ капелюшахъ, а теперъ и босенькѣ ходять! Бо, звѣсно, злидиѣ не за горами.

— Я бѣ и зъ-роду зъ-вѣку не ходила простоволоса, хоча-бѣ ты мене й силувавъ, — оббзвалася Лемѣшка, — Чи слѣдъ же молодичѣ свѣтити грѣшнымъ волосомъ проти Божого сонця? И мати моя носила очѣпокъ на головѣ, и я носити-му вже й до смерти.

— И душа моя ненавидить тыхъ панкѣвъ-голодранцѣвъ! — промовивъ Лемѣшка. — Остатню копѣйку зананастить, абы здаватись паномъ. Сьгодніѣ панъ, а завтра пропавъ!

Якимъ слухавъ, мало вѣвъ, нѣчого не пивъ. На всяке пытаня вѣвъ одрѣзувавъ по московскій, коротко й зъ-высока. Його вже нѣхто не ставъ и займати. Середь кумпаніи свого народу, середь своєї семьѣ вѣвъ сидѣвъ, мовъ чужѣсьнѣкій чоловікъ. Московська школа на нашѣй Украинѣ багато одрѣзнила луччихъ людей одъ своего народу, одъ своего племя, одъ семьѣ, одъ батька й матерѣ. А зновъ народъ дуже одрѣзнивъ самъ себе одъ панѣвъ, одъ вченихъ Украинцѣвъ, и косымъ окомъ споглядає на ихъ. Межь ними выкопана велика безодня! И потрібно великои, великои працѣ не одного генія, щобъ засыпати ту провалину, почату Ляхами, скѣнчану Москалями, щобъ звязати те, що порвала наша недбайливѣсть, та стыдка, украинська байдужѣсть, та лежача недобачливѣсть.

Якимео, колись коханий сынъ своего батька, свои матерѣ, втѣха свои родины, цурався своего роду, своего племя, тѣкавъ одѣ матерѣ, соромився мовы своего народу, не любивъ батька. Отъ куды привела його наука безъ народности!

Почали ѣсти всяку страву, а пѣсля вареникѣвъ Лемѣщица вынесла добрый глекъ варенухи, пахучои, со-лодкои, ажъ губы злипались. Пѣшла чарка зъ варенухою кругомъ стола.

— Та выпийте-жь, небоже, хочъ разъ до насъ! — просивъ дядько Охрѣмъ Якима. — Сама-жь панѣ-матка ваша варила, а я васъ самъ почастую. Коли-жь не выпете зъ моихъ рукъ, то я бѣльше до васъ и не приѣду.

Якимъ хиливъ инодѣ горѣлку незгѣрше своего дядька Охрѣма. Але що скаже Зося, якъ довѣдається, що вѣнъ пьянствує зъ мужиками! Ся думка не давала йому спокою. Пѣднесена близенько варенуха такъ гарно залоскотала йому въ носѣ, що вѣнъ не втерпѣвъ, привитався по цысьменному, выпивъ чарку, другу. Гаряча варенуха трохи вдарила йому въ голову.

— Мы думали, що вы насъ потѣшите вченою розмовою, — говоривъ далѣ дядько. — Мы радѣ бѣ до вечера слухати розумного слова за чаркою доброи варенухи.

— Нехай Богъ спасеть и нашего батюшку, та й його сынѣвъ, — промовивъ селянинъ. — Отсе було якъ приѣдутъ на проводы на громадскій обѣдъ, то такъ наслушаешся всего, що й Господи! Було розкажуть намъ, якъ и на тѣмъ свѣтѣ буде людемъ, що буде грѣшнымъ, а що праведнымъ; розкажуть було и про Адама и про пекло, и про рай. И малѣ тѣ паничѣ, а такъ тобѣ розкажує, та все по просту, та все по нашому, мовъ шовкомъ гаптує! Що то накъ цысьменный чоловѣкъ!

У книжкахъ все написано. Розкажѣть, будьте ласкаві, де-що, а мы послухаємо! Адже-жъ кажуть, и вы колісь вчились на священника, та вже опбеля повернули то-бъ-то на пана.

Якимови сподобалась рѣчь селянина. Варенуха трохи розворушила його пыху. Вбѣнь почавъ розказувати про те, якъ Біблія помогла всѣмъ народамъ вийти зъ темноты, а потѣмъ повернувъ на розмову про блискавицѣ, про грѣмъ, про дощъ. Спершу почавъ бувъ таки говорити по украинський, але самъ языкъ привчений московською школою, заразъ повернувъ на великоруську мову. И потекла його мова книжня, школярська, нерозумна народови.

— Молнія праієходіть въ слѣдствіє скаплення електричества въ воздухе. Это відітьє, такая огньенная сіла, катарая скривається въ зємльє, въ воздухе, а пачомъ разряжається.

— Господи! якъ хороше! якъ гарно! — промовляли молодицѣ, киваючи одна до однієи головами.

— Кагда електричества скапляється и начінаєть разряжати, гаріть тагда воздухъ съ страшною сілою устремляється въ безваздушнає прастранство, прастранство то єсть место пустое, прімерна какъ єта комната. Пачомъ грѣмъ!...

Якимъ таракнувъ кулакомъ по столу, ажъ пляшки задзвенѣли. Варенуха почала його гарячити.

— Господи! якъ хороше! — промовила одна молодица зъ слѣзми на очахъ. Ъй здавалося, що Якимъ розказувавъ про некло. — То грѣмъ бити-ме всѣхъ грѣшнихъ? — спытала вона Якіма.

Всѣ слухали, обернувши очи до Якіма, ловили кожне його слово; усѣмъ здавалось навѣть, що вони розу-

вѣють його, а справдѣ кожне слово Якимове було для нихъ тайною, потайнѣйшою одъ христiянськихъ тайнъ.

— Скажѣть намъ, коли ваша ласка, чи правда тому, що пѣдъ землею є рыба-китъ, котра часомъ трясє землею? — спытавъ селянинъ.

— Не вѣрте! тому не правда! -- отказавъ Якимъ. — Земля крутиться кругомъ сонця и вертиться на своѣй осн.

— Оси? чи вже-жь то? Хиба-жь земля крутиться, якъ колесо?

Всѣ засмѣялись, зглядуючись.

— А такъ, — говоривъ далѣ Якимъ. — Движенiє бываєть центрастремительное, то-бъ-то...

Якимъ постерегавъ, що його не розумѣють, хотѣвъ говорити по про-ту, та й не вмѣвъ. Пѣтъ выступивъ у його на лицѣ. Його розмова мабутъ не дуже вдовольняла слухачѣвъ, бо одинъ мужикъ покрутивъ головою и сказавъ:

— Се все... Богъ зъ нимъ... А скажѣть намъ, паничу, коли те добре буде людямъ? Бо вже лихого на-терпѣлись мы доволѣ. Вы, чоловікъ письменный, може де вычитали въ книжкахъ?

— А якого-жь добра вы ждете? — спытавъ Якимъ, не розумѣючи, що йому одвѣтувати на теє.

— А якого-жь добра намъ ждати? Чи не полѣгшає намъ на пѣдатѣ, на хлѣбѣ?

— Про се я не вѣдаю, навѣтъ у книжкахъ нѣчого про се не начитувавъ.

Якимъ утомився, силкующись розмовляти зъ народомъ. Розмовляти зъ народомъ вѣднѣ не вмѣвъ, хочъ и живъ щасливе межъ простыми людьми.

Вже звернуло зъ пѣвдня, якъ гостѣ почали прощатись. Старый Лемѣшка повеселѣйшавъ тымъ, що таки

його вчений сынъ показавъ гостямъ хочъ трохи свого розуму. Мати була рада, и все говорила та говорила. Дядько Охрѣмъ зъ дядиною тежъ були радї що небожъ не гордує ними. Всѣ вийшли на двѣрь, всѣ обнимались, цѣлувались, обнимали й мѣцно цѣлували Якіма, потѣмъ посѣдали на возы и пѣдъ гарячимъ промѣнямъ пѣвденного сонця рушили въ дорогу. За ворѣтьми зновъ стали. Стара Лемѣщиха зъ пляшкою въ рукахъ частувала гостей на дорогу, подаючи чарку на возы. Ще разъ перцѣлувались, и, розпрощавшись остатній разъ, рушили на ярмарокъ. Старїй вернулись до хаты, а Якимъ пѣшовъ въ садокъ, лѣгъ у холодку пѣдъ гялястою яблуною и мѣркувавъ про випадки того дня.

„А що буде, якъ Зося почує, що я пянствую зъ мужиками та мѣщанами, веду зъ ними кумпанїю? Чи знає вона, чий я сынъ? хто мой батьки? А якъ дознається, чи буде мене любити? Чи схоче вийти за мене замѣжъ?“

Такї думки пролѣтали въ його головѣ, тодѣ якъ його очѣ дивились на той гай, де Зося любила гуляти ранкомъ та вечеромъ. Верхове гяля того гаю вытыкалося зъ-за зеленои горы. Надъ гялямъ миготѣло блыскуче мѣрево сонця, слалась тонесенька намѣтка сивого туману. Той гай здавався йому зачарованымъ, тягнувъ до себе всю його душу, приволѣкувавъ його очѣ, його думы. Чи не пѣдъ тымъ дубомъ вона теперъ гуляє, що ондечки розбславъ гяля, якъ тї руки? Чи не та липа зъ зеленымъ листомъ дивиться на фѣ красу?

Вже сонце наближалось до заходу, якъ Лемѣшковскїй вставъ и поволѣкся до того гаю.

Мѣсце, де любила гуляти Зося, було найкрасче на всю околицю мѣста. Въ свято або въ недѣлю туды йшли на гулянку не одні панночки Пшеншинскїй, але й дру-

гій городяне, навѣтъ мѣськїй наймички. Неширокою зеленою долиною межъ двома крутими зелеными боками гѣръ крутився маленькїй струмѣчокъ воды, переливаючы воду зъ одного ставка до другого. Подекуды по-пѣдъ горами росли густїй гаѣ, розкиданїй букетами. По долинѣ росла осока по-надъ водою, цвѣли купама лѣсовїй квѣтки. Зъ бокѣвъ горы мѣсяцями выступало сѣре камяня. Въ одному узирѣ яру блящавъ ставокъ, обсмуженый высокими вербами, чорнѣвъ млынъ, а другїй узирѣ вганявся въ зелену дѣброву. Узенька стежечка крутилася гадючкою по зеленѣй травѣ и доводила до криницѣ зъ погѣжою водою.

Вернувшись до дому, Зося до словечка розказала сестрамъ про свое спѣтканя зъ Лемѣшковськимъ, и навѣтъ про те, що Лемѣшковськїй повиненъ сьгодня стрѣнутись зъ нею на долинѣ. Зося була певна въ тѣмъ, що Лемѣшковськїй любить їѣ. Їѣ хотѣлось допекти старшимъ сестрамъ за тяжку опѣку надъ нею.

— Мои сестрицѣ коханї! — промовила найстарша сестра Люцина. — Давайте, пожартуємо грошки зъ тымъ чудовымъ мужичкомъ!

— Добре, моя дорога, — одказала середуща, Рузя. — Вѣнъ такїй гарненькїй хлопчикъ, хочъ и мужичокъ!

Кожнѣй хотѣлось приворожати сердце молодого й гарного мужичка.

— Знаете що? — промовила Люцина, — уберѣмось такъ, щобъ пѣдѣйти пѣдъ його мѣщанськїй смакъ. По-надѣваймо сукнѣ, якї въ насъ є найяснѣшчїй, щобъ такъ и рѣзали въ вѣчи!

Панни кѣнулись до гардеробы. Та думка стала имъ приводомъ и до забавы, и до кокетства, безъ котрого Полька анѣ тхне и не дыхне.

Люцина знайшла не дуже модну сукню, ясно-чер-

вону, безъ всякихъ квѣтокъ. Червоный цвѣтъ бувъ їй дуже до лица. Вона знала теє. Поверхъ червонои сукнї вона підперезалась ще чорнїшчою широкою стрѣчкою, на голову надѣла якїсь квѣтки зъ бархатоукъ огневого цвѣту, похожі на червоный макъ. Їѣ чорнї бровы, карї очѣ, повне, румяне лице зъ повною шиєю, середь червоного цвѣту були красчї въ-двоє. Вона взяла въ руку пучокъ найчервонїшчихъ оргинїй.

Рузя убралась такъ само въ зелене. Темно-зелена сукня дуже пристала до їѣ не дуже темныхъ кбсѣ. Свои розпущенї кучерѣ вона перевила зеленою оксамитовою стрѣчкою. Їѣ повне бїле лице зъ дуже нїжнимъ румянцемъ, зъ червоными губами здавалося пышною квѣткою середь зеленого лїстя.

Зося убралась въ нову ясно-синю сукню, синю, якъ небо. Безъ жадныхъ квѣтокъ або стрѣчокъ на головѣ й на шиѣ, вона зливалася зъ синїмъ небомъ, тодѣ якъ йшла по горѣ. Тбльки їѣ русява головка зъ кучерями та зъ бїлыми якъ снїгъ, одслбняными плечима, здавалось лїтала по небу, якъ той двокрылый херувимчикъ.

Саме вбирания коло дзеркала було для сестеръ такою втѣхою, такимъ проводомъ безробтнього святкового часу, що панны безъ перестанку реготались изъ своєї выгадки, зъ своихъ театральныхъ суконь.

— А знаєте, мои сестрицѣ, яка минї думка прийшла? — промовила Люцина, дивлячись на одну картину, де були намальованї три богословскї добродѣтели: вѣра, надежда й любовь, у постатѣ трьохъ панночокъ, сидячихъ пбдъ пальмовымъ деревомъ; одна панна була намальована зъ хрестомъ, друга зъ чашою, а третя зъ малою дитинкою. — Чи памятаєте вы, сестрицѣ, ту високу грушу, що схилилась надъ самою

кряницею? Мы поєдаємо підъ грушою достоту такъ якъ отей панны, будемо дождати Лемѣшковського!

— А справдѣ поєдаймо! поєдаймо! — крикнули въ одинъ голосъ сестры, приплѣскуючи въ долонѣ.

— Тільки що мы позабираємо въ руки, щобъ достоту сповнити отєю картину? — промовила провѣдниця Люцина. — Тутъ одна панна держать хрестъ, друга чашу, третя дитинку. Не позабирати-жь намъ у руки такихъ штукъ! Мы й безъ того въ сихъ патріярхальныхъ сукняхъ похожѣ на якихсь святыхъ, преподобницъ! И безъ того цѣле мѣсто чудує зъ насъ. Дитину ще сякъ-такъ.... Хйба взяти того онѣцька нашої наймички.

— А хто-жь його вѣзьме? — спытала Зося.

— Зося! а хто-жь бѣльше? — одказала Люцина. Всѣ засмѣялись.

Той регѣтъ долетѣвъ до ушей сонного батька, що спочивавъ по обѣдѣ въ другѣй кѣмнатѣ, завертѣвши голову бѣлою хустиною, щобъ по лысинѣ не лазили мухи. Въ довгому шляфроцѣ, въ патинкахъ, зъ бѣлою хустиною на головѣ, котра до того прехимерно стирчала на головѣ, якосъ рѣжкомъ, выглянувъ Пшеншинскій зъ дверей, слѣпаючи сонными очима.

— Що тутъ дѣється? — спытавъ вѣнъ зъ гнѣвомъ.

Дѣвчата зъ реготомъ кинулись до його й почали цѣлувати зо всѣхъ бокѣвъ, просячи пробаченя.

— Смѣйтесь дѣти, абы не плакали, та коли-бъ вы собѣ йшли або гуляти, або за-мѣжь, або що! Женяхъ трапляється....

Швиденько потѣмъ вышли сестры зъ дому и пѣшли до гаю глухими переулками, щобъ сховатись одъ цѣкавыхъ очей городянъ. Люцина, вся червона, горѣла якъ огонь и несла въ рукахъ великій букетъ оргивій червоныхъ якъ жаръ. Червоный убѣръ на головѣ, похо-

жій на дівчачій квітці, надавав їй вид сільської дівчини в квітках. Рузя, вся в зеленому уборі, несла в руках розкішну гильку рай-дерева. А Зося, синя, як небо, держала в одній руці книжечку, а другою вела невеличкого сусідського хлопчика, гарнього, як янголятко.

На яру коло криниці було найкрасче місце. Високій камінь трохи виступав з гори. З-під його лилася вода з холодного джерела і стікала в широку криницю з природним каменним дном. Чиста, як криштал, вода стояла вщерт з каменними краями криниці. В воді тихо плавала криничана червонобока жабка. Приходив люде, припадаючи колінами на камінь, нахилились і пили воду. Густи кущі ліщини, бузини, чорнокміну, повисали зверху над криницею, а трохи на бок росла широко-гиліста груша. Коло груши по-втыкане з землі каміня робило природні лавки для спочинку. Те місце оббрали паночки Пшепшинські для своєї кумеді. В театральнім покладі тїла сїла Люцина під самою грушою коло стовбура, широко розславши червону сукню по траві. Трохи низче, на каменних східцях, по обидва боки посїдали сестри. Рузя обмахувала лице зеленою гилькою рай-дерева, а Зося посадила коло себе хлопчика в білій сорочині, підперезаній червоним пояском. Вона розгорнула книжку і почала читати. Вид дуже нагадував картину трьох добродїтелів і тільки тїм одрїзнявся, що старшій сестри, з гарними але злими лицами, більше отїляли собою грїхи, нїж добродїтелі.

Всі проходив, навїть селяне, задивлялись на паночок, на їх чудний поклад тїла, на одєжу, на сукні, стрїчки. Деякі мїські шутники назвали старших сестер гарними кольорованими гадюками на зеленій

травъ. Але всё задвлялись на Зою зъ малымъ дитямъ. Гарна й тиха, зъ малымъ дитямъ коло себе, вона здавалась янголемъ, котрый на образахъ проводить на небо праведну душу.

Панны не помылились. Лемъшковськй прибудився до гаю и тихо ступавъ стежкой, шукаючи очима Зою. Червона постать Люцины, якъ та огнепальна купина середь зѣленѣ, звернула на себе його очѣ. Наблизився вѣнь и остовпѣвъ. Картина дуже вдарила його очѣ. Зою здалась йому якимъсь незвычайнымъ духомъ, котрому-бъ жити тѣльки на небѣ.

Не дотягаючи до самой бѣльшой добродѣтели, вѣнь сѣвъ коло Зою, поклонившись сестрамъ. Зою ледви пѣдняла на його очѣ и зновъ спустила ихъ несмѣливо до долу.

— Чи й панъ любить самотнѣсть, якъ и мы? — спытала його зъ горы Люцина.

— Я недавно полюбивъ сей гай. Вѣнь одъ насъ дуже далеко, — одказавъ Якимъ.

— Що вы знайшла тутъ таке принадне! чи погожу воду въ кривицѣ? чи тутешнѣ чисте повѣтря? чи може тутешнихъ людей? — спытала Люцина.

— И вода добра, якъ видно, и повѣтря чисте, и яръ зеленый, але люде далеко красчй одъ усей красоты природы!

Люцина двома руками загърбала собѣ той компліментъ. Очи въ неи заблыщали радѣсно.

— То панъ не любить красоты природы? — спытала Руза тоненькимъ не своимъ голоскомъ. — О стыдъ! о соромъ! нерозумѣти красоты синього неба! Дивѣться! — промовила романтична панна, — яке тутъ дерево роскошне, небо хороше! А той струмочокъ, що тихо дзюркотить коло вѣгъ нашихъ по камѣнчикамъ, нѣбы мале дитя рѣмса!

А тї квѣточки, що онъ на долини насѣяла Божа рука, а те зелене бадыля...

— Тымъ то вы й сукню добрали до свого смаку. Вона зелена, якъ те бадыля...

Рузя прикусила языкъ, трохи зобидившишь.

Якимъ простягъ руки до дитяти, не знаючи, якъ зачепити Зою. Дитя смѣливо обняло його шию рученятами, притулило головку до його лица, своє бѣле, якъ лянї пачосы, волося — до його чорныхъ, якъ воронове крыло, кучерѳвъ.

— Вы дуже любите дѣтей? — спытала Зося и зачервонѣлась.

— Дуже люблю дѣтей и всѣхъ людей добрыхъ якъ дѣти.

— Дѣти то те саме, що й натура, — перервала Рузя. — Вони нѣкому не заподѣяли зла, якъ тї квѣтки, що ростуть ондечки на долини. То земнї янголы, посланї Богомъ для втѣхи людямъ.

— Я здається, бачу васъ тутечки въ першій разъ, — спытала Люцина зъ горы. — Чомъ вы сюды не приходите гуляти?

— Бо не маю часу. Теперъ насъ закидали роботою.

— А якъ мило пѣсля важкои работы зостатись зъ своими думами въ такѳй чудовѳй околицѣ! — промовила Люцина. — Яке се мѣсце придатне для философськихъ думъ!

— А вы тутъ часто философствуете? — спытавъ Якимъ. — Мене дуже бере цѣкавѳсть знати, про що молада панна думає, та ще въ лѣсѣ?

— Чи вже-жъ вы думаєте, що панна незугарна навѣтъ думати про що путнєе?

— А минѣ здається, що панны тѳльки выгадують моднї сукнї та всякї уборы.

Червона краска розлилася на лицѣ Люцины. Другі сестры осмѣхнулись.

— А мнѣ здається, що панна, хочь трохи путня, зугарна и погадати-подумати головою, и пожити серцемъ, помарити гулячою, якъ метеликъ, мрѣю, и погадати про сукнѣ, та стрѣчки, — сказала Люцина, остерегаючись, щобъ Якимъ не прийнявъ фѣ за великорозумну, черству панну. — Вважай панъ! Дѣвчій розумъ зугаренъ постерегати навѣть философскій тайны и складати отъ такій перохорошій букеты, якъ отсей, — додала Люцина, — и навѣть жартувати зъ молодыми хлопцями...

Щобъ показатись молоденькою, трохи вѣтрогонкою, и пѣдбѣти пѣдъ смакъ простыхъ дѣвчатъ, вона одѣрвала найбѣльшу оргинію и кинула зъ горы на Лемѣшковського. Якъ разъ тодѣ йому трапилось пѣдвести очѣ въ гору! Оргинія потрапила йому въ самѣсѣнскій нѣсѣ, лягнула свѣжимъ листомъ по лицѣ, одскочила и тихо впала въ кривницю, розбѣлавши червоный листъ по водѣ, и нѣбы смѣючись жовтымъ осередкомъ зъ незручною панною.

— Всѣ засмѣялись. Дитина ажъ покотилась одъ смѣху. Люцина почервонѣла и почала просити пробаченья, додаючи однако, що панна, якимъ бы способомъ не дарувала паничеви квѣтку, не повинна просити пробаченья.

— Добре даруйте! Мабуть одъ щирого серця, бо въ мене ажъ нѣсѣ заболѣвъ!

Тымъ часомъ якъ старшій сестры пускали на його свои стрѣлы, щобъ вразити його серце, Зося розгорнула книжечку и почала чятати. Лемѣшковскій не зводивъ зъ неѣ очей. Яка вона здавалась йому гарна, добра, тихенька, ласкава поручъ зъ кокетками сестрами.

И одначе вона не подивилась на його, не заняла й словомъ... и тымъ ще бѣльше сподобалась йому.

Незабаромъ потѣмъ всѣ встали. Якимъ заразъ представъ до Зосѣ, взявши на руки хлопчика! Дорѣжка була вузенька. Старшій сестры тулились до його, спыхаючи одна одну, одначе мусѣли въ-двохъ ступити впередъ и зоставити позадь себе Зоєю зъ Якимомъ.

Вже починало смеркатись, якъ Лемѣшковскій проводивъ панночокъ до дому. На ганку сидѣвъ ихъ батько. Вернутись назадъ Якимови було незручно; вѣнъ мусѣвъ пѣдойти до самого Пшепшинського и привитатись до його.

Становый, не подавшій йому руки на балу, теперечки трохи не обнимавъ його, побачивши коло своихъ дочокъ, и просивъ зайти въ гостѣ. Якимъ тѣльки й того ждавъ.

Въ хатахъ у Пшепшинського було бѣдно, але зъ великою претенсією на панську обставу. Надъ канапою висѣло дуже велике дзеркало въ золотыхъ рямахъ, але позолота була вся вытерта. На столахъ, на канапѣ лежали всякіи штуки, повыцлѣтуваній и повышивавій зъ гарусу. Глиняній и фарфоровій куклы по куткахъ на столикахъ нагадували про статуѣ. Плетеныхъ зъ нитокъ завѣсъ коло вѣконъ, плетеныхъ скатертѣвъ на столахъ, столикахъ — було такъ багато, що здається самій науки не змогли-бъ понаплѣтати ихъ стѣльки. Пѣдь столомъ бувъ розсланный старый килимъ, зъ полинялыми квѣтками. Забѣгала, завѣштталась прислуга, задзвонила посудю, забрязкала ключами.

Люцина сѣла коло самовара на мѣсци хазяйки, щобъ наливати чай, хочъ другимъ часомъ та повиннѣсть належала до Зосѣ. Зъ незвычайнымъ кокетствомъ наливала вона чай, згинаючи свою бѣлу руку, держачи чай-

нвкѣ трьома пальцями и пѣднимаючи його високо надъ склянками, вона розтягувала золоту, пахучу цѣв-ку чаю, нѣбы гралась своєю роботою. За кожнимъ поворушеннямъ чайника, за кожною поданою склянкою вона выгинала станъ, шию, повертала головою такъ мило й легенько, неначе вона вся була на пружинахъ.

Розмова розливалася весела, жартовлива, займаючи молодого хлопця, — та розмова, яку вмѣють провадити веселі Польки, та ще й тодѣ, якъ имъ сподобається гарний хлопець. Навѣть Зося розговорилася и показалася зовсѣмъ не такою тихою и безмовною, якою вона вдавала себе при старшихъ сестрахъ. Якимъ зоглядѣвся тѣльки тодѣ, якъ батько, трохи кречтячи, пѣднявся зъ-за стола и тымъ давъ знати, що гостеви часъ до дому.

Батько вийшовъ до свого кабинету. Лемѣшковській пѣшовъ до дому. Сестры zostались коло стола. Самоваръ погасъ. На столѣ стояла порозкидана посуда. Въ хатѣ всѣ вѣкна були поодчиняні навстяжъ. На далекому небѣ червонѣвъ вечѣръ. Зелене гиля вишень и грушь заглядало въ хату. Черезъ поодчиняні вѣкна було видко темно-синье небо зъ ясними зорями. Черезъ усѣ вѣкна небо здавалось чудовою завѣсою, затканою золотыми и срѣбными збрками. Тихій вечѣръ, свѣже по-вѣтря, краса неба, — все те навѣвало мрѣѣ трьома сестрамъ, зъ очей котрыхъ недавно счезъ чорнобрывець — хлопець.

— Пѣшовъ же нашъ гѣсть... и певно женихъ, — промовила Люцина. — Котра зъ насъ, сестрицѣ, выбирае собѣ жениха?

Менші сестры мовчали.

— И що-жь намъ зъ такими женихами? — говорила вона далѣ. — Сей вже не першій такій. Намъ що нѣ трапляється, то все пѣвтора-людського. Одинъ бувъ

и помѣщикъ, та Богъ зна' який; другій бувъ и капитанъ та голодранецъ. Сей и хорошій и молодой, має сяку таку маєтність, та за те мѣщанинъ, коли ще не сѣрый мужикъ.

Менші сестры слухали и зновъ промовчали.

— Якъ подумаю, що мы такій нещасливій, то мене жаль бере! — промовляла далъ Люцина. — Здається межъ нашими Поляками немає такихъ бѣдолашнихъ, якъ мы! Все наші Поляки багачъ, мають багаті землѣ, лѣсы, фольварки повні хлѣба, скоту. Мій Боже! що тамъ того добра въ нашихъ сусѣдъ Зайончковськихъ! Въ ихъ економѣ живе далеко лучше, якъ мы. Що тамъ на економіи корѣвъ, гусей, молока, масла, хлѣба! Які тамъ чудові городы, садки! *Ахъ Єзусъ Маріа!* Не знаю, за вѣщо насъ Господь карає! Все Поляки живуть по панський, мають повенъ двѣръ прислуги, ѣздять въ каретахъ. Ой Господи! за що-жь ты насъ такъ тяжко караєшь?

Панъ Пшеншинський самъ выѣхавъ на Украину зъ Польщи. Його дочки родились у Польщѣ, але зросли на Украинѣ, и тутъ вони втягли зъ матернимъ молокомъ и благодатнимъ повѣтрямъ нашої землѣ шляхетську идею, що нѣбы кожний Полякъ певиненъ бути паномъ, багатимъ, значнимъ, мати землѣ, лѣсы. Паннамъ, не бачившимъ польського мужика, и въ голову не приходило, що на свѣтѣ є Ляхи — не паны а просто Ляхи — мужики, въ сѣракахъ, въ простыхъ чоботахъ, котрі такъ само роблять и бѣдують, якъ и наші українські селяне. Дурненькимъ паннамъ, якъ усѣмъ українськимъ Ляхамъ, здавалось, що самъ Богъ назначивъ Полякамъ панство, землѣ, роскѣшъ, просвѣту, а Украинцямъ мужицтво, нужду, сѣру свиту, мазані дѣгтемъ чоботы, неписьменність.

— Намъ зосталась одна надѣя вернути втрачену

долю, — привинула Люцина, — выйти за-мѣжь за богатыхъ людей. Охъ! роскошь, роскошь! якъ я тебе люблю! Охъ! панство, панство! моя золота мрѣя! Рузю! якъ бы ты себе обставила, бувши багатою панією? — спытала Люцина.

— Та вже бѣ обставила себе не погано, — одказала Рузя. — Въ мене була-бѣ гарна велика заля зъ рожевою мебѣлю, зъ дзеркалами. Свою опочивальню я бѣ убрала, якъ квѣточку! Надъ вѣкнами, надъ лѣжкомъ я повѣшала-бѣ тонѣснѣнкѣ рожевѣ завѣсы. До завѣсь, до рожевого шовкового одѣяла а попришивала-бѣ тонѣснѣнке кружево, якъ павутиня. Надъ лѣжкомъ и подъ лѣжкомъ, и скрѣзь по свѣтлицяхъ я розбѣслала бѣ килимы, обвѣшала-бѣ стѣны, обставила столы й вѣкна всякими квѣтками и мрамуровыми статуями. Квѣтки й мрамуръ, рожевый и бѣлый кольоръ, — то моя принадле. Мѣй Боже! якъ бы моя воля, я зъ половины своего дому зробила-бѣ оранжерею зимовымъ садомъ, де-бѣ одъ осени до весны цвѣли, не переставали всякѣ, всякѣ квѣтки... А въ тѣй оранжерей на першому мѣсцѣ, въ самѣмъ кѣнцѣ найкрасчой аллеѣ зеленого дерева, я поставила-бѣ олтарику *Матки Боской*, весь у мрамурѣ й золотѣ, обвѣшанный рожамы й лилеями. По аллеѣ я послала-бѣ квѣтчастый килимъ и приходила-бѣ туды кожнѣснѣнкѣй ранокъ бесѣдувати зъ Богомъ..

— А я не маю смаку до твоѣй дуже стирной обставы, — одказала Люцина. — Квѣтки, та квѣтки, та й ще квѣтки... Я волѣла-бѣ собѣ збудувати бодай три великѣ залѣ — довгу, квадратову й круглу. И якъ бы я ихъ убрала! Я туды впакувала-бѣ усе багатство смаку, роскошѣ, порядку. Одна заля въ мене була-бѣ голуба, якъ небо, зъ зорями на стелѣ, — друга бѣла зъ золотомъ, а третя червона, якъ пекло. Въ бѣлой залѣ

я поставила-бъ мебѣль зъ покрытямъ блискучимъ, золотуватымъ, нѣбы до матеріи приставъ промѣнь лѣтнього сонця. Щобъ минѣ вѣкна були довгї й широкї! Щобъ минѣ дзеркала були на всю стѣну, столы мармуровї, канделябры сребнї! щобъ минѣ всюды блищало й лиснѣло по свѣтлицяхъ и на слугахъ! Я люблю багато свѣту, багато простору!

Люцина ажъ ногою тупнула, нѣбы выкликаючи якогось духа чарѣвничого, готового їй до послуги.

Зося мовчала и слухала. Старшї сестры мали їй за невеличку дѣвчину, хочъ вона лѣчила сама собѣ девятнайцять рокѣвъ. Не вважаючи на теє, вона тѣльки рѣкъ назадъ скинула дитячу одежу, куценьку сукню. Вона все слухала розмову старшихъ сестеръ и, якъ та бджола, збирала зъ квѣтокъ мрѣй своихъ сестеръ найсмашнѣйшїй медъ. Ъй, сказати правду, хотѣлось и багатыхъ покоївъ, обмальованыхъ фантазією Люцины, и багатыхъ оранжерей зъ образомъ *Матхи Боскои*.

— Якихъ бы ты суконь нашла собѣ Рузю? — спытала Люцина.

— Я бѣ собѣ пошила бѣлу атласову сукню, а станъ обшила-бѣ золотою сѣткою. По сукнѣ я покидала-бѣ рожевї банты, — одказала Рузя.

— То й була-бѣ похожа на ксьондза. А я люблю оксамитъ! *Езус Марїа!* Якихъ бы я собѣ суконь нашла зъ оксамиту, а по тѣй сукнѣ я готова розсыпати ясенї зорѣ. На голову я бѣ надѣла брилянтову дїядему. Я люблю убѣръ поважный, королѣвскїй. Яка-бѣ зъ мене королиха вийшла, коли-бѣ мене була доля кинула въ рѣдъ Замоєськихъ або Чаргорыйськихъ! Коли-бѣ хочъ въ театрѣ прийшлоє разъ на вѣку вийти въ ролѣ царицѣ або коронованон княгинѣ!

Люцина встала и поважно пройшлає по хатѣ.

— А ты, сердце, Зося, мабуть маришь о тирольськихъ пастушихъ спѣдничкахъ, та соломяныхъ брыликахъ? — спытала Зося Люцина.

Зося зазмѣялась. Не въ брылику вона бѣгала на скелѣ, щобъ зачепити Якима. Всѣ мрѣвъ старшихъ сестеръ передумала вона рокѣвъ зо три пѣреду. Ъвъ фантазія не мала граняцѣ въ панскѣй роскоши.

— А якъ бы я хотѣла жити въ великому роскѣшному мѣстѣ, щобъ можна було кожый день по магазинахъ, по вулицяхъ нагодувати свои очѣ роскѣшными матеріями, сѣбломъ, золотомъ, бровами й очима и вусами гарныхъ молодцѣвъ! — промовила Люцина.

— А на мене, — промовила Рузя, — то я бѣ зимою тѣльки жила въ мѣстѣ, а лѣтомъ жила-бѣ на селѣ, въ густому лѣсѣ, въ зеленому саду, надъ рѣчкою.

— Е! не люблю я лѣсовои вовчои та лисичои компаніи. Я бѣ и лѣтомъ не выѣзджала зъ мѣста. Бо въ великому мѣстѣ и лѣтомъ у вечерѣ мило пройтись по улцѣ. А потѣмъ я поѣхала-бѣ у театрѣ, зайняла-бѣ ложу, гордо обвела-бѣ очима тѣ мѣся, де сидять дамы, ласкаво подивилась и на партерѣ, де сидять паны та панячѣ....

Люцина показувала, якъ бы вона обвела театрѣ гордыми и ласкавыми очима.

— Ой свѣтъ великій панскій, блискучій! Якъ до тебе лине вся моя душа! — промовила Люцина, важко зѣтхнувши.

Зося ажъ розчервонѣлася одъ палкои речѣ сестры. Ъвъ груди хвилювалися бажанямъ достягти до того, про що марила сестра.

— А теперички мы марно тратимо лѣта нашѣ молодѣ дѣвочѣ въ сѣмъ паскуднѣмъ мѣся, — промовила

Люцина. — Лѣта минають часъ плыве, часъ дорогій, бо молодой. коли тѣльки й можна-бъ пожити на свѣтѣ!

— Такъ, Люцино! такъ! — додала Рузя. — Теперъ тѣльки й мило нагулятись у зеленому садочку, наслухатись пташиного свѣваня. Теперъ тѣльки зъ милымъ чоловѣкомъ и голосъ пташиный бувъ-бы милѣйшимъ, и садъ здавався-бъ зеленѣвшимъ.

— Яка ты чудна, Рузю! — крикнула Люцина. — Ёй Богу, ты чудна зъ твоими садами та пташками! Въ сѣмъ паскуднѣмъ мѣстѣ нема зъ кимъ поговорити по людський. Все простота, мѣщане та якѣсь писарцѣ зъ московською мовою. Господи! якъ важко бути чоловѣкови найрозумнѣшчому одъ усѣхъ, якъ не добре, коли стоишь вище всѣхъ. Отъ и сей мѣщанчукъ! Пбди за його за-мѣжь! Яке житя вѣнъ тобѣ дасть! Самъ омо-скаленый писарь, батько й мати простѣ мѣщане, говорятъ по украинський, по хлопський. Нѣхто й слова польського не тямить. По неволѣ и сама станешъ такою, якъ и та сѣмѣя. А поки-жь то повернешъ вѣ на польскій ладъ! вивчишь ихъ говорити по польскій, трохи ихъ обѣтрешъ. Чимало воды втече для такой хочъ и високой але не дуже веселой мисѣи для молодой женщины, тѣи мисѣи, що бѣльше зъ руку якому Францашканови...

Люцина задумалась и позѣхнула, за нею позѣхнула Рузя, а потѣмъ и Зоя.

— Часъ до постелѣ, — сказала Люцина. — Коли-бъ хочъ приснилось те, про що мы тѣльки що марили!

VII.

Черезъ тыждень, въ недѣлю въ ранцѣ, Лемѣшковській убрався въ свѣй писарьскій фракъ, надѣвъ найтоншу сорочку, купивъ навѣть нові, бѣлі рукавички и пѣшовъ зъ визитомъ до становаго. Панны знать його ждали, бо повбврались въ гарній легесенькї лѣтній сукнѣ, простенько, але дуже до лица. Старшї сестры порозпускали по плечахъ свои роскѣшнї косы, мовъ тї гривы и, скѣльки мога, постягували свои станы, щобъ здаватись и тоненькими и молоденькими. Раннимъ церемоннымъ визитомъ Якимъ дуже пѣддержавъ свою репутацію яко чоловѣка розумѣючого заведенї крѣзь звычай.

Самъ батько принявъ Якима дуже ласкаво, стиснувъ його руки, навѣть обнявъ и поцулувавъ, запрохуючи до себе въ гостѣ. Всѣ посѣдали и почали балакати про звычайнї пустї речѣ. Лемѣшковській, убранный въ чисту нову одежу, въ бѣлыхъ комѣрчикахъ, дуже идучихъ до лица чорнявымъ людямъ, дуже вдаривъ панночокъ своєю оригинальною красою украиньского типа, що виходить зъ помежъ народу, шляхетнїе одѣ цивилизаціи й приймає формы здоровї, мѣцнї, и разомъ нѣжнї. Бѣле, румяне Якимове лице, чорнї очѣ, обведенї чорными вѣями та вѣками, цупкими, якъ рѣгъ, рука жилава й чиста зъ бlyскучими, мѣцными, якъ сталь нѣгтями, його щоки здоровї, приналї пушкомъ, його волосъ шереткїй, якъ дрѣтъ, — вся його постать, мѣцна

и нѣжна, тхнула здоровѣмъ селянина, чистотою и нѣжностью пана. Пѣсля тыхъ тонконогихъ, якъ журавлѣ польськихъ панкѣвъ, Якимъ здавався Грекомъ, Италянцемъ, и зачарувавъ усѣхъ трѣохъ сестерѣ. Панны вставали, бѣгали, сѣдали и зновъ чогось уставали, вертѣли головами й хвостами суконь, чогось шептались, червнѣли и видко було, що й самі невѣдали, якъ ступити, якъ сѣсти.

Щасливый и веселый вертався Якимъ до дому проведений ласкою хозяина и горячими погледами дѣвочихъ очей. Дорогою припадкомъ вѣнъ всунувъ руку въ кишеню своего пальта. Тамъ зашелестѣли папѣрцѣ. Ихъ було ажъ три. Въ однѣмъ було написано:

„Сьогондѣ въ вечерѣ жду въ тѣмъ самѣмъ яру, де мы гуляли въ недѣлю. Тамъ стремитъ пѣдъ горою найбѣльшій камѣнь зъ гострымъ верхомъ, высоко надъ кущами. Тамъ жду мого любого.“

Въ другому папѣрцѣ, такому-жъ тонѣсенькому, було написано:

„Красо моя! сьогондѣ надъ вечоры я буду въ знакомѣмъ намъ обомъ яру. Тамъ е найкраще мѣсце. Його не довго шукати. Тамъ зелені липы обступили круглый камѣнь, посхилялися надъ нимъ зелеными гѣльками. Тамъ тиша и поетична темнота. Кругомъ чудові квѣтки, а на деревѣ спѣвають пташки. Тамъ, тамъ, середъ кра-сы того мѣсяця, середъ пахощѣвъ квѣтокъ и спѣву пташинного, побачимось.“

Якимъ розгорнувъ третій папѣрець, простый, навѣтъ оддертый на швидку руку, тамъ було написано:

„Сьогондѣ надъ вечѣръ гуляти-му коло криницѣ, де мы недавно стрѣчались, буду сидѣти на тѣмъ самѣмъ камѣнѣ, де мы сидѣли въ недѣлю...“

По кокетливыхъ папѣрцяхъ налитыхъ пахощами,

по самыхъ словахъ записокъ, Якимъ зразу вгадавъ, що першу записку писала Люцина, другу -- Рузя, а третю — Зося.

Надъ вечоры Якимъ вже прямувавъ до криниць на яръ, навѣтъ не пробуючи шукати другихъ сестеръ десь мѣжъ камѣнямъ за липами. Усю дорогу зъ його думки не счезавъ видъ причепныхъ, старшихъ сестеръ, такъ вецеремонно лѣзучихъ до него зъ непроханимъ коханямъ. По всьому було видко, що дохожалымъ паннамъ, скучаючимъ въ малому мѣстѣ, була не первинка затягувати гарныхъ хлопцѣвъ до яру и оповѣщати имъ про свое коханя. А Зося? якою вона простою и молоденькою дѣвчиною здавалась йому! И чи не мала-жь вона раціи написати до його пѣсля щирои розмовы зъ нимъ? И якій бы вѣнъ бувъ щасливый, коли-бъ вона хоча слѣвцемъ натыкнула про свое коханя!

На старому мѣсцѣ, коло криниць, Якимъ знайшовъ Зося. Вѣнъ не помилился.

Вузѣснѣнкою стежкою пѣшовъ вѣнъ зъ нею межъ густыми липами та клинами, межъ зеленымъ листомъ бузины та калины. Зося то червонѣла, то блѣдла. И яка вона здавалась йому тиха, спокѣйна, якъ дитина, въ мѣру весела, въ мѣру поважна!

Щиро и навстяжь Якимъ розгорнувъ передъ нею всю свою душу, свои думы, розказавъ про свою службу, про свои надѣи, про свое житя, навѣтъ не посоромився розказати про своихъ батькѣвъ, простыхъ мѣщанъ, про свою добру матѣрь и крутого батька. На кѣнцѣ всеи розмовы, тодѣ якъ сонце погасало и обзолотило цѣлый яръ червонымъ полумямъ, вѣнъ розказувавъ про свое коханя, выпитавъ про ѣѣ любовь до його и натякнувъ про свою надѣю на ихъ сватаня. Зося зблѣдла; вона не ждала такъ швидко почути його останне слово, просила

трохи заждати и попереду запытати батька. Одначе дала йому надѣю...

Веселый и щасливый, Якимъ вѣвъ Зосяю пѣдъ руку до дому. А тымъ часомъ Люцина и Рузя, сидячи въ своихъ мѣсяхъ межъ кущами, мали певну надѣю, що молодой хлопець не поцурається такихъ ласощѣвъ, якъ дѣвоचे кохання. Вони вже знали тее по власному досвѣдови, и кожна зъ великою нетерпячкою ждала Якима. Уже почало смеркатись, а паничъ не приходивъ. Люцина почала сердитись, а Рузя похилила голову, не слушаючи навѣтъ пташиного щебетаня. Уже добре стемѣло. Люцина почала бѣсноватись. Рузю почавъ брати страхъ. Для тѣв полохливон фантазїи здавалося, що розбишаки шелестять за кущами, що зеленоокї русалки, рогатї дѣдкы вытрѣщають на неѣ очѣ зъ-за зеленого листу. Рузя, дуже полохлива зроду не поетично стрибнула зъ камѣня, прожогомъ полетѣла черезъ сѣножать и трохи не загрязла на мочарѣ, натрапивши на його. Якъ птвця, вылинула вона на стежку зъ-за кущѣвъ и спѣткнулась зъ Люциною, котра повагомъ йшла до дому, люта якъ гадина.

Зрозумѣвши одна одну, не говорячи й слова, пѣшли вони на гору. Коли — зыркѣ! попередъ ихъ йшовъ Якимъ по-пѣдъ руки зъ Зосяю. Назирцемъ за ними пѣшли вони до самого дому и заразы побѣгли до батька жалѣтись.

— Чи вы, папо, знаете, що таке зробилось? — промовила Люцина до батька, блѣда якъ смерть.

— Чи вы, папо, ждали-бъ такого? — пѣдхопила Рузя, червона, якъ жарь.

— Що таке? що? говорѣть бо, ради Бога, не мучте мене! — отказавъ батько, самъ трясучись, немовлявъ

бы нимъ пронасиця трясла. Його чорна совѣсть часто полохала його.

— Вона! така мала! и таке робити? — запищали обидвѣ сестры, грохи не скрегочачи зубами.

Въ батька одъ серця вѣдстало.

— Ще въ дитячихъ штанцяхъ, а вже водиться по ярахъ зъ чужимъ чоловѣкомъ! — крикнула Рузя черезъ слѣзы кидаются на батка.

— Говорѣть бо, якъ слѣдъ, або идѣть собѣ! — крикнувъ становый, вже сердячись на бабѣвъ, якъ вѣнъ звавъ своихъ дочокъ.

— Мы, папо, застали Зося въ яру одну зъ Лемѣшковськимъ! — крукнула Люцина.

— Вона йшла зъ нимъ по-пѣдъ руки! — крикнула Рузя.

— Вѣнъ навѣтъ обѣймавъ ѣѣ! — додала зновъ Люцина, маючи себе за матѣрь маленькѣй сестрѣ.

— О такъ то погано! — крикнувъ батько розгнѣвавшись. — То вѣнъ у мене повиненъ заразъ женитись изъ Зосяю!

Сестры стали, якъ укопанѣ. Чого вже, чого, а сього имъ дуже не хотѣлось, щобъ черезъ Зося втратити жениха, гарного, молодого и не бѣдного, хочъ и мѣщанина.

— То такъ, папо? — крикнула Люцина.

— То такъ? — провила Рузя.

— А то-жъ якъ! хйба нехай и ѣѣ люде обговорюють, якъ и васъ ославили! А що минѣ зъ того, що вы вѣ три посивѣте на пивѣ? Нехай иде! Зъ Богомъ Парасю, коли люде трапляються! якъ нашѣ хлопцы кажутъ.

Сестры мовчки вышли зъ батьковон хаты и вернулись до свѣтлицѣ, де сидѣла Зося коло вѣкна.

Опершись локтемъ на одвѣрокъ и втопивши очѣ въ далеке полумяне небо, дала вона волю думамъ про свою розмову зъ Лемѣшковськимъ.

— То такъ-то, Зосю? — промовида саркастично Люцина, цѣдячи слово за словомъ.

— То ты вже пустилася на амурѣ? — прикинула Рузя, спѣвомъ протягуючи мову.

— Ёй же Богу добре!

— Нѣ Бога не боишся, нѣ людей стыдаешся?

— Чого вамъ одъ мене треба? — спытала вхъ Зося и при своихъ словахъ такъ смѣливо подивилася имъ у вѣчѣ, що сестры и здивувались и збѣсились.

Непѣдхильность Зосѣ въ семьѣ, якъ найменшой сестры, була имъ дуже досадна.

Мати вмерла давно.

Старшій сестры не були їй рѣвною, бо вона й знала ихъ вже дорослыми. Въ семьѣ їѣ всѣ звали дитиною, тодѣ, якъ вона була вже дѣвчиною, а дѣвчиною звали тодѣ, якъ вона була вже панною и стала на порѣ. Вона мусѣла слухати старшихъ сестеръ, якъ онѣкунокъ, при людяхъ мовчати, тодѣ, якъ вони розмовляли, слухати ихъ розмову, носити перешиту одежду зъ ихъ плечей. Розумна зъ роду, тиха поневолѣ, вона терпѣла свою долю, не жалѣлася нѣкому, але за те-жь неавидѣла сестеръ. И їй прийшла пора кохання, а сестры заступали їй дорогу силуючи ждати черги, коли сердце черги не може ждати. Тымъ часомъ вона вбирала въ себе, силою своєї молодой натуры, всѣ думы и мрѣѣ доходящихъ сестеръ, якій їй доводились переслухати довгими зимними вечорами, выбирала, що варто було выбирати по власному сердцю, прикладаючи и свои молодій надѣѣ. Маючи вже певне слово Лемѣшковського, вона зрозумѣла, що выходить зъ-пѣдъ опеки старшихъ сестеръ.

— Чого вамъ одъ мене хочеться! — спытала вона вдруге.

— Добре робишь, Зосю, ей Богу добре! така мала... — почала говорити Люцина.

— Дай покбй, сеструню! Минй швидко двацять рокбвъ. Якажь я дитина?

— А що-бъ сказала наша дорога мати, якъ бы була жива? — спытала Рузя.

— Кто його знае, що-бъ сказала! Перомъ земля надъ матрью! Не тревожь материного праху, — одказала спокбйно Зося.

Сльозы выступили зъ очей у Рузй.

— Що скажуть люде, якъ почують, що молода панна, трохи не дитина, ходитъ пбзнымъ вечеромъ зъ молодымъ хлопцемъ десь по ярахъ, по байракахъ? — сказала Люцина въ тонй матерй.

— Те, що й про тебе, сестро, говорятъ, — одрйзала Зося.

— Выбачаю тобй, якъ дитинй, Зосю! ты ще молода для того, щобъ поводитись тобй самбй собою, не порадившись изъ старшими сестрами. Въ насъ матерй нема. Кто-жь ббльше мае права доглядати тебе, наставляти на добрый розумъ!

— Знаю я твбй розумъ! Якъ бы я твоимъ розумомъ ходила, то бы свбй таланъ минула.

— Зосю! що то? — крикнула Люцина.

— Те, що чуешь, — одрйзала Зося, повернула голову до вкна, задумливо дивлячись на небо.

— Зосю! Дивись сюды!

— Чому пакъ нй!

— Зосю! я тобй велю! — крикнула Люцина, пбдбймаючи голосъ.

— А я тебе не слухаю.

Люцина стояла здивувана. Слухняна Зося смѣе неслухатись ѣѣ и навѣтъ глузувати зъ нею!

— Зося! де ты була сьогоднѣ въ вечерѣ? — спытала Люцина.

— На Куршкѡвѡмъ яру.

— Зъ кимъ же ты тамъ ходила?

— Зъ Якимомъ Лемѣшковськимъ, — одказала смѣливо Зося.

— Мѡй Боже! мѡй Боже! сама одна зъ хлопцемъ! — закричали сестры, бѣгаючи по хатѣ и ламаючи руки. Що-жь ты тамъ зъ нимъ робила? — спытала Рузя.

— Милувалась, розмовляла любенько та гарненько, — одказала Зося, дразнячи сестры.

— *Єзусь Маріа!* — зарецетували сестры. Якъ же ты смѣла сама безъ насъ пѡйти до лѣсу зъ хлопцемъ?

— Чомъ же не пѡйти зъ тымъ, кого я люблю, а вѡнъ мене не любить?

— Одна? сама?

— Якъ же сама, коли вы обидвѣ ганяли за нами слѣдкомъ? — промовила Зося, чудно регочучись.

— Безстыдница ты! ты пеуєшь и нашу добру славу.

— Нѣкуды вже и пеувати! А за себе не боюсь, бо я ходила зъ женихомъ.

Сестры опустили руки, наче на нхъ хто линувъ холодною водою.

— Въ насъ и весѣля швидко буде.

Сестры, ламаючи руки вийшли зъ хаты.

Черезъ кѡлька недѣль Якимъ почавъ присватуватись, а потѡмъ спытавъ Пшешинського. Становый поблагословивъ його на radoщахъ обома руками, додавши, що за нимъ жадной притичины не буде, абы тѡльки

дочка згодилась. Лемѣшковській просивъ дозволѣня сла-ти старостѣвъ; а становый обѣцявъ зайти до старого Лемѣшки, щобъ поговорити про щастя и благополушне жвтя своихъ дѣтей.

Того-жь таки дня за часмъ въ вечерѣ, Пшепшинській мавъ довгу розмову зъ своими дочками, варту, щобъ ѣѣ наслухати.

Старшій сестры вже притихли и були дуже вваж-ливій до Зося. Люцина ласкаво промовляла до неѣ, подаючи ѣѣ чай. Рузя подала ѣѣ сухарчики на тарѣльцѣ. Самъ батько присунувъ до неѣ мисочку зъ варенямъ. Одна Зося не змѣвилась нѣ кришки. Така-жь спокѣй-на, тиха, задумана сидѣла вона и тецерь коло столу, якъ и попереду.

— Такъ, Зося! — почавъ батько! — Ты вже насъ швидко покинешъ, пѣдешъ въ чужу семью, межъ чужій люде. Нѣяково тобѣ буде привыкати до чужоѣ хаты, та ще такѣй молодѣѣ.

— Та ще ѣ до такихъ людеѣ, якихъсь мѣщанъ та перекупокъ. То не мала буде для тебе жертва. Не знаю, чи по твоѣѣ силѣ буде вона, — спытала Люцина.

— По моѣѣ силѣ, — промовила спокѣйно Зося.

— Лемѣшка багатѣѣ, — говоривъ далѣ батько. Якъ бы ѣого добре струснути, то посыналось бы богато карбованцѣвъ. Одинъ грунтъ, садъ, хата, млынъ коштуе не одну тысячу карбованцѣвъ. А крѣмъ того вѣнъ и не безъ копѣйки въ кешенѣ.

— Ахъ! якѣѣ же садъ въ ѣого гарный! яке дере-во велике! якѣѣ яблука! Частѣѣ рай! — сказала Рузя. — А покладъ грунту, на гѣрцѣ, надъ водою! якъ нама-льований! Тамъ завжды чути, якъ вода шумить пѣдъ млыновыми колесами.

— Все те добре при чому вишому, моя сеструню, — одказала задумана Зося.

— Якъ бы на мене, — сказала Люцина, — я бь ароду не пошла въ таку семью, просту, мужичу.

— Все те нѣчого, моя кохана! и простота нѣчого. — промовивъ батько, — тѣльки горе, що вони не шляхетського роду! Є-жь бѣгато и нашихъ Полякѣвъ и бѣдненькихъ, и простенькихъ, але-жь за те вони природнї шляхтичѣ, зъ батькѣвъ, зъ дѣдѣвъ, зъ прадѣдѣвъ. Въ ихъ, бачишь, вже кровь инча, панська, що не тхне дьогтемъ та смолою.

— Лемѣшковскїй, папо, зъ унвеситету, — озвалась за жениха Зося; — вѣнъ чоловѣкъ зъ розумомъ, заслужить чинъ, мати-ме и дворянство.

— Ты, Зосю, далебѣгъ, бѣгато розумнїшча й практичнїшча, вѣжь я думавъ до сього часу, — сказавъ батько, осмѣхаючись. — Правда твоя, що вѣнъ самъ дослужаться до чину, до дворянства, але-жь його батька й мати мѣщане, та ще й живї и довго жити-мутъ. А коли-бъ и померли, то память про ихъ не швидко помре. Всѣ тутечки знають и довго памятати мутъ, хто були вашї батьки, всѣ знати-мутъ, що Лемѣшка торгувавъ скотомъ, а його жѣнка була перекупкою, якъ жидѣвка. А вже нашї Поляки, нашї знакомї сусѣды-помѣщики всѣ одкаснуться одъ тебе, не приймутъ тебе въ свої хатѣ за рѣвню...

Всѣ почервонѣли. Зося сидѣла, червона, якъ жарь. Въ очахъ Люцины засвѣтився гнѣвъ, на очахъ Рузѣ выступили слѣзы. Батько сидѣвъ засмученый...

— И Богъ святой знае, чому воно намъ не ведеться! — говоривъ далѣ батько. — Здається, вже намъ отъ и женихъ трапився, и гарный, и розумный и моторный, а навѣтъ вчився трохи въ унверситетѣ, а вже таки

Дѣло йде не по людський! Молода ты дуже, кохана Зося! И не знаю я, чи зрозумѣешь ты, якъ себе поставити въ твоѣй новѣй семьѣ, въ твоєму новѣму житю!

Батько похнюпивъ голову. Всѣ мовчали.

— Ты католичка — говоривъ батько далѣ, — але вашихъ дѣтей похрестятъ по московський.

— Знаю, папочко, — вѣдказала Зося. — Але пѣдъ московською покрывкою можна розвинути широкопольськѣй духъ. Моя сѣмя, тату, буде польська, якъ бы вѣ не охрестили.

— Ты розумна дитина, хочъ и молоденька, — сказавъ батько, цѣлующи вѣ въ чоло. — А поки що, ты переверни Якима на Поляка. Вѣнъ омоскалився въ школь, базѣкає по московський, вдає нѣбы Москаля. Але все те дурниця! Украиньску натуру я добре знаю. Все се москальство лежить на ихъ, якъ на волю сѣдло; все то вовча шкура, котра нѣякъ не приросте до украиньского тѣла. Вмѣй тѣльки добре прийнятись за його, то стянешь зъ його ту шкуру. Мужукъ — то гадюка, якъ кажуть жидки! Зъ письменными дурнями далеко легша справа! Ого — го!

— Се дѣло, папочко, зоставте спритности жѣночѣй, — промовила Зося.

— О польська женщина! — додала Люцина, пѣдѣймаючи въ гору своѣ гарнѣй очѣ, — чого вона не зробить! чого вона не досягне ласкою, пѣдлестивостю и коханямъ!

— Зъ батьками Якима тобѣ треба обходитись ласкаво, не дуже гордувати ними, — навчавъ батько.

— Мѣй Боже! — крикнула Люцина. — Та вони-жь музики! та въ ихъ-же збираються родичѣ, гостѣ, такѣ-жь простѣ, якъ и вони! та вони-жь пють горѣлку! Велика твоя жертва, Зося!

— А нибя-жь мы не пемо горѣлки? — сказавъ батько. — Хто ѣѣ на свѣтѣ не пе! Ёѣ пють и паны, й мужьки, и царѣ, и князѣ, и бискупы.

— Ты, Зося, не живи зъ старыми — промовила Рузя. Я, на твоєму мѣсцѣ, найняла-бъ собѣ гарнѣсѣньку, малѣсѣньку квартиру, зъ хорошимъ садочкомъ и жила-бъ тамъ собѣ, а старыхъ я покинула-бъ.

— И втратила-бъ наслѣдство, — одказала рѣвнымъ голосомъ Зося. — Одъ гостей Лемѣшки можна де небудь сховатись; а тымъ часомъ колись прийде и моя пора.

Зося вже давно збудувала въ своихъ думахъ плянь прийдѣшнього житя зъ Лемѣшковськимъ. Обляшити чоловѣка и свою семью, заграбити спадокъ одъ старого Лемѣшки, перевести все на чистѣ грошѣ, потѣмъ ѣхати въ Кивѣвъ або до Одеси и шукати въ великому мѣстѣ службы своему чоловѣкови — ото бувъ ѣѣ плянь! Вже ѣѣ показувалася перспектива щасливого житя въ великому мѣстѣ; вже вона бачила передъ собою богатый салонъ зъ богатою мебѣлю, крытою оксамитомъ, балы, театръ, оперу, баскѣ конѣ, пышне убраня, до котрого такъ охочѣ Польки, и въ котрому мають дуже багато смаку. Не маючи потреби въ жаднѣй порадѣ, вона трохи не смѣялася зъ батька, зъ сестеръ, котрѣ наводили ѣѣ молоденьку на добрый розумъ.

Тымъ часомъ, якъ сѣмѣ Пшепшинськихъ переводила на грошѣ маєтнѣсть Лемѣшки и бажала якъ найшвидче заспѣвати йому „вѣчную память“, — того-жь вечора въ свѣтлицѣ въ Лемѣшки йшла така-жь цѣкава розмова.

— А що, тату й мамо! — промовивъ Якимъ до старыхъ, — благословѣть минѣ пѣдъ вѣнецъ стати. Я хочу сватѣвъ слати.

— До кого, сыну? — спытала мати.

— До Зосѣ, найменшой дочки нашего станового.

— Я вгадувала тебѣ давно, отже и вгадала! — сказала весело мати. Красочн вѣдь неї нема на цѣлѣсѣньке мѣсто, тай не тѣльки на одно наше мѣсто!

— Стара, стара! ты й досѣ зъ молодою головою, якъ я бачу! — промовивъ ласкаво Лемѣшка.

Його понуре лице, насуцлені бровы, низькій и тихій голосъ дали знати, що батькови не подобається таке сватаня.

— Чого тамъ тобѣ стара...? — крикнула Лемѣшка — А яка тобѣ недогода въ Зосѣ?

— Якъ вѣ зовуть? — спытавъ Лемѣшка, пѣдѣймаючи одинъ край рота.

— Зося, — одказавъ сынъ грубо и твердо.

— Якій же пѣпъ давъ вѣ таке химерне имя? — спытавъ батько.

— Та вже-жъ не православный пѣпъ хрестивъ вѣ, коли вона зветься Зося. Але що минѣ до того, коли я вѣ люблю...?

— То ты и справдѣ вѣ любишь и хочешь оженинитись изъ нею? Я думавъ, ты жартуєшь.

— Нѣ, тату, не жартую, бо вже пытавъ вѣ про те дѣло, и вона минѣ дала слово.

— Чому такъ и не дати... Гмъ! — одказавъ ледви чутнымъ голосомъ Лемѣшка, потѣмъ уставъ зъ мѣсця и, взявшись за потилицю, ставъ никати одъ кутка до кутка. — То бувъ нещасливый, тяжкій день, коли я тебе оддавъ до школы! — додавъ вѣ сумуючи.

— Чого-жъ, тату, — спытавъ сынъ. — Хива вы жалкуете, що я чоловѣкомъ ставъ?

— А мы-жъ хива вже не люде? — grimнувъ батько на сына, пѣднявши голову. — А се ты знаєшь, що

въ твоего тестенька Пшепшиньского довгбѣвъ на цѣле мѣсто? Чи не хоче отже вѣнъ моими гбшми розплатитись изъ жидами?

— Тату! такъ не годиться говорити:

— Чому-жъ не годиться говорити, поки ще до вѣнца не дѣйшли? Нѣ, сыну; сядь лишъ та порадься зъ батькомъ, зъ матѣрю. Хочъ я чоловікъ простый, але я тобѣ не ворогъ. Я твоѣй батько, хочъ ты зневажаешъ и мене, и весь нашъ простый рѣдъ. Пшепшиньскій — голый якъ пень. Вѣнъ и вѣсть, и це, и дочокъ своихъ зодягае — наборъ, поки жида йому вѣрять и його бояться. Одъ мене вѣнъ не покрепиться нѣ на одинъ шагъ. Дулю вѣзьме одъ мене пѣдъ самѣсѣнькѣй нѣсѣ!

— Тату! коли не даєте, то й не лайте. Я беру жѣнку на свои руки и буду самъ вѣв зодягати и годувати на свои достатки.

— На твоѣ, сыну, достатки не можна зодягти добри наймички, не тѣльки жѣнки, та ще й Ляхѣвки. Глянь на Пшепшиньскѣйвѣнъ! якихъ вони суконь тѣльки не носять! чога вони на головѣ не поначѣплюють! Хиба жъ ты не знаешъ Ляхѣвокъ? Та вони-бъ тобѣ понатягали на себе всѣ магазины, всѣ крамницѣ, якѣ є на свѣтѣ! Зъ своєю Зосяю и ты сыну, будешъ такимъ голодраньцемъ, якъ и вѣв батечко. Вона паньского та ще й ляхѣвского заводу. А та польська шляхта готова пнутись зъ остатныхъ злиднѣвъ, щобъ тѣльки запустити ману на людьскѣй очѣ.

— Зося дуже розумна, тату. Вона того не схоче зробити.

— Я ще не бачивъ такихъ розумныхъ Ляхѣвокъ. Вони до розуму доходять, якъ волосъ посивѣе. Простѣй Польки, не паны — тѣ гарнѣй люде, хазяйки: слова нема.

— Чога се ты старый розходився? — промовила

мати. — Чому-жь не вбиратись молодбй женщиной та ще й хорошбй?

— Стара! намъ часъ про домовину дбати, а тобй й досй на думцй не знати що! Якиме! Твоя Зоська схоже по панський жити. Я те добре знаю. Спати-ме вона до пбвдня, снйдати-ме въ нашй оббды, оббдати въ нашъ полудень. Коло неи треба паньканя та ббганины. Вона наставить коло себе слугъ, заведе тыхъ паскудныхъ лбокавбвъ, щобъ вони подавали, на що тбльки впаде бй око. Та готуй бй чай, та готуй бй каву, та пундики та лагуминки! А въ насъ наймичками не поле засбяно. Одна въ насъ наймичка, та й та вмбве ходити тбльки коло нашої печи. Будешъ ты, сынку, для своєї панй шукати и наймички-панй и лбокая-пана. Осъ побачишь!

— Не журись, Якиме! — сказала мати. — Коли вона буде насъ поважати, то сама наварю бй в кавы и чаю.

— Чи потрапишь же ты на старбсть служити за наймичку для своєї невбстки? — спытавъ грбзно Лембшка.

— Вона теперъ ходитъ пбшки, або бздитъ на громадськихъ або злодбйськихъ коняхъ, котрымъ можна ребра полбчтити; а вбдъ тебе, сыну, вона вымагати-ме добрыхъ коней, панського погонича; вона тобй схоже бити баландрасы та ляхбвськй вытрембасы, а ты бй тбльки наставай! О, я придивися на своему довгому вбку до всякихъ людей, и ляхбвську натуру, добре знаю! А якъ помруть твои батьки, пбде тодъ наше добро, наша свята праця марно! Бй легка рука, сыну, розвбве, якъ полову, ту копбйчинну, що мы зъ старою цблыи вбкъ складали, добували потомъ, заробляли простыми, чорными руками. Коли-бъ же давъ Господь, щобъ я помылывся, щобъ мое нб однбсбньке слово не

справдилось! Коли-бъ тобѣ, сыну, не пришлось горювати и въ чинахъ и въ хрестахъ! Оженися, сынку, зъ нашою дѣвчиною, таки зъ мѣщанкою! Чи мало-жь те-перь вхъ ходять вже и въ сукняхъ! Вона буде проста, трохи не така, якъ була и твоя мати. А хто-жь скаже, що Лемѣшка не бувъ щасливый зъ твоєю марѣрю? Вберешь вѣ по панський — вона тобѣ и привчаться до панськихъ звычайвъ, навчаться штокати по московський. Чого вже, чого, а панувати, то наука дуже легка! Абы грошей доволѣ!

— Е! нѣ тату! Чи зумѣе-жь мѣщанка, хочь и въ сукнѣ повести себе такъ, якъ природна панѣ?

— Не вмѣти-ме такъ вертѣти хвостомъ та крутити головою, якъ умѣе Люцина та Рузя, — перебивъ сынови батько. — Про мене! Вольному воля! Я не выжену тебе зъ жѣнкою зъ хаты, прироблю зъ боку хаты вамъ кѣмнату. Живѣть собѣ зъ Богомъ. Тѣльки душа моя щось не вѣщує добра, бо я добре знаю тыхъ Ляхѣвокъ! А старый голодранецъ, становый не покрепиться одъ мене нѣ на комареву нѣжку!

— За те-жь мати-мемо невѣсточку, якъ перепѣлочку! — приказала мати.

Пшеншиньскій, того-жь таки вечора, поговоривши зъ дочками, одѣйшовъ до свого кабинету и почавъ неспокойно бѣгати одъ кутка до кутка такъ швидко, нѣбы нимъ лихо кидало по хатѣ.

— Де я въ свѣтѣ Божему вѣзьму грошей на весѣля, на выправу? — промовлявъ вѣнъ самъ до себе и плескавъ самъ себе рукою по лысѣй головѣ. — Позичити? нѣхто не позичить. Чи не попросити-бъ у старого Лемѣшки? Але я Лемѣшку знаю, то дѣдуганъ завзятый! та й соромъ трохи. Пѣде чутка по мѣстѣ... А! — закричавъ становый, ляпнувши себе зъ усієи силы по ли-

синѣ. — Покличте мнѣ десятникѣвъ! — гукнувъ вѣнъ одчинивши дверь, въ передню хату.

Десятники прийшли.

— Бѣжѣть вы мнѣ до мѣста та заразъ, заразъ арештуйте Ицѣка, Борюха и Янкиля. Заразъ же, заразъ! Чи чуєте?

Тѣ жидки були всѣмъ вѣдомѣ конокрады. Черезъ ихъ не можна було нѣякимъ способомъ устерегти добрыхъ коней на всю околицю. Тѣ злодѣѣ навѣтъ не разъ попадалися въ руки, але все зоставались невинуватыми, на диво всѣмъ людямъ. Вони дѣлялись крадевымъ добромъ по половинѣ зъ самымъ же становымъ, котрый частенько черезъ ихъ таки руки переводивъ краденѣ конѣ.

Десятники постягали жидкѣвъ зъ бебехѣвъ середъ ночь, безъ жадной причины, и повели до станового. Пшепшинскѣй наробивъ галасу на цѣлый дѣмъ, лаявъ ихъ, кричавъ, совався до ихъ зъ кулаками, виноватячи ихъ у свѣжѣй кражѣ сусѣдскихъ коней.

Догадливі жидки тутъ таки выйняли зъ кешенѣ грошѣ и дряжачими руками поклали на стѣлъ купу аснгнацій.

Пшепшинскѣй полѣчивъ спокѣйненько грошаки и, повелѣвши поддержати жидкѣвъ черезъ нѣчь а въ ранцѣ выпустити, лягъ спати далеко спокѣйнѣшій.

Въ холоднѣй пѣдѣ арештомъ сидѣло ище кѣлька жидкѣвъ злодѣѣвъ и конокрадѣвъ. Ицѣко и Янкиль затеготѣли до ихъ по своему и оповѣстили всѣмъ, до чого добувається становой. Вызволенный Ицѣко на другій день принѣсъ арештованымъ злодѣямъ грошѣ. Тѣ грошѣ дѣйшли до кешенѣ станового и кѣлька душъ злодѣѣвъ зновъ пѣшло по свѣту шукати на великихъ дорогахъ и въ чужихъ комѣркахъ собѣ пожавы.

На подвѣрѣ станого передержувалось ище кѣлька парь краденыхъ коней, до котрыхъ не находились хазяны. А знайтися хазяинамъ було дуже трудно! Становой мавъ дуже вѣрного конюха, парубка Хтодя, котрый зрѣсь и выгодувався коло станого и розумѣвъ думы й кожне слово свого пана. Попсований честивно змалку до самыхъ пять, до кѣстокъ, якъ и вся паньска двѣрня, Хтодь умѣвъ дуже штучно перероблювати крадені конѣ и послѣ перепродувавъ ихъ самъ, або черезъ жидкѣвъ, на сусѣдньому злодѣйському ярмаркови.

Тодѣ саме стояли на подвѣрѣ конѣ, вкрадені у сусѣдного священника, вже знакомого намъ отца Мойсея, котрый навѣтъ бувъ приятелемъ станого. Отець Мойсей одержавъ одъ станого бумагу, щобъ ѣхавъ до стану пѣзнавати якісь перехвачені у злодѣвѣ конѣ. Отець Мойсей недавно дававъ повѣстку въ станъ про своѣ покрадені конѣ.

Ще не вродився на свѣтъ такій чоловікъ на Украинѣ, щобъ йому повернульсь покрадені конѣ. Знаючи тее добре, отець Мойсей пославъ до стану свого старосту, абы тѣльки сповнити форму. Хтодь вивѣвъ саме о повѣ дѣя на широкій двѣрѣ пару коней, высокихъ, чистыхъ, зъ чорною лыснячою шерстю, гладкихъ и баскихъ.

— Чи ваші конѣ, старосто? — спытавъ становой.

Староста ходивъ, дивився, заглядавъ имъ у зубы и ставъ, не знаючи, що й казати.

— Чи твои? — спытавъ становой у друге.

— Не скажу, ваше благородіе! Нехай самъ батюшка приѣде та подивиться, щобъ я не бувъ виноватый. И наші, й не наші! Трохи неначе-бъ то й вони; але й наші були не такі.

— А що, старосто! наші конѣ? — пытавъ чоловіка отець Мойсей.

— Богъ же його вѣдае! Ъдьте, батюшка, самѣ, та гараздъ роздвѣться! Бо минѣ або полуда на очахъ сѣла, або мене отуманено.

Староста й справдѣ протиравъ очѣ.

— Якѣ-жь конѣ показували тобѣ? — спытавъ отець Мойсей.

— Нашѣ конѣ були трохи гвѣдѣ, а минѣ показувано зовсѣмъ чорныхъ. Нашѣ були тонкѣ, высокѣ, худѣ якъ драбина, а то якѣсь товстѣ, якъ печѣ, баскѣ, зовсѣмъ панськѣ. Ъдьте, батюшка, щобъ я часомъ не бувъ виненъ, та придивляйтесь добре! бо щось вони минѣ такѣ по знаку! Либонъ я бачивъ ихъ у якогось пана, чи хто його зна.

— Чи не заѣджавъ ты, старосто, попередъ того до кума?

— Нѣ, батюшка, хранивъ Богъ! Ёй же Богу, кажу правду!

Поѣхавъ самъ отець Мойсей.

Середѣ лѣтнього дня выѣвъ Хтодь на показъ изъ пѣдъ повѣтки пару коней. Баскѣ, гладкѣ конѣ, чорнон блыскучои масти, зъ подрѣзаными трохи хвостами и мичками зъ блыскучими сокромадяными копытами, въ новыхъ уздечкахъ, обекладаныхъ срѣбными цвѣшками, били копытами землю, насторочили вуха, на силу стояли на мѣсцѣ.

Отець Мойсей згадавъ свои конѣ, худѣ, миршавѣ, зъ запалыми боками, зъ сухими ребрами, кудлатыми гривами, пелехатыми мичками, — згадавъ ихъ звислѣ до долу вуха и похиспленѣ морды, и заразъ махнувъ рукою.

— Не мои конѣ! дурно я ѣхавъ до васъ, пане Шепшинськѣй.

— Отже й дурно! Спасибѣ конямъ, що заволокли

до моєї хаты дорогого гостя. А безъ того багато въ Днѣпрѣ воды утекло-бъ, поки отецъ Мойсей навѣстивъ бы своего пріятеля.

Становой обнявъ отца Мойсея и тричѣ цмокнувъ його въ губы горяче й широ, дякуючи йому думкою за пару коней. Хтодъ постаравсь, якъ бачимо.

Швидко потѣмъ веселый и щасливый становой пивъ могоричъ зъ отцемъ Мойсеємъ за коняки-жъ отца Мойсея.

Отъ грошѣ на весѣля и знайшлись. Въ першу недѣлю пѣсля того Пшепшинській пѣсля обѣду завитавъ до старыхъ Лемѣшокъ. Лемѣшка убравшись до вечернѣ, ходивъ до свѣтлицѣ и голосно бубонѣвъ молитвы. Лемѣщика вывязала вже голову хусткою и почала одягаться въ шовковый халатикъ. Коли се розчинились дверѣ, становой шубовсть у хату! Въ Лемѣшки ротъ залякъ на якомусь словѣ молитвы, а його жѣнка стояла, натягнувши тѣльки одинъ рукавъ халатика. Полиція звичайне вѣщує якесь лихо.

— Моє вшануваня моимъ любимъ дорогимъ сусѣдамъ! Зъ святою недѣлею будьте здоровенькѣ, — прокукурѣкавъ становой, розмахуючи картузомъ. — Якъ же вы живете на старостѣ? якъ же васъ Господь милує?

Пшепшинській говоривъ такъ добре по украинськѣй, якъ ширый Українець.

— А я осе гулящимъ часомъ до васъ. Пѣду, кажу собѣ, та одвѣдаю старыхъ знакомыхъ!

— Прошу-жъ сѣдати въ моѣй господѣ, коли вже такъ, — промовивъ хазяинъ.

Стара завешталась по хатѣ, не знала чимъ и приймати такого гостя. А тымъ часомъ вѣв руки, не пытаючись вѣв розуму, застеляли стѣлъ бѣлою скатертю и ставили пляшки зъ наливками та запѣканками.

— Яка зъ васъ хазячка, панѣ-матко! Яка зъ васъ господиня! — лестивсь до неѣ становый. — Дай Боже, щобъ мои дочки повдавалсь у васъ!

Почалось поштуваня. Становой пивъ та знаѣ похвалявъ господиню и господаря.

— Якѣ у васъ хорошѣ свѣтлицѣ! — казавъ вѣнъ. — Якѣ чудовѣ образы на всѣ стѣны! А кѣльки въ васъ усякого добра! вашъ двѣръ повный, мовъ тая чаша. Ажъ черезъ край летѣся! Повѣтки въ васъ хорошѣ, загороды великѣ, коморы дубовѣ, а садъ то правдивый рай! А вы зъ старенькою панѣ-маткою живете тутъ, мовъ Адамъ изъ Євою въ простотѣ, въ чистотѣ, невѣдаючи доброгo й лукавогo.

— Може моя стара й невѣдаѣ, — одказавъ Лемѣшка, — а що я...

Становой перебивъ його :

— Прошу-жь, якъ найласкавѣще, до мене въ гостѣ. Не цурайтесь и мого хлѣба й соли. Хочъ я вдовець, але мои дочки, якъ голубочки! и напечуть и наварять и добрымъ словомъ привитають.

— Мы люде простѣ, — промовивъ Лемѣшка, насупивши брови.

— Господь зъ вами! не жартуйте пане Лемѣшко и вы пане Лемѣшихо.

— Якѣ зъ мене тамъ панъ! — миркнувъ Лемѣшка. — Чого вже, чого, а одъ сього Господь милувавъ.

Становой жартовливо засмѣявся.

— Якѣ бо вы, Трохиме Сидоровичу! Єѣ Богу, — крикнувъ вѣнъ, и поцѣлувавъ його въ колючу щоку. — Теперъ не той свѣтъ наставъ. Теперъ всѣ рѣвняються! и въ книжкахъ всюды пишуть, що на свѣтѣ всѣ люде — рѣвня, що не повинно бути нѣ старшого, нѣ меншого, нѣ панѣвъ нѣ мужикѣвъ. Всѣ рѣвня та й годѣ...

Лемѣшка покрутивъ головою.

Догадуючись, що зъ Лемѣшкою плоха справа, Пшепшинскій прямо приступивъ до дѣла.

— Де-жь вашъ первенець? — спытавъ вѣнъ, пѣд-роблюючись пѣдъ церковну мову, щобъ якъ-небудь ублагати старого. — Чи во здравіи обрѣтається? Якъ його Господь милує?

— Та здоровъ собѣ, нѣчого, — отказавъ понуро Лемѣшка.

— Гарный у васъ сынъ, розумный, — говоривъ Пшепшинскій. — Скажу вамъ правду: вашъ сынъ не цурається мого дому. Не годиться и вамъ старымъ одсовуватись, коли молоді присуваються: Я таки прошу васъ до себе на хазайську хлѣбъ-соль и на пораду.

— На яку-жь се пораду? — спытала цѣкава Лемѣщица.

— Чи говоривъ вамъ сынъ вашъ що небудь про мою дочку?

— Щось торочивъ тамъ старѣй матерѣ, — промовивъ Лемѣшка, — та я не дуже дослухався.

— Та що тутъ таитись? — сказала Лемѣщица. — Сынъ говоривъ, що йому дуже сподобалась ваша найменша дочка. Та й хороша-жь бо нѣвроку їй!

— Стара! — миркнувъ Лемѣшка.

— Такъ, моя люба матусю! — захопився за ѣ слова Пшепшинскій. — Вашъ сынъ навѣтъ пытавъ мене про дѣло.

— Батькамъ треба-бъ пѣдождати трохи, поки молодода думка переграє, — сказавъ Лемѣшка.

— Отъ про сєе-жь то я й хотѣвъ-бы порадитись изъ вами, — каже становый. Наші дѣти молоді, а мы хвалити Бога вже пѣдтоптались на вѣку. Кому-жь бѣльше ихъ наставляти на добрый путь? Зъ щиримъ ша-

нуванямъ одхожу одъ васъ и прошу якъ найласкавѣше, одвѣдати старого вдовця въ його господѣ. Тамъ про все ѣ проговоримо. Прощайте! зоставайтеся здоровенькѣ.

Вклонявшисъ привѣтненько и таки геть низько, Пшепшинськѣй одступивъ одъ порога, та ѣ зоставивъ самыхъ старыхъ у хатѣ. Стояли вони и дивились одно на одного.

VIII.

Не вважаючи на прохання станового, Лемішка ні разу не ходив до його в гості и не пускав навіть своєї жінки. Він думав, що все те сватання перетреться, перемнеться та й так минеться. Однак же син не кидав своєї думки. В цілому мвст він не знаходив красочної молоді для себе.

— Тату! — говорив часто Яким, — я в вас один син. Не робіть мене нещасливим! Благословіть мнє старостів слати. Я служу, гроші заробляю. Коли хочете, я в вас не візьму шага на свою жінку. На свої гроші и зодягну, и прохарчую себе й жінку. Не треба мнє нічого вашого!

— А кому-жь достанеться все мое добро, коли тобі не треба? В мене-жь дітьми не поле засіяно. Шли старостів. Нехай тобі Бог благословить! Даруй Боже тобі щастя. Коли-б же моя стара голова помылилась у тм, що я тобі говорив про Зою! Ми померемо, тоді буде твоя хата, твоя й господа. А тым часом я тобі пристрою до хати ще одну кімнату. Там будете жити з молодю жінкою.

Швидко росла нова кімната, пристроєна до хати. Яким пішов з старостами на заручини до станового. Тихо й смирно побіли молоді поклони. Сторонних гостей, панів, панянок, окрім своєї сім'ї, нікого не було. Молоді помівнялись перстнями. Лице молодого

палало полумямъ, а Зося була спокѣйна, тиха, неначе вона мала якусь думу на серць. Тѣльки становый радѣвъ за всѣхъ! Веселый, жвавый, вѣнь точивъ якѣсь теревенѣ, частувавъ старого Лемѣшку, старостѣвъ и все обнимався та цѣдувався зо всѣми, навѣть зъ старю Лемѣщиною. Тѣльки Люцина та Рузя сидѣли цѣлый вечѣръ смутнѣи та невеселѣи. Менша сестра побила поклоны, а вони старшѣи зоставались у дѣвкахъ, и на якѣи кѣонецъ, и на яку прывѣдѣсть? и для якугъ женихѣвъ зоставались ихъ бѣлѣи руки? Веселѣсть сплыла зъ гордыхъ брѣвъ Люцины, а Рузя навѣть заплакала.

— Коли-жь, батьки, назначите весѣля? — спытавъ одинъ староста зъ мѣськихъ урядникѣвъ.

— Про мене, хочъ и въ першу недѣлю, — одказавъ весело становый.

— Але-жь, пане свату, наша кѣмната не достровна, — одѣзався Лемѣшка. Голубять мы вывели, а гнѣздечка не збудовали, — додавъ Лемѣшка иронично.

— Е! чи то имъ теперъ въ думцѣ ваша кѣмната! — промовивъ становый. — Мы вже старѣи, позабували якъ женились. Чи правду я кажу, панѣ свахо? — обернувся до Лемѣщици.

— Черезъ мѣсяць гнѣздечко молодымъ буде звите, а вы, свату, тымъ часомъ наготуете скриню й перину, нашѣи княгинѣ, — сказавъ Лемѣшка.

— Годъ вже тобѣ старый допевнятися! — сказала Лемѣщица. — Намъ треба доброй дочки, а сынови вѣрной дружины. А про скриню байдуже!

— Такъ, моя свашко! такъ! свята правда! — сказавъ становый, осмѣхаючись. — Не дурно-жь спѣвають у пѣснѣ, що „волы та коровы — все то поздыхае, а бѣле личко, чорнѣи бровы — по вѣкъ не злияе“. Ой,

пане свату! давно те дѣялось, якъ мы бралися та вѣнчалися!

Пѣзненъко вже хазяинъ выпровадивъ гостей и молодого далеко за двѣрь, цѣлючись та оббѣймаючись.

— Поздоровляю теперъ тебе Зося! — промовивъ становый, вернувшись зъ дочками до хаты. Огъ теперъ вже ты панѣ *Лемѣшковска*! Коли правду сказати, то прѣзвище не дуже лепске, але що-жь маємо робити, коли красче не трапляється. Сядьмо-жь теперъ, мои дочки милѣ, та порадымося объ весѣлѣ. Люцино! ты моя старша дѣтина, ты въ насъ хазяйка. Що намъ дѣяти зъ весѣлямъ? Якъ намъ оббѣйтись зъ Лемѣшками и ихъ мѣщанськимъ родомъ? Чи кликати ихъ на весѣля, чи нѣ? Та дѣже-жь у старого Лемѣшки є братъ, а въ того брата є жѣнка и дѣти. Є въ ихъ ще бѣльше родичѣвъ. Все то людъ простой, мѣщанськѣй. Жѣнки позавѣрчуванѣ хустками чи намѣтками, чоловѣки въ чеклоняхъ чи въ жупанахъ. А намъ треба кликати на весѣля сусѣднихъ знакомыхъ дѣдичѣвъ, богатыхъ, просвѣченыхъ Полякѣвъ. Ажь мене страхъ бере, якъ тѣльки подумаю, що скажуть нашѣ знакомѣ панѣ, лицемъ до лица стрѣвши таку громаду въ моему домови!

— И Богъ зъ нимъ, зъ тымъ родомъ Лемѣшокъ! — одказала Люцина. — Намъ не прийдеться зъ ними жити и брататись. Коли вже таке дѣло скоилось, то попросимо тѣльки Лемѣшку зъ жѣнкою, та и годѣ. Засадимо ихъ десь у куточку, щобъ не дуже було видно. За молодого — не соромъ. Вѣнъ паничъ хочъ куды.

Зося чула, якъ говорили про батькѣвъ ѣѣ жениха, и байдужнѣсть выявлялася на ѣѣ лицѣ, неначе мова мовилась про найматѣвъ и наймичокъ,

— Та и добре радишь, Люцино, — одказавъ бать-

ко, — а все таки нашѣ паны й панны крутити-мутъ но-сами... Було-бъ наилучче, якъ бы Якимъ нѣбы выкравъ Зося зъ мого дому и повѣнчався собѣ десь десь на се-лѣ. Потѣмъ вони привѣхали-бъ до мене... я бѣ нѣбы простивъ усе молодымъ людямъ и поблагословивъ ихъ. Отъ и обѣйшлося-бѣ и безъ весѣля! А теперъ вже пѣзно. Треба справляти весѣля и поневоль скомпромітувати себе й свою семью. Охъ! горе, горе на свѣтѣ!

Становый тяжко здохнувъ, а за нимъ дочки.

— Вамъ, тату, нѣчого! — промовила Люцина. — А намъ-то, намъ! Якъ люде подивляться на насъ? на Зося, чи будуть по старому пускати насъ у свои са-лоны? чи одкаснуться вѣдъ насъ, якъ одъ зачумляныхъ?

На очахъ усѣхъ дочокъ выступили слѣзы. Зося впала на плече Люцины и заридала. День заручинъ Зо-сѣ зъ Лемѣшковскимъ закѣнчився смуткомъ и слѣзми.

Швидко збудувалася кѣмната позадъ Лемѣщиной хаты; швидко высохла вона на гарячому Сласѣвському сонцѣ. Хороша, простора, весела, на помостѣ кѣмната стояла вѣкнами вѣ садокъ. Пѣдъ вѣкнами розстелялася зелена трава. Поблизу стояли старѣ вишнѣ. Черезъ тыж-день пѣсля посвячѣня хаты оповѣстили вѣ церкви про вѣнчаня Якима зъ Зосяю.

Передъ другою Пречистою становый розбславъ би-леты до знакомыхъ, запрохуючи ихъ на весѣля свои найменшой дочки Зося.

Вѣ недѣлю надъ вечѣрь почали зѣвздитись гостѣ на весѣля.

Вѣ одчинявѣ вѣкна свѣтлицѣ станового заглядало сонце згасаючими, червоними промѣнями и освѣчувало рядъ панянокъ у весѣльныхъ, бѣлыхъ и рожевыхъ сук-няхъ, що сидѣли чепурно рядкомъ по-пѣдъ стѣнами. Мѣйскѣй паничѣ и панки то сидѣли, то стояли купами

коло порога и въ куткахъ. Всѣ молчали и поглядали на дверь до другой комнаты, де сестры ѣ подруги вбирали Зосю до вѣнца. Коло стола зъ образами, хлѣбомъ и сблю, сидѣвъ старый Лемѣшка зъ жѣнкою. Межь паняньскими сукнями и вѣнками, межь фраками и сѣртуками дуже выдавався простой убѣръ Лемѣшокъ суконный, синій жупанъ старого батька и шовкова хустка на головѣ ѣго жѣнки, а ще бѣльше одъ того, що вони тѣльки въ двоухъ були въ мѣщанськѣй, простѣй одежи. Молодой межь паничами въ куточку ѣ не зводивъ очей зъ дверей, збѣдкиль мавъ вылинути ѣго янголъ и покликати ѣго до вѣнца. Всѣ молчали и ждали, въ рядыгоды перемѣтуючись кѣлькома слѣвцями.

Коли се обидѣвъ половинки дверей одчинились. Червоне промѣня, що одпочивало на бѣлыхъ дверяхъ, полягло черезъ дверь въ другу хату, внало нѣбы килимомъ пѣдъ ноги молодой, обсыпало подѣлъ бѣлой сукнѣ, бѣлѣ черевчкы, и подало одлыскъ на ѣѣ лице, на бѣлый вѣнокъ, що спадавъ зъ ѣѣ ясныхъ, золотыхъ кучерѣвъ и окрывавъ ѣѣ бѣлѣ плечѣ, тонкѣй станъ, огортавъ сливе ѣѣ всю до самого долу. Легенько вона оперлась на руку боярина. Лице ѣѣ здавалось трохи втомлянымъ; румянецъ наче зъ нехотя выступавъ на щокахъ. Вѣка були спущенѣ на очи. Вся вона, легка, тонка, въ тонкому, якъ пухъ, бѣлому убранѣ, здавалась нѣжнымъ, безтѣльнымъ духомъ, котрый тихо плывъ по бѣлыхъ хмарахъ, по повѣтрѣ.

Заразъ за молодою выплыли старшѣ сестры. Роскѣшь ихъ рожевыхъ суконъ и бѣлыхъ вѣнокѣвъ була не гѣрша одъ убраня молодой. Ихъ здоровый, повный видъ, ихъ бѣлѣ, пухкѣ, одслонянѣ плечѣ притягивали до себе очи своєю дуже вже матеряною красою.

При выходѣ молодой всѣ въ одну мить пѣднялся

зъ мѣся. Лемѣщица трохи не скрикнула, якъ побачила Зою въ гарнѣмъ убранѣ молодой. Навѣтъ старого Лемѣшки сердце затрепетало и прихилилось до невѣстки. Гордо глянувъ вѣнъ на людей, якъ його сынъ чернобривый пѣдступивъ до Зосѣ и разомъ зъ нею пѣшовъ до образѣвъ. Малый, сухорлявый, лысый становый взявъ у руки образъ и перехрестивъ молодыхъ католицкимъ хрестомъ. Потѣмъ поблагословила молодыхъ якась родичка замѣсть матерѣ. Лемѣшка, роблячи своимъ огряднымъ корпусомъ и ростомъ великій контрастъ изъ дробнымъ становымъ, перехрестивъ молодыхъ православнымъ хрестомъ. Дѣйшла черга и до Лемѣщици. Смѣливо й голосно промовила вона черезъ слѣзы простѣ, народнѣй приказки и голосно рознеслося украинське слово по хатахъ, скрививши смѣхомъ не одинъ польскѣй и я московскѣй ротъ... Лице молодой и вѣ сестеръ почервонѣло одъ сорому. Деякѣ Польки закрывались хусточками, деякѣ Ляшки ховались по-за спинами... Де-жь пакъ! Лемѣщица благословила молодыхъ попросту, нѣбы проста украинська молодича!...

Поѣздъ вернувся зъ церкви вже при свѣчкахъ. Лѣокафъ въ бѣлыхъ рукавичкахъ розносили чарки зъ шампанськимъ, котре въ нашихъ повѣтовыхъ мѣстахъ бѣльше похоже на поганый квасъ. Всѣ привитали и поздоровляли молодыхъ. До чарокъ Лемѣшки и Лемѣщици зъ гостей не доторкнувся вѣ одинъ Полякъ, окрѣмъ сестеръ молодой, котрѣ зробили ту церемонію зъ якимсь химернымъ поклономъ...

Ще вся сѣмѣя стояла й сидѣла коло стола зъ образами, ще всѣ пили чай, якъ на дворѣ загуркотѣли колеса великихъ екипажѣвъ. На весѣля зѣзджались сузднѣй помѣщики, Поляки, — паны чистой крови. Одчилилися дверѣ. Въ свѣтлицю вступивъ высокій, тонкій

пань, держачи пѣдъ руку рудоволосу паню, убрану въ багату сукню. На ѣѣ рукахъ, на шивъ блыщало золото. На грудяхъ у пана телѣпався золотый важкій цепокъ. Публика розступилась передъ гѣстями. Хазяинъ пѣдбѣгъ до ихъ на зустрѣчь. Панъ и панѣ почали поздоровляти молодыхъ и станового. Рудоброва панѣ видимо придивлялась до Якима и милувалась гарнымъ, здоровымъ його лицемъ. Коли ненарокомъ звернула вона увагу на старыхъ Лемѣшокъ, котрѣ сидѣли тутечки-жь рядкомъ... Панѣ такъ и жахнулась ажъ одекочила, нѣбы вкололась, або опеклась. Мѣщанскій жупанъ, просте убрания Лемѣщихи въ тѣмъ салонѣ, куды вона приѣхала на вечѣръ, такъ ѣѣ здивували, нѣбы вона побачила тутъ межъ людьми ведмедѣвъ. Одначе те жаханя ѣѣ засоромило. Краска запалила ѣѣ щоки... Вона стояла нѣ въ сихъ, нѣ въ тыхъ, поки не взявъ ѣѣ пѣдъ руку чоловікъ и не повѣвъ ѣѣ до другои гостинной комнаты.

Приѣхало ще кѣлька багатыхъ панѣвъ. Прибувъ навѣтъ якійсь польскій грабя, въ котрому мабутъ зосталось не бѣльше двоухъ кропельокъ старо-шляхотської крови. Веѣ тѣ гостѣ конфузились, запримѣтивши Лемѣшокъ, и мерщій втѣкали до гостинной, де ихъ витали Люцина зъ Рузею и сама молода... Здавалось, нѣбы коло Лемѣшокъ стояла невидима сила зъ огневимъ мечемъ и страхала значну шляхту. Грабя, десята вода на кисѣль, надувъ свои товстѣ губы, сидѣвъ мовчки, не выпускаючи зъ рукъ шапки и поглядаючи на дверѣ. Помѣщицѣ ледви перекидались словами зъ хазяиномъ и його дочками и все хвалили молодого.

Музика заграли. Молоду попросили до танцѣвъ. Заразъ таки вся ватага высокодумной польской шляхты, що одрѣзилась одъ усѣхъ гостей, разомъ устала, зашелестѣла дорогими шовковыми сукнями и, маючи на пе-

редѣ тонкононогого графа, почала прощатись зъ хазяиномъ и дочками, просячи выбаченя за себе. Всею провину вони склала на якійсь балъ, куды вони були давно нѣбы запрохані. Гордо и черство попрощалось паньство зъ молодыми и посунуло у дверѣ, зоставивши по собѣ въ гостиннѣй пахощѣ дорогихъ парфумѣвъ, на споминокъ про свѣй визятъ. Люцина, Рузя й Зося, трохи не заридали, трохи не протягли въ слѣдъ своихъ прохаючихъ рукъ... Вони бачили, що ихъ цурались бѣльшій паны, розумѣли за вѣщо..

А въ свѣтлицы, де були всякій гостѣ, не дуже аристократичнѣй, почалися танцѣ безъ перестану, безъ утѣмы. Швидко Зося, а потѣмъ Люцина и Рузя, забули про аристокрацію, закрутившись зъ молодыми паничами въ танцяхъ. Лемѣщиха слѣдила очима за своимъ сыномъ, за невѣсткою, сидѣла спокѣйно и роздивлялась тѣльки, якъ справляють о просвѣченыхъ людей весѣля. Нѣ однимъ словомъ, нѣ однимъ незвычайнымъ поступованямъ вона не скомпрометувала себе въ домѣ, де були заведеней европейскій звычай. Украинська женщина, навѣтъ сѣльська має свою прирождену грацію, прирождене розумѣня й цѣнуваня цивилизованого лучшого обходженя зъ людями, и нѣколи не поведе себе тривяльно мѣжъ панами. Лемѣщисѣ було не въ думцѣ, що цѣлый вечѣръ нѣхто до нея не промовивъ слова, не дивився на нея, не сѣвъ коло нея. Поручъ зъ своимъ старымъ вони сидѣли цѣлый вечѣръ осторонь, и тѣльки роздивлялись на лѣтаючій въ танцяхъ пары. Ихъ простой убѣръ лежавъ на ихъ нѣбы печатю Кавновою, хочъ на весѣлѣ було багато имъ знакомыхъ панкѣвъ, урядникѣвъ, сынѣвъ деякихъ мѣськихъ мѣщанъ, такихъ простыхъ, якъ и Лемѣшка. Були навѣтъ такій панки, котрѣ стояли висче Лемѣшки, тѣльки европейською одежею, ледви знали чи-

тати и писати. Але вони говорили московською або польською мовою, и вже цурались своихъ батьківъ, котрѣ не знали инчої мовы окрѣмъ своєї української; и вже соромились при людяхъ сѣсти зъ ними поручь, розмовляти зъ ними.

Гарно обставила Зося свою кѣмнату въ домѣ своихъ новыхъ батьківъ! Здавалось, що Европа сѣла въ сусѣдахъ у Лемѣшокъ, притулилась до стародавньої ихъ хаты! На вѣхъ трьохъ вѣкнахъ своєї кѣмнаты вона почѣпляла завѣсы, плетені зъ тонкихъ бѣлыхъ нитокъ. То бувъ подарокъ старшихъ сестеръ. Лѣжка було заслоне не червонымъ шовковимъ одѣяломъ. Надъ лѣжкомъ висѣвъ килимъ фабричної роботи, зъ квѣтками, далеко близкими до натуры, нѣжъ той килимъ, що висѣвъ надъ лѣжкомъ Лемѣшки. Коло стола, засланого червоною шерстяною зъ китицями скатертю, стояло чимале кресло зъ високою и широкою спинкою, крытою малиною матерю. На столѣ стояло дзеркало на точеныхъ нѣжкахъ, подарунокъ Якимѣвъ. На вѣкнахъ стояли зелені вазоны. Пѣдъ стѣною ляснѣла политурою нова шафа.... Хатина мала зовсѣмъ европейскій видъ....

Швидко европейскій впливъ показався на всьому бытѣ старосвѣцького дому. Въ свѣтлиці Лемѣшки стѣль стоявъ уже не въ кутку пѣдъ образами, а передъ канапою. Попереду всѣ образы були стовпились въ одинъ кутокъ пѣдъ стелею и въ чотыри ряды вкрывали двѣ стѣны близкѣ до покутя. Зося зоставила въ кутку зо три образы, а другі картвы розвѣшала симетрично по три, по чотыри скрѣзь по стѣнахъ, на европейскій ладъ. За обѣдомъ почали зъявляться деякі нові стравы, печеня, лагуминки. Зося навѣтъ вмовила стару Лемѣшуху надѣти на голову чипокъ зъ бѣлыми обѣрками, стуливши його, якъ можна близче до формы хустки, такъ, що вѣнъ за-

крывавъ усю голову. Лемѣщиха, по народньому звичаю, мала за великій грѣхъ — свѣтити волосомъ.

Одначе Зося во всьому була покѣрна въ новій семьѣ, змовчувала, годила старому свекрови и видимо силкувалась постерегти звичаѣ старыхъ и не йти на перекбръ имъ. Хазяйство Лемѣшокъ було безъ мѣры бѣльше, нѣжь у станового, де Зося звикла на готове. Коморы й хижки, льохъ — були тутъ багато повнѣщѣ всякого добра; скоту и птицѣ було далеко бѣльше! Зося нѣчого не розумѣла въ хазяйствѣ и навѣтъ просила свою свекруху вчити ѣѣ й показувати, що до чого стоується. Одначе Зося, лучче свои свекрухи, вмѣла зъ простыхъ припасѣвъ, що купами лежали въ коморахъ, зготувати щось смачне и гарне. Лемѣщиха на все мѣсто хвалилась своєю невѣсткою!

Освоѣвшись у новій семьѣ, Зося почала постерегати характеръ и норovy своихъ новыхъ родичѣвъ. Вона сразу вгадала, що Лемѣщиха въ ѣѣ рукахъ. Вона бачила, що Лемѣщиха гордиться, хвалиться нею передъ людьми, поважає ѣѣ за панство, за красу, за розумъ и просвѣту, готова ѣѣ служити й годити, якъ коханѣй жѣнцѣ своего сына. Зося говорила зъ нею завжди по польскій.

За те-жь вона страхъ якъ боялася Лемѣшки! и не знала зъ якого боку пѣдступити до його. Насупляиѣ брови, гострѣй, чорнѣй очи, твердый поглядъ, товстыѣ голось, — все те обсыпало ѣѣ спину дрижанямъ. Розумна и назираюча надъ усѣмъ, Зося постерегла, що Лемѣшка ѣѣ не любить, хочъ и жалувъ ѣѣ. Зося почала говорити зъ нимъ по великорусскій. Лемѣшка хотѣвъ и собѣ закидати по московскій, розмовляючи зъ нею, але замоловъ таку коверзу, що тѣльки самъ махнувъ рукою а всѣ въ хатѣ зареготались. Зъ того часу вѣнѣ говоривъ до неѣ по украинскій. Зося втратила надѣю мати впливъ

на такого „гайдамаку“, якъ вона нишкомъ въ думцѣ звала свого свекра, втѣкала вѣдь його, ледви высижувала зъ нимъ за обѣдомъ.

За те-жь у своѣй кѣмнатѣ, вона була вѣсьому господиня. Памятаючи слова свого батька объ украинцяхъ писемныхъ и вченихъ, помоскаленыхъ школою, вона що дня пересвѣдчувалась у ихъ правдѣ, бѣльше й бѣльше постерегаючи характеръ свого чоловѣка. Своимъ тонкимъ розумомъ вона швидко постерегла, що украинець, вчений на чужому грунтѣ, чужою мовою, не має жадной твердой основы пѣдъ своими ногами и схиляється туды, куды повѣе дужчій вѣтеръ. Свою любовь, його любовь до себе, вона вважала якъ велику силу. Одначе хотѣла ще вивѣрити правду своєї думки.

Въ осени, пѣзнымъ вечеромъ, тихо й привѣтно свѣтилася нова кѣмната Лемѣшковськихъ чистыми стѣнами, чистымъ помостомъ, бѣлыми завѣсами и червонимъ лѣжкомъ. На столѣ стоявъ ще не знятый самоваръ. Чай пили молодїи въ своѣй кѣмнатѣ. Старый Лемѣшка не любивъ чаю и казавъ своѣй невѣстцѣ, що чарка доброй горѣлки, далеко лучше грѣе старого чоловѣка. Зося дуже була тому рада: вона нѣколи не напилась-бы въ смакъ чаю въ купѣ зъ свекромъ. Въ кѣмнатѣ було тепло. Въ кутку коло грубы, на лежанцѣ зъ зеленыхъ кахлѣвъ сидѣла Зося. На маленькѣмъ, круглѣмъ столику коло неї стояло свѣтло. Якъ той павукъ въ павутинѣ, Зося сидѣла въ свому нитяному плетивѣ, котре закрывало вѣ колѣна и свѣткою висѣло ажъ до долу. Вона выплѣтувала скатерть на столѣ — гостинець своѣй свекрусь. Якимова кучерява голова спочивала на Зосиному колѣнѣ, на жмутахъ бѣлой скатертѣ. Вѣнъ оддыхавъ одъ канцелярськой работы и тѣшився бѣлыми ру-

ками жѣнки, котра швидко вертѣла пальчиками, роблячи легку роботу.

Розмовляючи зъ чоловѣкомъ, Зося перестала вертѣти гачкомъ и поклала бѣлу руку на чорноволосу Якимову голову. Вона пильно придвлялась на його лице.

— Чого ты, Зосю, дивишся на мене? — спытавъ вѣнъ тѣ — Неначе ты мене бачишь першій разъ.

— Дивлюсь на тебе, бо право маю; дивлюсь на тебе, бо ты гарный!

— Поцѣлуй же мене, Зосю!

— Чи любишь ты мене, Якимцю? — вывѣрjala въ його Зося. — Чи я бѣльше подобалася тобѣ тодѣ, якъ я весела, чи тодѣ, якъ я спокѣйна? — вывѣрjala въ його правды цѣкава жѣнка.

— Все се ты сама добре знавшь! На що-жь мене пытаешъ? — Люблю тебе веселою, якъ ты пустуешъ, мовь мала дитина. Люблю тебе, якъ ты пташкою лѣтаешъ въ тавцяхъ, сама легенька якъ пухъ, жвава якъ бѣлочка на зеленому деревѣ. А якъ сидишь тихо, якъ дума схилить твою молодую головку, ты всю душу мою тягнешъ до себе! Тодѣ мои очи цѣлый вѣкъ спочивали-бъ на твоєму личкови. Чи перейдешъ ты садъ повагомъ, мовь та пава, чи побѣгнешъ ты по травѣ ягнаткомъ, — мен очѣ слѣдкомъ за тобою ходять!

Зося осмѣхалася, дивлячись йому у вѣчѣ зъ невымовною любовю.

— За се я тебе поцѣлую, — промовила вона.

— Моя мила, моя кохана! Для тебе я ставу чимъ тѣльки хочешъ! Чини зъ мене, що твоя любовь скаже! Бо я для тебе живу й дышу, працюю и на чинъ служу.

— Якъ ты мило промовляешъ про свое кохана! —

сказала вона. — Ще-жь воно буде милѣше, якъ ты скажешь отсе все по польський!

Якимъ чинивъ вѣ волю.

— А бачь, я тебе слухаю! Бий мене, я й тодѣ нѣчого не скажу. Чомъ-же не похилитесь пбдъ таку бѣлу руку!

Якимъ узявъ вѣ пухку руку и почавъ ляпати себе по щоцѣ, попереду стиха, а потбмъ дужче й дужче, чи вытерпить вбнѣ таку муку одѣ вѣ руки. Якимъ вдаривъ вѣ рукою по своѣй щоцѣ, такъ, що ажъ Зоса закричала, вхопивши пальцѣ другою рукою.

— Ну! скуби мене за чубъ, — промовивъ Якимъ, загорнувши вѣ руку въ свои кучерѣ.

Зося, жартуючи, таки добре цуприкувала за його патлы... Якимъ тбльки осмѣхався. Все те, одначе, видимо тѣшило Зосю.

— Я вже старый, Зосю! наврядъ я вивчусь по польський. А якъ будуть въ насъ дѣтки, то гляди, вивчи ихъ по польський! а я по московський! Добре?

— Нѣ! я лучше вивчу ихъ тбльки по польський. Доволь й того, що ихъ школа вивчить по московський...

Про украинську мову не було й слова промовляно.

Самъ Якимъ, не вважаючи на свою „старбсть“, — якъ вбнѣ казавъ, — вивчився по польський и балакавъ зъ своєю жѣвною завжди по польський. Въ ихъ закутку, въ ихъ кбмнатѣ панувала вже Польща.

Настала зима. Минули Рбздвянї святки. Пбшли днѣ за днями однаковї, будиннї. Зося живучи на всьому готовому, рѣдко заглядала въ кухню и не показувала вже охоты до хазяйства. Вона все шила, або плела, або книжку читала, сидячи въ своѣй хатинѣ. Луччї панки, вѣ знакомї, не приходили до неї въ гостѣ, цурались не такъ вѣ, якъ старыхъ, простыхъ Ле-

мѣшокъ. Гостѣ Лемѣшокъ були вѣ дуже не по нутру. Простѣ мѣщане, знакомѣ Лемѣшки, навѣтъ не приходили до його въ гостѣ, а до другихъ вона не выходила зъ своєї кѣмнаты.

Зосѣ задумувалась, сидячи за роботою.

— Що вы думаете? — пытала вѣ часто Лемѣщуха. — Чого вы задумуетесь? Може вамъ у чому недостача? Може, вамъ чого треба? Може, въ васъ що болить?

— Нѣ! моя мамо кохана. Спасибѣ вамъ! Е що минѣ вѣсти й пити, я здорова й щаслива. То я такъ собѣ задумалась.

Мати розказала все сынови.

Разъ Лемѣшковскѣй вернувся до дому зъ канцелярѣи трохи ранше, якъ вѣнъ вертався. Въ одчиненѣи двѣрѣ вѣнъ вглядѣвъ Зосю. Вона сидѣла кѣнець стола, опершись на одну руку. Передъ нею лежала розкрыта книжка. Друга рука лежала на книжцѣ. На вѣ молодѣмъ лицѣ лежала дума, а въ очахъ стояли слѣзы.

Якимъ довго дивився на неѣ и примѣтивъ слѣзы. Всю його душу перевернувъ жаль до самого дна. Йому здавалося, що батько чимъ небудь обидѣвъ Зосю.

— Ты плачешь, Зосю! — спытавъ вѣ Якимъ, — а въ самого голосъ затрептѣвъ.

— Нѣ, Якимцю! то минѣ.... такъ....

Зосѣ закрыла книжку и залилась слѣзми.

Якимъ зблѣдъ и кинувся до неѣ. Йому здалось, що вѣнъ вже теряѣ Зосю на вѣки.

— Зосю! моя мила, моя дорога! скажи-жь минѣ всю правду? Чого ты сумуешь та плачешь нишкомъ одъ мене? Може тебе хто обидѣвъ; може тобѣ чого треба? Скажи, я продамъ остатню свою одежу, щобъ тобѣ тѣльки догодити!

— Та то я такъ собѣ заплакала.. Ты на службѣ, а я дома сама скучаю.

— Що-жь робити, мое сердце! Не можна-жь намъ цѣлый день бути въ купѣ. Та пошла-бъ до сестеръ въ гостѣ, або покликкала-бъ ихъ до себе.. Ты скучаешь. Скучна моя хата за для тебе. Ты молода.. дуже молода!

Книжка, котру читала Зося — то бувъ томъ Пушкина. Вона прочитала *Евгенія Онегина*, прочтала на самотѣ, середъ мертвой тишѣ, дуже штучне, геніяльне одмальованье столичного житя, столичного баду. Блыскучій салонъ, повный веселыхъ гостей, гусарѣ, паничѣ, пышнѣ дамы, пожки на паркетовомъ, блискучомъ помостѣ, весела мазурка — все те мальованя генія встало якъ живе, передъ ѣв очима, и встало саме тодѣ, якъ Лемѣшка лаявъ на дворѣ наймитовъ такъ голосно, що його товстый голосъ доходивъ до ушей Зосѣ! Зося прокинулась якъ одъ сна, заколыхана спокойнымъ сѣмяннымъ житьемъ и горячимъ коханьемъ. Вся ѣв легка, танцюриста натура стрепенулась. Ёй забажалося житя свѣтового, гучного, салонного. Вона вперве запримѣтила, що одно коханье, саме щире, саме горяче, не задовольнить ѣв веселой натуры.

Настала весна. Сонце кивуло въ вѣкна яснѣйшій горячѣйшій промѣнь. Рѣчка розлилася по луцѣ. Лемѣщанъ млынъ стоявъ по поясъ у водѣ. Бруньки въ саду на деревѣ понабрякали, а зъ грядокъ повытыкались червоненькѣ шивчаки пивоніи та пѣвникѣвъ. Жайворонокъ пѣднися до неба, спѣваючи. Почався часъ, коли зъ натурою оживае й думка й сердце, коли разомъ зъ птичьими пѣснями голосящае пѣсня дѣвоча, коли скорѣйшій пульсъ природы швидче трѣпоче людськимъ сердцемъ. Зося все сидѣла коло вѣкна, поглядала на той млынъ, що купався въ водѣ, на синє небо, на зелененьку траву,

а невесела дума ще бѣльше наполягала на вѣ чоло, на перекѣръ веселѣй природѣ.

— Не сумуй, моя Зося, бо й я зажурюся, — втѣшавъ вѣ Якимъ. — Дамъ я тобѣ грошей. Пѣди въ лавки, накупи собѣ матеріи, стрѣчокъ, якихъ твоя душа бажае. А прійде лѣто, поѣдемо въ Киѣвъ, трохи свѣту побачимо та й завеземо й закинемо твої смутокъ.

Зося зрадѣла, якъ мала дитина; кинулась на швию чоловікови и почала прохати, щобъ вѣнь узавъ „отпускъ“ и повѣзъ вѣ трохи по свѣту. Лемѣщиха обѣцяла вѣ выпрохати коней у свого стараго, якъ тѣльки потеплѣшае на дворѣ. Зося заспокоилась и почала себе тѣшити думкою про Киѣвъ.

Почалися Великоднї святки. Зося побувала въ гостяхъ а гостѣ побували въ неи. Вона розвеселилась и неразъ марила зъ своими сестрами про киѣвскї роскошѣ, сидячи зъ ними въ садку Лемѣщинѣмъ. Стала весна на вѣй красѣ, Якимъ выпросивъ одпускъ, выпросивъ у батька коней и поѣхавъ изъ Зосею до Киѣва.

Въ великому мѣстѣ Якимъ у перве постерѣгъ щирину натуру своєї жѣнки и запримѣтивъ, що слова його батька мали де-що правдиве.

Царскїй киѣвскїй садъ стоявъ у своѣй дивнѣй, веснянѣй красѣ, пышно розкиданий по високихъ горахъ, надъ Днѣпромъ. Вода въ Днѣпрѣ спала; и межъ рукавами й рукавцями выступили зеленї, пльсковатї острѣвцѣ, вкритї високою травою, квѣтками та лозами. Не можна було одѣрвати очей одъ чудової картины, що розстелялася внизу за Днѣпромъ на кѣлька десяткѣвъ верстовъ лугами, соновыми борами, оболонями и свѣтлыми, покрученими рукавами. Межъ темными пущами було видко блискучї хресты и баньки сѣльскыхъ церквей. По шоссѣ, що оперезало подѣля киѣвскыхъ гѣръ

и вилося по-надъ самымъ берегомъ, далеко до чудового мосту, снувалися люде и возы. Въ ранцѣ и въ вечерѣ, въ саду, грали гарнїи музики. Дорбжки кишѣли убранными, веселыми громадами. Краса Зосѣ була зразу примѣчена. Коло неї товпились молодїи паничѣ; на неї прямували биноклѣ. Зося чула себе щасливою, не чула землѣ пѣдъ собою и бѣгала по алеямъ, розглядаючи и не минаючи очима жадного гарного дамського убору. Въ вечерѣ пускали фейерверки на одной долини саду: спївали московскїи цигане, гримѣли музики. Зося загулювалася до свѣту, ще ї тягла Якима на високу гору, — глянути на пышну збрницю, що пѣднималася за Днѣпромъ, за темными чернїговськими борами. Втомляный, ледви волочачи ноги, вѣвъ Якимъ свою жѣнку въ гостинницю и роздумувавъ про вѣ легку, веселу натуру, липку до розрывокъ, до гульнѣ, до свѣту, до гучного гурту людей... А на другой день вона вже сама побѣгла по магазинахъ, розглядаючи и людей и всякїи крамъ жѣвочїи... Якимъ, зъ побитыми ногами ждавъ, не дѣждався своєї жѣнки.

— Якимцю! сердце! побудьмо въ Киѣвѣ ще хочъ деньокъ! Чого намъ хапатись до дому?

— Не можна, Зося! Грошей немає. Намъ ледви стане до дому вернутись. Конямъ нѣчого вѣсти.

— Щобъ тыхъ коней чортъ забравъ! — ажъ налаяла Зося.

Вернулись до дому. Зося перестала журитись. Одъ ранку до вечора вона розказувала сестрамъ и приятелькамъ про Киѣвъ. Якъ найкрасчїи писатель перомъ, вона обмальвовала словомъ и людей, и моды, и всякїи крамъ, и театр, и гуляня... И тымъ жила, и тымъ годувала свою думку, тѣшила свою фантазію. Сливе кожного дня вона выймала зъ скринѣ накупляни матерїи, стрѣчки,

черевички, примѣрювала, тулила до лица (не самі стрѣчки та матерія, а й черевички такі), показувала всімъ гостямъ...

А тымъ часомъ Якимъ, повернувшись до дому, не встававъ зъ лѣжка цѣлый день, не ходивъ на службу...

— Чого ты лежишь? — пытала жѣнка. — Чого ты валяешься?

— Одпочиваю; хіба-жь не бачишь! Въ мене ноги пѣсля Киѣва якъ одрубані.

Зъ того часу Якимъ почувъ у собѣ велику нужду „одпочивати“. Надѣя, швидко достати чинъ, навела на його думку не дуже гаряче братись за дѣло, робити поволъ, частѣше одпочивати. Якимъ, проти украинського звичаю, почавъ по обѣдѣ спати.

— На що ты пеуєшь постѣль кожного дня? — гомонѣла Зося. — Дивись, якъ замазавъ мое червоне одѣяло своїми чоботищами! Вставай! Годѣ тобѣ качатись.

Зося зганяла його зъ лѣжка; вѣнъ примощувавсь на лежанцѣ Зося зганяла його и звѣдтѣль; Якимъ тѣкавъ у батькову кѣмнату, або до пекарнѣ, до клунѣ, на сѣно.

— Якимцю! вставай, сердце, гостѣ прийшли. Иди, бо йди, та поговори зъ ними трохи! — будила й тамъ жѣнка.

— Якій гостѣ у вражого сына! — гомонѣвъ Якимъ сердито — Скажи имъ, нехай вони йдуть икъ бѣсу.

— О! фе! Кто тебе вывчивъ такъ погано лаятись?

И Зося тягала його за руки, шарпала за одежду, поки такі не розбуркувала и приводила до гостей.

Швидко Зося забула про Киѣвъ, перестала говорити про його. Пышно нарядився Лемѣщинѣ садъ! Высоко пѣднялася одѣ землѣ зелена трава. Кущѣ цвѣту-

чихъ рожь, пѣвоній, лелій, пѣвникѡвъ заквѣчали грядки по-надъ дорѡжками. Соловейки межъ вербами не давали Зосѣ въ ночи спати. А Зося знову зажурилась.

— Якимцю, сердце! минѣ зновъ скучно! — промовляла вона, сидячи коло вѡкна та поглядаючи въ садокъ.

Якимъ лежавъ на лѡжку.

— Вже зновъ! такъ швидко! — одѡзвася зъ постелѣ. — Кйѡва стало тобѣ тѡльки на тыждень!

— Що то значить разъ побувати! Отъ якъ бы мы жили въ Кйѡвѣ! то друге дѣло...

— Ты пѡшла-бъ у садъ, погуляла, дивись якъ на дворѣ чудово.

— Я въ твоєму садку всю траву вытолочила, гуляючи! Ходжу я по саду, — не нахожуся! Скучно минѣ.

— То послухай соловейкѡвъ!

— Я бѣ тымъ соловейкамъ головы поскручувала! кричать, лящати, ажъ вуха болять!

— Оце, лихо минѣ зъ тобою, та й годѣ!

— Другі люде гуляють, ѣздять у гай, а мы крякою сидимо дома. Поѣдьмо й мы въ гай на гулянку! Теперичка въ гай така благодать. Погода тепла, тиха. Вставай лишъ, чоловѣче! Пѡди по мѣсту, та поскликай минѣ всю молодѣжь, всѣхъ панянокъ, всѣхъ паничѣвъ. Та не кличь тыхъ старыхъ, тыхъ цокотухъ. Зъ нихъ немає жадной веселости. Потѡмъ пѡдешь, наймешь музики. Завтра по обѣдѣ выѣдемо въ лѣсъ та погуляємо. Вставай же, вставай! Завтра недѣля, не пѡдешь въ канцелярїю.

— Якъ же я тобѣ поскликаю молодѣжь зо всего мѣста? Хйба вылѣзу середъ базару на вѡзъ, пѡдѡйму шапку на палици, та й буду скликати!

— И выгадує Богъ зна що! Пѣдешь попереду до сестеръ, а потѣмъ до мовхъ приятельокъ, а тамъ, до своихъ товаришѣвъ, хто молодчий, бо я танцювати хочу! Вставай же, вставай! Годъ тобѣ валятися!

Зося тягла його за обидвѣ руки, потѣмъ за вухо. Якимъ опиравъсь лѣнливо, якъ сонный кѣтъ.

— Ой не встану, бо лѣнуюсь! А ты ще хочешь, щобъ я збѣгавъ усе мѣсто! Ты минѣ плати й переплати, то я тобѣ не пѣду!

— Пѣди бо Якимцю! я тебе прошу! — примазувалася Зося.

— Въ мене ноги не кѣнськѣ.

— Пѣди, серце! Я тебе поцѣлую. А пѣдешь?

— Поцѣлуй, то вже пѣду.

Зося поцѣлювала його и тымъ пѣдняла зъ постель, и выпровадила по мѣсту скликати молодѣжь на гулянку.

Стара свекруха, якъ певный ходатай за Зосю передъ Лемѣшкою, обѣцялася выпрохати на завтра коней. Люцина й Рузя закликали музики и оповѣстили збиратися на другій день по обѣдѣ на Ходакову долину.

На другій день пышно збѣшло сонце, нѣбы прислужилося Зосѣ. Погода стояла въ дивной весняной красѣ, якъ дѣвчина на первой порѣ. Обѣды въ повѣтовыхъ мѣстахъ бувають заранній, въ одинадцятій або дванадцятій годнѣ. Молодѣжь рушила на гулянку о пѣвъ дня. Пѣсля недавнього дощу на дорозѣ не пѣдѣймалося и пилючки. При окопахъ на дорозѣ зеленѣла свѣжа трава; за окопами слалися зеленѣ посѣвы, а на горахъ зелена дѣброва приманювала до себе холодкомъ.

Весела й щаслива, Зося вѣхала зъ Якимомъ. За ними котилася повозка зъ Люциною и Рузкою. Якимъ навѣтъ почавъ пѣсеню, а Зося потягала за нимъ, якъ умѣла.

Попередъ ихъ одна повозка вже добѣгала до гаю и швидко сховалася за деревомъ, тѣльки паничѣвскій картузы майнули зъ далека.

Швидко лѣсъ прикрывъ зеленымъ гиямъ Якимъ й Зою. Очѣ Зосиніи блищали такимъ дятячимъ щастямъ, вѣ бѣле лице одѣ свѣжого й чистого гайового повѣтря такъ свѣтилось, такъ палало румянцями, що Якимъ не зводивъ зъ неѣ очей. Якъ весела пташка, вона щось розказувала, щебетала, смѣялась, жартувала безъ перестану, перекидала словами до сестеръ. Въ гаю спѣвали пташки. По дорожѣ, въ колѣяхъ, видно було слѣды дощевой воды. Зеленый листь на деревѣ, пронизанный зъ верху промѣнямъ сонця, блищавъ ясно зеленымъ свѣтомъ. Скрѣзь по-пѣдъ кущами цвѣли синіи квітки сону, зъ жовтыми осередками; пѣзний рясть, бѣлый и червоный, позвѣшувавъ до долу важкѣ китицѣ квітокъ. Конѣ бѣгли зъ горы на долинку, а зъ долинки на гору, доки Зоѣ перва не побачила на долині паничѣвъ и малыхъ хлопчикѣвъ, що грали вже въ пилки, розсыпавшись по-пѣдъ гаємъ. — То була Ходакова долина.

Врочище се лежало середъ гаю. Кругомъ його стояли шпилѣ, укритіи густымъ деревомъ. Воно було дуже добрымъ мѣсцемъ для гуляня. Въ лѣсѣ було багато пашѣ для коней, а пѣдъ одною горою блищала криниця зъ пожою водою. Вся долина була вкрита квітками, жовтыми, й бѣлыми, червоною смѣлкою, синими дзвониками. Зъ усѣхъ бокѣвъ широке гияя дерева приманювало одпочити пѣдъ густою тѣню. Тамъ широколистый кленокъ простягнувъ гильки зъ листомъ похожимъ на долонѣ зъ розчепѣренными пальцями; тамъ купы липѣ, обнявшись гиямъ, мовъ рѣднѣи сестры, кидали на зелену траву темну тѣнь, а пѣдъ высокими дубами притулилась тонка лѣщина, посплѣтавши свои верхи.

Люцина й Зося пошли выбирать мѣсце для гулянки и застановились подъ зеленою лѣщиною. Стара лѣска, сплѣвшись гиллямъ, зробила нѣбы природный высокій курѣнь. А пверху ней лапаты листъ кленкѣвъ та дубѣвъ кадавъ найтемнѣшу тѣнь. Паничѣ замостили гильцями одинъ бѣкъ того курѣня, вбили чотири кѣлки середь курѣня, а на ихъ привязали двѣ дошки. Люцина розбслала скатерть и на такому невысокому столѣ поставила самоваръ и посуду. Барыльця зъ водою стали замѣсть стѣльцѣвъ и три сестры якъ три гавѣи грацив сидѣли въ зеленому курѣнѣ и витали гостей.

Почала зѣвджатись молодѣжь, якъ бажала Зося: молоді урядники, канцеляристы, студенты, панны и молоді дамы. Швидко курѣнь ставъ повный одними паннами, а долина вкрылась паничами и цѣлыми юрбами малыхъ хлопцѣвъ, що гуляли въ гильки. Приѣхало пять музыкантѣвъ, мѣськихъ жидѣѣвъ. Трохи пѣзнѣше притарбанились и старі батки й матѣрки на великій смутокъ Зосѣ, котра ненавидѣла старечу компанію. Приѣхавъ судья — товѣтый паць, потѣмъ самъ Пшеншиньскій, казначей зъ жѣнкою и протопопшею. Кожеу повозку стрѣчали музыки веселымъ маршомъ. Зббрався чималый гуртъ людей, урядникѣвъ, богатыхъ цивилизованныхъ мѣщанъ... Тѣльки не приѣхали багатшій польскій фамилия...

Швидко запалало багаття, закипѣли самовары. Музики вдарили веселый кадрилъ, ажъ одляски пошли далеко лѣсомъ. Паничѣ почали просити паннѣвъ до танцѣвъ, а панны опинялись, соромились танцювати на зеленой травѣ; паничѣ мусѣли самі почати танцѣ. Одначе швидко взяла охота и паннѣвъ. Попереду пошла Люцина зъ Зосею, а за нею и другі. Старі сидѣли подъ деревомъ, дивились на гуляющихъ, балакаючи про старовину, а хлопчики, якъ зайцѣ лѣтали за мячемъ по до-

ливнѣ. Швидко потѣмъ Люцина зъ Рузєю въ курѣннѣ наливали чай, а въ курѣннѣ и пѣдъ курѣнемъ сидѣли на килимахъ паничѣ безъ картунѣвъ зъ червоными щоками, панны свѣжїи, палаючїи пѣсля танцѣвъ. Кругомъ не переставала весела розмова, любовнїки, смѣхъ, жарты. Старїи прикидали слѣвце до жартѣвъ молодыхъ. И нїгде не було видко нї одного блѣдого, мизерного лица. Повновидїи панны, повнїи, румянїи дамскїи лица були въ великїи гармонїи зъ могучою природою, зъ цупкимъ дубовымъ та кленовымъ листомъ, зъ соковитыми квѣтками, зъ травою. А паничѣвскїи чорнїи брови та кучерѣ, а тїи опецькуватїи хлопчики зъ загорѣлыми щѣчками — все те пѣдходило до темно-синього неба, що крыло долину, мовъ шовковымъ шатромъ.

Пѣсля чаю рушили й старїи до гулянки. Де-хто пробувавъ силу въ гильки, бивъ мяча вице шпилѣвъ, вице дубѣвъ на горахъ. Товстий судья попросивъ не тоншу вѣдъ його протопопшу до кадрили. Паничѣ почали вже скакати въ довгой лозы, давши бѣльше волѣ гулянцѣ, а потѣмъ стали зъ паннами грати въ ката въ мышки, въ хрещика, якъ отъ грають простїи дѣвчата на майданѣ або на цвинтарѣ. Гулянка приймала видъ бѣльше сѣльскїи, демократичный. Швидко старїи повытягали зъ во зѣвъ пляшки зъ ромомъ, зъ винами, и почали тягти пуншѣ... Веселый судья затыгъ якїисъ московскїи романсѣ, до його пристала протопопша, потѣмъ казначейша и гай оголосився мелодїями старинной московскѣи пѣснѣ:

„Звукъ унылый фортепяна

Выражай тоску мою...“

Одначе „звукъ“ выходявъ справдѣ „унылый“ (смутный). Веѣмъ хотѣлося пѣснѣи голоснѣшой, смѣливѣшой, у веѣхъ зъявилась охота спѣвати. Музики догадальнѣ чого треба и вдарили „Петруся“. Двацять дужихъ го-

досѣвъ підхопило пѣсню и молоді груди покотили по ярахъ, по горахъ голосами, мовъ тыми дзвонами, розливаючи межъ деревомъ, по-підъ небомъ незвичайно чудові мелодіи ріднихъ українськихъ пѣсень. Всѣ голосы зливалися въ одинъ хоръ; дамы пристали до другихъ; навѣть Люцина и Рузя, забувши, що спѣвається мужича пѣсня, підтягували въ хорѣ гуртового спѣву. Пѣсня лилася за пѣснею. За „Петрусемъ“ почали спѣвати „Гриця“, потѣмъ „Бурлаку“, „Чоботы и Гречаники...“ Натура Украинця — се музичный инструментъ. Зачеши одну струну, обдзветься друга й третя. Заграй на йому, и вѣнь дзвенѣти-ме и густы ме довго, довго, поки замруть, затихнуть у йому гармоничный мелодіи...

Сонце незвичайно красно сѣло за горою при двайцятій, чи трийцятій пѣснѣ. Шпиль поклавъ свою довгую тѣнь черезъ долину. Останнє промѣня палало на горахъ, на високихъ дубахъ та липахъ. Вже дѣти потомилися бѣгаючи, а наймиты — носячи воду на самовары. Десь далеко въ гаю ревли коровы, вертаючись до мѣста. Вже сонце згасло и на дворѣ почало темнѣти. Середъ самого неба зайнялася перша зброчка. На килимѣ знайшлася десь закуска: печене порося, индикъ, кѣлька курей. Паничѣ й панны, наспѣвавшися и натапцювавшися, кинулись до ѣжѣ.

Швидко на долині запалало велике багатя. Межъ двома шпильями, зъ-за темного зубчастого лѣсу выглянувъ здоровый, повный, червоный якъ жаръ, мѣсяць. Всѣмъ було такъ добре, такъ весело, що про господу нѣхто не мавъ и гадки. Паничѣ попарувались изъ паннами и балакали тихенько. Судья пристававъ до протопопши, котра одхилилася усе за кушѣ. Хлопчяки вже спали покотомъ на килимѣ, прикрытій одежою. А пуншѣ пилися, а вино лилося. Паничѣ побштували панинѣвъ го-

стинцями, апельсинами, горѣхами, цукерками. Музики грали й не переставали, а молодѣжь зновѣ пѣшла въ танцѣ. Зося, хороша, якѣ весняна квітка лѣтала при мѣсяцеві, якѣ той легенькій метеликѣ.

— Грай козака! — гукнувѣ судья до музыкѣ.

Музики вчесали козака.

Повный, огрядный судья, потягнувши за собою Якима, пустився козака, розстібнувши жилетку. Якимѣ узявшись у боки, пѣшовѣ у танецѣ проти його. Всѣ панны, всѣ погоничѣ збѣглись дивитись на ихѣ. Не вважаючи на свою товстоту и огряднѣсть, судья садивѣ тропака такѣ легенько, пускавѣ навприсѣдки, такѣ штучно, якѣ щирый сѣльскій парубокѣ, ажѣ усѣ погоничѣ дивились. Якимѣ, красивый, рѣвный, праймавѣ незвычайно штучнѣ позы. Зося милувалася нимѣ, слѣдкомѣ водила очима за його легкими скоками.

Червоный вогонь багата освѣчувавѣ ту картину зѣ боку, а мѣсяць кидавѣ ясный свѣтъ зѣ верху. На долинь було видко, якѣ у день. Швидко до козака поприставало багато паничѣвѣ, та нѣхто не зумѣвѣ зрѣвнятися изѣ судьєю та зѣ Якимомѣ.

— Я потанцюю красче, якѣ вы, пане! — одѣзався наймитѣ Лемѣщинѣ, Тарасѣ.

— А йди, помѣряємось, — гукнувѣ судья.

Парубокѣ въ одной бѣлой сорочкѣ, подперезанный червонымѣ поясомѣ, въ брили и въ простыхѣ тяжкихѣ чоботахѣ пустився, якѣ та птиця, якѣ быстрый орелѣ по травѣ. Въ швидкихѣ рухахѣ його нѣгѣ тѣ чоботища здавались легесенькими чобѣтками. Його широкѣ рукавы здавались яструбовыми крылами, що носили його, кидали нимѣ, мовѣ кулею, на всѣ боки. Судья вироблявѣ дрѣбушки. — Тарасѣ йшовѣ ще дрѣбнѣше. Його ноги и руки тремѣли на повѣтрѣ, якѣ листѣ на деревѣ. Судья

пускавсь навприсѣдки, — Тарасъ издалеки падавъ птицею йому пѣдъ самїи ноги и вѣдскакувавъ у одну мить на добрый козацькій сяжень. Судья скинувъ зъ себе сѣртукъ, потѣмъ и жилетку и все не перестававъ танцювати, одначе знемѣгся и впавъ на траву, а Тарасъ лѣтавъ и гукавъ до Якима.

Якимъ выступивъ до його. Не разъ и не два, ще хлопцями, вони выбивали на полѣ тропака. Тарасъ видимо зрадѣвъ, ставши въ танцяхъ зъ достойнымъ себе танцюристою, свиснувъ, гукнувъ и почувъ нову силу въ ногахъ. То гнались вони одинъ за однимъ, то смѣялись и кепкували, то хапались за руки и перекручувались черезъ головы, вывертались, то зачепившись правыми ногами, передками чобѣтъ, летѣли на лѣвыхъ ногахъ, розмахуючи руками. Наймиты пѣдквдали сухого хмизу въ багатя. Полумя палало и Тарасъ изъ Якимомъ, здається, плавали въ червонихъ хвильяхъ свѣта. Всѣ стояли навкруги и дивились якъ на дивовижу. Мѣсяць изъ неба щедро ливъ ясный свѣтъ на горы, на гаѣ, котрїи здавались чудовыми декораціями тіби незвычайно хорошой картины. Сама Зося забула, що ѣѣ мужъ танцюе зъ наймитомъ, и дивилась на танецъ наймита, якъ на танецъ Якима, доки вся громада не крикнула браво! и не заплескала въ долонѣ. Самъ судья почаствувавъ Тараса двома чарками горѣлки.

И зновъ почались пѣсенї зъ музиками, тѣльки вже деякїи голоса дуже рѣзнили. Судья зъ якимсь столоначальникомъ духовного правленя были вже навѣтъ вовчими толосами, и побравшись у боки, пританцовували до дамъ. Панни почали вже сторонитись на бѣкъ. Столоначальникъ, зъ доброго дива, розѣгнався и плигнувъ черезъ багатя, судья полетѣвъ за нимъ, Якимъ скочивъ слѣдкомъ за судьєю, а тамъ почали плигати паничѣ. Всѣ

реготались, а панны втѣкали и сѣдали на возы зѣ позапрягаными кѣньми. Пѣшла по рукахъ остатня чарка, и остатня пѣсня: „Часъ до дому, часъ!“ въ останній разъ розляглася луною по сонныхъ горахъ. Наймвты загасили багата. Матѣрки понесли й повели за руки сонныхъ дѣтей до повозокъ. Увесь поѣздъ рушивъ у дорогу, а позаду зосталася твха долнна, залита мертвымъ свѣтомъ мѣсяця. Однѣ дубы та липы та ясный мѣсяць дивились на мѣсце шумливой гулянки городянъ. Зося цѣлу дорогу згадувала про танцѣ Якима й Тараса и дивувалася, де набралось стѣльки жвавости, спритности, живописности въ тому неповоротному, непрворному Тарасови!...

— Чи на довго-жь стане тобѣ, Зосю, сѣи гулянки? — пытавъ Якимъ жѣнки.

Та надаремне пытавъ тѣ чоловікѣ. Зосѣ вже було не до гулянки. Лемѣщица лагодила все до родинѣ. Баба повитуха вже днювала и ночувала въ Лемѣшокѣ.

IX.

Другій день одначе не бувъ такъ веселый для Зосѣ. Конѣ були взяті безъ волѣ старого Лемѣшки, котрый на той часѣ ходивъ десь до сусѣды.

— Де-конѣ? — пытавъ Лемѣшка у наймички.

— Тамъ де й паны, — одказала проворна наймичка.

— А паны де дѣлись?

— Поѣхали въ гай гуляти.

Лемѣшка попереду вылаявъ жѣнку, а на другій день причепввся до Зосѣ, на котру вѣнъ бувъ вже давно сердитый.

Зося въ слѣзы, а стара Лемѣщица й собѣ. Лемѣшка вийшовъ у сѣни и тѣльки плюнувъ. Зъ того часу Лемѣшка не ховався зъ своєю нелюбовю до невѣстки, а невѣстка почала неповажати свекра и, маючи велику надѣю на Лемѣщуху й Якима, почала вередувати.

— Знаешь що, Якиме? Всѣ нашій знакомі мають гарненкѣй повозки и добрі конѣ. Купѣмъ и мы невеличкѣй добрый вѣзокъ и одного доброго коника. А то минѣ соромъ ѣздити на такому возѣ...

— А де-жъ мы наберемо грошей?

— Я недавно бачила, якъ тато одчинявъ скриню и лѣчивъ грошѣ. Одныхъ бумажокъ превелика купа, а зъ срѣбными карборанцями, чи червѣнцями либонъ кѣлька торбинокъ стояло у куточку. Попросимо маму,

а мама попросить батька. Або купімъ за свои грошѣ вѣзокъ, а тато вже прикупить и припряже до нашего вѣзка доброго коника.

Якъ радились такъ и зробили, попере́ду спытавши матерѣ. Купили вони вѣзокъ, а батько... все таки батько своимъ дѣтямъ, — купивъ доброго коня, „для внука“ — якъ вѣнъ говоривъ, — хочъ попере́ду и прочитавъ добру молитву и жѣвцѣ, и Якимови, и невѣстцѣ.

Почавъ сынокъ Якимѣвъ пѣдростати, почала Зося зновъ до себе гостей закликати, сливе кожної днини. Наймичка тѣльки й робила, що грѣла самоваръ, возилась зъ талѣрками, варила вечерю. Сама Лемѣшиха, люблячи свою невѣсточку, часомъ служила ѣй, якъ наймичка: гладила сукнѣ, спѣдницѣ, варила кофе, ставила самоваръ, готовала гостямъ вечерю. Вся та стряпаннина бѣсила старого Лемѣшку. Часомъ нарочне вѣнъ одсылавъ наймичку куды-небудь по хазяйству, и гостѣ Зоснѣ часомъ пили дуже пѣзно чай. Зося знала те и тихенько лаяла старого батька.

Мала дитина не давала Зосѣ въ ночи спокою, и часомъ розходжувалась саме при гостяхъ. Якимъ и Зося почали прохати въ батька дати имъ свою кѣмнатку. Для одного тѣльки дитяти згодився старый перенести свою лѣжку зъ того мѣсяця, де воно стояло ще одъ весѣля, хочъ и тяжко йому стало, якъ рушили зъ мѣсяця його старого. Лемѣшка полюбивъ унучка, якъ другого рѣдного сына. Часомъ було въ ночи заплаче дитя. Вѣсь сплять, якъ побитѣ. Нѣхто не встане поколихати дитини. Одинъ батько заразъ почуе, човгае старыми, але мѣцными ногами до колыски и, при свѣтѣ мѣсяця, довго гойдае колыскою, дивлячись на мале личко внука. И неразъ Лемѣшиха, прокидаючись, бачила його старе грѣзне лице, сиву голову, обернену до дитяти, якъ воно вже

мовчало и спало тихимъ сномъ. И не разъ було, якъ розплачется дитина, старый приходивъ, и своими мѣцными руками, що вдержали за вуха ведмеда, тихенько бравъ дитя на руки, нѣсь у свѣтлицю, ходивъ по хатѣ, стававъ передъ образами, бубонячи молитву, приносявъ уже сонне дитя и, перехрестивши, клавъ тихо въ колыску. Стара нянька говорила, що вѣнъ умѣе замовляти, що наслано на дитя лихими людьми...

Зося звелѣла перенести свое лѣжку въ кѣмнату старыхъ, а свою хату переробила на свѣтлицю, купила нову канапку, покрыту червоною матерією, розставила шѣсть новыхъ гарныхъ стѣльцѣвъ, прослала килимъ пѣдъ канапою и пѣдъ столомъ. Мати, тихенько одѣ батька, достачала вѣ грошей, що заробляла за огородину. Часъ одѣ часу Зося була веселѣща, скликала молодыхъ гостей у свою свѣтлицю; часъ одѣ часу вважала вона, що вѣ думка сповняється, що вѣ хазяйство просториться на грунтѣ старого Лемѣшки. Вѣмъ обезпечена вона цѣлѣ днѣ и вечоры сидѣли въ своѣй свѣтлицѣ, вышивала на пальцяхъ гарусомъ квѣтки, плела зъ нитокъ скатертѣ, завѣсы до вѣконъ, до дверей, до своєї постелѣ.

— Вы-бѣ, невѣсточко, взяли ключѣ та пѣшли-бѣ зъ наймичкою до коморы. На дворѣ негода, а вы не вважаєте на теє, що стара мати мусить усюды вештатись та бѣгати по грязи. У васѣ нѣжки молодѣ, а вы все сидите, та швидко вѣ хаты оснуєте оттыми сѣтками, нѣкому непотрѣбными.

Такъ говоривъ старый батько на Зосю. Зося кидала свои пальця, вбиралася въ теплу одежину, и мусѣла йти зъ ключами до коморы выдавати провизию на обѣдѣ, проклиная те просте, грубе, сѣльске хазяйство и старого Лемѣшку. Наймичка набирала пшона, соли, борошна, набирала багато зайвого и почала красти, а Зося

навѣтъ не бачила, що брала наймичка и зъ нетерплячою дивилась на далекій гай, стоячи на дверяхъ коморы. Трапилось такъ, що одинъ наймитъ вынѣсь изъ коморы пару чобѣтъ заразъ таки за Зосяю. Лемѣшка знайшовъ чоботы, прогнавъ наймита. Зосѣ не сказавъ и слова, але зъ того часу Зося не ходила ббльше до коморы зъ ключами...

Почала Зося вередувати, такъ що нѣ мати, нѣ Якимъ не вмѣли їй нѣчимъ догодити. То страва була дуже проста, то пересолена, та недосоляна, то наймичка не слухала їѣ. Батько все чувъ и терпѣвъ.

Надходивъ день Зосиныхъ именинъ. Лемѣшка не мавъ звичаю справляти що-небудь для именинъ, бо такій звичай не поводитьсь межъ простыми людьми. Зося знала, що въ його є богато грошей, и була дуже зла, що свекоръ нѣколи не купувавъ їй гостинцѣвъ.

— Якимцю! я хочу справити собѣ сукню на свои именины. Позавчера наша казначейша въ гостяхъ у протоерея розпустила свою нову шовкову сукню и, ходячи по хатѣ, здається нарочне вертѣла своимъ довгимъ хвостомъ передо мною. Сукня правда й дорога, але коли-б ты знавъ, якъ вона погано зробляна, якій простый, мужичій цвѣтъ матерїи! Я їй докажу, що вона зъ своимъ смакомъ нѣчого не варта передо мною. Пошию я собѣ сукню, таку, яку я бачила въ театрѣ, въ оперѣ, на примадоннѣ: всю чорну зъ мѣцного шовку, а на бокахъ повкидаю ясно-зеленїи широкїи клинки до долу. Попущу я шлейфъ рясный та довгїи на пѣвъ аршина.

— Серце, Зося! я грошей не маю.

— Я вѣборъ вѣзму, а батько нехай заплатить! Одне грошей маю дуже багато. Нѣколи пакъ не купити гостинця и на смѣхъ!

— А якъ не заплатитъ?

— То заплатитъ часть мама, а часть — мы самѣ. А я наряжуся и... подякую татка за гостинець...! Нехай таки знае честь.

— Серце, Зося, не дражни ты батька! Вѣнъ чоловікъ добрый, але простой и крутый.

— И я крута та ще й не проста.

— Я тебе прошу Зося... Батько дав намъ и хату и прислугу.

— Нехай сховається зъ такою прислугою, що соромъ у хату пускати.

Пришли именины. Назбиралося гостей повна свѣтлиця. Наймички грѣли самоваръ за самоваромъ, готували вечерю до пѣвночѣ. Вже проспѣвали другї пѣвнї. Гостѣ не давали спати Лемѣшцѣ. Черезъ двое дверей Лемѣшка чувъ, якъ грала гитара, а наймички рыпались та бѣгали черезъ сѣни. Вже минула пѣвночѣ; Лемѣшка перекидався зъ боку на бѣкъ, а музики й танцѣ не переставали; свѣтло палало въ кухнѣ и въ Зосинѣй хатѣ.

Лемѣшка вставъ, накинувъ на опашки кожухъ, взувся въ чоботы, пѣшовъ попереду въ пекарню, погасивъ тамъ свѣтло и звелѣвъ наймичкамъ лягати спати, бо завтра бувъ робочїй день. Потѣмъ тихо одчинивъ вѣнъ дверь Зосинѣй свѣтлицѣ и, якъ мара, ставъ на дверяхъ, у бѣлѣй сорочцѣ, въ кожусѣ Паничѣ й паннѣ сидѣли навкруги хаты парами и грали въ сусѣда. Зося, розпустивши нову довгу сукню зъ чорного шовку, зъ зелеными клинками и зеленымъ широкимъ поясомъ, поехала по хатѣ одъ пары до пары и розпытувала, якъ буває въ тѣй гулянцѣ, чи довольнї вони своимъ сусѣдомъ. Чотири свѣчки горѣло на столахъ...

Ясный свѣтъ полився назустрѣчъ Лемѣшцѣ въ одчиняній дверь. Вѣнъ мимо волѣ забубонѣвъ молитву: „Свѣте тихий святяя славы безсметрнаго,“ котру чита-

ють простї люде, якъ у перве побачать або мѣсяця молодика, або якъ блысне вогонь у вечерѣ. Тихо човгаючи чобѣтьми, смѣливо пѣдступавъ до одного стола, дмухнувъ на одну свѣчку, потѣмъ на другу, на третю и на четверту. Гостѣ сидѣли якъ неживї, и духъ попритаювали, двлячысь на високу, сивоголову, спокѣйну и грѣзну постать Лемѣшки, котра здавалась духомъ зъ того свѣту. Панны поперелякувались. Зося стояла середь хаты мовъ камяна. Лемѣшка сповнявши господарскїй, экономичный обрядъ гасѣня свѣтла, давъ знати гостямъ, що вже часъ спати, и въ темнотѣ тихо посунувся до дверей, бубонячи далѣй почату молитву: „достоинъ еси во вся времена нѣтъ быти гласы преподобными..“

Гостѣ сидѣли въ темнѣй хатѣ, але почувши, що Лемѣшка зачинивъ дверѣ, всѣ зареготались. Якимъ тернувъ сѣрничокъ и засвѣтивъ свѣчки. Всѣ смѣялись, ажъ за боки брались. Сама Зося одъ смѣху впала на канапу. Одначе швидко всѣ замовкли; почали зновъ гуляти, гульня не вдавалась. Гостѣ почувли, що лучше всего зробити — розбїтись по домѣвкахъ. Швидко свѣтлиця Зосина була порожна. Зося зосталась одна зъ Якимомъ.

— Такъ таку штуку встругнувъ нашъ татко! — промовила Зося. — Що ты на се скажешъ?

— Нѣчого! Таку штуку не вперве робить мѣй батько. Якъ було мы зберемося и засадимось до пѣзньої ночѣ, заразы входить було батько и гасить свѣтло. Отъ то значило, що гостямъ пора до дому.

— Може такимъ гостямъ, якъ твѣй дядько Охримъ та його жѣнка зъ сѣльськими мужичками. Що-жь скажуть гостѣ? Що скажуть мои сестры, казначейша, протопопша? Та вони-жь мене обсудять, обсмѣють. Мнѣ теперъ буде соромъ навѣтъ по мѣсту пѣйти! На мене жиды ты-

кати-муть пальцами. Побила мене лиха година та нещаслива.

— Незнать яка лиха година побила тебе.

— И ты за батькомъ? И тобѣ не буде жаль, якъ зъ мене глузувати-муть люде? Та я одного дня не жити-му въ твого батька! Завтра шукаймо квартиры и переѣзджаймо зъ сього поганого дому!

Зося зблѣдла. Въ неи очѣ блыщали.

— Зося! Богъ зна, що ты выдумуешь! — Жалуваня мое невелике, а въ батька, якъ у Бога за дверима.

— Якъ у чорта въ пеклѣ, отъ що! Въ батька грошей якъ у жвда, а що намъ зъ тыхъ грошей? Тѣльки того, що харчує насъ та дає хату! а за все те дорѣкає, вышѣкає очѣ, що я не хазяйка, що я сиджу, та плету непотрѣбнѣй сѣтки, одрываю слугъ одъ роботы. Чи такъ же можна-бъ намъ жити при його достаткахъ, при його грошахъ? Чомъ бы намъ не ѣздити по панський, не вбиратись у шовкъ, не справляти балѣвъ? Наказавъ насъ Господь твоимъ батькомъ! Не буду я бѣльше терпѣти. Завтра переѣдемо на другу квартиру.

— А якъ старый не покине намъ наслѣдство?

— А кому-жь вѣнъ його покине? Наслѣдство буде наше, а старого треба привчати на старобѣть.

На другій день Зося не вышла на обѣдъ и обѣдала въ своѣй хатѣ. Надъ вечоры вона вбралася въ шовкову чорну сукню зъ зелеными пасами и вышла до старыхъ у свѣтлицю по панський, зъ повагомъ, пышною ходою.

— Я принесла вамъ, тату, чотири стеариновѣй свѣчки, що вчора мы спалили въ вечерѣ. А зъ тымъ дякую вамъ за сю сукню, що вы минѣ справили, на мои именины.

— Носѣть на здоровля, коли справили за свои гро-

шѣ. Свѣчки можна вернути, та не вернете минѣ тієї ночѣ, що я не спавъ, на старости лѣтъ.

— Выбачайте нашѣй молодости и нашимъ лѣтамъ, а зъ тымъ мы дякуємо вамъ за хлѣбъ-сѣль вашу и за квартиру. Мы завтра переберемось на нову квартиру....

— Воля ваша. Коли я вамъ не выгоденъ, то й сидувати не буду. Може переберетесь до свого татуся?

Щоки въ Зосѣ запалали. Очи блиснули гнѣвомъ.

— Вамъ моему татусеви и въ слѣдъ не вступати... Поки въ його жила, то й щаслива була.

— Та вже-жъ! Вѣнъ чоловікъ вчений, багатый; вѣнъ збудує вамъ кѣмнату, найме вамъ наймичку, купить мебѣль. Тѣльки тамъ матерѣ немає, щобъ служила вамъ, якъ наймичка. А вашому батькови вашѣй гостѣ будуть такъ потрібнѣй, якъ и минѣ.

— Про матерѣ я не говорю й слова. Моя рѣдна мати не жалувала-бъ такъ мене. Але я за шматокъ хлѣба, за хату, не хочу терпѣти того, що дотерпѣла въ васъ. Вы мене сконфузили передъ цѣлымъ мѣстомъ, вы минѣ допекли до живого сердца. Вы врываєтесь середъ ночѣ въ мою хату; при чужихъ людяхъ соромите мене, якъ малу дитину.....

— Я въ четверо старшій одъ васъ. Всѣ вашѣ гостѣ минѣ годяться въ онуки, не то що въ дѣти. Є часъ гуляти, є часъ и одпочинку. Треба гуляти, та не загулюватись. Все мое добро — не чие-жъ, а ваше. Вы колѣсь будете хазайкою. А минѣ не хочеться, щобъ мое добро пѣшло марно.

— То вы мене маєте за пусту жєнщину! То вы минѣ докоряєте, тымъ, чого не даєте? тыми грѣшми, що закопанѣ дєсь у васъ?

— Грошей теперъ я не дамъ до вашихъ рукъ, бо швидко розкотяться. Постарѣйтесь лишєнь трюхи. Ще

дуже молодї! Та й одъ батька таки навезли доволї всякого добра...

Зося бѣгала одъ злости по хатѣ. Довгий шлейфъ ѣв дорогон сукиѣ пѣднявъ куряву по хатѣ, ажъ Лемѣшка закашлявся.

— Та не курѣть такъ своимъ хвостомъ! — насилу промовивъ Лемѣшка одъ кашлю.

— Годъ тобѣ, старый! Неначе й справдѣ молодымъ людямъ не можна погуляти, — грямнула на його Лемѣщика.

— То вы мене приймаєте за вѣтрогонку? — приступала Зося ближе.

— Де-жь таки таку велику паню звати вѣтрогонкою! — озвався Лемѣшка. Тѣльки не гонѣть вѣтру своимъ хвостомъ, бо кашель мене задушить. Кахи! кахи! — кахикавъ Лемѣшка.

— Я панѣ! — промовила Зося, притуливши палець до грудей, нѣбѣ показуючи на себе. — Я зробила честь вашому домови, що ввѣйшла въ його.

— Будемо за те вѣчно Богу дякувати! — сказавъ Лемѣшка, поглянувши на образы. — Де-жь пакъ таке щастя?

— То вы маєте мене за свою наймичку, якъ старый лѣрникъ свою невѣстку? — кидалась до його Зося вже зъ кулаками.

— Доглядайте хазяйства, не справляйте такъ часто балѣвъ, помагайте старѣй матерѣ, — навчавъ Лемѣшка. — А то вы сидите, та сидите, мовъ велика панѣ, згорнувши ручки! Тѣльки хлѣбъ дурно ѣсте!

— И вы минѣ смѣєте давати совѣты, навчати, якъ свою наймичку! Може ще на рѣчку пѣшлете сорочки прати, якъ отъ у мужикѣвъ буває?

— Не справляйте дорогихъ суконь та ще й наборъ, то й грошѣ мати-мете, якъ и мы старі маємо...

— Якимъ! Якимъ! ходи сюды! — зарепетувала не своимъ голосомъ Зося, блѣда якъ смерть.

Якимъ спавъ и дуже злякався, почувши черезъ сонъ несамовитый крикъ Зосѣ. Вбѣнъ стрѣлюю кинувся до дверей.

— Квартиру давай минѣ! Заразъ! Одною годины не буду я въ сьому домѣ! Чого-жь ты вытрѣщивъ баньки? Иди, шукай квартиры.

Якимъ, розшолопавши дѣло, тихо повернувся до лѣжка, лягъ и заплющивъ очѣ. Зося побѣгла слѣдкомъ за нимъ.

— Чого ты лягъ? Вставай, шукай квартиры!

— Чортъ зна що выдумуешь ты, Зося! — промовивъ сердито Якимъ.

— Квартиру давай! — закричала Зося и застукотѣла кулакомъ по столу.

Якимъ подвѣвъ голову, лупнувъ сонными очима и зновъ лягъ...

— Ой, Боже мѣй! Боже мѣй! — заголосила Зося, впала на канапу, залилась слѣзми. — Всѣ мене тутъ обджають, трохи не бють!

— Якій тамъ дѣдько тебе бѣ! — крикнувъ Якимъ зъ лѣжка.

Зося попала въ конвульсїи. Якимъ мусѣвъ устати и кинутись до неѣ.

— Жѣвка твоя зѣдзкалась, — промовивъ старый батько черезъ порѣгъ и пѣшовъ до пекарнѣ.

Зося ридала, стогнала. Якимови стало вѣ жалѣ. Вбѣнъ почавъ прискати на неѣ водою, обмочувавъ вѣ виски, лобѣ.

— Иди, шукай квартиры, бо я тутъ пропаду, умру до завтрого!

— Годъ, Зося! Годъ плакати! Не мучь мене Бога ради! Пóду заразы, квартиру знайду, тóльки перестань.

Якимъ ухопивъ шапку и выбѣгъ изъ хаты.

— Найми вже їй на кóлька недѣль квартиру, — сказавъ йому на вухо батько. — Нехай попробуе, жити за свои грошѣ.

Невеличка квартира була найнята того-жь вечора въ одвому жидóвському домови, на першóй вулицѣ въ мѣстѣ. На другій таки день Зося зъ Якимомъ перебрались на нову квартиру, найняли свою наймичку, а мати, тихенько одъ Лемѣшки, дала имъ кухарскій приборы и трохи столовой посуды, бо Зося одъ своего батька не привезла нѣчогосьнько.

Нова квартира була далеко поганша, нѣжь батькóвська кóмната, нова, свѣтла, простóрна, зъ свѣтлыми вóкнами въ зеленый садъ.

Зъ невеличкои свѣтлицѣ зъ погнутымъ помостомъ, двое вóконъ выходило на вулицю, а малесенька кóмнатка и кухня були одъ поганого, жидóвского двору. Зося смутна, якъ бувъ смутный дощовый тодѣ день, сидѣла въ кóмнатѣ и дивилась у вóкно. Цѣлый двóрь бувъ залитый грязюкою, котру помѣсивъ товаръ та козы своими ногами. Въ тыхъ болотнаныхъ ямкахъ стояла вода, якъ буває налитый медъ въ щѣликахъ. По-цóдѣ самымъ вóкномъ замазана, обстрѣопана жидóвська наймичка несла цеберъ помый и вывернула його прямо середъ двору. Третій разъ передъ їѣ очима проходивъ жидокъ, на котрому сурдуть бувъ стуляный зъ одныхъ ганчѣрокъ, а на всю спину була дѣрка, такъ що видко були його чорну сорочку. Третій разъ вóнъ нѣсь по-

пѣдъ вѣ вѣкномъ якусь паскудну риночку, въ котрѣй бовталась якась юшка, вечиста якъ помывъ, зъ покращеною паляницею. Кожный разъ Зося издригалась уся, якъ тѣльки повертала очи на ту риночку, на замурзаного жидка. Въ придачу до всего прийшла корова, стала проти вѣкна, обернула до Зосѣ свою голову рогату и вухату, и вытрѣщила на неѣ своя дурнѣ очѣ.

Зося заплакала.

— Дявись! що то? — промовила вона до Якимъ зъ сердцемъ.

— Що? корова! — одказавъ вѣнъ знехотя.

Корова лизнула довгимъ, шерсткимъ языкомъ по склѣ.

— А то що? — показала Зося пальцемъ, плачучи.

— Шибку лиже! хйба не бачишь? — одказавъ Якимъ.

— Шибку лиже!... — переказала його Зося. — А подивись, що тамъ на дворѣ?

— Грязь! що-жь бѣльше?

Саме тодѣ прийшовъ той замурзанный жидокъ зъ порожньою риночкою. Зося крикнула на жидка, застукавши въ вѣкно:

— Якъ ты минѣ ще разъ пройдешь коло вѣкна, то я тебе повѣшу!

Жидокъ злякався, крикнувъ и пустился на вѣткача.

Почало темнѣти. Зося звелѣла засвѣтити свѣчку, и подати самоваръ. Наймичка подала лойову свѣчку, таку смердючу, що не можна було сидѣти близько коло столу. Луччихъ свѣчокъ не було за вѣщо купувати. Сахару въ сахарниці тежь не було. Зося сѣла и засмутилась.

— Якиме! пѣшли за сахаромъ.

— Грошей немає. Хиба по́слати до батька — позичити?...

— Лучче не пити-му до смерти чаю, нїж маю позичати вь твого батька.

— Про мене! якъ хочеш, — одказавъ Якимъ.

Зося плакала. Неясно слїзала свїчка; темно було вь хатї. Неприятно дивились стїни, вїкна. Вь скринї було порожньо; грошї були потрачені, бо мусївъ Якимъ заплатити за три мїсяцї впередь, а то не пустивъ-бы жидь на квартиру. Такий тамъ звичай.

— Зося! вертаймось до батька. Бачишь, яке наше життя! — сказавъ Якимъ.

— Лучче оть-туть загину, нїж маю перепрошувати твого батька, — вїдказала Зося.

Коли се ринули дверї. Вь хату ввїйшла Лемїшиха и почала розвязувати велику хустку. Вытягла зь вїдтїль чай, великій шматокъ сахару, велеку, свїжу, пухку паляницю, десятокъ здоровыхъ яблукъ, розклала всї тї гостинцї по столу, потїмъ поставила на вїкно глечикъ свїжого молока; зь другою хустки вытягла чималый шматокъ сыра, горщокъ свїжого масла... Якъ добрый духъ, вона принесла одь доброго, любячого материнського серця, тишкомъ-нишкомъ, щобъ и старый про те не вїдавъ. Швидко закипївъ самоваръ. Зося сидїла за столомъ, наливала чай, тїшила очї всякимъ добромъ, и цїлувала руки Улиши Сидоровны за те, що вона одна любила и жалувала їй, якъ рїдна мати. На прощанї Улиша Сидоровна обїцала заплатити жидови, нишкомъ од старого кїлька десятковъ рублївъ за дорогу Зосяну сукню, щобъ тїльки жиды не чїплялись до неї и не робилї їй сорому.

Такъ жили Лемїшковськї довгенько на новїй квартирї. — Зося нї разу не була вь свєкра, не думала

його перепрошувати, а старий Лемѣшка тожъ не любивъ кланятись нікому. Зося неслася въ гору панствомъ, Лемѣшка бувъ гордый своими лѣтами, сивою головою, хазяйствомъ и своими грѣшми.

— Не я выганявъ невѣстку зъ сыномъ, не я буду й просити. Вгодно — нехай живуть, а не вгодно — якъ знають, — часто говоривъ Лемѣшка сусѣдамъ

Такі були його слова, та не така була думка въ серці... Зося одбрала въ його сына и внучка.

Настала весна, Зося приходила до старыхъ; почалося лѣто, кѣмната Зосина пустувала. Сумно й тихо стало въ Лемѣшки въ домѣ пѣсля шумливого, веселого житя молодонь семьѣ. Не гомонѣли гостѣ въ хатахъ молодыхъ до пѣвночи, не плакала дитина, не вештались слуги до свѣту. Спокѣйно шептавъ молитву Трохимъ передъ образами, спокѣйна була въ його господѣ нѣчь, та старі почули, що бувъ покѣй близькой смерти, близького вѣчного спокою. Пѣсля гармидеру, пѣсля молодого хазяйства, хаты здавались просторнѣшими и наче стояли пустками. Въ жизни дѣтей старі наче переживали свою власну жизнь у друге. Маленького внучка вони любили, якъ свого сына Якима. Гармидеръ, рухъ, гомѣнь, дитячий плачь въ молодѣй семьѣ — все те нагадувало старымъ про плинь людзкой земной жизни, завѣсою заславяло одѣ ихъ думку про смерть. Теперъ же, середъ мертвого спокою, старий Лемѣшка ставъ лицемъ до лица зъ своєю думкою про домовину.

Одного ранку Трохимъ уставъ зъ лѣжка и ноги його заточились, такъ, що вѣнь мусѣвъ притулитись до стѣны.

— Що се зъ тобою? — спытала Улиша.

— И самъ не знаю. Вчѣра горѣлки я въ ротъ не бравъ.

Трохимѡвъ голосъ ставъ слабшій и тихшій у двох и трохи дрижавъ.

— Чи не слабый ты сьгодня? — пытала жѣнка.

— Нѣ, въ мене нѣщо не болять, — одказавъ ще тихѣше Лемѣшка. — То вже приходитъ мѡй часъ. Старый я ставъ; смерть моя близько.

Лемѣшка присѣвъ на лѡжку и схилвъ голову. Голова въ його трохи заморочилась.

— Пошли за священникомъ та за Якимомъ, — промовивъ ще тихѣше Трохимъ.

Улиша послала за священникомъ и за сыномъ, а сама плакала. Лемѣшка нездужавъ тѡльки разъ на вѣку, на трицять пятому року своєї жизни. Слаббеть його дуже вразила ѣ сердце.

А тямъ часомъ, поки прийшовъ священникъ и сынъ, Лемѣшка вже ходивъ по двору, якъ и було попереду. Тѡльки мѡцный його голосъ ставъ далеко слабшій и тихшій.

— Высповѣдайте мене, панъ отче. Здається, минѣ часъ збиратись у далеку дорогу.

Священникъ высповѣдавъ його. Трохимъ выйшовъ у свѣтлицю спокѡйнѣйшій и бодрѣйшій. На сердць йому стало видимо легше, Улиша подала закуску, пляшку горѣлки, пляшку наливки. Веѣ сѣли за стѡлъ, выпили по чарць. Священникъ и Якимъ почали звычайну, буднѣшню розмову и старались заспокоити старого. Швидко и самъ Лемѣшка, выпивши чарку, почавъ тихимъ голосемъ розмовляти. Тѡльки лице його разомъ спало, щокни осунулись низче, два зморшки на щокахъ стали глѣбшій, очи потягло трохи пѡдъ брови, руки почали трястись.

Улиша Сидоровна попросила священника зостатись на обѣдъ. Лемѣшка за обѣдомъ ѣвъ мало, одначе пѡдкрепився и розвеселився. Веѣ силкувались його втѣшати,

розважати, розказували про де-якихъ старыхъ довговѣчныхъ людей, одхилили думку одъ смерти. Швидко потѣмъ всѣ вышли зъ хаты и посѣдали нѣдъ причѣлкомъ, котрый выступавъ у садъ. Хазайка вынесла пляшку зъ вишнѣвкою. Довгенько вони сидѣли, вышивали по чарцѣ, балакали. Ясный день, здорове повѣтря, зеленый садъ — все те наводило на душу спокѣйни, не смутни мысли.

Священикъ пѣшовъ до дому. Лемѣшка забажавъ подивитись на свого внука, одначе не згадавъ про Зося нѣ словечкомъ. Сама Лемѣшиха швиденько побѣгла за дитямъ. Лемѣшка пѣшовъ по саду, а Якимъ сидѣвъ на присѣбѣ, не зводячи зъ його очей.

Не твердыми ногами йшовъ Трохимъ стежкою по саду. Сонце кадало вечѣрнимъ промѣнямъ у бѣкѣ яблунямъ и грушамъ и пронизувало наскрѣзь кожну гильку. На низу, межъ вербами, було видко млынъ, а зъ двору выглядали всѣ застройки. Лемѣшка окинувъ хазайськимъ окомъ всю оселю. По всьому було видко, що його хазайське око не дрѣмало на старости лѣтъ. Скрѣзь бувъ порядокъ, чистота; все добре держалось, все лагодилось. Повѣтки не свѣтили кроквами; дубові коморы стояли просто, не похилившись, хата була вшита новыми куликами. На низу млынъ крутивъ усѣма колесами. Проти сонця на темныхъ колесахъ дуже ясно блищали нові представляні лотоки, хапаючи за кождымъ покрутомъ колеса срѣбни промѣня сонця, нѣбы облиті блискучою водою. Въ одчиняні дверѣ миготѣли нові товчачѣ ступѣ. Коло млына вештались люде, зносили зъ возѣвъ мѣшки млыва, пѣрнали въ темнотѣ дверей и зновъ вертались до возѣвъ. Завозу стояло дуже багато. Черезъ греблю снувались проходячі люде. Робота кипѣла; млынъ стукотѣвъ, гуркотѣвъ, якъ и попереду. А въ саду тихо

плыла жизнь; тамъ наливались яблука; грушѣ, вже одрѣзнялися одъ листу, були видимі для очей и стиха гнули гила до долу; тамъ цвили квітки, підганялася въ гору трава, готова підъ косу. Одні старі дерева въ саду, ровесники самого Лемѣшки, нагадували йому, що не все на свѣтѣ вѣчне, що не одинъ чоловікъ мусить схилити шию підъ косу смерти.

— Сей рѣкъ буде остатній рѣкъ мого житя. Та думка не выпадала въ його зъ головы. Надбавъ я всякого добра. Своими руками засадивъ садокъ, загативъ греблю, збудувавъ млынъ. Мои коморы повні всякого богацтва. Я оравъ и сѣявъ, торгувавъ, продававъ; мои скрині повні грошей. Свого сына я вивчивъ и довѣвъ до розуму; та чогось душа смутна и непокійна... Кому дѣстанеться мое добро пѣсля моєї смерти? Чи мое племя їсти-ме овощѣ зъ мого саду? Чи мои внуки топтати-мутъ сѣ стежки, котрыми я теперички хожу? Я закладавъ коморы й хату зъ вѣковѣчного дубового колода на два людскі вѣки. Хто жъ некористується моимъ добромъ?

Тымъ часомъ Лемѣшиха принесла внучка и подала Трохимови. Старый легесенько взявъ дитину на руки и повѣсъ по-підъ яблунями. Спокійно лежала дитина и дивилась у гору оченятами, въ котрыхъ починала вже свѣтитись искра людскої душѣ. Надъ вѣ оченятами висѣвъ зеленый листъ, а межъ листомъ сидѣли пучки грушъ та яблукъ. Черезъ гила блищало високе синье небо. Пташки трѣпались, перелѣтаючи зъ дерева на дерево, и плутаючись въ гущавинѣ. Дитя роздивлялось на невиданный зроду образъ, а сивый дѣдъ тѣшився його лачкомъ, його маленькими ручками. Лемѣшиха стояла оддалеки и слѣдила очима за нимъ.

— Мой сынъ, мой й внучокъ, та невѣстка — во-

рогъ мѣй, —шла далѣ думка Лемѣяна. — Вона одняла въ мене мѣй рѣдъ, мое племя, моего сына, моихъ внуковъ, вона своими руками загребе мои грошѣ, переведе мое добро, добуте крѣвавою працею. А сынови на думцѣ чинъ та хресты.

— Кто-жь помяне насъ, стара, якъ мы померемо? — промовивъ вѣнъ вже голосно, наближаючи до жѣнки: хто помолиться за насъ Богу? Чи довго памятати-муть наше йменя нашѣ внуки, що мы зъ тобою жили на свѣтѣ, и надбали для ихъ добра? Чи мабуть затопчуть ногами й нашу память, щобъ и слѣду нашего не збѣталось....

Улиша Сидоровна, не розумѣючи попередньої думы чоловѣка, сама не знала, що йому вѣдказати, и мовчки дивилась на його.

— Запишѣмо, стара, часть грошей на церкву, щобъ насъ записали въ субѣтникъ. Купѣмо мы за живота великій дзвѣнъ у собѣрѣ, щобъ вѣнъ нагадувавъ нашимъ дѣтямъ и внукамъ про насъ, и довго дзвонивъ на все мѣсто про нашу память. Нехай говорить людямъ, що живъ на свѣтѣ Трохимъ Лемѣшка и жѣвна його Улиша.. Нехай хочъ дзвѣнъ голосити-ме про насъ до Бога..

— То й купѣмо. Доволѣ всего зостанеться й дѣтямъ.

Тихо вертався Трохимъ до хаты поручъ изъ своєю старою. Лице його було зовсѣмъ спокѣйне. Його грѣзні очѣ, посупляяй брови, и весь обвѣдъ лица свѣтився добростю и любовью, неначе пѣсля молитвы або якогось доброго дѣла. Мале дитя ссало кулачокъ и повертало оченятами на всѣ боки. Сонце свѣтило вже тихимъ вечернимъ свѣтомъ. Наймички носили воду, лагодились варити вечерю. Наймитъ зловивъ порося и, держачи нѣжь у руцѣ, волѣкъ його за тынъ на закланя.

— Тарасе! — промевивъ тихимъ голосомъ хазяинъ: пусти порося! Нехай воно росте.

Въ загородѣ стоявъ скотъ, що вернувся зъ череды. Неповоружно лежали коло яселъ товстѣ волю, румѣгаючи. Декотрѣ покладали рогатѣ головы на тинь и дивились въ двѣрь...

— Улишо! Не продамъ я сього скоту до рѣзницѣ. Ради сього дня, нехай сѣ волю застаються живѣ. Треба його попродати людямъ до плуга.

Чутя близькою години смерти, години, коли треба було покинути сей свѣтъ, розжалобило душу Лемѣщину.

— Чомъ та невѣстка не вертається до нашої хаты? — промовлявъ самъ до себе Лемѣшка. — Чи вже-жъ вона хоче прийти до моєї господы тымъ слѣдомъ, що понесуть мою домовину?

— Бо якъ бы таки пѣшовъ та гарненько попросивъ... — почала Улиша.

— Просити й кланятись я нѣкому не буду... Одна смерть хiba нахилить мою голову. А схоже перебраться до насъ, про мене, — хочъ и заразъ. Скажи йй такъ, коли хочешъ.

Лемѣщиха передала слова Лемѣшки сынови.

— Скорѣше пропаду въ сѣмъ жидѣвськѣмъ смѣтнику, нѣжъ перейду знову до Лемѣшки, — одказала Зося Якимови. — Коли старый хоче що небудь намъ удѣлити, то нехай передасть намъ сюды.

Зося сподѣвалася, що вона не довго жити-ме на смѣтнику. Вона сподѣвалася недалекѣ смерти старыхъ....

Лемѣшка пѣшовъ до протопопа, записавъ пѣвторы тысячѣ карбованцѣвъ на дѣбнѣ и давъ сто рублѣвъ на поминъ душѣ своєї и жѣнчинои „со чади“. Швидко

сторгували майстрѡвъ, швидко лився великій дзвѡнъ. Все мѣсто загомѡяло про Лемѣшку, про дзвѡнъ.

— Поспѣшайте, майстры! лийте дзвона день и нѡчь!
— просивъ Лемѣшка. — Нехай моимъ дзвонѡмъ задзвонять по моѣй душѣ.

А тымъ часомъ, щобъ вылився голосиѣшій дзвѡнъ, пустили брехню, що старый Лемѣшка вмеръ. Першій прилетѣвъ до Лемѣщиной хаты старый Пшепшинскій и несказано здивувався, стрѣвши Лемѣшку на самѡмъ порозѣ хаты. За нимъ слѣдкомъ прибѣгъ дякъ зъ псалтиремъ пѡдъ пахою, потѡмъ дяконъ...

— О голосный буде мой дзвѡнъ, — реготався Лемѣшка, частуючи свата и церковный причеть.

— Ото-жь знакъ, що вы сватуню будете ще довго, довго жити! — говоривъ Пшепшинскій солодкимъ голоскомъ.

— Та не все люди будутъ тому радї! — одказавъ Лемѣшка. — Чи не прибѣгла вже моя дорога невѣсточка?

Одноя недѣлѣ заворушилося цѣле мѣсто. Дзвона привезли и поставили коло дзвѡницѣ. Дѣтвора сидѣла кругомъ дзвона, повлазила на дзвѡнъ, все збирались дивитись на дзвона на цвинтарѣ. Пѣсля службы протоерей покропивъ дзвона и поблагословивъ тягти на дзвѡнницю. Ввесь цвинтарѣ бувъ залитый народомъ. Лемѣшка стоявъ коло самого протопопа, въ синѡмъ каптанѣ. Коло його зъ боку тулилась Улиша. Сонце ясно освѣчувало сотнѣ людськихъ, чоловѣчыхъ и жѣночыхъ головъ. Швидко вытягли и почепили дзвона на його мѣсцѣ. Все дзвоны здавались проти його малыми його дѣтьми. Вся громада замерла й притихла. Все ждали першого благовѣстя; всемъ хотѣлось почути, якимъ голосомъ зареве здоровый дзвѡнъ. Дѣти пороздавляли роты и повытрѣщали

очѣ на вѣкна дзвѣницѣ. Тѣльки високо на дзвѣницѣ було чути, якъ голосно командували чоловічки.

— Вже! — гукнувъ хтось на дзвѣници. — Вже! вже почепили, — зашенотѣли всѣ люде и заворушились сотнѣ головѣ, якъ та комашня. Всѣ насторочили вуха.

Коли се вдарили въ новий дзвѣнъ разѣ, другій, третій.... Рѣвно, плавно, голосно полився голосъ надъ цвинтаремъ, надъ мѣстомъ. Мѣдъ ревла и дзвенѣла, ажъ хрестъ дрижавъ на дзвѣници, ажъ земля гула пѣдъ ногами. У всѣхъ людей заворушились руки. Всѣ хрестились и молились.

— Трохи не такій дзвѣнъ, якъ у Киѣвѣ въ Лаврѣ...

— Якъ разѣ такій, якъ въ Софїи, на Старому Киѣвѣ...

— Нѣ! Буде такій, якъ въ Братському на Подолѣ, або въ Михайлівському у Варвары.

Такій слова було чути скрѣзь на цвинтари.

Всѣ люде розходились, молились за Лемѣшку, поминали його на нмя такъ, що всѣ тѣ слова долѣтали до його ушей. Лемѣшка стоявъ смирно. Добромъ свѣтилося його лице, а Улиша стояла, згорнувши руки, мовъ преподобва.

— Отъ теперъ и вмирати не страшно! — промовивъ Лемѣшка до жѣнки. — Будуть насѣ люде поминати и молитись за нашѣ душѣ. Мы прнесемо на свѣтъ наше добре дѣло, а люде и внуки нашѣ довго памятатимуть насѣ.

Протопопъ попросивъ Лемѣшокъ на громадській обѣдѣ у старостяну хату. Лемѣшка зъ жѣнкою сидѣли коло духовенства, на першихъ мѣсцяхъ. Всѣ имъ дякували, всѣ ихъ частували, всѣ очевидки ихъ поважали. Тѣльки було й мовы за обѣдомъ, що про дзвони. Одиць Якимъ сидѣвъ, насупившись, мало выпивавъ, мало гово-

ривъ. Йому шкода було потраченихъ на дзвѣнь, батькѣвськихъ грошей, що мали бути колись його грѣшми. А Зося сидѣла дома, и почувши новый дзвѣнь, почала бѣгати по хатѣ, ламати руки и проклинати и новый дзвѣнь и своего тестя — Лемѣшку.

Почалася осѣнь. Почала спадати жара. Помалу гасло гаряче промѣня сонця, зъ тиха згасала жизнь Лемѣшки. Його ноги слабли, очѣ темнѣли, голова стала зовсѣмъ сивою; прямой станъ дуже згнувся. Лемѣшка мовчавъ, бо не любивъ нѣкому жалѣтись.

Почалися да дворѣ приморозки. Въ саду листья посыпалося зъ дерева. Вже збирали огороднину, звозили остатній хлѣбъ, зривали баштаны. Лемѣшка самъ дивився за всѣмъ, тупцявъ коло всѣго, хочъ його душа вже чула, що йому не вѣсти зимою овоцѣвъ минушого лѣта.

Одного ранку Лемѣшка ввѣйшовъ у кухню й просивъ воды вмыватись. Голосъ його зовсѣмъ оцавъ, його ноги заточились пѣдъ нимъ. Трохнямъ, якъ старый дубъ, похилився на стѣль, потѣмъ на лаву. Наймички наробили крику. Привѣгла Улиша Сидоровна. Лемѣшка лежавъ на лавѣ жовтый якъ мрець, зъ закрытыми очима. Всѣмъ здалося, що вѣнь вже неживый.

Черезъ хвилину вѣнь розплющивъ очѣ, просивъ усѣхъ тихимъ голосомъ не турбуватись. Його перевели въ свѣтлицю и положили на лѣжку.

— Улишо! — насилу промовивъ вѣнь. — Попроси священникѣвъ. Я хочу масломъ соборуватись.

Улиша Сидоровна розбѣла слугъ до священникѣвъ, розпочала варити обѣдъ и готовити все идъ маслосвятію. Швидко потѣмъ въ свѣтлиці завѣшталося духовенство. Паламарѣ вбирали въ ризы мѣськихъ священникѣвъ. Передъ образами на стѣль, въ рукахъ у священникѣвъ, па-

дали восковій свѣчки. Середъ хаты, прямо идъ канапѣ стоявъ застеленый бѣлою скатертею стѣлъ. На столѣ стояли двѣ великія миски зъ пшеницею. Въ одной по пшеници було натыкано сѣмъ свѣчокъ, а въ другой стирчали квачики зъ паличокъ, обмотаній бѣлою ватою. Священники стояли рядомъ коло стола и правили маслосвятіе. Дымъ зъ кадильницъ густо розходився хмарами по всѣй хатѣ. Вѣкна й дверѣ були одчиняні. Въ хатѣ и въ сѣняхъ товпилося багато людей. Лемѣшка, старый, бѣлый якъ молоко, въ бѣлой сорочцѣ, зъ розстебнутою пазухою, сидѣвъ на канапѣ. Подушка лежала за спиною. одначе вѣнъ не доторкувавсь до неї плѣчами и сидѣвъ рѣвно. Йому не хотѣлось передъ людськими очима стогнати, хвлитися одъ слабости. Його блѣде лице ще бѣльше осунулось; очѣ були спущені до долу. Вѣнъ крѣпився для людського ока, хочъ сива голова хиталась уже и просилась на вѣчный покій. Улиша стояла коло священникѣвъ, дивилась заплакаными очима на образы, хрестилась и тихо кланялась. Обѣручъ зъ нею стоявъ Якимъ, спокійный, задуманый, а коло него стояла Зося. Очѣ Зосѣ були обернуті на вѣкна. Ъй бувъ тяжкій той церковный обрядъ. Вона прийшла, щобъ тѣльки одбутись одъ людського нарѣканя. Ще бѣльше зѣбралося народу. Зъ усього мѣста зѣйшлися старцѣ. Дѣти заглядали въ вѣкна. Ще густѣше пѣшовъ дымъ зъ кадильницъ, ще голоснѣше заспѣвали дяки. Деякія молодичѣ були заплакані. Все въ хатѣ дуже нагадувало похоронъ. Не доставало тѣльки домовины та мертвого тѣла, та жѣвночого голосяня. Тяжкій обрядъ масломъ-соборуваня, нагадуючій про близьку дорогу на той свѣтъ здається, наводивъ сумні думы на поморщене чоло Трохима. Нѣ разу не пѣдвѣвъ очей, не глянувъ на гуртъ молячихъ ся и плачущихъ людей, що стояли лицемъ до його лица. Священники

по черзѣ підступали, помазували його елеемъ, якъ неживого.

Скбнчылась одправа. Народъ молячись, повыходивъ зъ хаты. Священики порозбирались. Трохима покляли на лбжку. Улиша Сидоровна почала давати обѣдъ. Духовенство й гостѣ загомнѣли, й забули навѣтъ про недужого, выпивши по чарцѣ.

Блыснувъ промѣнь сонця въ вѣкно, впавъ на лице Лемѣшки, и вечеромъ Лемѣшка отдавъ Богу душу, тихо, спокбйно, нѣбы заснувъ. Все свое добро вбнѣ отказавъ сынови, просивъ його доглядати й не покидати до смерти матери. Побною добою на томъ самбмъ мѣстѣ, де стояли столы зъ обѣдомъ, де гомнѣли гостѣ, тамъ лежало тѣло Лемѣшки. Въ головахъ стояли ставники. Передъ образами дякъ чытавъ псалтирь, по закуткахъ, сидячи, дрѣмали бабы, а въ одчиняніи вѣкна давилася въ хату яснй зорѣ зъ далекого синього неба, зъ далекого невѣдомого краю.. Почало на свѣтъ благословитись; сонце кинуло зъ-за горы першій промѣнь; на дзвбниці собора задзвонили по душѣ Трохимовбй. Голосно й жалббно гувъ новий дзвбнѣ надъ мѣстомъ, довго розливався його голосъ, тодѣ вже затихли другіи дзвоны. Подали дзвоны по мѣсту звѣстку про Трохимову смерть. Всѣ люде збиралися до Лемѣщиной хаты; входили и выходили зъ хаты одъ ранку до вечора, одъ вечора до ранку, всѣ молили и поминали душу покбйняка.

— Пбди, сыну, та назбирай сѣмъ священикбвъ, — говорила Лемѣщица Якимови, — покличь багато дякбвъ и дйаконбвъ; позабирай цехи зъ усѣхъ мѣськихъ церковъ, та поховаймо твого батька гарно якъ слѣдъ, по закону. Пошли, сыну, пбдъ церкви та позбирай всѣхъ старцбвъ и вбогихъ людей, роздай имъ милостиню та попроси на

обѣдъ. Твоѣй батко живъ и наживъ; е чимъ помянути його душу.

Пѣшовъ Якимъ по мѣсту. Поѣхавъ по сусѣднымъ селамъ и назбиравъ сѣмъ священникѣвъ. Задзвонили дзвонны по всѣхъ церквахъ, всѣ цехи повесли передъ домовиною. За домовиною йшла незлѣчена сила народа. Побирався на похоронъ увесь рѣдъ Лемѣшокъ, що не були въ його домъ зъ того часу, якъ Зося перейшла до свекра. Зъ великою процесією занесли Трохима попереду въ соборъ, одиравили тамъ велику панахиду, а потѣмъ поховали на цвинтарѣ, коло церкви. По широкому Лемѣщинному двору були розкладені дошки, поставляні столы для старцѣвъ и вбогихъ, а въ хатахъ обѣдало духовенство, рѣдня и всѣ знакомі гостѣ. Вже пѣзнымъ вечеромъ, встаючи зъ-за стола, заспѣвали ще разъ „Вѣчную память“ Трохимови, — и понеслася та вѣчна память по всѣй оселѣ, де вѣнъ живъ и працювавъ, садивъ и сѣявъ, понеслася та смутна пѣсня и по саду, и по огородахъ, де ходила його хазяйська нога, дивилось його хазяйське око. Ще разъ нагадала та пѣсня, що вже нема хазяина въ господѣ, що вѣнъ усе покинувъ и пѣшовъ у якусь далеку, невѣдому сторону.

Заразъ пѣсля похорону старого Лемѣшки, Якимъ перейшовъ въ батькѣвську хату. Зося чула себе щасливою и веселою. Старый Лемѣшка лежавъ у ямѣ; земля надавила йому груди. Нѣхто ѣй не дорѣкавъ. У хатѣ нѣхто ѣй не приказувавъ. Вона бачила себе теперь правдивою хазяйкою въ господѣ. Давня ѣй дума, давні мари, теперь ставали дѣломъ: и хата, и садъ, и земля, и млынъ, и грошѣ — все те було въ ѣѣ рукахъ. Одного тѣльки вона не могла перенести, — гудѣня того дзвона, що покѣйникъ Лемѣшка купивъ для собора.

Ще не минули сороковины по Трохимовѣй смерти

а його господу вже руйнували и перероблювали. Зося ве́сьмъ верховодила; вона хотѣла зъ старинной, простон хаты зробити хорошій городській дѣмъ. Швидко майстры выкинули стѣнку межъ старою свѣтлицею и кѣмнаткою и зробили зъ нею одну просторну гостинню. Малі вѣкна и дверѣ були прорубані; изъ сѣней була перероблена хатина й сѣнцѣ. Въ хатахъ лежавъ уже новый чистый помѣсть. Зъ старыхъ хатъ вийшли просторні, панскі покоѣ. Великі вѣкна були завѣшані плетеными тонкими завѣсами. Въ хатахъ скрѣзь була розставлена европейська мебѣль. Зъ двадцять великихъ старыхъ образѣвъ було вынесено до кухнѣ. Покойова дѣвчина ходила чисто вбрана. Ве́сьмъ звичаѣ були вже мѣські: въ ранцѣ пили чай, обѣдали пѣзно. Мале Якимове дитя вже бѣгало по хатѣ, убране якъ лялька, а друге вже лежало въ колысцѣ. Самъ Якимъ говоривъ зъ Зосяю по польскій. Малого дитяти Зося не велѣла пускати до кухнѣ, межъ прислугу, щобъ воно не вчилось говорити по мужицькій, тобъ-то по украинській.

Улиша Сидоровна заправляла ще ве́сьмъ хазайствомъ и млыномъ, и садкомъ, и скотомъ, и птицею. Якимъ ходивъ до канцелярію, вѣнъ не мавъ часу на все въ домѣ звертати увагу; а Зося була дуже рада, що мати такъ добре скрѣзь справувалась. Тѣльки швидко стара мати запримѣтила, що їй дають усю волю клопотатись, та не дають волѣ користуватись усѣмъ добромъ. Швидко вона побачила, що на старости лѣтъ вона стала слугою своихъ дѣтей, а не господинею въ своѣй хатѣ.

Приходили Рѣздвяні святки. Улиши приснився сонъ, нѣбы вона сама сидить у свѣтлиці, яка вона була ще попередю. Коли се ринули дверѣ: въ хату ввійшовъ старецъ, обвѣшаній торбами. Вся одежа була на йому драна, вся въ латкахъ такъ, що не було на йому нѣчого

цѣлого. Одною рукою вѣнъ опирався на милицю, а другу простягъ до неї и почавъ жалбнымъ голосомъ просити милостивѣ „Христа ради“. По його голосѣ Улиша спознала свого чоловѣка, але борода въ його була довгата сива ажъ бѣла, лице блѣде чорне неначе припало землею. Голосъ бувъ такій недужій, тихій, якъ передъ смертю. Вѣнъ просивъ милостивѣ такимъ жалбнымъ голосомъ, якъ найбѣднѣйшій, найпослѣднѣйшій старецъ.

Улиша почала розказувати сонъ дѣтямъ.

— Вы-бъ, мамо, не часто думали про покѣйного батька, — втѣшавъ вѣ сынъ. — А то вы все думаете, а батько вамъ и снится.

— Нѣ! не те сыну. Душа твого батька просить помочи зъ того свѣту. Я хочу поставити обѣдъ за душу покѣйника на третій день святокъ.

— Що-жъ то за обѣдъ? — спытала його Зося, котра не розумѣла добре, бо нѣколи не бачила якъ справляють обѣды.

— Треба покликати духовенство та нищихъ и вбогихъ людей, та одправити велику панахиду, а потѣмъ поставити обѣдъ.

— То се такій обѣдъ, якъ справляли по батькови похоронъ? — спытала Зося.

— Еге! стемненно такій, — одказала мати.

— Але жъ тодѣ мы нагодували душъ сто одныхъ старцѣвъ та всякихъ людей, душъ зъ трицять попѣвъ, дякѣвъ!... — крикнула Зося.

— Еге! — одказала мати.

— Яка буде користь души покѣйника, якъ мы нагодуємо сто дармоѣдѣвъ? — промовивъ Якимъ, котрому тежъ не дуже хотѣлось справляти обѣдъ.

— Якихъ дармоѣдѣвъ! Хто-жъ видѣвъ такъ звати божихъ старцѣвъ?

— Якимъ трохи не приговорився, що ставити обѣды — все рѣвно, що купувати дзвони. Самі зуби якось задержали йому языкъ. Щобъ не розгнѣвити старон матери, вѣнъ почавъ вговорювати їѣ, одкласти обѣдъ на лѣто.

— Теперъ, мамо, зима. Хаты нашѣ не Богъ-зна якѣ великѣ. Де мы будемо садовити тыхъ старцѣвъ? А прийде лѣто, можна буде и обѣдъ варити на дворѣ и людей садовити на огородѣ.

— То треба-жь хочъ панахиду одправити! щобъ заспокояти душу покійного, — промовила Улиша.

— Панахиду.. можна й одправити, — насилу вымовила Зося, щобъ не гнѣвити матери.

Вже надходивъ третій день святъ. Улиша велѣла розчиняти и хлѣбъ, и печево паланиць и печево книшѣвъ и пироги; велѣла рѣзати двое гусей, порося...

— Мамо! нащо-жь мы будемо такъ багато напѣкати и наварювати? Се-жь не обѣдъ, а тѣльки панахида. Дамо духувенству закуску, та й годѣ! — вговорювала Зося. — Адже-жь имъ треба буде ще й грошѣ платити.

— Про мене! порядкуйте вже самѣ! — промовила зъ серцемъ мати. — Не безъ того, щобъ и родичѣ не прийшли! щобъ и старецъ якій не попросивъ хлѣба.

— Не сердьтесь бо, мамо! Їй же Богу, я говорю правду! Доволѣ буде книшѣвъ та пирогѣвъ.

Наймички спекли книшѣ и пироги.

Цѣлый вечѣръ слѣзозы душили Улишу въ грудяхъ. Вона вже не смѣла сама порядкувати.

На другій день, у ранцѣ, тѣльки сынъ згадавъ про панахиду и пошовъ до церкви, щобъ запросити священникѣвъ. Улиша заслала въ свѣтлицѣ стѣлъ, поставила на стѣлъ мисочку зъ книшами, яблуками и пирогами,

якъ поводитися, и кинулась готувати закуску. Ключѣ були въ невѣстки, а невѣстка ще спала. Улиши здавалося, що вона нѣбы въ чужому домови задумала справляти панахиду.

Саме тодѣ рознѣсся по хатахъ смутный голосъ похоронныхъ нѣсень и страшно вразивъ вухо Зосине. Вона велѣла мерщѣй попричиняти всея дверь. Духовенство, зачувши про обѣдъ, и згадавши про тѣ роскошнѣй, багатѣй обѣды, що колись бували въ покойного Лемѣшки, зъ усього мѣста збралосся на панахиду. Голосно загули здоровѣй голоса „Вѣчну память“ Трохимови, и въ переробляныхъ хатахъ вже давно його память була вѣчною. Нѣщо не нагадувало въ новыхъ свѣтлицяхъ про старого Лемѣшку. Одна тѣльки Улиша въ темному горсетѣ, въ темнѣй спѣдницѣ, зъ богомольнымъ видомъ, заплакаными старыми очима, нагадувала про покойного хазяина тѣмъ господы.

Духовенство сѣло за стѣлъ. Паламарѣ й дяки були одрѣзнянѣ одъ священникѣвъ и дѣяконѣвъ, якъ козлища одъ овецъ, и пѣшли закушувати до кухни. Улиша Сидоровна звелѣла давати закуску. Закуска була бѣдненька. Зося не звелѣла напѣкати багато пирогѣвъ. Повбиранѣ наймички бѣгали, розставляли тарѣлки, серветы, ножѣ, вилки. Все было чисто на столѣ, по панський, та трапеца була вже багато скуднѣйша якъ было колись при старыхъ хазяинахъ!

Зъ маленького, гарненького графинка маленькою чарочкою духовенство выпило по чарцѣ, и... горѣлки було тѣльки на двѣ. Все взяли по пирѣжку, — пирѣжкѣвъ осталось зо-два, зо-три. Пирѣжки були и малѣсьнѣкѣ, такъ що де-котрѣ дѣяконы клали ихъ въ ротъ, не перекусуючи. За пирѣжками подали печенѣ карасики, дуже смашнѣ, смаженѣ на маслѣ, але всемъ досталось тѣльки

по одному карасикови. Выпили потѣмъ по чарцѣ наливки, а бѣльше пляшокъ не приносили. Зося звелѣла не давати багато пляшокъ на стѣль, щобъ духовенство не довго засяджувалось. Всѣ батюшки не вѣрили, щобъ на тѣмъ закуска скѣнчилась; всѣ сидѣли, балакали, ждали обѣду. Однакъ же обѣ обѣдѣ не було й чутки. Минула година. Вже гостѣ истомились, балакавши. Голодъ страшно нагадувавъ про обѣдъ. Всѣ памятали давнїй, ситїй обѣды, и... не пѣднимались изъ-за столу. А обѣду не було, та й не було. Протопопъ таки не вытерпѣвъ и спытавъ Улиши: „А що? обѣдъ не готується?“

Улиша замѣшалась, промовила: „Выбачайте! я... невѣстка... не встигла...“ Зъ тыми словами вона встала, за нею встали и всѣ гостѣ, котрї тѣльки за столомъ поцокали вилками обѣ порожнї тарѣлки та й пѣшли голоднї до дому.

— Еге! ге! — гримали священники. — Вѣчна память старому Лемѣщцѣ и його обѣдамъ! Въ сѣмъ дому щось ивичмъ духомъ тхне. Невѣстка не вышла зъ своєї кѣмнаты, помолитись за душу покойника!

— Полька! Полька! — загомѣнѣли всѣ. — Не дурно-жь тутъ и наймички цвенькають по ляхѣвський.

Въ кухни паламарямъ було ще гѣрше. Имъ дѣсталось тѣльки по пирѣжечку. Вони взяли въ руки по пирогови, а на тарѣлцѣ, якъ на смѣхъ, зостався одинъ пирѣжокъ.

— Давайте, будемо вымѣряться! Кому достанеться пирѣгъ? — смѣялись дячки.

Соборскїй паламаръ захопився и загрѣбъ той пирѣжокъ своєю широкою пятърнею.

Зачувши про обѣдъ, сила старцѣвъ кинулась до Лемѣщиного двѣру. Якимъ звелѣвъ заперти дверѣ и подавати имъ въ кватирку по шматочку хлѣба. Довго вертѣ-

лись старцѣ по-пѣдъ хатою, не розумѣючи, чомъ ихъ не просять на обѣдъ до тѣи хаты, де недавно такъ привѣтно ихъ приймали, такими братирьськими, щедрыми обѣдами.

Улиша за обѣдомъ нѣчого не ѣла. Прийшовъ вечеръ, — вона й не вечеряла. Їѣ душа була смутна, серце неспокойне. Їѣ душа говорила, що така панахида не поѣде за душу покойного, що Богъ не прийме ѣѣ, що не полегша души Трохимовѣи на тѣмъ свѣтѣ. Цѣлый день зъ думки ѣѣ не выходивъ у неѣ той сонъ, те смутне лице, та драна одежа, тѣ торбы, той Трохимъ, що приходивъ до свого дому нѣбы просити милостинѣ. Щось невидиме нѣбы шептало ѣѣ на вухо, що души покойного не дуже спокійно на тѣмъ свѣтѣ. Вся душа ѣѣ мучилась и болѣла за чоловікову душу.

Другого дня Улиша встала зъ постелѣ ще смутнѣйша. До пѣвночи вона обливала слѣзми свою подушку. Вона бачила, що вона вже не хазяйка въ своѣй господѣ, що вона не смѣе спекти и зварити, взяти и дати, якъ бы ѣѣ схотѣлось.

— Чого вы, мамо, плачете? — пытавъ сынъ. — Настане лѣто, поставимъ за батька великій обѣдъ, якъ и давно колись ставили за живота покойного.

— А чи добре-жь буде його душѣ ждати тамъ, на тѣмъ свѣтѣ? Оцеѣи ночѣ зновъ снився мнѣ твоѣй батько. Иду я нѣбы до церкви въ недѣлю; прихожу на цвинтарь, розвязую хустку и починаю роздавати старцямъ пироги та грошѣ. Коли дивлюсь — межъ старцями стоить твоѣй батько. На йому свита ще поганша, торбѣвъ ще бѣльше. Його лице ще чорнѣйше; на силу я пѣзнала його! Вѣнъ упавъ мнѣ въ ноги и жалѣбнымъ голосомъ просивъ милостинѣ. Я поклала йому въ руку пирѣжокъ, коли дивлюсь, рука чорна, якъ земля; тѣла немаѣ, однѣ

тільки кістка. Тоді піднявся зь землі, взявъ мене за руку и повівъ. Огъ идемо мы вже нѣбы зь церкви до дому, приходимо до греблѣ. Гляну я на воду — греблѣ немає, тільки одинъ млынъ стоить и меде на веѣ колеса, а черезъ воду лежать кладки перекинуті зь камѣня на камѣнь. Пѣдъ кладками вода ревла, якъ на потокахъ. „Иди за мною!“ — промовивъ до мене покѣйникъ. — „Не пѣду! боюсь“ — кажу я. — „Иди, не бѣйся,“ — промовивъ вѣнъ, осмѣхаючись, и повівъ мене черезъ хистку кладку. А вода кипѣла пѣдъ кладкою, кидала брызками минѣ пѣдъ ноги. Глянула я внизъ, голова моя заморошила и я прокнулась...

— Вы бѣ, мамо, не думали багато про покѣйного батька! Що думаете, те вамъ и сниться.

— Нѣ, сыну! Душа його просить помочи. Треба найняти сорокоустъ.

Найняла Улиша сорокоустъ, повесла пѣдъ церкву милостиню, роздала старцямъ де-яку одежу покѣйника, и душа ѣвъ заспокоилась. Чоловѣкъ переставъ сниться.

— Коли-бѣ вы знали, що про васъ и про нашу паню сьгодня говорили на ярмарку? — дзигорила наймичка лепетуха, чухаючи языкъ объ свои зубы.

— А що ты тамъ чула? — пытала Улиша.

— Та тамъ розказували таке, що й говорити нѣяково! Говорили, що якъ прийшли до насъ священники зь хрестомъ о пѣвднѣ, то нѣбы вы й молода наша панѣ ще спали... А священники прийшли та покропили васъ на лѣжку свяченою водою, а потѣмъ пѣшли зь хрестомъ далѣ по хатахъ и застали молоду паню въ купѣли, покaдили трохи кругомъ купѣлѣ та й вернулись до свѣтлицѣ и почали правити панахиду... И, Господи! та тамъ плели таке, чого вже й не було! Не знаю, чи говорити, вже, чи й нѣ?

— Та що-жь таке? говори вже, коли почала!

— Та якъ почали, нѣбы то, правити панахиду, то нѣхто й не вийшовъ до свѣтлицѣ. А якъ сѣли попы та дяки за стѣлъ, то й не було чимъ и душѣ покійного хазяина помянути! Бо кажуть, нѣбы молода панѣ все позамикала и ключѣвъ вамъ не дала, ще й вылаяла! А пошы й дяки постукали заграничними видельцями по нѣмецькихъ тарѣлочкахъ, та зъ тымъ и пѣшли. И обѣда людського не поставили! Та такъ смѣються зъ васъ, що вы зробились на старѣсть Ляхѣвкою, и що молода панѣ всѣмъ верховодить, а про покійного хазяина всѣ забули, наче й на свѣтѣ його не було! Ой Господи! чого тѣ мѣщанки не лепетали! Єй Богу, не знаю, чи казати чи й нѣ?

Лемѣщица мовчала.

— А якъ почали старцѣ сходитись на обѣдъ, то єй Богу и присяй Богу, и побий мене святой хрестъ! говорили, що молодой панъ звелѣвъ спустити зъ ланцюхѣвъ собакъ и цѣкувати тыми псама нищихъ! и своими руками заперъ сѣнешній дверѣ. Єй Богу и присяй-Богу! божусь, присягаюсь и буду землю ѣсти, що говорила такъ!

Лемѣщица на силу на ногахъ стояла. Вона бачила, що все мѣсто знає, що вона не господиня въ своѣй хатѣ, ще вона на старости лѣтъ забула про покійного чоловіка, насмѣялася зъ Бога, зъ священникѣвъ, зъ святыхъ звичаѣвъ, зъ душѣ покійного.

Людскій поговѣрѣ вразивъ Улишу въ саме серце, розказавши їй лепетливимъ языкомъ наймички, що вона значить въ хатѣ, въ семьѣ; розказавши їй те, про що вона або зовсѣмъ не знала, або не догадувалась, все покрываючи материнськимъ серцемъ та любовю. И стали Рѣздвянї святки за-для неї сумнѣйше будня.

А тутъ приближалась голодна кутя. Лемѣщиха хотѣла справити кутю по старому звичаю, бо першов кутѣ передъ Рѣздвомъ Зося не звелѣла справляти, якъ поводитися межъ людьми; не звелѣла наварювати й напѣкати, а озварѣ и кутю звелѣла поставити на покутѣ — въ пекарнѣ... За животя Лемѣшки кутя й озварѣ ставилися на покутѣ въ свѣтлицѣ, на столѣ, на зеленому сѣнѣ, а въ кучочку стояло зѣ пѣвъ снопа пшеницѣ, що згнула великій колосѣ надъ горшками, понакрываными хлѣбомъ. Уляша й теперь приставила стѣлъ у кутокѣ и звелѣла наймитови ввести сѣна и добрый пучокѣ пшеницѣ та жита изъ стѣжка.

— Що то буде, мамо? — спытала Зося въ Улишѣ, котра несла въ свѣтлицю добрый пукѣ сѣна и зѣ пѣвъ снопа пшеницѣ.

— А хйба-жь не бачите? Кутю треба поставити на покутѣ! Хйба-жь мы не християне, чи що?

— Але-жь мамо, вы нанесете въ хату смѣтя! — оббзався сынѣ.

— Смѣтя валяється на смѣтнику — одказала мати, и почала мостити сѣно въ кутку на столѣ.

— Мамо! въ насѣ же завтра гостѣ будутъ, — промовила зѣ плачемъ Зося. — Що-жь вони скажуть, якъ побачать оте гнѣздо! Вони-жь мене обсмѣють!

— Доволѣ й того, що й такъ глузують зѣ мене люде, — одказала стара мати.

— Мамо! прошу васѣ! — озався сынѣ. — Не робѣть вы того! Зѣ кутею нѣчого не станеться, якъ вона постовть до вечора въ пекарнѣ. На що намѣ держатися тыхѣ старыхѣ звичаѣвъ? Доволѣ буде зѣ насѣ того, що вы посыплете по столу трошки сѣнца та й закрѣете скатертю, якъ отъ роблять нашѣ чиновники и священники. Хйба-жь священники робили-бѣ такъ, якъ бы то було не по християнскый?

Сынъ забравъ зъ рукъ материныхъ сѣно й пшеницю, потрусивъ трюшки сѣна по столу а решту одивѣсь до кухнѣ. Улиша тѣльки махнула рукою.

— Гляди лишъ, сыну! у насъ садокъ, у насъ сѣно на левадѣ, у насъ скотина... Мудруй лишень та не дуже, щобъ часомъ...

— Та що жь! Мы-жь не оремо й не сѣмо, скоту въ насъ не багацько. Та минѣ, мамо, здасться, що все те бабеськѣ забобоны...

— Нехай здасться, та не дуже! Вамъ вченимъ усе байдуже...

Наставъ святой вечѣрь. Лемѣщиха згадала якъ вона колись справляла кутю. Вона сидѣла, схиливши стару голову а передъ ѣв очима нѣбы стала зновъ стара свѣтлиця. Пѣдъ образами стоить стѣлъ, накрытый бѣлою скатертю; передъ образами горять восковѣ свѣчки, якъ у церквѣ, а по хатѣ розстиляється синими хмарками ладанъ. Въ хатѣ тихо; всѣ ступають легенько, всѣ говорятъ нишкомъ. Одинъ тѣльки хазяинъ покойный промовить коли-не-коли словце голоснѣшче. Отъ наймички готують вечерю, вносять свѣжѣ бѣлѣ книшѣ, пироги, накладываютъ на стѣлъ всякого добра, ажъ одна паляниця спыхае зъ стола другу, а пироги въ мискахъ товпляться на купу, мовъ бджолы въ вулику. Вона розкладае по три книшѣ въ миски и одсылае наймичками вечерю до родичѣвъ, до бабы-повитухи, а тутъ вони и собѣ присылають вечерю. Отъ поввѣходили въ хату всѣ слуги и разомъ зъ хазяинами почали молитись передъ образами и бити поклоны. Потѣмъ всѣ сѣли за стѣлъ, а хазяинъ на покутѣ на першому мѣсци. Позгадували всѣхъ родичѣвъ, вышили по чарцѣ зъ хазяйськой руки и почали вечеряти, тихо, повагомъ, мовъ святе дѣло сповняючи. Одинъ Якимко гомонить тонкямъ голоскомъ;

пе воду, не вважаючи на те, що хто напється за вечерюю воды, той у жнива дуже хотѣти-ме пити. Вже покликали мороза вечеряти, кинувши въ гору, на стелю, кутею. Якимко передражнюе, и смѣючись швиргае до стелѣ вареною грушею.

Все те передумала. Улиша, дивлячись у темні вѣкна новон гостиннон, де не було й слѣду старон свѣтлицѣ, де молоді хазяини й не гадали про те, що тодѣ бувъ „святой вечѣръ“.

Почався вечѣръ. Наймички почали накрывати стѣль, ставити вечерю. Була й рыба, була й кутя и озварѣ, та всього було трошки, все подавалось нѣбы выдавцемѣ. На тарѣлцѣ лежала паляниця, покрайна тонѣснѣнками скибочками. Нѣщо не нагадувало про багату кутю, про достатокѣ. Вечеря була дуже звычайна и коротенька, безъ молитвы, безъ народнього обряду. Ихъ трое сидѣло за столомѣ и вечеряло такѣ, якѣ и кожного вечѣра. Улиша сидѣла та журилась. Передѣ нею встававѣ, якѣ изъ землѣ, давный багатый стѣль, повный бѣлыхъ книшѣвѣ, пирогѣвѣ, пухкихъ паляницѣ, вставала вся челядь навкруги стола, вся обстава багатон кутѣ. Сльозы выступали черезъ вѣ довгѣ вѣв, висѣли краплями на очахѣ. Туга за минувшимѣ выдавила изъ сердца не одну слѣзу. Вона згадала покѣйника, згадала весь свѣй рѣдѣ, що одцурався одѣ нен черезъ невѣстку, черезъ сына, вона побачила себе чужою въ новѣй семьѣ, въ свѣй господѣ. Хочъ и було до кого прихилити голову, та не було до кого прихилити сердца, осиротѣлон душѣ.

Тихо минула вечеря. Улиша бѣльшь згадувала та думала, нѣжь вечеряла. Тихо сѣли, тихо и встали. Дѣти пѣшли одпочивати, а мати выйшла до кухнѣ, вынесла слугамѣ по чарцѣ горѣлки, почастиувала всѣхъ своєю рукою, сѣла на лежанцѣ и, дивлячись на ихъ вечерю,

довго думала та споминала, при свѣтлѣ восковой свѣчки передъ образами. Вона не спала цѣлу нѣчь проти великихъ празникѣвъ. Швидко вдарили въ дзвѣнъ на утрению. Голосъ великого дзвона, справляного Лемѣшкою, здався їй голосомъ покійного, рѣднѣщимъ и милѣщимъ одъ рѣднихъ дѣтей. Вона побрела тихо до церкви зъ наймичкою.

Повертались до дому зъ „Орданѣ“, пообѣдали, а попы не приходили „зъ кропиломъ“. Вже й день минавъ, вже духовенство пройшло по кутку, спѣваючи „во Іорданѣ“ а до ихъ двора не завертало.

— Минає духовенство нашу хату, — промовила Улиша Сидоровна. — Швидко й Богъ мине нашу оселю! Не дурно-жь вы повикидали старіи, батькѣвскіи образы до кухнѣ.

— И знову празникъ здавався буднемъ для Лемѣщихи.

Настававъ вечѣръ. Улиша звелѣла запрягти одну коняку.

— Куды, мамо, поѣдете? — пытавъ сынъ.

— Поѣду въ гостѣ до твого дядяка Охрима, та вплюся на старости лѣтъ.

Поѣхала Улиша до Охрима. Тамъ їй витали й приймали, якъ рѣдну. Цѣлий вечѣръ вона розказувала та жалѣлась на невѣстку, на сына, на свое житя; розказувала про свои сны, про ту панахиду за душу покійного, що наробила їй сорому на цѣле мѣсто. Всѣ їй слухали, всѣ жалкували за нею, всѣ гомонѣли на невѣстку и сына, що не поважавъ старои матери, не шанувавъ памяти покійного батька.

Лемѣщиха привезла зъ собою своихъ грошей, що оставались у неї ще одъ покійника, и другого дня, на Івана Хрестителя, справила панахиду й обѣдъ за душу

покойного чоловіка, якъ було слѣдъ по закону. Вона покликала духовенство зъ того мѣстечка, напросила старцѣвъ и вбогихъ людей, розставила столы по вѣхъ хатахъ и нагодувала нищу братію. На обѣдъ зѣшлись близькѣй й далекѣй родичѣ; всѣ молились за душу покойного, всѣ його згадували добрымъ словомъ, поминали за обѣдомъ. Всѣ люде, вставаючи зъ-за столѣвъ, приходили до Улиши дякувати: Спасибѣгъ вамъ, панѣ-матко, за вашу хлѣбъ-сѣль! Щастя вамъ, Боже, на всяке добро, чого тѣльки въ Бога забажаєте; прибавъ вамъ, Боже, вѣку, а покойному вашему чоловікови легко въ землѣ лежати! вѣчный покой и царство небесне!

И здавалось Улиши, що всѣ тѣ слова нищихъ и вбогихъ летять прямо до Бога, благають за душу вѣ чоловіка, дають його душѣ покой. И вѣй душа стала спокійнѣщою. Вже не снявся вѣй той старецъ, що просивъ у неї милостинѣ и тревоживъ вѣй душу.

Зажилась Улиша у родичѣвъ. Не хотѣлось вѣй вертатись до господы, що стала чужиною, поки не поѣхавъ самъ Якимъ и не взявъ вѣй до дому.

Минулися святки, почалися буднѣ. Стара мати не цуралась работы по старому: вона тупцяла и коло хазяйства, и по двору, ходила до млына, розсылала на продажъ борошно. Хазяйство ще держалось вѣй старою головою, бо невѣтка панѣла, а сынъ сидѣвъ въ канцелярїи, а вернувшись до дому лягавъ по обѣдѣ спати, а потѣмъ въ вечерѣ гравъ зъ урядниками въ карты.

А тымъ часомъ внучокъ почавъ уже лепетати. Першїй слова його дитячон мовы були польскѣй: така була воля його матерѣ. Вся прислуга мусѣла говорити по польскѣй. Нянька не смѣла до дитивы й слова промовити инакше. Самъ Якимъ говоривъ давно вже въ своѣй семьѣ по ляхѣвскѣй.

Забавляючи довгими зимними вечорами своїх унучко́въ, Улиша Сидоровна любила тихимъ старечимъ голосомъ спѣвати свои прості пѣснѣ. Дѣти почали переймати одъ неї тѣ пѣснѣ. Зося сердилась и шепнула на вухо Якимови.

— Мамо, вы вже старі; чи не грѣхъ вамъ спѣвати тыхъ пѣсень? Нехай вже дѣвчата спѣвають, а то й вамъ схотѣлось, — говоривъ сынъ до матери.

— Про мене! то й не буду. Може й справдѣ грѣхъ.

И Улиша перестала спѣвати, а Зося не велѣла и наймичкамъ спѣвати украинськихъ пѣсень, щобъ дѣти не чули и не вчилися по мужичому говорити й спѣвати.

Прийшла весна. Зося почала и на дворѣ, и въ хатѣ все руйнувати, по своєму. Пѣдъ самими вѣкнами росли на маленькихъ грядочкахъ квітки: цивонія, пѣвники, лелія. Высокі кущъ рождѣ, бузку, рай-дерева порозростались до самыхъ стѣнъ. Одчинявши вѣкно, можна було доставати рукою все. Зося звелѣла поворожувати чисто веѣ кущъ, веѣ корѣня квітокъ, звелѣла поробити оддалеки въ садку кружки и туды попересаджувати кущъ и корѣня. Замѣть вузѣсѣнькихъ стежечокъ скрѣзь по садку розблалась широкі дорѣжки, посыпані жовтымъ пѣскомъ. Не вважаючи на грядки, Зося зачепила дорѣжками часть огорода, де Лемѣщиха садила высадки цибуль, канусты.

— Вы бо й справдѣ вже дуже широко розкидали тѣ шляхи по огороду, — гнѣвилась мати. — Огородина потрѣбнѣйша въ хазяйствѣ, нѣжь ваші широкі стежки. Де-жь я теперь буду садити высадки?

— Хиба-жь, мамо, въ насъ мало огорода?

— Та доволѣ, хвалити Бога, але-жь и тыми шляхами не кѣньми-жь будемо ганяти! Попсували минѣ пять найлуччихъ грядокъ. И на вѣщо було поворожувати

й квѣтки? Я ихъ садила своими руками; кущъ порозростались и прехороше цвѣли пѣдъ вѣкнами! Нѣ, нехай таки буде по нашому!

Коло самой хаты росли вишнѣ и грушѣ, якъ звичайно бувае коло старосвѣцькихъ домѣвъ. Зося звелѣла выкорчовувати й вырубувати дерево.

— Се вже вы таке выгадуєте, що й купы не держитися! — зновъ сердилась мати.

— Коли-жь, мамо, дерево вѣкна закрывае и зовсѣмъ заступае. Чи вже-жь вы хочете, щобъ дерево швидко въ хатѣ поросло? Мы живемо, якъ у тѣй пустинѣ Швидко кущъ поростуть передъ самими дверима.

— Про мене! — махнула тѣльки рукою Улиша Сидоровна.

Наймички повыкорчовували вишнѣ, що росли трохи не пѣдъ самими стѣнами и пускали пѣгоня ажъ у призьбѣ, и почали рубати грушѣ. Грушѣ була старѣ, добрѣ на овощъ, родючѣ. Одну грушу посадивъ своими руками покѣйникъ Лемѣшка.

— Якиме! Чи ты Бога не боишься, що велишь псувати садокъ? Де-жь пакъ рубають садокъ, якъ лѣсъ! Зъ одной грушѣ беремо чотири мѣшки грушъ. Ты пошанувавъ-бы хочъ те дерево, що садивъ твѣй батько, якъ заразъ мы побралися.

Нѣхто не вважавъ на прохання Лемѣшихи. Двѣ величезнѣ грушѣ впали на землю и вкрыли гилямъ чимале мѣсце на огородѣ. Выйшла Улиша зъ хаты, глянула на тее, тѣльки руки зняла та заплакала. „Бодай лучче-бъ не садивъ покѣйникъ, коли такъ нѣвечать дерево! Швидко хату перевернуть до горы дномъ!“ — промовила вона.

Одъ корѣня старой грушѣ, що посадивъ покѣйникъ Лемѣшка, зѣйшли двѣ молодесенькѣ грушки. Улиша Си-

доровна звелѣла ихъ выкопати и сама посадила на могилѣ чоловіка: одну въ головахъ, а другу въ ногахъ.

— Коли поховають мене коло старого, то тѣльки й памяти про насъ буде, що сѣ двѣ грушѣ. Бо нашѣ дѣти швидко про насъ забудуть, — жалѣлась Улиша Сидоровна сусѣдамъ-мѣщанкамъ. — И теперъ, якъ гляну на хату, на двѣрь, то не пѣзнаю своєї оселѣ. Якъ бы не бачила всього, що робилось передъ моими очима, то й заблудила-бъ у своѣмъ дворѣ и минула-бъ свою хату, мовъ чужу...

И справдѣ трудно було пѣзнати хату старого Лемѣшки середъ роскошного цвѣтника зъ широкими чистими стежками, що крутилися межъ зеленымъ дерномъ.

Не вважаючи на стару матѣрь, на тѣ старосвѣцькѣй звичаѣ, Зося почула себе господинею въ оселѣ Лемѣшки, побачила себе на самѣмъ березѣ того щастя, того бажаня, якого можна було досягнути, живучи въ великому мѣстѣ, середъ незначныхъ людей. Тѣ подвигъ, — якъ колись говорила Люцина, — вже дѣйшовъ до кѣнця. Зоставалось теперъ користуватися усѣмъ добромъ, жити, якъ душа забажає.

Одного коника й повозочки було вже Зося мало. Вона справила хорошу повозку на ресорахъ, и держала пару добрыхъ коней; погонича вбрала въ городську чемерку и въ широченнѣ шаравары. Було пролетѣть вона по мѣстѣ, всѣ жиды очи повырѣщають, всѣ паны задивляються. А погоничъ котить, тѣльки грязь летить на два сажнѣ по обидва боки!

Насправляла Зося суконь, якихъ нѣ въ кого не було на цѣле мѣсто, вбиралась якъ кукла, вычѣсувала косы, завивала локоны по останнѣй модѣ. Всѣхъ мѣськихъ дамъ вона присадила до самої землѣ, всѣхъ залопила своєю красою, своимъ уббромъ.

Тымъ часомъ стара Лешѣщиха все квѣлилась та квѣлилась, то на голову, то на спину; у вѣ осени злягла, а потѣмъ швидко и вмерла.

Пѣшовъ Якимъ до протоѣрея просѣти на похоронѣ.

— Якъ дасте десять карбованцѣвъ, то пѣду, поховаю вашу матѣрь и вычроважу до самои ямы.

Якимъ одлѣчивъ десять карбованцѣвъ и поклавъ на столѣ, дивуючись. Ще нѣколи духовенство не торгувалось нѣ зъ нимъ, нѣ зъ його покрѣйнымъ батькомъ.

Пѣшовъ Якимъ до дѣякона.

— Якъ дасте пять карбованцѣвъ, та ще й заразъ, то пѣду ховати вашу матѣрь.

Якимъ зновъ дивувався, одначе мусѣвъ вытягти зъ кишенѣ и покласти на стѣлъ пять карбованцѣвъ.

Тѣльки що выйшовъ вѣнъ за ворота, стрѣчае дяка.

— Прийдѣть, будьте ласкаві, читати псалтирь надъ матѣрю.

— Чи зъ своєю закускою приходиш? — промовивъ дякъ хитаючись на ногахъ. — Три карбованцѣ за псалтирь, а то зъ мѣсяца не зрушу! — промовивъ дякъ, ледви стоячи на ногахъ.

Якимъ тодѣ тѣльки догадавсь, що все вони злі на його за панахиду, якъ пѣшли до дому голодні и не пѣні.

Одинъ титаръ выдавъ зъ церкви сукно, ставники безъ грошей; велѣвъ дурно кѣлька разъ дзвонити по душѣ. Се то за того великого дзвона, що Лемѣшка справивъ у соборѣ.

Вже не сѣмъ священникѣвъ ховали Лемѣшиху, якъ ховали колись Лемѣшку. Не все цехи несли зъ усѣхъ церковъ. Ховали Улишу Сидоровну дуже просто. Одинъ протопопъ зъ дѣякономъ та зъ дякомъ. Вже не збирались на обѣдъ старцѣ зъ усього мѣста, зъ усѣхъ сусѣднихъ сѣлъ. Зѣйшлися тѣльки близкѣй сусѣды, зѣхалися родичѣ

та декотрї знакомї покѣйнои. Йдучи за домовиною, всѣ молодичѣ згадували, якъ ховали Лемѣшку, якїй похоронъ, якїй обѣдъ справляла стара за його душу; всѣ гомонѣли на невѣстку, на сына, що нѣбы выпихали зъ хаты матѣрь у домовину.

Поховали Улишу коло горбка покѣйного Лемѣшки межъ тыми двома грушами, що Улиша Сидоровна посадила своими руками.

Невеличка кучка людей вернулася на обѣдъ до сына: кѣлька душъ духовенства, кѣлька душъ родичѣвъ та близькихъ сусѣдъ. Якъ велике диво, всѣ побачили сльозы на очахъ у Зозѣ. Вона була рада смерти старого тестя, але щирими слѣзми плакала по тещѣ.

— Вона була минѣ за рѣдну матѣрь, — промовляла Зося до гостей, котрї одначе ѣй не вѣрили, — вона нѣколи не покидала мене, жалувала насъ и нашихъ малыхъ дѣтей, доглядала всього хазяйства, не вразила, не обидила мене нѣколи й словомъ!

Зося говорила одъ щирого серця, пѣдъ впливомъ свѣжои втраты. Вона забула на той часъ навѣть про мѣщанскїй рѣдъ покѣйницѣ, про ѣвъ простоту. Вона памятала, що втратила добру хазяйку, бувалый господарскїй розумъ старои людини, надежну, посадящу женщину и мюбчачу татѣрь, на котру можна було здатись и нѣколи не каятись.

Обѣдъ бувъ чималый. Духовенство вийшло зъ-за стола не голодне й наповне. Зося звелѣла нарочно поставити передъ дякомъ здорову пляшку горѣлки. Дякъ якъ побачивъ, такъ й простягъ руки, щобъ обняти ѣвъ и пригорнути до серденька; а послѣ мовчки наливавъ горѣлку въ склянку и такъ дудливъ за обѣдомъ, що пѣсля обѣда не змѣгъ до ладу заспѣвати „Вѣчную памѣть“.

Забувають дѣти рѣдного батька й матерѣ, а Зося швидко забула нерѣднихъ батькѣвъ. Однакъ же молодї хазяини побачили, що потерпѣли велику страту въ матерѣ. Зося не любила дрѣбного, хлопотливого хазайства, не любила ходити до коморъ выдавати, лѣчити и про все памятати. А теперички прыйшлося їй самѣй всѣмъ хлопотатись: и хазайствомъ, и дѣтьми, и наймичками. Якимъ ходивъ на службу, и не дуже доглядавъ усього. Вѣнь ставивъ высче всего свою службу а найбѣльше — чины. Швидко виявилось, що въ господѣ не стало видячого, быстрого, за всѣмъ слѣдячого ока.

Разъ полаялись наймиты и наймички и почали выказувати одній на другихъ. Одна наймичка прибѣгла до Зося и просила їй швидчѣй заглянути въ кухню. На полиці пѣдъ горшкомъ вона знайшла шматокъ сала и десятеро яецъ, и выказувала нишкомъ на другу наймичку.

— Що то за сало лежало на полиці пѣдъ горшкомъ? — пытала Зося въ тѣи наймички.

— То я такъ поклала. Щобъ я таки крала? Та нехай мене святий хрестъ побѣ! Я не така, якъ та поганка, що носить сѣль та пшоно до своєї матери, а разъ зъ своимъ Тарасомъ (наймитомъ) вынесла пѣвъ мѣшка борошна зъ коморы.

Почалася лайка мѣжь слугами. Виявилось, що наймитъ выносивъ зъ коморы, що хотѣвъ, а наймички брали по троху всякои харчѣ. Тарасъ доказавъ, що самъ мѣрошникъ сливе кожнои ночи переносить до шинкарки Берчухи по мѣшку зерна. Наймички плакали; наймиты лаялись.

— Цуръ имъ! кинь ты розправу зъ ними! — кричавъ Якимъ на Зося. — А найбѣльше винна ты сама, бо не доглядаєшь добре. Адже-жь при матерѣ того не було!

— А ты не виненъ, що нѣколи въ млынѣ не заглянешь? Я тобѣ не ключниця! я не буду тобѣ глядѣти курей та свиней, лѣчити крашанки, чи що тамъ.

— Найми ключницю, то й вона буде те саме робити, що й наймички. Треба тобѣ таки самѣй пойти и до коморы, и по огороду, и частѣйше заглядати въ горшки...

— Спасибѣгъ тобѣ за добру раду. Я се давно чула ще одъ твого покѣйного батька Трохима, — промовила Зося, уштиво кланяючись йому. — А ты якъ бы менше гравъ у карты зъ своими червономордыми урядниками та бѣльше доглядавъ млына, скоту, наймитѣвъ, то бы порядку було бѣльше. А то лѣвуєшься, лежишь, лежишь, а прийде вечѣръ — въ карты граєшь...

— Знаєшь, яка мияѣ думка прийшла — промовила разъ Зося до Якима.

— А яка? — пытавъ вѣнъ.

— Я не сѣльська господиня. Не люблю я сього гармидеру въ господарствѣ. Нема въ свѣтѣ, якъ послати на базаръ та готове купити! И свѣтъ його не скаже! А то панькайся коло курки, коло качки, якъ коло дитины, та слѣди за наймичками, за всѣмъ, за всѣмъ. Та й зъ тебе не Богъ-зна якій хазяинъ! Щось и ты любишь залежуватись по городському.

— Може й правду ты кажешь.

— И яке наше жита въ сьому поганому мѣстѣ? Є въ насъ усього доволѣ, та нема навѣтъ передъ кимъ показатись! Пролечу я на своихъ коняхъ черезъ мѣсто, нема кому на мене дивитись. Вберусь я въ дорогѣ сукнѣ, нема кому мѣй смакъ оцѣнювати. Що зъ того, що я покажу свои уборы казначейшѣ, протопоишѣ, докторшѣ! И вони самѣй, а найбѣльше ихъ чоловѣки, и всѣ твои кавалеры розумѣють у тому стѣльки, скѣльки отъ тѣ

волы та коровы, що повытрѣщають на мене дурнї банки, якъ иду я черезъ подвѣря... А лучшї люде, правдивї тутешнї аристократы, цураються насъ..., бо всѣ знаютъ, що твои батьки були мѣщане, простї люде, Украинцѣ... И будутъ цуратись доки мы живемо въ сьому гнѣздѣ, що звили твои простї батьки. Ъдь Якиме до Кївва, шукай тамъ мѣсца, продавай хату й грунтъ...

— Чи се ты фантазія тѣльки розпустила, чи говоришь, щобъ наговоритись?

— Якїй ты чудный! на що-жь мнѣ говорити, коли не стосується до дѣла моя мова? Вѣзьми конѣ, та поѣдь до Кївва, та пошукай добре мѣсце, а потѣмъ продамо грунтъ...

— Чи не здурѣла ты, Зося! выбачай за се слово, — промовивъ Якимъ, лежачи на лѣжку и пѣдвѣвши трохи голову.

— И коли ты забудешь оте паскудство, що повьучувавъ тебе твої батенько! Я говорю тобѣ людськимъ языкомъ.

Якимъ замовкѣ. Тымъ и скѣнчилась розмова.

На другїй день Зося знова почала ту саму розмову. Якимъ слухавъ та смѣявся. Зося почала сердитись.

— Та вставай, та думай що-небудь! лагодься до Кївва. Чого ты лежишь! нѣчого не робишь, казайства не доглядаєшь! — Такъ грырала йому голову жѣнка.

— Думай вже ты, а я нѣчого не думаю. Индикъ думавъ, та й здохъ, — кажутъ люде.

— Чи вже-жь ты думаєшь отутъ и вмерти, де вмеръ твої батько?

— А чому-жь и не вмерти тутечки?

— Може ще другого дзвона почепишь на дзвѣницю? — пытала Зося. — И лежить, качається! Люде ѣздятъ, шукають щастя, находятъ долю, заслужують ве-

лякѣ грошѣ, чины. Хиба-жь у тебе розумъ не такіи якъ у людей?

— Ъздять, бо дурніи; а розумніи люде сидять на одній мѣстѣ, та не рицаються.

Минувъ тыждень; Зося зновъ почала грызти голову чоловѣкови. Велике мѣсто, новіи люде, нове товариство, молодіи паничѣ, — все тягло їѣ до мѣста, нѣбы десятима руками.

— Якиме! думаймо що-небудь, бо житя мое тяжке. Продавай грунтъ осей поганый зъ свинями, зъ качками, зъ вѣвцями, и їдѣмо до Киѣва.

— Отсе! якъ коржа, такъ коржа! якъ спечемо то ї дамо, — одрѣзавъ їи Якимъ, та ще ї по украинський.

Зося ажъ у гору підскочила: — Чи ты не бачишь, що дѣти въ хатѣ! По якому се ты говоришь? Заразъ минѣ запрягай конѣ, та їдѣмо до Киѣва! Намъ треба дѣтей учити. А тутъ де ты ихъ вчити-мешъ? Тѣльки вивчатися говорити, якъ говорила твоя мати, та спѣвати мужичяхъ пѣсень! Ъдь минѣ заразъ....

Зося кричала и кидалась до Якима.

— Отсе причепилась причепа! Не хочу, не поїду! Не мавъ клопоту, то поїду шукати!

— Не клопоту шукати, а щастя! Розумѣешь? щастя собѣ и дѣтямъ.

— Та дѣтей можна возити до школы своими кѣньми!

— А мы? а я? Хиба я живу не для себе?

Такъ грызла Зося голову Якимови сливе кожного дня мало не пѣвъ року, и поставила таки на своему. Зъ великою неохотою Якимъ поїхавъ до Киѣва шукати мѣсця, хочъ и знавъ, що люде знаходять же мѣсця гарніи, добувають чинѣвъ и грошей; хочъ и знавъ вѣнъ, що зъ його негарный хазяинъ, одначе ледви зрушивъ зъ мѣ-

сця въ дорогу и ббльше тымъ, що сама Зося повхала зъ нимъ.

Привхали до Киѣва, стали на станціи.

— Зося! побѣгай собѣ трохи по городу, ногуляй, та вернѣмся знову до дому! Чого намъ сюды перебираться! Хата въ насѣ своя, гарна, тепла; кусокъ хлѣба свѣй. Сидѣти-бѣ та не рипаться!

— А хазайство! а клопѣтъ! Коли вже маємо грунтъ и хазайство, то треба коло його клопотатись.

Зося побѣгла, розпытала, де „губерскій мѣста“, знайшла всѣ входы и выходы, скрѣзь водила за собою Якима, трохи не викинула його въ дверѣ зъ „прошеніємъ“. Якимъ доставъ мѣсто трохи лучче, якъ въ своему повѣтовому урядѣ, въ Киѣвѣ.

Рада верталася Зося до дому и дорогою такъ нацѣкувала свого чоловѣка, такъ розмалювала йому жизнь у великому городѣ, тѣ чины, хресты, грошѣ, що вѣнъ мавъ колись тамъ дѣстати, що Якимъ бувъ уже готовый продати батькѣвскій грунтъ хочъ и заразы.

Вернувшись изъ Киѣва, Лемѣшковскій продали сразу батькѣвську хату, грунтъ изъ садкомъ и млыномъ за кѣлька тысячъ карбованцѣвъ. Покѣйникъ Лемѣшка наче знавъ, що не його внуки й правнуки топтати муть стежки въ його саду.

Перейшла батькѣвщина въ чужій руки.

Привхали въ Киѣвъ, найняли хорошу квартиру. Але за одну квартиру пѣшло мало не все жалованя Якимове за цѣлый рѣкъ.

— Що ты робишь, Зося! — говорилъ Якимъ.

— Дай же жити по людскій хочъ одвнѣ рѣкъ, — одказала Зося. — Грошей у насѣ доволѣ.

И Зося зажила по своѣй душѣ. Самъ Якимъ не пѣзнавъ своихъ Зосѣ, якъ убралась вона у чудову сукню,

накинула черезъ плече незвычайно кокетливо шаль, якъ розпустила кучерями свѣй довгій волосъ, та ще й при-тулила багато чужихъ кѣсъ, якъ взулась въ малесенькѣй, гарнесенькѣ черевички. Всѣ дивились на неѣ, якъ вона плыла не йшла по вулицяхъ, всѣ розпытували про неѣ.

Незабаромъ приѣхали до ихъ въ гостѣ Люцина й Рузя. Зося справила балъ. Ще зъ-рана приѣгали урядники зъ визитами, а зъ собою приводили юрбу паничѣвъ хорошихъ, молодыхъ. Якимъ дуже здивувався, що вони обходились зъ Зосяю, якъ изъ знакомою...

Въ вечерѣ на балъ наѣхало багато товаришѣвъ Якимовыхъ, начальникѣвъ, паничѣвъ, тонкихъ, рѣвнихъ якъ стрѣла, говорючихъ, вѣчливыхъ.

Зося була и хазяйкою и царицею балу. Одъ неѣ не одступали паничѣ, бѣгали, просили на танцѣ, ловили кожне ѣѣ слово, слѣдили очима за нею. Огсе було життя, якого бажала Зося, объ якому вона колись марила въ купѣ зъ сестрами, якого потрѣбно було для ѣѣ веселю, гулячою натурю.

Вечоры зъ танцями йшли за вечорами. Попереду Зося одмовлялась тымъ, що имъ треба знайти женихѣвъ для сестерѣ. Одначе женихи не знайшлись, два начальники Якимовѣ, удовцѣ, забрали ихъ до себе за хазяйокѣ. А паничѣ все налѣтали вечорами, а танцѣ все не переставали.

Якимови обридло таке невгамоване пусте життя, обридли гостѣ, навѣть карты безъ перестану. Вѣнъ не хотѣвъ уже виходити до гостей.

— Якиме! Бога бѣйся! убвайся та йди до гостей! Дивись, дамы сидять та скучають. Иди, розважай ихъ комплиментами.

— Одчепись ты изъ своими дамами! Въ мене языкъ

не на пружинахъ Хйба я обйзйана, що буду передъ нйми штуки показувати!

— Якиме! ты мене компромитувшь передъ людьми. Иди! не мучь мене. Я вже кѣлька разъ одговорювалася, що ты не здужаешь и не выходишь изъ хаты, а сьогднйа гостѣ бачили тебе на вулицѣ.

— То скажи имъ, що мене трястя схопйло, та трясе такъ, що мнй гостѣ не въ думцѣ. Иди лишень, иди въ гостинну, бо отъ-тй шелхвосты скучають безъ тебе.

— О! я нещаслива зъ такимъ чоловѣкомъ! — промовила Зося и заплакала.

— О! я щасливый зъ такою жѣнкою! Чи ты знаешь, що половины батькѣвськихъ грошей вже нема?

— Будешь служити, брати чины й грошѣ. Иди-жь бо, я не втерплю, нароблю плачу на цѣлый дѣмъ.

И Якимъ, якъ та машина, мусѣвъ натягати сѣртукъ и йти до гостей. Зося йому зъ далека моргала и кивала, якъ вѣнъ перестававъ розмовляти зъ дамами, и вѣнъ мусѣвъ зновъ лепетати нѣсенѣтницю.

— Якиме! проводи мене въ царскй садъ. Сьогднйа тамъ велике гуляня.

Якимъ, хочъ и черезъ силу, одягався и проводивъ ѣвъ въ садъ, по разѣвъ сто крутячися изъ нею, нѣбы въ хрещики, по дорѣжкахъ.

— Якиме! сьогднйа митрополитъ служить въ Софйському соборѣ. Тамъ буде багато публики. Проведи мене.

И Якимъ одягався и проводивъ ѣвъ, а потѣмъ мусѣвъ зъ нею перейти разѣвъ зо три Хрещатикъ.

— Якиме! сьогднйа субота. Въ Братському манастирѣ ректоръ академйи читае чудово акафистъ. Тамъ

будуть самі аристократичні дамы. Пофду, подивлюсь на убори.

И Якимъ вѣзь їѣ до Братства.

Такъ тягала вона мужа за собою нѣбы налагачемъ. И звикъ вѣнь покоряться, якъ машина, по переду за любовь, а потѣмъ черезъ капризы.

А тымъ часомъ якъ рѣкъ уплывавъ за рокомъ, и батькѣвськї грошѣ розпльвались... Лемѣшковськї мусѣли вже найняти бѣдненьку квартиру, жити тѣльки на своє невеличке жалуваня. А чины не прибували, и грошей не прибѣльшалось... Другї товаришѣ Якимовї йшли въ гору, а його все лишали... Зосѣ вже не було за вѣщо убиратись въ дорогї сукнѣ та шальѣ. Спомянувъ Якимъ батькове слово, що хресты та чины не нагодують, и каюся, що послухавъ своєї жѣнки — спродавъ батькѣвську хату й грунтъ.

— А що, жѣнко, будемо робити? — пытавъ разъ Якимъ Зосѣ, котра сидѣла, похиливши голову. — Я бѣ радъ одкупити батькѣвське гнѣздо, та Бѣгъ-ма за вѣщо! Мудруй теперъ своимъ розумомъ, коли довела мене до бѣдности.

— До бѣдности ще далеко! Але вже я тымъ щаслива, що мене нѣхто тутечки не докоряє мѣщанськимъ родомъ, нѣхто мене не цурається. Другї-жь люде шукають и якось знаходять щастя-долю.

— Шукай уже ты, а зъ мене буде вже того, що я тебе разъ послухавъ.

— То й ще послухаешь! На що-жь Богъ розумъ давъ чоловікови якъ не на те, щобъ нимъ добувати талану. Чи не пригадаешь ты нашего давнього знакомого, Ключковського, що бувъ управителемъ. Якї въ його хорощї покоѣ! Якого въ його птицѣ, корѣвъ! якї въ його конѣ! Та вѣнь же корвстувавъ мало не всѣмъ

панськимъ добромъ. Чому-бъ и тобѣ не стати за управителя у якого-небудь багатого пана? Кидай ихъ нечистому сю службу, коли зъ нею користи, якъ кбтъ наплакавъ.

— А може мнѣ швидко дали-бъ высчий чинъ, а може й хрестикъ...

— Годѣ вже тобѣ марити про чинъ та хресты! Коли дають ихъ выдавцемъ, то Богъ зъ ними! Намъ треба грошей! Намъ треба дѣтей вчити и самымъ пожити по людський.

Якимъ и справдѣ згадавъ покоѣ Ключковського, згадавъ широкий двѣръ, обсаженный высокими тополями, а по дворѣ табуны овецъ, гусей, индикѣвъ, коровы, конѣ; а за домомъ садъ, оранжереѣ; згадавъ жѣнку управителя, що жила, мовъ иста помѣщиця, згадавъ його дѣтей, що бѣгали по хатѣ повбиранѣ, якъ куколки, згадавъ гарно повбираныхъ мамокъ, няньокъ, що водились изъ дѣтьми. И вѣнь думкою вже почавъ отдаватись въ жѣнчинѣ руки.

— Тбльки хто його поѣде шукати того мѣсяца? — пытавъ Якимъ трохи перегода. — Разъ я зрушивъ зъ мѣсяца, та й не на добро...

— Тобѣ тбльки лежати, байдики бити. Якъ не поѣдешъ самъ шукати мѣсяца, то я сама поѣду...

Зося такъ и зробила, якъ говорила. Поѣхала до батька, а тамъ розвѣдала, розпыталась помежь знакомыми и... знайшла мѣсце управителя въ одного пана.

И зновъ потягла Зося чоловѣка по свѣту, а вѣнь поволѣкса за нею, не маючи въ собѣ доволѣ силы, щобъ не послухати вѣ. Мѣсце управительське або окономьське буває й користне, але дуже небезпешне. Паны мѣняють окономѣвъ, якъ хазяины наймитѣвъ, бо панське добро любить на половинну переходати въ руки управительськѣ.

И зновъ зажили Лемѣшковські въ теплѣ и добрѣ хочѣ и не на своєму.

Зновъ Зося лѣтала баскими кѣньми, вбиралася въ гарні сукняѣ, вбирала дѣтей, не мала нѣ въ чому недоста-чѣ. Нѣ одного дѣла не робивъ Якимъ, не порадившись нѣ Зосяю. Вона-жѣ давала йому лиху пораду користу-ватись чужимъ добромъ... Швидко побачивъ Якимъ, що ступивъ знову на стежку дуже небезпешну... Трохи не що-року переходивъ вѣнъ зъ мѣсяця на мѣсце. Трапля-лось и добре, траплялось и погане. Разъ просидѣли Лемѣшковські на бурку, безъ мѣсяця, прожили, що на-жили, збѣднѣли. Якимъ мусѣвъ на часъ зайняти мѣсце оконома въ Тхорбѣвцѣ, навѣтъ у небагатого пана, въ бѣд-нѣй окономіи. Оттуть-же його и знайшовъ Ясѣ Середнѣ-ській, середъ бѣднои обставы.

X.

Після веселого життя въ великому мѣстѣ Зося було дуже тяжко въ Тхорѡвцѣ. На окономіи було чимало всякого добра: и гусей и курей, и корѡвѣ; бувъ тамъ и роскошный садъ, та не було тамъ того, чимъ живе й тѣшитъ себе натура польскои дамы: життя тамъ було скучне для Зося. До мѣста далеко; кругомъ товариство не багате. Зося мусѣла найняти для своєї дочки гувернантку, помянуту нами носату немолоду панну Теодозю. Зъ нею тѡльки Зося тѣшила себе розмовою про Варшаву, про гуляня, про балы, о котрыхъ розказувала Теодозя, конечно по половинѣ зъ неправдою.

Въ своєму безталаннѣ Зося виноватила одного Якима, грызла йому голову, докоряла, допѣкала за його недбалѣсть, за лѣнивство. Якимъ слухавъ й вже не огрызався, опуствѣвъ руки и ставъ поныхачемъ у своєї жѣнки.

Визитъ такого значного пана, якъ Ясь Середниській, нового управителя всього княжого добра, несказано стрѣвоживъ и звеселивъ Зося. Новый багатый сузда, дуже гарный зъ лица, молодой, самъ приѣхавъ до Лемѣшковськихъ и просивъ до себе. Однимъ тѡльки осталась Зося невдоволена: молода управительша не приѣхала до неї зъ визитомъ.

— Якиме, їдѣ ты самъ зъ визитомъ до Середниськихъ. Я не поїду, доки його жѣнка не одвѣдає мене. Вона бѡльша панѣ, нѣжъ я.

— Чого я повіду? — осмілюсь Якимъ говорити.

— А ты хочешь, щобъ я пропадала отъ тутъ, въ сѣй поганій Тхорѳвцѣ, безъ порядного товариства, безъ людей! Покаравъ мене Господь такимъ чоловѣкомъ! И не знаю, коли я тебе обтешу, вывчу!

— Покаравъ мене Господь такою жѣнкою, — трохи не збрвалось у Якима зъ языка; одначе вѣнъ прикусивъ языкъ и мусѣвъ ѣхати до Середѣньськихъ. Сама Зося натягла на його фракъ, причецурила його и — трохи не выпхнула зъ хаты.

Середѣньскіи привѣтно й ласкаво прийняли Лемѣшковського. Ганя прохала черезъ Якима Зосю въ гостѣ и сама обѣцяла прибути до вхъ. Швидко вона сама поѣхала въ Тхорѳвку, въ великій пѣсть, и просила Зосю и панну Теодозію бувати въ ихъ у гостяхъ безъ церемоніи, по сусѣдський.

Настали Великодній святки. Ганя ждала Лемѣшковськихъ; одначе минувъ третій и четвертый день а ихъ не було.

— Щось дуже гордіи наші нові знакомі! — промовчала Ганя до Яся. — Не ѣдутъ до насъ у гостѣ. Не дурно вони говорили зъ тобою все про князѣвъ, та про Парижъ.

Весна на дворѣ стояла рання; днѣ були чудові, тихі, соняшні. Княжій садъ подекуды вкрився молодимъ зеленымъ листомъ, якъ пухомъ, а надъ нимъ пѣбы плавали золотіи вершечки дворця. Квартира Середѣньськихъ стояла середъ саду, що бувъ одгороджений одъ княжого тѣльки невеличкими, зелено помальоваными штахетами. Княжій садовникъ-Нѣмецъ пѣклувався и коло управительського саду. Изъ княжого саду въ управительський можна було ввійти черезъ легѣвнкій ворѳтечка зъ точеныхъ кѳлочкѳвъ, гарній, якъ цяцька.

— Пань! — крикнула наймичка до Гань, якось у ранць пятого дня Великоднихъ святъ. — До насъ иде въ гость князь изъ княгиню, и зъ тою баринею, що гостюе въ ихъ.... Ожъ подивѣться въ вѣкно, коли не вони! Бо за собою тягвуть такі хвосты, що я ще и зъ роду не бачила.

Ганя кинулась до вѣкна, а Ясь за нею. Изъ княжого саду черезъ ворѣтечка выступали паны, по широкой дорѣжцѣ, що йшла прямо до покоївъ Середвѣського, до боковыхъ дверей.

Попереду тихою ступію йшла рѣвна пань вся въ чорному, якъ черниця. Сукня падала зъ неї рясными фалдами и тяглася позадь неї довгимъ шлейфомъ. Половина її лица була прикрита чорною сѣточкою. Поручъ зъ нею, взявши її пѣдъ руку, йшла молодесенька дѣвчинка въ бѣлому, тонкому, короткому платячку. За першою парою йшла друга пара: то бувъ пань зъ розкѣшными чорными кучерями, въ високому капелюшѣ; вѣнъ вѣвъ пѣдъ руку пань знову всю убрану въ чорну сукню, що волоклася далеко за нею довгимъ хвостомъ.

Обыдѣ пары ишли такъ тихо, нѣбы стояли на одному мѣсці. Вони роздивлялися на дѣмъ, що стоявъ передъ ихъ очима зъ великими, прозорыми вѣкнами, зъ готицькими стрѣлками, понатыкуваными скрѣзь на покрѣвли за-для красы. Вони роздивлялись на высокій тепличнѣ квѣтки, що були вже поставляні гарными купама по пѣдъ стѣнами дому, по грядкахъ чисто заскородженыхъ и засѣяныхъ, по обыдва боки широкой дорѣжки. А надъ ними гойдавъ тихій вѣтеръ зелене, свѣже гиля, а коло ихъ стояли вже зовѣмъ порознукованѣ кущъ троянды, бузку, агрусу, цвѣли вже якѣсь раннѣ кущкы. Надъ зеленымъ, чисто обрѣзанымъ дерномъ вже високо пѣдѣймались широкой круглой кущъ пивонѣ, пѣвникѣвъ, ки-

твцями висѣли пушянки туюпанѡвъ, цвѣла вже рання жовто-гаряча лелія. Дорбжка була чиста, заметена. И дѡмъ, и садъ, и квѣтки — все було залите золотымъ веснянымъ сонечкомъ, котре не жалувало промѣня и щедро обыщало двѣ пары, що тихою ходою ледви посувались до дому, милуючись всѣмъ, що кидалось имъ у вѡчи.

Ганя зъ Ясемъ бачили въ вѡкно, якъ гостѣ одчиняли ворѡтця, якъ йшли по дорбжцѣ, роздивляючись на всѣ боки.

— Князь иде зъ княгиною и зъ петербурскою грабиною, — промовивъ Ясь гордо й весело. — Тѡльки не знаю, що то за дѣвчинка тягнеться ва княгиною?

— А я не убрана! Що-жь минѣ робити? — крикнула Ганя, оделонившись одъ вѡкна.

Двѣ пары наблизились до дому, кивнули на хлопця, що скородивъ залѣзными грабельками грядки и про щось його пытали. Ясь придивився гараздъ, вже не князь изъ княгиною, а Якимъ Лемѣшковскій изъ своими дамами ишовъ до його. Вѡнъ ажъ засмѣявся.

— Добрыхъ князѣвъ будемо витати, Ганю! и вбиратись не вбирайся. И принесла-жь ихъ лиха година, та ще такимъ чудовымъ ранкомъ!

Ганя вийшла въ свою убѡрну кѡмнату, щобъ трохи причепуритись, а Ясь зостався въ гостиннѡй витати гостей.

Гарно убраный лакей одчинивъ дверѣ. Въ гостинну вступила Зося, держачи за руку свою молоденьку дочку; за нею ввѡйшла Теодозя зъ Лемѣшковскимъ. На всю просторну гостинну зашумѣли ихъ шовковѣ сукнѣ, ихъ довгѣ шлейфы, що волоклись по блискучому паркетови. Заразъ таки вийшла до гостей и Ганя. Всѣ дуже церемонно всѣлись на фотеляхъ коло стола.

Заля й гостинна хата займали саму середиву дома

на всю ширинь, такъ що кожне вѣкно въ противнѣй стѣнѣ приходилось проти вѣкна. Свѣтъ заливавъ хату, зъ двоухъ противныхъ бокѣвъ освѣчувавъ Зося, що сидѣла на самѣмъ переднѣмъ фотели коло широкого мрамурового стола якъ-разъ проти Яся, освѣчувавъ Теодозю, що сидѣла поручъ изъ Зося. Якимъ и Ганя помѣстились проти ихъ, а молоденька дочка Лемѣшковськихъ притулилась нѣбы пѣдъ крыломъ своєї матерѣ. прихиливши русяву головку до вѣ плеча. Вся група дуже добре одбивалась въ широкому дзеркалѣ, що висѣло надъ другою канапою коло противной стѣны, за другимъ мрамуровымъ столомъ, а найбільше постать Зосѣ и Яся, що сидѣли на передныхъ фотеляхъ. Въ блискучому склѣ дзеркала Ясь роздивлявся на Зося, нѣбы бачивъ вѣ вперве. И справдѣ теперъ, въ пышному, чистому нарядѣ вона здавалась йому зовсѣмъ вичою, нѣжъ тодѣ, якъ вѣнъ бувъ у неї зъ визитомъ.

Розкѣшна чорна шовкова сукня пообшивана чорными, аксамитовыми стрѣчками и кружевами, черезъ свои фалды и шлейфъ, здавалась хвилею, на котрѣй плавали повнѣ, бѣли якъ мрамуръ, вѣ плечѣ. Вѣ лице гладесеньке, нѣжне, бѣле, якъ лелія, здавалось прозорымъ пѣдъ пасмами ясного промѣня свѣта, котрый пересѣкався и переплутувався зъ двоухъ противныхъ рядѣвъ вѣконъ. Роскѣшний русявѣ буклѣ, збрани пучкомъ середъ головы, розсыпались дробно и ясно по всѣй головѣ, черкались объ бѣли плечѣ и блищали, якъ золота хвиля, одъ кожного повертання головою. Бѣли атласовѣ стрѣчки, сѣбнѣ шнурочки, зъ котрыхъ були штучно повироблюванѣ кокарды коло плѣчѣ, здавались темнѣйшими въ рѣвнѣ зъ бѣлиною вѣ лица. Теодозя, гувернантка, была такъ само убрана, тѣльки далеко бѣднѣще. На вѣ сухорлявѣй постатѣ розпущенѣй буклѣ, при здоровому носѣ, здавались горшкомъ,

наткнутымъ на кѣлокъ. Ганя сидѣла проти ихъ убрана по буденному, въ просту шерстяну сукню, та въ мантиль. Їѣ голова була причесана просто, по домашньому. Вона оглядала своихъ гостей и тѣльки дивувалась, де та небагата окономша зъ Тхорѣвки набрала такихъ багатыхъ и доладныхъ уборѣвъ!

Розмова розпочалася сама звычайна и потѣмъ потроху все переходила на высчий тонъ. Бѣльше всѣхъ говорила Зося, Теодозя и Ясь. Другі помовчували и бѣльше слухали. Зося почала мову про Киѣвъ.

— Пишуть що сїей зими въ Киѣвѣ буде италійська опера. Охъ! яка шкода, що мы покинули Киѣвъ! Закинула насъ недоля въ сей хутѣрь...

— Мы чули, що вы мали навѣтъ свою маєтнѣсть, свою землю, — спытала Ганя.

— Мали та продали, бо хотѣлось переѣхати въ Киѣвъ. Мужъ мѣй тодѣ служивъ.

— Нѣ землю, нѣ маєтности не мали, а тѣльки грунтъ у мѣстѣ, — обѣзався Якимъ, и заразъ замовкѣ, якъ ея його глянула жѣнка.

— То вы ѣ служили? — спытавъ його Ясь. — На вѣ-що-жъ вы покинули службу?

За Якима одказала жѣнка:

— Бо насъ тодѣ одинъ знакомый помѣщикъ попросивъ до себе управителемъ. Мѣсце було дуже выгодне, мы мусѣли покинути Киѣвъ, хочъ я ѣ теперь жалкую...

Якимъ вырочивъ очи, дивуючись, коли то його жѣнка жалкувала обѣ службѣ. Вѣнъ и доси не привыкѣ слухати, якъ Зося при людяхъ розказувала те, чога зъ нимъ нѣколи не траплялось.

— Мабуть знакомыхъ мали багато! певно не скучали такъ, якъ у нашихъ глухихъ сторонахъ! — спытавъ Ясь.

— Де вже скучати, коли въ насъ були тыжньові балы або вечоры! Въ понедѣлокъ бувъ у насъ вечѣръ, въ вѣвторокъ у одного знакомого генерала...

— У столоначальника... — вырвався Якимъ, поправляючи жѣвнуку.

— Чи то правда, у столоначальника... Вже й позабувала. А въ середу у генерала....

Якимъ тѣльки роздявивъ ротъ, пригадуючи надаремне, коли то вѣнъ на свому вѣку кумався зъ генералами.

— Вважайте, мои панове! — промовила поважно Зося, по ораторській розмахуючи рукою. — Привыкнути до мѣського общества, до людей просвѣченыхъ, до читаня свѣжихъ журналѣвъ и газетъ, до театру, привыкнути слѣдити за кожnymъ научнымъ або политичнымъ рухомъ — и зъ разу опинитись у такому глухому кѣнци! Охъ! Боже! Якъ я рада, якъ я рада, що нашъ знакомый панъ Хоцѣвскій познакомивъ насъ въ сѣй пустинѣ зъ вами!

Хоцѣвскій и справдѣ бувъ знакомый изъ Зосею, знавъ вѣ, якъ польську добру патриѣтку, и мавъ на примѣтѣ запровадити вѣ до Середѣвскихъ, щобъ вона мала свѣй впливъ на ихъ семью.

— Якій садъ гарный коло вашои квартиры! та ще такъ близько одъ княжого! Такихъ садѣвъ можна знайти тѣльки въ нашѣй Варшавѣ, — промовила Теодозя, пѣдѣймаючи свои оловяніи очи до стелѣ и прямо обертаючись до Яся. — Яка позиція гарна! які чудові скелѣ, водопады! Якъ скрѣзь чисто! Живши тутъ въ Камяному, я, здається, цѣлыми днями сидѣла-бъ у саду зъ книжкою або зъ роботою.

— А намъ уже й байдуже! — одказала Ганя. — Я навѣтъ рѣдко гуляю въ саду та ще въ тыхъ далекихъ

алеяхъ. Погуляю трохи коло свого дому, та й до хазяйства.

— А вы любите пѣклуватись коло хазяйства? — спытала Зося зъ легенькою иронією, але все таки поваж-нымъ тономъ.

— О! моя жѣнка велика господарка! — одказавъ Ясь, шуткуючи.

Зося окинула косо очима Гавію. Їѣ руки пухкїй й бѣлїй, справдѣ не блыщати паньською бѣлиною. На кѣн-чику мизинця дуже вважливе очко Зося запримѣтило цятки сажѣ... Ганя, вештаючись у пекарни, до всего приглядаючись, десь черкнулась обѣ сажу, сама того не примѣчаючи.

— И я дуже люблю сѣтьське господарство, — про-мовила Зося поважно. — Особливо тодѣ, якъ воно до-стачає доволѣ прибылѣ...

Якимъ зновъ вырививъ очи на свою жѣнку, зга-дуючи, якъ вона хазяйнувала на батькѣвськѣму грунтѣ. Ажъ надто бѣлїй, рожевїй пальцѣ Зося доказували, що вони не дуже любили доторкуватись до кухарського и го-сподарського дѣла.

Лакей у бѣлыхъ рукавичкахъ, прибранный у пан-ську лїврею, вышѣсь на великому сѣрѣбному пѣдносѣ кофе и пѣднѣсь заразы до Зося. Кокетливо и зѣ пова-гомъ вона простягла руку, взяла чашку, и не дивлячись на лакея, величаво махнула до його другою рукою, лед-ви пригнувши кѣнчики своєї бѣлой руки. Вона показа-ла, що не хоче брати сухарцѣвъ и бубличкѣвъ. Лакей од-ступивъ одѣ неи зѣ великимъ страхомъ, и вступаючи навщипиньки, понѣсь далѣ кофе. До своєї панѣ, до Яся-ма, навѣть до Яся лакей пѣдступивъ далеко смѣлѣвѣйше.

Выпили кофе. На щѣкахъ Зося выстунивъ бѣлѣшїй

румянецъ. Губы зачервонѣли, якъ троянда. Вона всѣлася у фотелъ и легенько закинула голову, нѣбы втомившись. Ъѣ кучерѣ посыпались на бѣлу шию.

— Яка чудова квартира! — промовила Зося, встачуи и беручи за руку свою дочку. — Видно, що княжа!

Держачи при собѣ доню, котра тулилася до неи въ бѣлѣй куценькѣй сукни Зося перейшла просторну гостинну, нѣбы пересунулася. Шовковый шлейфъ шелестѣвъ, скобзаючись по блискучому паркетови. Ъѣ постать огрядна, повна и разомъ складна, ѣѣ свѣже лице, ѣѣ роскошна коафюра, все разомъ заворушилось въ кѣлькохъ дзеркалахъ. Зося прямувала до дверей, що були до салону. Ясѣ схопився и полетѣвъ одчиняти дверѣ, навипередки зъ лакеємъ, що вже поспѣшивъ зробити своє дѣло. Тодѣ всѣ встали зъ-за столу и пѣшли за Зосою, котра повагомъ ишла по свѣтлици, мовъ царица, оглядаючи хату. Всѣ ишли за нею, нѣбы ѣѣ дворовый штатъ.

Вся розмова межъ гѣстями велася по польскый. Одна Ганя говорила по московскый, та й то дуже погано.

— Чи й вы Полякъ? — спытала нежданно Ганя Якима, примѣчаючи, що вѣнъ крутивъ польску мову такъ якъ вона московську.

Всѣ разомъ звернули увагу... Якимъ очевидячки не знавъ якъ одказати, чымъ себе назвати, дуже смѣшно лупавъ очима, нѣбы пригадувавъ, збирася одказати... и зновъ задержувавъ языкъ.... и зновъ пресмѣшно лупавъ очима и кивавъ губами.

Зося кинула на його очима сердито. Якимъ выкинувъ зъ рота, нѣбы пожуване слово: „Полякъ“, и самъ почервонѣвъ на всѣй ширинѣ своего повного, хочъ и блѣдого лица.

Ганя въ свою чергу тожь поставила на йому свои очы...

— Бачите, моя дорога панѣ, мѣй мужъ походить зъ польского роду, тѣльки вѣры православной, — промовила Зося, и хотѣла вывести разомъ и Якимъ и Ганю и себе зъ тѣи плутанины. Одначе почервонѣла до самыхъ ушей и кучерѣвъ, а Якимъ все стоявъ та лунавъ такъ смѣшно очима, що його дочка не втерпѣла и тихо зареготалась. Теодозя ледви задержувала подавляный въ горлѣ регѣтъ. Всѣмъ стало не до ладу, незручно стояти и дивитись одно одному въ вѣчи.

— Чи не маєте якихъ новыхъ газетъ? — спытала Зося Яся, щобъ розмовою затерти дѣло.

— Якихъ же вамъ? — спытавъ Ясь: — чи польськихъ чи русскихъ?

— О! безпремѣнно польськихъ! я ледви слибезую по русский, — сказала Зося.

— О! змилуйтесь, надѣлѣть насъ газетами та журналами! — почала тоненькимъ голоскомъ Теодозія и подѣ кѣонецъ изъѣхала на природню басову ноту.

Зося вернулася у гостинну, а за нею рушило все товариство. Повагомъ зновъ перейшла вона хату и сѣла коло столу опершись лѣктемъ объ стѣлъ. Вся тѣ постать дуже приходилась до роскошной обставы, до клима дорогого, на котрому розбѣтлала вона свѣй шлейфъ и поклала маленьку нѣжку, до мрамуровыхъ столѣвъ, до великихъ дзеркаль, паркетового помосту... Ясь не зводивъ зъ нею очей...

Гостямъ видимо не хотѣлось одѣвзджати до дому Ганя запросила ихъ на снѣданя до столовой хаты. Тамъ бувъ гарно прибранный стѣлъ обставленный густо тарѣлками зъ холодными закусками, винами, срѣбнымъ сер-

визомъ, дорогими серветками. Все те тѣшило Зою и Теодозю.

По закускѣ всѣ пошли въ княжій садъ на прогуляня. Тамъ, подъ привѣдомъ саду повинні були ждати конѣ, — якъ говорила Зоя. Та вона такъ тѣльки говорила, а на дѣлѣ звелѣла кучерови попасти конѣ въ жйда и не выѣзджати, поки вони самі не придуть. Повозка и конѣ були погані, и Лемѣшковскій соромились прямо заѣзджати до квартиры Середѣнскихъ.

Зъ богатыхъ свѣтлицъ Зоя зъ товариствомъ вступила въ богатый панскій садъ, середъ роскошной природы. Ясь вѣвъ ѣвъ подъ руку. Попереду йшовъ Якимъ зъ Теодозею и дочкою. Ганя розпрощалась зъ гѣстями и осталася дома. Широкими дорѣжками, межъ свѣжою зеленою, по-подъ высокими скелями, черезъ гроты и мѣсточки йшла Зоя, схиляючись на Ясєву руку. Зоя розказувала йому про свое житя веселе въ Киѣвѣ, про невдачѣ своего мужа на урядовій службѣ и въ управителяхъ, розказувала про свои втраты, про свое невеселе житя въ Тхорбѣвцѣ, конечно багато дечого прикидаючи, примальовуючи по польському звычайу. Їѣ лице то блищало радощами, то засмучувалось, и вѣ опадали на щоки, и хнюпилася ѣвъ чудива голова до долу, и спадали ѣвъ русі пуклѣ на бѣле чоло. А вона стояла зъ Ясемъ надъ самою водою, на камяныхъ тесаныхъ схѣдцяхъ, вже обставляныхъ тепличными квѣтками. Въ прозорбѣ водѣ вона прямо роздивлялась на чорній кучерѣ Ясєвї, на гарне лице його, молоде, нѣжне и панське. Ясь пригадувавъ ѣвъ Якима въ порѣ його першой молодости. Тѣльки його лице тхнуло щастямъ и вдачею, красувалось гордостію и самонадѣєю...

Трапилося переходити черезъ вузенькій мѣсточокъ, що бувъ перекинутый зъ чималон скелѣ на другу и ви-

сѣвъ надъ кипучою и шиучою водою. Дамы боялись ити, а бѣльшь того, що вдавали; хапались за поруча и не смѣли ступити на дошки. Теодозя ажъ пицала, одхлялась одъ мосту и закрывала очи рукою. Якимъ безъ сорома реготався имъ у вѣчи и не рушавъ зъ мѣсяца, щобъ не перевести дамъ черезъ хисткій мѣсточокъ. Тодѣ Ясь бравъ кожну даму по-пѣдъ руки и тихо переводивъ ихъ черезъ мѣстокъ. И Теодозія и Зося дуже липли до його, переступаючи тихесѣнько черезъ мѣстокъ и зъ великою уштвостю дякували його за послугу.

Выйшли вони зъ саду до приѣзда; нѣ коней нѣ повозки не було. Зося погомонѣла на кучера. Ясь пославъ одного зъ помѣчникѣвъ садѣвника по свѣй екипажъ, повѣвъ гостей въ оранжерею, забавлявъ ихъ тымъ часомъ, поки приѣхавъ екипажъ. Лемѣшковскій розмѣстились въ просторному управительському екипажѣ и конѣ, якъ зміѣ, понесли ихъ по дорозѣ въ Тхорѣвку.

— Якій чудовый день провели мы сьегодня! — промовила Зося.

— Сей день нагадавъ миѣ Варшаву, зъ ѣѣ роскошю, зъ гульбищами, паннами.

— Чи въ Варшавѣ вы ѣли такіѣ дорогіѣ снѣданя, пили такіѣ дорогіѣ вина, якъ сьегодня? — спытавъ Якимъ....

Зося торкнула його ногою. Вѣнъ замовкѣ. Теодозя надула губы.

А тымъ часомъ Ясь, выпровадивши гостей, вернувся до дому и сѣвъ за обѣдъ зъ Ганею.

— А якъ тобѣ показались теперъ Лемѣшковскій? — спытавъ Ясь.

— Такъ якъ и попереду. Лемѣшковська корчить зъ себе велику паню, бувалу, вчену, просвѣчену... Не знае въ що цѣнувати себе.

— А хіба жь и не важна пань? Якъ вона вмѣ держати себе, зъ повагою! Всѣмъ дае чути й розумѣти свое панство. Навѣтъ нашъ лакей ступавъ коло неї навшпинячки. А якъ вона по хатахъ пройшлась, а якъ вона держить ту голову гордо та пышно, щобъ и кокетства, граціи не втеряти, и дати всѣмъ знати, що вона пань зъ дѣдѣвъ зъ прадѣдѣвъ... Вона тобѣ зъумѣ заткнути за поясъ ту грабнню, що я бачивъ у князя! Приѣхала зъ якоисъ Тхорѣвки, а держить себе мовъ та цариця. Ёй Богу ѣй була-бъ до лица корона!... Щось вона минѣ натякала про свѣй рѣдъ, що выйшовъ зъ нѣдъ Варшавы, про свое житя богате въ Киѣвѣ.

— Хто тамъ ѣѣ знае зъ ѣѣ родомъ. А що вона приѣхала зъ Тхорѣвки, то мы добре знаемо, хочъ на ѣй и богатый уббръ...

— А пуклѣ! а сукня! а тѣ букеты зъ бѣлыхъ стрѣчокъ и сѣрѣбныхъ шнуркѣвъ, що блыщали якъ звѣзды коло плечей, на грудяхъ....

— И позамѣчавъ! дивись! Не дурно вона такъ закидала голову та трясла тыми кучерями!

— А вже самъ Лемѣшковскій, то правдива лемѣшка, — промовивъ Ясь смѣючись? — Сидить та очима лупав! Я думавъ отъ-отъ засне!

— Чимъ же вѣнъ не чоловѣкъ. Хіба тымъ, що не дае Зосѣ прибрѣхувати на всю губу. Його здається зо-всѣмъ забила а загнала твоя Зося...

— Яка-жь вона моя? — спытавъ Ясь, осмѣхаючись.

— Бо ты ѣѣ хвалишь!

— Бо й є за вѣ-що! Вона здається зъ великихъ панѣвъ. Не дурно вона природна Полька! Вмѣти такъ себе держати, говорити такъ розумнѣ речъ...

— И розпытати грошѣ въ Кієвѣ на сукнѣ, на баль... Правдива Полька!

Ясь насупивъ трохи брови... А ты вже й знаєшь? — спытавъ вѣнъ осмѣхаючись...

А тымъ часомъ Лемѣшковськѣ, вернувшася до господы и зоставшиє у двоухъ у хатѣ, мали свою розмову.

— Бачишь, якъ люде жувуть! — докоряла Зося чловѣкови. — Якѣ въ ихъ свѣтлицѣ, яка мебѣль, якѣ килимы! А хазяинѣ! Такъ и видко зразу, що чловѣкъ паньского роду, доброй науки!

— Великого роду? — одказавъ Якимъ. — Такого самого, якъ и я. Хиба-жь не знаємо, якъ вѣнъ бувъ обшарпанымъ писарцемъ, чи окономомъ въ Нестеринцяхъ? Се тобѣ знає кожний мужикъ... Трапилось щастье, та й годѣ.

— Та що зъ того, що вѣнъ бувъ тамъ писаремъ, чи чимъ?... Коли вѣнъ умѣ такъ привѣтно обѣйтись изъ людьми, вмѣ ходити коло дамъ, вмѣ сказати й приказати! Середъ тѣи роскошѣ вѣнъ здається нѣбы на своему природньому мѣци, нѣбы вѣнъ тамъ родився и зрѣсь...

— Ото штука велика! Н ты родилась и зросла не въ великихъ роскошахъ! И твоя Теодозя мабуть була въ Варшавѣ жидѣвською наймичкою. А дай вамъ грошей кѣлька тысячъ! А пусти васъ въ тѣ роскошнѣ свѣтлицѣ! То вы тамъ заграете такимъ баскимъ конемъ!...

— Якиме! — крикнула Зося, схопившиє изъ канapy: — и коли я тебе обтешу? Що то за слова, що то за речѣ? Нѣякими пахощами не выдушу зъ тебе того духу твого батька Лемѣшки! А Теодозя, жидѣвська наймичка!... Фе! Слухай ты! Щобъ нѣ я, нѣ дѣти не чули одъ тебе такихъ мужичихъ слѣвъ... Коли запрова-

дивъ насъ своимъ лѣнивствомъ у сю Тхорѳку, то вже смирявся-бъ, мовчавъ...

Якимъ замовкъ, и зъ устѣ нѣ пары! Зося, сердита й червона, грукнула дверима и вышла зъ хаты. Вона пошла до Теодозинои кѳмнатки и тамъ наговорила въ смакъ про своихъ новыхъ знакомыхъ.

— И що за чудо, що за людина, панъ Середѣвській! Ахъ Мати Божя! — кричала Теодозя, склавши руки и двлячись на стелю.

— Гарный, веселый мужчина, рослый, зъ панськими манѣрами, зъ чистою, широ-польською мовою. Хочъ у Варшаву, то годиться!

— А Середѣвська щось не дуже... — додала Зося. — Така тиха, спокѳйна. Зъ нею не дуже можна розбалакуватись. Та все розказуе про те господарство, про худобу. Чи ты завважала, моя кохана Теодозю, що въ неѣ руки були въ сажѣ? Звать сама робить въ пекарнѣ чорну роботу.

— А убрана такъ простенько, дуже вже по буденному. Я все роздивлялась, чи не знайду де на одежи тѣста, — говорила далѣ Теодозя. Минѣ здається, що вона сама паляницѣ виробляла...

— И мавши стѳльки прислуги, — пѳдхопила Зося, — щобъ я занималась отымъ кухарськимъ наскудствомъ! Єѣ Богу чудно дѣється на свѣтѣ! Дае Богъ щастя тому, хто не вмѣе нѣмъ навѣтъ користуватись. Середъ такоѣ роскошной обставы вѣратись такъ просто, ходити въ пекарню.

— Вона й гарна, навѣтъ дуже гарна, — казала Теодозя, — тѳльки ѣѣ краса не панська. Такъ не йде ѣѣ постать до тыхъ великихъ дзеркаль, до тыхъ высокихъ вѳконѣ. А може тымъ, що вона не убрана якъ слѣдъ...

— Де тамъ гарна! — вѳдказала Зося, що то за

краса лица, що похоже на лице сѣльськихъ украинськихъ дѣвчатъ? Тѣ очиська чорні, тѣ бровища ажъ сині... тѣ румянцѣ... Нема въ ѣй нѣчого такого небесного, тыхъ очей романтичнихъ, тыхъ золотыхъ кѣсь...

Зося мала на думцѣ свою красу, котру вважала за саму высчу, красу щиру, надъ котрою не було въ свѣтѣ нѣчого красчого.

— Коли-жъ то намъ прийдеться зновъ бути въ Середнськихъ? — промовила вона, зъ легка зѣтхнувши, и вийшла зъ Теодозею въ садъ погуляти.

Черезъ широку долину, помежь горами видко було Камяне, видко було навѣть частину княжого саду а надъ сизимъ туманомъ того далекого темного саду висѣли вершки одної оранжереѣ, котра стояла на горбику.

Обидвѣ дамы, вступивши въ садъ, мимоволѣ зразу обернули очи въ той бѣкъ. де стояло Камяне, де мрѣвъ, якъ синій туманъ, княжій садъ, звѣдкѣмъ виглядали легенькѣ готицкѣ вершечки оранжереѣ.

— Онъ то мѣсце! — промовила Теодозя, легенько кивнувши носомъ на сизу далекѣсть.

— Онъ то мѣсце! — подумала Зося мовчки, де люде живутъ якъ у Бога за дверима, якъ у раю; онъ те мѣсце, де теперъ може по саду похожає Ясь.

И ставъ передъ нею Ясь живій, надъ прозорою водою, на камяныхъ схѣдцяхъ межъ кущами широколистныхъ вазонѣвъ. А вона (здавалось ѣй) держалась за його руку, крадькома поглядала на дивный профиль, на повні, молоді губы, на чорный блискучій вусъ: а вона нѣбы зновъ бачила въ водѣ його въ саме лице горде, панське, пышне, вона нѣбы чула тхнѣня його здорового лица, чула теплоту його руки.

— И коли то намъ прийдеться побачитись! — думала далѣ Зося.

Довго гуляла вона зъ Теодозею по своему великому саду. Ъй такъ не хотѣлось вертатись до хаты, де бѣдность, негарна обетава, покрывляніи, темні вѣкна, немальований помѣсть ще гѣрше разили 'ѣѣ' сердце пѣсля роскоши въ квартирѣ Середѣнськихъ. Зося на силу переждала обѣдъ у своѣй хатѣ и зновъ пѣшла зъ Теодозею до саду и зновъ не зводила очей зъ того сизого далекого туману, пронизаного червонымъ промѣнямъ вечѣрнього сонця.

— Якъ тамъ теперь гарно въ саду! — думала Зося, — якъ тамъ теперь тихо на тыхъ алеяхъ, надъ тією водою!... Якъ бы минѣ теперь постояти на тому высокому мѣсточкови, надивитись, на ту шумну воду! постояти поручъ зъ нимъ, опершись на поруча, доторкующись своимъ плечемъ до його плеча...

И зновъ часъ було йти до хаты, а Зосяю тягло въ ту милу сторону, де вона зачула нове щастя, де вона пережила такі милі години.

— Чи чуешь, Теодозю! якъ тамъ музики грають? Теодозя насторочила замѣть ушей довгій нѣсъ и прислухалась.

— А справдѣ, неначе грають! — отказала вона, -- мабуть теперь у саду на горѣ гремлять оркестры.

И Зося вчулася музика, вчувались якісь дивно-гарні мотивы то сумовиті, то дуже веселі. И здавалось ѣй у душѣ, що ті мотивы плывуть зъ того сизого далекого мѣсця, де блищали проти заходу сонця верхечки оранжереѣ, плывуть одъ верхечкѣвъ садового дерева, разомъ зъ тихимъ вѣтромъ.

— Мамо! — гукала до неї дочка до вѣкна. — Ходѣть до хаты, бо вже вечеря готова....

Зося ввѣйшла въ хату, де ворушилися въ темнотѣ

дѣти, наймички, Якимъ. И знову огорнула ѣѣ зо всѣхъ бокѣвъ будення жазнь окономіѣ въ Тхорѣвцѣ.

Минувъ тыждень, наступаѣвъ и другій. Одного ранку середъ тыжня затупотѣвъ кѣнь на подвѣри окономскѣмъ. То прибѣгъ верховый козакъ. Зося бачила його въ вѣкно и душа ѣѣ чогось затрептѣла. Коли се наймичка внесла листъ. Дрѣжачою рукою Зося розѣрвала ковертъ. То були запросины вѣдъ пана Середѣвского на балъ. Зося поцѣлувала листъ и прожогомъ кинулась до дверей, щобъ оповѣстити таку новину Теодозѣ.

— Теодозю! — гукала Зося, вскочивши въ сѣни, — Теодозю! Въ сѣняхъ саме наймичка годувала птицю. переляканіѣ куры кинулись въ одчиняніѣ до свѣтлицѣ дверей. Теодозя зачувши зъ другои кѣмнаты голосъ Зося, полетѣла до свѣтлицѣ.

— Теодозю! моя мила, моя кохана! — кричала Зося, кидаючись на шию до Теодозѣ. — Дивись, що привѣзъ козакъ!

Теодозя прочитала билетъ и собѣ кинулась до Зося обниматись и цѣлуватись. А куры, не вважаючи на таку нѣжну сцену, киркали, кудкудакали и лѣтали по хатѣ навкруги двоохъ дамъ.

Якимъ, почувши въ свѣтлици крикъ, галась, заглянувъ въ дверь, дуже здивувався, побачивши, таку чудну картину и, якъ хазяинѣ, почавъ ловити и кишкати на курей, не вважаючи на Зося, котра обнималась изъ Теодозею.

— Якиме! на, читай! — крикнула до його Зося, подаючи йому билетъ.

Якимъ прочитаѣвъ тихо, вернувъ ѣѣ билетъ и вийшовъ зъ хаты, промовивши: и зъ чого тутъ цѣлуватись та плакати!

А Зося зъ Теодозею зновъ обвинялись, читали билетъ и зновъ цѣлувались изъ слѣзми въ очахъ.

Натѣшившись довольъ вони почали радитись, якъ имъ нарядитись на балъ и скѣнчили на тѣмъ, що Теодозя зъ Якимомъ повинна ѣхати до повѣтового мѣста, купувати матерію, блондъ, квѣтокъ и всякї всячины.

Зося не хотѣла ѣхати, щобъ не запалити своего бѣлого лица.

— Якимцю! послухай мене, котку! — пѣдлещивалась Зося; — поѣдь ты зъ Теодозею въ мѣсто и покупи, що потрібно до балу.

— Одчепись ты собѣ зъ баломъ! Минѣ треба ѣхати въ поле до робѣтниківъ. Ты знаєшь — теперъ часъ горячій. Нѣчого байдки бити!

— Послухай же мене, будь ласкавъ! поѣдь! Теодозѣ самѣй нѣяково ѣхати. Вона дама....

— Хто-жь виненъ, що вона дама? Велика приятнѣсть возитись изъ такою дамою! — промовивъ Якимъ, простягаючись на канапѣ.

— Поѣдь же, не доводь мене до слѣзъ! — промовила Зося вже плаксивымъ голосомъ. — Господе милостивый! Разъ прейшлось по людський провести вечѣръ, а йому байдуже, хочъ бы я и пропала. Ъѣ же, та ще й заразы! Ты знаєшь, що до балу зосталося кѣлька днѣвъ!

— Та поѣду, тѣльки одчепись!

По ранньому обѣдѣ Якимъ зъ Теодозею сѣвъ на повозки и покотивъ у мѣсто.

На другому кѣнци сѣла живѣ священникъ, отецъ Микита, вдовецъ и бездѣтный. Якимъ, крадькома одъ жѣнки, частенько навѣдувався до батюшки, довго балакавъ зъ нимъ, выпивавъ по чарцѣ, а потѣмъ вернувшись

пбзенько до дому, одговорювався тымъ, що бувъ нббы на панськбмъ току коло роббтнякбвъ.

Провбзджаючи коло батющиного двору, Якимъ побачивъ отца Микату на ганку и крикнувъ погоничеви: „Стббй!“ Погоничъ сплянивъ конб. Якимъ скочивъ зъ воза и поббгъ до отца Микаты.

— Зайдбть же, хочъ плюньте черезъ порбгъ, та выпемо по чарцб, — просивъ отецъ Микита Якима.

Якимъ попрохавъ Теодозю пбдождати и пбшовъ у хату.

— Отсе, спаси Ббгъ вамъ, що вы трапились. Теперъ часъ робочбй; гостб не привбздають и самому нб-яково бхати вб гостб. Нб зб кимъ и чарки горблки выпити.

Отець Микита поставивъ на стблъ графинъ горблки, паляницю й масло. Выпили по чарцб; розбалакались, выпили й по другбй и по третбй. А Теодозя садбла на возб и ждала.

— Ой, пора бхати! — просився Якимъ, не рушаючи зб мбсця. — Мбй губарь-нбсб мабутъ вже лютуе на возб.

— Нехай тамъ трохи пошкребе носомъ по полудрабки, а мы выпемо по чарцб. Спаси-Ббгъ вамъ, що трапились. Б зб кимъ и до кого выпити.

Теодозя ждала и почала вже респетувати. Бб до того ще добре припбкало сонце. Вона послала по Якима погонача.

— А ходи сюды, парубче! — выпий лишень за здоровя отбви баринб, що тебе на возб клювала носомъ у потилицю.

Парубокъ выпивъ и терся коло порога, ждавъ ще чарки. Отець Микита наливъ йому ще чарку. Парубокъ зостався и зновъ мявся коло порога. Теодозя лопалась

одъ гнѣву, а послати було нѣкого. Кругомъ не було живои душѣ. Самѣй пойти було страшно, бо коло самого порога лежавъ страшный собака. А тутъ конѣ не стояли. Мухи допѣкали имъ на горячому сонцѣ и вони рушили зъ мѣсця и потягли до повѣтки у холодокъ. Невмѣючи правити вѣжками, Теодозя трохи не плакала и проклинала Якима й парубка. А тутъ на бѣду, ще вѣхали по дорозѣ якѣсь паничѣ и зобачивши вѣ вѣсь, почали смѣятись мало не въ вѣчѣ Теодозѣ.

— Цуприкуйте вѣжки въ право, панѣ! — гукавъ провзжій смѣливый погоничъ зъ своего воза до Теодозѣ. — Теодозя почала плакати.

А черезъ годину выйшовъ погоничъ до Теодозѣ.

— Чомъ ты не покликавъ пана, та ще й самъ зостався тамъ, шельмо, ты, лайдакъ!

— Кличте вже його вы! — отказавъ погоничъ, колибаючись трохи на ногахъ. Тамъ почався такій баль! Горѣлка така смачна! а баба вже вареники лѣпить! Плоха надѣя на пана; вѣдмо самѣ!

Теодозя догадалась, що справдѣ плоха надѣя на пана и повѣхала сама до мѣста.

Зося не ждала того вечора ихъ до дому и вже збиралась лягати спати. Коли се одчинились дверѣ, и въ хату ввѣйшовъ Якимъ, веселый, смѣливый. Його очѣ блыщали, ажъ искрами сыпали, на його блѣдому лицѣ горѣли румянецѣ. Волося на головѣ настовбурчилось бурею. Поява його въ такій часъ и въ такому дивному станѣ несказано здивувала Зося. Вона стояла и не знала, що казати.

— Чи не вы вже вернулись изъ мѣста? — ледви промовила Зося.

— Зъ якого тамъ, у Иродового сына, мѣста? зъ

валу! — заговоривъ Якимъ по украинський, якъ парубка.

Зося зновъ вырячила очѣ на його дикі, блискучій очѣ.

— А ты думала, що тобѣ тільки можна гуляти на балахъ, а минѣ й нѣ? И я бувъ на балу, бувъ! Ну, що-жь ты минѣ за се скажешъ? А якихъ чудовыхъ вареникѣвъ наварила баба Параска? Куды тобѣ! Куды тобѣ до неѣ, хочъ ты й Полька.

Зосѣ здалося, що вѣнъ загулявся у якої молодичѣ на селѣ и трохи не вмлѣла.

— Куды тобѣ до бабы Параски! — зновъ заговоривъ Якимъ, ледви соваючи языкомъ. Отець Микита, отъ у мене чоловѣкъ! А ты що? Тобѣ тільки балы, танцѣ! Куды тобѣ до бабы Параски!

Якимъ почавъ реготатись не своимъ голосомъ. Зося бѣгала по хатѣ и ламала руки.

— Бога ради, мовчи! Дѣти сплять, почують, слуги побачать!

— Нехай чують, нехай бачать, що я бувъ на балу, що й я гулявъ! А то все ты гуляешъ, все ты, а минѣ й не можна! О! бѣсъ бо твоему батькови! потривай же! помѣряємось, хто зъ насъ дужчій.

Очѣ въ Якима заблыщали, якъ у вовка. Зося згадала старого покѣйного Лемѣшку и затрусилася усѣмъ тѣломъ и душею.

— Гулявъ, и тебе не боюсь! Прогулявъ усѣ батькѣвскій тысячѣ, усѣ батькѣвскій сады й левады, й млыны, промѣнявъ ихъ на Парашині вареники. А ты свята та божа! все дома сидишь, все Богу молишься!

— Якимъ! мѣй коханий, мѣй милый! иди спати, не мучь мене!

— Зосю! моя ты богине! мое ты щастя!...

Якимъ не скѣнчивъ мовы, ставъ передъ нею навколѣшки и почавъ страшно реготатись, дивлялись їй у вѣчѣ и держачи їѣ за руку. Його червоне, свѣже лице свѣтилося такимъ молодымъ выразомъ, його очѣ, повнѣй слѣзъ, заблыщали якъ у дитини, якъ у хлопчика и нагадалы їй Якима молодого, давнього, румяного, веселого. Зося заплакала, своими слабыми руками ледви довела його до постелѣ и впросила лягти.

— Зося! моя ты богине! Дарую тобѣ всѣ сады, всѣ тысячѣ, всѣ свои чины! Бо й я гулявъ, бо й я бувъ на балу. А Теодозя носата, якъ чапля, невѣрна, погана!... — говоривъ Якимъ, засипляючи.

Зося такъ розтрѣвожилась, що заснула тѣльки передъ свѣтомъ.

Зъ їѣ думки не сходявъ отецъ Микита, Якимъ... и въ легкому тревожному снѣ все вештались передъ нею то покѣйный Лемѣшка, то Якимъ, то баба Параска въ образѣ Лемѣщахи, то здоровѣнный и страшенный дзвѣнъ зъ залѣзнымъ сердцемъ... То зновъ ставало їй тихо й ясно на души, и вона нѣбы лѣтала надъ зеленымъ пахучимъ садомъ, надъ золотоверхою княжою палатою, въ тихому рожевому свѣтѣ; и вчувались їй зновъ тѣ мелодїи, що вона чула зъ Теодозею; то зновъ їй снилось, що вона йшла широкою алеєю, вступала въ камяну печерю, де свѣтився якїйсъ чарѣвничій синїй свѣтъ. Печеря нѣбы глибшала, темнѣла, чорнѣла и назустрѣчь до неї вылѣтавъ Якимъ, чудный, страшный, зъ закудланною головою, зъ дикими блискучими очима, хапавъ їѣ обома руками по-пѣдъ руки и волѣкъ у якусь дивну глубину, пѣдъ землю. Вона чула, що падала внизъ, якъ на повѣтрѣ, и крикнувши зъ переляку, зновъ засипала и зновъ верзлося їй те саме, тѣльки иначѣ трохи...

Зося прокинулася вѣзно. Якима не було дома; вѣнъ

пбшовъ на поле по робѣтниківѣвъ. О пбвднн прнѣхала зъ мѣста Теодозя и навезла всякон всячины, що було по-трѣбно до балу. Невесела, зъ блѣдымъ лицемъ стрѣла фѣ Зося; отже, якъ побачила матерн, стрѣчки, квѣтки, якъ розговорилась зъ Теодозею про бальовн наряды, якъ ихъ робити, то заразы минувъ смутокъ, нѣбы його и не було. Не гратячи дурно часу, вони заразы прнннхались до роботы, шили, пороли, прнмѣряли передъ дзеркаломъ и зновъ шили, звязували квѣтки въ пучечки. Одъ старого бальового бѣлого убору, ще справляного за Лемѣщнн грошкн, Зося поодпорювала дорогн бѣлн и чорнн шрокн кружева и обшила ними свою нову бѣлу сукню. Знайшлися въ скрннн давнн дорогн трѣянды и пбшли въ новн букеты. Вся та робота, той гармндеръ несказано тѣшивъ обохъ дамъ, котрн цѣлыми днями пульнували надъ роботою и тѣльки въ вечорѣ выбѣгали въ садъ, на горбокъ, глянути на мѣсце, куды вони збиралися полнунути на дняхъ.

А тутъ, якъ кажуть, сорока на хвостѣ прннесла чутку, що на балу буде самъ князь, що Середѣвскнн думае проснтн його на вечѣръ. Така чутка була для ихъ все одно, що остроги для дуже горячого коня. Ще гѣрше закипѣла робота! Ще швндче завешталнсь голкн въ ихъ рукахъ. Разомъ зъ чудовымъ лицемъ Ясевымъ, разомъ зъ блискучою обставою багатого балу, Зося и Теодозя вже задалегѣдъ чули душею якусь оману, якнсь аристократнчнн букетъ, якнсь пахощѣ высшого свѣту, що буде розлиты на тому балѣ. Уже обыдѣвъ вони мѣрнли думкою непремѣнно зачолоннтн серце великого пана, верховоднтн ннмъ, пустнтн про себе по околицѣ таку чутку.

— Теодозю моя кохана! — промовила Зося. —

Тамъ на балу будуть усе нашій польській патріоты. По правдѣ, намъ бы слѣдъ одягтись у жалобу.

— Я такъ и думаю одягтись, — одказала Теодозя. — Бѣле зъ чорнымъ, та й годѣ.

— Але жъ тамъ буде багато и не Полякѣвъ, Нѣмцѣвъ, Руськихъ. Я думаю пришилити и троянды... а чорнымъ широкимъ кружевомъ обведу подбѣль сукнѣ...

Зосѣ хотѣлось догодити „и нашимъ и вашимъ“, — якъ то кажуть. Такъ вона и зробила.

Настала гаряче ждана недѣля. Зося й Теодозя застановились на тѣмъ щобъ ѣхати до Камяного заранѣ, убраться по бальному въ жидѣвськѣй станці, и передъ баломъ ще погуляти въ саду, бо по недѣлямъ грали въ саду музики и збирались сусѣднї паны на гуляня. Зося мѣркувала, що привѣзжї на балъ будуть гуляти попереду въ саду. Дочки на балъ не брали, бо не выстарчило грошей на убѣръ. Бѣдна дѣвчинка заливалася слѣзми, выпроважуючи батькѣвъ на балъ.

Якъ мѣркували, такъ и зробили. Зося не цомылилася. Въ саду надъ вечоры гремѣли музики, по дорѣжкамъ вештались паны парами и купами, де-якї вже повбирани по бальному. Быстрымъ окомъ Зося окидала убѣръ дамъ и тихо плыла по-пѣдъ руки зъ Теодозею по дорѣжкахъ. Теодозя заслонила лице воалемъ, а щобъ ѣѣ нѣсъ не дуже кидався людямъ у вѣчѣ, вона такъ прибрала покрывало, що широка, густо заткана квѣтка прийшлася якъ-разъ проти самого носа и справдѣ закрыла його трохи. Якимъ йшовъ по-задъ дамъ и нѣсъ у руцѣ деякї дробнї речѣ.

Вже вони минули мѣстокъ, висячїй надъ тихою водою; вже вони перейшли мѣстокъ, высячїй високо на скеляхъ надъ водопадомъ, шумкимъ и ревучимъ. Дамы теперъ не кричали, не боялись, якъ попереду, а прямѣ-

сѣнько и твердыми ногами перейшли його. Тутъ разомъ зъ шумомъ воды зъ горы облило ихъ дзвенѣня роскѣшного оркестра, що гравъ на близькѣй горѣ пѣдъ накрытямъ пошитымъ зъ бѣлыхъ и червоныхъ стяжкѣвъ, надъ котрымъ плавала на повѣтрѣ червоно-бѣла короґва. На горѣ, межъ зеленымъ деревомъ, миготѣли, вешталась, якъ метелики на сонци, бѣлѣ, червонѣ и инчихъ кольорѣвъ сукнѣ, зонтики. Туды пѣшли вони, ступаючи по камяныхъ схѣдцяхъ, то по широкай дорѣжцѣ, минаючи купы вазонѣвъ и гульбища, чудово пороблянѣ межъ зеленымъ деревомъ.

На самѣй горѣ, середъ широкого пляцу, зеленого, якъ зелене сукно, зъ купами чудовыхъ квѣтокъ, грали музики, а кругомъ того пляцу обгорнулася якъ гадюка, широка дорѣжка. Надъ нею посихлялись зеленѣ вѣти дерева, а кругомъ по дорѣжцѣ стояли залѣзнѣ, плетенѣ канапки. Тутъ крутилося все провинціяльне товариство по тѣй дорѣжцѣ, якъ душѣ въ Дантовѣмъ раю, лилося безъ перервы слѣдъ за слѣдомъ, ряды за рядами, а деякѣ обсѣли кругомъ на канапкахъ и одпочивали въ прохолодѣ, прикрытѣ зеленымъ гялямъ. Зося зъ Теодозею пышно поплыли, якъ два лебедѣ, за тымъ гуртомъ дамъ и кавалеріи, що тихо ходили по дорѣжцѣ, злилися зъ гуртомъ у тѣмъ колѣ, що приймало въ себе свѣжѣ силы, выпускало зъ себе выступаючихъ притомляныхъ людей и зновъ вѣдновлялось приѣзжими, и зновъ крутилось рѣвно й мѣрно, якъ рѣвно крутиться здорове млынове колесо. Очи притомлювались, дивлячись на його, на лица, всякѣ, гарнѣ й негарнѣ, на чудовѣ дамскѣй уборы, багатѣ й бѣднѣ. Балъ у Середѣнськихъ багато прибѣльшивъ гуляючого товариства.

Вже сонце сѣдало за мѣстечкомъ, надъ лѣсомъ; вже по далекай долинѣ надъ водою посѣла легѣсѣнька

пара, а музики не переставали грати, а гуляючі не переставали ходити.

— Князь гуляе, князь гуляе! — тихо провісся межъ рядами гомбнѣ, якъ шелестъ листу при тихѣснѣнкому вѣтрѣ.

Всѣ шукали очима князя, всѣ пытали про його. Князь бувъ убравый дуже просто, въ чорному, и нѣчимъ не одрѣзнявся одъ иншихъ гуляючихъ по саду на нѣвѣ. Тѣльки й кидалась у вѣчѣ його повна, кремезна постать, його здорове лице и бѣле волоса на головѣ по половинѣ зъ чорнымъ.

Зося бачила, що всѣ задивлялись на неѣ, всѣ слѣдили за очима, за вѣнцемъ. Тѣльки князь навѣтъ не поглянувъ на неѣ. Перевага вѣн красы, чисте и свѣже повѣтря, веселый гуляючій гуртъ, чудові мотивы музичні — все те надало вѣн лицу спокѣйность, робило вѣн бѣлину, вѣн румянецъ ще красчими, прибѣльшало гордѣсть вѣн очей, рѣвняло и такъ дуже рѣвный станъ. Зося, проходячи коло князя, обернула прямо до його очѣ. Князь подививсь на неѣ, не зводивъ зъ неѣ очей и, прикрывши око скломъ, довго и довго водивъ окомъ слѣдкомъ за вѣн лицомъ. Зося чула, що нѣбы въ неѣ на плечахъ растутъ крыла, пѣдѣймають вѣн одъ землѣ, стазлять вѣн высче всѣхъ людей, що товпились кругомъ неѣ. Зося чула, якъ до сердца приплывала и радѣсть и гордѣсть; и все те мирилось у неѣ изъ новымъ чутямъ до Середѣнського, не перѣчито йому...

Вертаючись до квартиры Середѣнськихъ, вона на хвилиночку завернула на те мѣсце надъ водою, на камяныхъ схѣдцяхъ, де вона стояла зъ Ясемъ, глянула на воду, на широколисті вазоны, почувла нѣбы його духъ, тѣнѣня його красы, и тихѣснѣнко зѣтхнула. Вона бѣльше вже не похибалась, вже запевнила себе, що въ

ѣвъ сердца народилась нова вже любовь, вперве по выѣздѣ зъ Кіѣва.

Широкою алеєю ишли Лемѣшковскій до Середнѣськихъ квартиры. Вѣкна въ гостиннѣй и въ салонѣ були всѣ поодчиняніи навстязь. Тамъ уже вештались гостѣ, тамъ уже блищали позасвѣчваніи канделябры. Зося обернулася и ще разъ глянула на роскошный садъ, на червонный захѣдъ, ще разъ зырнула на багату картину вечора. Все те ѣвъ вже не зачѣпало. Всю ѣвъ душу тягло до того мѣсяца, де блищали канделябры, люстра. Выпередивши Лемѣшковськихъ, тѣ саміи музики, що грали въ саду, веселою юрбою побѣгли до Середнѣськихъ, волочачи за собою елегантніи пѣдставки пѣдъ ноги, и жартуючи помежь себе.

Лемѣшковскій застали вже чимало гостей, мушвиѣ и дамѣ, котрѣй вже пили чай. По сѣльському звичаю всѣ гостѣ ѣхали, щобъ погуляти въ саду, и зъ саду, невважаючи на ранню пору, прямо ишли на балъ. Хазяйка, знаючи, що гостѣ добре выгулялись и выголодались, вже принимала ихъ чаемъ и закусками. Коли се въ гостиннѣй чогось зашамутались и заворушились гостѣ. Всѣ кинулись до вѣконъ и двились на подвѣрѣя. На дворѣ ще не смерклося и було дуже добре видко, хочъ въ покояхъ вже горѣли свѣчки.

Ганинѣи батьки частенько навѣдувались до свои дочки и мали звичай, заразы по Великодныхъ святкахъ приѣджати до дѣтей въ гостѣ, користуючись дуже доброю, теплою погодою. Ясь, запрошуючи до себе на балъ гостей, сусѣдныхъ помѣщикѣвъ, управителѣвъ, и все Полякѣвъ, та ще й добрыхъ патриѣтѣвъ, боявся, якъ огню, приѣзду своихъ батькѣвъ на такой часъ. — А що скажуть гостѣ, паны, Поляки, якъ утиряться до його тестъ, православный пѣпъ, та ще зъ попадею и дочками!

Ясь забувавъ про тее, а думка наче нарочне ставала передъ його очима: — А що скажуть про його паны, якъ побачать, зъ кимъ вѣнъ порѣднися, якій його тесь?

Вже збирались гостѣ въ салонѣ, повбيرانѣ, попричѣсуванѣ, та все Поляки, та все паны, хочъ и не високого колѣна, а та думка докучала йому, и одъ одной мысли вся кровь вступала йому въ лице, въ вѣчѣ.

И якъ на то-те-жь, треба було отцю Федорови забрати дочокъ и жѣнку и, по чудовѣй погодѣ, притарбанитись до зятя!

Въ гостиннѣй почався шумъ. Всѣ заворушились, всѣ поглядали на вѣкна, бо бачили, якъ свѣжѣй гостѣ пѣдъѣзджали до ганку. Тѣльки-жь чогось шумъ въ гостиннѣй ставъ бѣльшѣй, нѣжь звичайный, бо всѣ бачили, що вѣзджае у двѣръ якась бѣдненька, не панська повозка. То ѣхавъ о. Федѣръ.

До Камяного було далеко. Худѣ конѣ отця Федора зовѣмъ потомились и ледви трюхали, вѣзджаючи въ ворота. О. Федѣръ сидѣвъ поручъ зъ жѣнкою, а межъ ними сидѣла менша дочка. Проти ихъ, лицемъ назадъ, а спиною до погоняча, сидѣли двѣ старшѣй дочки. Погоничъ, простый парубокъ у свитѣ, хвиськавъ батогомъ по сухихъ кѣнскихъ ребрахъ. Двѣръ бувъ згористый, и до ганку треба було пѣдъѣзджати трошки пѣдъ гору. Конѣ взяли та й стали саме середъ двору!

Всѣ гостѣ, що дивились у вѣкно, засмѣялись. Ясь изъ другой кѣмнаты почувъ той смѣхъ. Душа його стрѣвожилась. Вѣнъ глянувъ у вѣкно и побачивъ конѣ своего тесья о. Федора. Кровь ударила йому въ голову, въ лице, пекла його щоки, заслѣпила очи. Його голова закрутилась; вѣнъ на силу встоявъ на мѣсци. Чого вѣнъ боявся, те й сталося, якъ на злѣсть.

— Боже мѣй! Боже мѣй! — застогнавъ Ясь, сплеснувши долонями.

Отець Федѣръ побачивши, що въ вѣкна выглядає багато людей, побачивши панськїй екипажъ, що стояли по двору, постерѣгъ, що въ Середвнськихъ багато гостей и звелѣвъ погоничеви поганяти конѣ до бокового ганку, щобъ не входить въ домъ зъ парадного входу. Парубокъ погнавъ конѣ, хвиськаючи батогомъ, а конѣ, зрѣвнявшись зъ параднымъ ганкомъ, зновъ стали передъ самими вѣкнами, и похнюпали головы. Зъ вѣконъ було видко отца Федора въ круглѣмъ капелюшѣ, зъ кучерявыми коротенькими кѣсами, його жѣнку, його дочокъ, позакутуваныхъ хустками, въ простенькѣй подорожнѣй одежинѣ. На ихъ спинахъ, на капелюши отца Федора лежало на палець пороху. Гостѣ зновъ зареготались, хочъ межъ ними було чимало бѣднѣйшихъ одъ отца Федора, приѣхавшихъ ще поганчими кѣнями въ мотузяныхъ шлеяхъ.

— Поганяй далѣ! — крикнули всѣ на погонича зъ воза, запримѣтивши, що ихъ оглядають зъ вѣконъ...

А Гая, побачивши зъ вѣкна, що ѣдутъ ѣѣ батьки, прожогомъ кинулає до ихъ на зустрѣчъ, выбѣгла на двѣръ, убрана вже въ бѣлу сукню, вхопила зъ воза меншу сестру, цѣлувалась зъ матерю, зъ сестрами.

Гостѣ, побачивши тее, замовкли. По гостиннѣй полетѣло шептання, що то приѣхала рѣдня управительшѣ. Декотрї паны и панѣ понадимались и почали шептатись.

— Пѣпъ буде на балу! зъ дочками, зъ попадею! А говорили, що будуть тѣльки Поляки, своя!

— То се така рѣдня у Середвнського!

Такї слова перелѣтали одъ кутка до кутка. Якъ бы мы знали про се, були-бъ и не ѣхали, — шептались

деякі значніші помѣщики. — А що говорили, що на балу буде князь!

— Якій се въ васъ зъѣздъ? — пытавъ отецъ Федѣръ свои дочки.

— Сьогодні въ насъ балъ, — одказала Гаяя. — Вы такъ приѣхали, неначе знали. Добре зробили, сестры нагуляються.

Ясь, червоний, зъ злыми очима, ледви привитався до рѣднѣ.

— Отсе попались мы! — промовивъ о. Федѣръ, смѣючись. — И мнѣ пришлось таки побувати на балу, неждано й негадано.

Гостѣ ходили по просторныхъ салонахъ, понасуплювавшись. А тутъ, якъ на злобѣ, одъ князя принесли листокъ, въ котрому вѣнъ просивъ у Середнѣськихъ выбаченя, на той часъ, якъ вѣнъ не встигне до ихъ на балъ, бо въ його трапився гостѣ.

Паны, а особливо панны й панѣ зовсѣмъ поспускали вуха. Балъ тративъ для ихъ трохи свои приманы. Зося похожала по салонѣ навѣтъ сердита. А тымъ часомъ гостѣ зъѣзджались, въ покояхъ густѣйшало. Музики почали грати танцѣ. Все пѣшло въ кружокъ, всѣ закрутились, повеселѣли и навѣтъ забули и про пона, и про князя одъ впливу веселыхъ мотивѣвъ, багатого свѣту канделябрѣвъ и швидкихъ танцѣвъ.

Багато було на балу паннѣвъ и дамъ, и гарныхъ, и пышно убранныхъ, багато було сусѣднихъ помѣщицъ, та одъ ихъ усѣхъ одрѣзнялася Зося своєю красою, своєю рѣвною и повною постатю, и своимъ уборомъ показуючимъ вѣ незвычайный смакъ. Багато було молодыхъ панянокъ, такихъ, що не танцювали, а нѣбы лѣтали, якъ метелики по салонѣ, та нѣ одна зъ ихъ не зрѣвнялась у танцяхъ зъ Зосяю. Въ мазурѣ вона пурхала якъ пташ-

ка, въ кадрилѣ — плавала якъ лебѣдь по водѣ, выставивши впередъ свои высокія груди, свои одслоняніи, бѣліякѣ лебедина шия, плечѣ. То вѣбѣ задумувалась вона на тихихъ переходахъ въ кадрилѣ и схиляла голову до долу, то зновѣ пѣдѣ кѣонецъ, вѣбѣ скѣнчивши свою думу, вона зновѣ закидала голову трохи на плечѣ, на пѣвѣ одкрывала свои губы, пышаючись, смѣливо дивилась на Яся, котрый танцювавъ зъ нею, и зновѣ летѣла й крутилася, якъ мала дѣвчинка, пустуючи, ще й ногою притупувала. Вона примѣчала, що всѣ мужчины на неи дивляться, що всѣ дамы косять очи до неи... Все то ще додавало їй духу. Вона знала й бачила, що вона царица балу по красѣ, по кокетству, по смаку въ бальовому уборови.

Въ гостинну ввѣйшли й сестры Ганѣ, чернобровѣй, зъ румянцями, черноокѣй и навѣтъ добре убранѣй. Зъ ними вѣйшла и матушка. Мужины просили сестерѣ до танцѣвѣ, увивались коло ихъ, якъ коло гарныхъ паннѣвѣ, а дамы й не пѣдступали до ихъ. Цѣлый вечѣръ вони просидѣли осторовѣ одѣ дамѣ; нѣ одна зъ ними не заговорила, нѣ одна не хотѣла знакомитись. Ихъ видимо всѣ Польки цурались.

Вже пѣзно було, якъ хтось изъ прохожѣй кѣмнаты крикнувѣ, що приѣхавѣ князь. Ясѣ побѣгѣ стрѣчати його. Се була велика панська ласка до управителя, бо князь тѣльки разѣ заглянувѣ до його, щобѣ подивитись, чи добре йому живеться, и посидѣвѣ трошки въ гостиннѣй.

Музики притихли, гостѣ притаились. Всѣ очи, кѣльки ихъ було въ хатѣ, прямували до дверей. Въ широко одчиняніи дверѣ ввѣйшовѣ князь, весь у чорному, невеликого зрѣсту, повный, свѣжій на виду, зъ чималою лысиною на головѣ. Ввѣчливо склонявшись до гостей, вѣнѣ о дѣйшовѣ до хазяйки и сѣвѣ зъ нею поручѣ. Швидко

зновъ музики почали грати, зновъ пошли гостѣ въ танецъ. Зося зновъ нѣбы почувла, що вона не танцює, а лѣтає, що якась сила носить її нѣбы на рукахъ. Проходячи въ кадрилѣ близько одъ князя, вона граціозно струшувала своїми золотыми локонами, закидала голову, вертѣлась, пойдѣймала очи на свого кавалера, мѣттю, якъ метѣль, перекручувалась изъ нимъ, и зновъ плыла одъ його, гордо выставивши въ передъ груди и запышавшись.

Князь сидѣвъ зъ Ганею. Їѣ оригинальна украинська краса, її чорні бровы, блискучі очи, румяні щоки при бѣломъ уборѣ дуже разили выразностю рисѣвъ лица, яснотою красокъ. Але придивившись до повныхъ плечей Зосѣ, надивившись на її губы, котрі она вмѣла дуже гарно запышати, князь уставъ, и сѣвъ коло неѣ. Торжество Зосѣ було теперъ у повнѣ. Вона сидѣла коло князя и її стѣлець здавався якимъ престоломъ высоко поставлянымъ надъ усѣма гѣстями. А передъ її очима блищали кучерѣ Яся, його нѣжне й горде лице, а зъ четверо одчиняныхъ вѣконъ видко було далеке небо засѣяне зорями; черезъ вѣкна лився свѣжій, розбуджуючий вѣтерець; по богатому, блискучому салонѣ носились мелодіи музичні. Кругомъ роємъ вились паничѣ. Зося чула, що її душа повна щастя до самыхъ краѣвъ, що вона переживає найлуччу годину свого житя, про яку вона такъ часто марила.... И хотѣлось їй, щобъ така година тяглася довго-довго, безъ кѣнця, щобъ не переставала нѣчь та чудова, щобъ не свѣтавъ нѣколи день, щобъ не швидко сходило сонце.

Саме тодѣ Якимъ сидѣвъ у куточку, дивився на свою жѣнку и мимоволѣ його думка плелася въ головѣ. Вѣнъ згадавъ той вечѣръ у свого начальника, де вѣнъ першій разъ зустрѣвся зъ Зосею, ще бувши молодымъ

паничемъ. Тихенько по пальцяхъ вѣнъ перелѣчивъ роки, що минули зъ того часу, и налѣчивъ ихъ чимало, и самъ собѣ дивувавъ, що його жѣнка нѣ въ чѣмъ не змѣнилася хибя тѣльки въ тѣлѣ. Тѣльки стала вона огряднѣйша, повнѣйша на виду, тѣльки лице вѣ налилося, якъ спѣле яблуко. И теперъ такъ само вона танцювала зъзапаломъ, якъ и тодѣ, и теперъ такъ пащекувала, вертѣла головою, пышалася, зажмурювала очи, верховодила надъ паничами, зачѣпала Середѣвнського, якъ колись зачѣпала його...

Отець Федѣръ не ввѣходивъ до салону, де танцювали.

А тымъ часомъ природа робила свое дѣло на злѣсть Зосѣ и инчимъ дамамъ: земля вже обернулася; у вѣкна полився тихій досвѣтъ. За гавмъ почервонѣло небо. Поблѣдли канделябры передъ румянымъ небомъ, що заглядало въ вѣкна. Музики розѣйшлись, гостѣ розѣхались.

Другого дня вже въ добрій обѣды Середѣвнскѣй вставали и пили чай изъ своею родиною. Розмова ишла все про вчорашній балъ, про гостей. Дамы говорили про дамъ, споминали про ихъ убory, судили, хвалили, трохи обсмѣювали, якъ звычайно буває скрѣзь на свѣтѣ. Всѣ перебирали дамъ. Хто хваливъ и ставивъ высче всѣхъ одну, хто якусь инчу. Ясь, далеко теперъ добрѣщій до сватѣвъ и ласкавѣщій, нѣжъ бувъ учора, промовивъ:

— Що не говорѣтъ, а Тхорѣвська економша була лучче всѣхъ, хочъ вона й не велика панѣ.

— Чимъ же вона найкраща? — спытавъ о. Федѣръ. — Може тымъ, що крутила головою, мовъ коняка въ Спасѣвку, якъ вѣ мухи кусають?

— Вона вмѣе, — сказати правду — и головою крутити. Але якъ вона вмѣе повести себе межъ людьми! Звычайна до людей и разомъ горда; вона ишла до танцѣвъ

зъ усякимъ, але якъ зъ камъ танцювала, то ничого вѣ-
бы надаряла якимсь незвычайнымъ щастямъ.

— Ъѣ дочцѣ вже можна на балахъ танцювати, —
оббъзвалась Ганя.

— И дочцѣ часъ, та й матерѣ ще можна гацати! —
одказавъ о. Федѣръ засмѣявшись. — Не дурно той бѣд-
ный ѣѣ чоловѣкъ такъ шулился въ закутку! А вона
передъ самымъ його носомъ брыкъ! брыкъ! скѣць!
скѣць! Бий ѣѣ коцюба! кидас тыми ногами, якъ дика
коза, тѣльки патлы трѣпаються.

Всѣ засмѣялись, окрѣмъ Яся.

— Вона то патлами трясє! Але за те якъ вона вмѣ-
ла обѣйтись изъ княземъ, то треба дивуватись. Яке ро-
зумѣня высшого тону, яке тонке кокетство. Чи не зъ ве-
ликихъ вона панѣвъ? Кажуть, вона приѣхала зъ Варшавы.
Чи замѣтили, якъ князь дуже вже близько прихилился до
ней? Яку вона зробила важну мвну, якъ вона выпростала
станъ, якъ вона глянула на його! Заразъ князь зрозумѣвъ,
що говорить не зъ якоюсь економшею... А потѣмъ, якъ вона
зновъ кинула на його солодкими очима, засмѣялась до
його, зъумѣла його розважити веселою розмовою и зай-
маючою, и не пустою. Скѣльки ихъ було тамъ, навѣть зъ
хорошихъ панськихъ фамилій, та жадна не зъумѣла пѣд-
ступити до князя, вѣ на одну зъ ихъ князь не звернувъ
своєи уваги.

— О, що вона вмѣє закручувати головы паничамъ,
то истинна правда, — одказавъ о. Федѣръ. — Якъ бы ще
другій балъ, то вона-бъ и минѣ заморочила голову. За
те-жь можна смѣливо сказати, що ѣѣ носата гувернант-
ка нѣкому не заморочить головы. Ходила вона по го-
стиннѣй, якъ-разъ такъ, якъ чапля по болотѣ. А що
вже танцювала, то ей-же Богу наче отъ-отъ черезъ тынъ
збирається плвгати. Чи не була вона въ актьоркахъ въ

театрѣ? Чи не ходила вона на варшавськихъ вулицяхъ за катеринкою?

Всѣ засмѣялись, окрѣмъ одного Яся.

Ще днѣвъ зо два гостювала Ганина рѣдня въ Середнѣськихъ. Ганя показувала матери свое хазяйство, радилась изъ нею, водила її по всѣхъ усюдахъ. На подвѣрѣ, межъ деякими будынками була хата молошна, де стояло молоко, де били масло, гнѣтили сырѣ. Тамъ збирали молодичѣ молошне и для княжого двору пѣдъ наглядомъ управительшѣ; тамъ збирала Ганя молошне и зъ своихъ власныхъ корѣвъ. И теперъ вона повела туды свою матѣрь и сестерѣ. Тамъ саме переполбскували свѣже масло, чисте, жовте, якъ жовтокъ. И сестры, и сама Ганя не втерпѣла, щобъ не взятись до работы. Саме тодѣ Ясь водивъ свого тестя по хазяйству, хвалився своимъ кѣньми. Вони ненарокомъ заглянули и въ молошну хату, зъ вѣдкѣль лилась пѣсня и весела розмова.

Ясь глянувъ, що Ганя зъ сестрами, поручъ зъ молодичьями и дѣвчатами, позабиравши ложки, полоскали масло, и — надувся.

— Гавю! добре ты приймаєшь своихъ гостей! Засадила всѣхъ до работы, ще й сама засѣла. Неначе нема кому робити дѣло! Ты повела бѣ сестерѣ у садъ, въ оранжереѣ; нехай бы трохи нагулялись.

— Такъ, такъ! бо дома вони въ мене не дуже гуляють! — обѣзався о. Федѣръ. — То бачте, зятю, вони въ мене получили таке выгодуваня, що коли-бѣ й за князѣвъ повыходили, то все-бѣ таки самі колотили сметану! Коли-бѣ знатя, що ты, Ганю, будешъ колисъ багатою управительшою, то я бувъ бы оддавъ тебе въ кѣвскій „чистатуть благородныхъ дѣвиць“. Тодѣ мо-

же-бъ и ты трясла патлами, та вертѣлась такъ коло князя, якъ Лемѣшковська.

— Ганю! примѣчай ты, сердце, за тѣю Зосею Лемѣшковською, — говорила до неи зъ-тиха мати, йдучи поручъ изъ нею по двору. — Я вчера, сидячи, все слѣдила за нею, бачила, якъ вона ввивається коло Яся. Щось мое сердце дуже не лежить до неи! Вона гарна, кокетка, якъ звичайно буває Полька, любить вихрити, морочити головы мущинамъ. Стережись вѣ, не сходишься зъ нею, не пускай вѣ до своєї господы. Вона бѣдна, а вы багатѣ теперъ; вона зъ остатнього стягається на багату й пышну одежану, а потягти въ неи Бѣгъ-ма зъ чого. Цѣлый вечѣръ вона, якъ бы змогла, на головѣ ходила-бъ! Вона вмѣе вертѣти языкомъ! Стережись ты вѣ!

Поѣхала рѣдня до дому. Материнѣ слова глибоко лягли въ серци Ганѣ. Вона почала примѣчати, хочъ и дуже вѣрила чоловѣкови.

По выѣздѣ тестя зъ сѣмєю, Ясь изновъ ставъ невеселый, щось думавъ, довго ходивъ по хатѣ, поки прийшовъ до стола, де Ганя наливала въ стаканы вечѣрный чай.

— Якъ несподѣвано, негадано приѣхали нашѣ! Наче знали, що въ насъ буде балъ, — промовивъ Ясь, дивлячись на стаканъ чаю.

Ганя й попереду постерегла, що йому не дуже бувъ милый несподѣванный приѣздъ вѣ рѣднѣ, але все таки не вгадала, якій соромъ заливавъ йому кровю очи передъ помѣщиками Поляками за своихъ сватѣвъ.

— Може ты думаешь, що я подавала до своихъ звѣстку про балъ? Ты-жь знаешь, що звѣстка не дѣйшла-бъ до ихъ такъ швидко. Приѣхали, бо такъ имъ здумалось, — промовила Ганя и стихла.

Ясь почувъ душею, що Ганя зрозумѣла його думку.

— Нѣ, сердце! Ты думавшь що я.. що я противився-бъ тому, щобъ вони прибули до насъ, що я бувъ не-радый гостямъ...

— Я не про те говорю. Хиба-жь вони отсе вперве привѣджаютъ до насъ у гостѣ? — промовила Ганя, дивлячись прямо въ вѣчѣ чоловѣкови. — Тѣльки я сама знаю, що ямъ зовсѣмъ не треба було-бъ привѣджати якъ-разъ того дня, що въ насъ бувъ балъ! Въ насъ були все помѣщики, все Поляки. Я сама бачила, якъ вони всѣ сторонились, одвертались одъ мои рѣднѣ, въ нашѣй же господѣ... Я сама бачила, якъ паны косо й сердито поглядали на батюшку тодѣ, якъ вѣнъ заглядавъ черезъ порѣгъ до гостиннои.

— Та такъ! Бачишь, воно трохи й натурально. Де вже ты хотѣла, щобъ паны, Поляки, та зѣйшлися и товаришили зъ Украинцями та ще й зъ духовными! Межь ними вже ладу не буде, сказати правду.

— Та тѣ трохи бѣднѣйшѣ панки, тѣ не цураються и не стороняються. Адже-жь и ты Полякъ, а зѣйшовся-жь зо мною, зъ дочкою отца Федора, та й живемо, та й щасливѣй, хвалити Бога, може щасливѣйшѣй, якъ хто другѣй! А може ты взявъ мене, що бувъ самъ бѣднѣй! Може теперь, при теперѣшньому мѣсци, и не посватавъ бы мене! — промовила Ганя, смѣючись и веселыми очима поглядаючи на його.

— Богъ-зна-що ты, Ганю, выдумала! — одказавъ Ясъ, спустивши очи до долу, и не смѣючи прямо глянути ѣѣ у вѣчи.

Швидка, хвильова думка перелетѣла крѣзь його голову. Слова Ганинѣ не впали въ пустоту повѣтря, не згнули на вѣкка безъ слѣду, якъ гвие багато людськыхъ слѣвъ, кинутыхъ зъ думки, зъ языка на вѣтеръ. Вони зацепили въ Ясевой души вже готову струну, котру на-

тягавъ поволи вже давно панъ Хоцѣвскій, котру на-строила Зося минувшими днями своимъ кокетствомъ, сво-имъ тономъ обходженя зъ людьми. Та струна зъ тиха оббзвалася у Ясевой души, мимо його вольт, оббзвалася и злякала самого Яся. Такъ несподѣвано, такъ просто, легко й жартовливо вдарила Ганя по той струнѣ. Чи знала вона, чи сподѣвалася вона, що тымъ легкимъ сло-вомъ вона вырекла собѣ смертнй вырокъ, сама одгада-ла свое нещастя, прямо навела Яся на ту думку, котра тѣльки наклеивувалася у його серци, котру вѣнъ самъ силкувався задавити въ шкаралющѣ. А вона одначе вже зародилася у його головѣ, вже набиралася крови й тѣла.

— Нѣчого мнѣ таитись передъ своимъ, — про-мовила Ганя, трохи перекодя. — Я перекажу имъ, щобъ вони другій разъ не привѣзжали, якъ буде въ насъ балъ, та й годъ!

— Та коли той и балъ буде! — одказавъ Ясь не-хотя, все не пѣдѣймаючи очей одъ скатерти. — Нѣ, Ганю, лучше не говори нѣчого батькамъ. На що ихъ досаду-вати панськими примхами? Ще й одъ насъ одцурають-ся! Бога ради, не говори имъ нѣчого. А потраплять зновъ на балъ, або на Полякѣвъ-гостей, — то нехай буде, що буде...

Ганя налила по другому стаканови чаю и сѣла ко-ло Яся. Розмова перервалася. Ясь зновъ задумався, ко-лотячи сѣрбною ложечкою чай. Ганинѣ слова зновъ на-вернулись йому на думку: „А може ты взявъ мене, що бувъ самъ бѣднй! Може теперь при теперѣшньому мѣ-сци и не взявъ бы мене!“ И здавалось йому, що Ганя йде по льоду, пѣдлитому водою, посѣченому теплымъ веснянымъ сонцемъ; що вона сама, якъ нарочно, зѣй-шла на пролизину, де черезъ дѣрвяный лѣдъ булькотѣла каламутна вода. И здавалось йому, що вѣ ноги ввѣгнули

тонкій лѣдъ, шурхнули въ пролязину, що вона ввѣх-
дить пѣдъ лѣдъ, спускається въ глибоку воду. Ясь по-
дививсь на неѣ. При весняныхъ блискучихъ промѣняхъ
сонця вѣ повне лице блищало красою, свѣжостю, карі
очи свѣтились добромъ, споковемъ. Ясь почувъ, що жаль
узять його за серце, вѣнъ почувъ що любить Ганю, що
та искра ще не згасла въ його серця, хочъ и починала
уже згасати.

Вставши зъ-за стола, вѣнъ обнявъ вѣ, широко поцѣ-
лувавъ, що ажъ сама Ганя здивувалася, и цѣхавъ до
робѣтниківъ ...

XI.

Одного вечора звелѣвъ Ясь запрягати конѣ.

— Куды думаєшь, Ясю, вхати? — спытала його Ганя.

— А хйба-жь ты не поѣдеш зо мною до Лемѣшковськихъ? — спытавъ ѣвъ Ясь.

Ганя на хвилинку задумалась. Ёй зъ первого разу не полюбилаь нѣ Зося, нѣ Теодозя.

— Якъ до Лемѣшковськихъ, то ѣдь самъ. Я поѣду иншимъ часомъ.

— Та й минѣ не хочеться, але треба. Лемѣшковська — дама зъ великими претенсіями, и таки розумѣе звичаѣ высшого общества. Менѣ не хочеться, щобъ вона назвала насъ неуштивыми. Нѣгде дѣтись, треба бувати въ ихъ, коли вже зачепили ихъ! Та ще коли-бъ ты знала що? Треба ѣй одвести оте дзеркало.

— А то на вѣ-що? — спытала його Ганя. — Недомысль засвѣтився въ ѣвъ очахъ. — Може позычае на що? — говорила далѣ Ганя.

— Ахъ! де тамъ тобѣ! треба подарувати! Я й самъ не радъ, та нѣгде дѣтись, коли слово зъ языка злѣзло. Бачишь, по балу почала минѣ Лемѣшковська розказувати, що не взяла своєї дочки на балъ, бо нѣбы вона ще мала дитина...

— Добра дитина! часъ на змѣну матерѣ! — обзвалась Ганя.

— Нѣбы вона по своему погляду на выгодуваня дѣтей мала за недобре такъ рано вывозити ѣѣ на балы. Потѣмъ вона минѣ розказувала, якъ ѣѣ дочка плакала, якъ вона обѣцялася привезти ѣѣ зъ балу гостинця, цукеркѣвъ... И надало-жь минѣ на той часъ глянути на те дзеркало! Я махнувъ на дзеркало рукою и... обѣцявъ прислати ѣѣ дочцѣ дзеркало, щобъ вона тѣльки не плакала. Такъ тобѣ слово зѣрвалось для комплимента, а теперъ треба додержати свого слова, треба вже одвести.

— Шкода дзеркала, — промовила Ганя та й замовкла. — Одвези вже, коли обѣцявъ...

Дзеркало було туалетне, столове, довго-кругле, зъ сѣрѣбными рямами, на точеныхъ нѣжкахъ зъ червоного дерева. Ясь недавно привѣзъ його зъ Одессы за-для себе. Такой-жь самой работы, тѣльки бѣльше, вѣнъ купивъ и для Ганѣ.

Дзеркало зняли зъ стола, завязали въ скатертину и вынесли за Ясемъ до экипажа.

Уже сонце заходило, якъ приѣхавъ Ясь въ Тхорѣвку. Якима не було дома. Ясь заставъ самыхъ дамъ. И Зося, и Теодозя спяхнули полумямъ на виду, якъ вѣнъ вступивъ у бѣдну гостиню. Вечѣрне сонце черезъ вѣкно освѣтило його роскошне, зъ чорнымъ вусомъ, лице, и швидко червоне промѣня заблыщало на сѣрѣбныхъ рямахъ, на блискучому склѣ дзеркала, котре Ясь поставивъ на столѣ проти вѣкна и обтиравъ пылъ своєю тонкою хусточкою.

— Я додержавъ своего слова, привѣзъ дочцѣ гостинця, привѣзъ навѣтъ цукеркѣвъ, — промовивъ Ясь до дамъ и вытягъ зъ хустки завязаный въ паперѣ гостинець.

Швидко вышла дочка убрана въ найкоротшу сукню,

щобъ тѣльки выдаватись маленькою. Вона двинула ногою и присѣла передъ Ясемъ, зачервонѣвшися. Тодъ Ясь подавъ їй цукерки, взявъ їй за руку, привѣвъ до дзеркала, просивъ заглянути туды, подивитися, чи не заплаканій въ неи очи! Бѣдной дѣвчинѣ видимо було дуже совѣсно, що зъ нею граються, якъ зъ малою, тычать їй у руки цукерки, якъ дитинцѣ. Але якъ гѣсть сѣвъ коло неи и почавъ розмовляти зъ нею, смѣливо заглядаючи їй въ вѣчи, вона тодъ зовсѣмъ иначе поставила себе до гостя, вертѣла оченятами, крутила головкою, не згѣрше свои матѣнки и гувернантки. Ёй здавалось, що Ясь привѣзъ гостинця таки справдѣ за-для неи.

Подали свѣтло въ бѣдненькихъ пѣдсвѣшникахъ, подали и непоганий чай та въ поганѣй посудѣ. Мати вярдила дочку спати. Якима все не було; Зося й Теодозя балакали зъ гостемъ.

Зося сидѣла поручъ зъ Ясемъ на канапѣ. Вона була убрана по буденному, але въ тому недбалому убраннѣ видно було добре вымѣрковане кокетство. Чорна шовкова мантиль зовсѣмъ спустилася на їй станъ а одслонила їй шию и повнѣй плечѣ. Трохи широка сукня пересовувалась то на одно плече, то на друге, и плечѣ, круглѣй, якъ великѣй яблука, вырынали зовсѣмъ зъ-пѣдъ сукнѣ по черзѣ неначе пѣдбѣймались на терезахъ. При розмовѣ Зося прихилилася трохи до Яся и плече їй вырывало на верхъ, блыщало при чорнѣй сукнѣ, нѣбы выточене зъ мрамору. Теодозя сидѣла въ фотелѣ по другому боцѣ Яся. Якъ Польки, вони хвалили все и всѣхъ, про кого тѣльки говорили, але не легенько икалось тому, кого вони хвалили. Ихъ хвала жалила, якъ гостра кропива вже тымъ, що була безъ мѣры велика. Щобъ зрозумѣти ихъ мову, треба було приймати ихъ слова навыворѣтъ.

— Яка мила рідня вашої жінки! — почала Теодозя. — Яка поштива їй мати, спокійна, добра; вже й не молода, а така хороша, така хороша, що й сказати трудно! Її дочки здаються меншими сестрами.

— А сестри вашої жінки, — підхопила Зося, — що за гарні дівчатка, що за милі! Якъ ті пташки, все горнулись до матери.

— Я дуже рада, що познакомилась із ними! — підхопила Теодозя, — такъ наговорила зъ ними за цѣлий вечір, якъ зъ рідними сестрами.

Ясь бачивъ, якъ Теодозя присѣла була коло ихъ на хвилинку, але заразъ одскочила, неначе їй хто вколовъ шпилькою.

— Яка мила ваша жінка! — почала зновъ Зося. — Въ неї є щось дуже симпатичне, що чарує васъ таки такъ одъ разу! Яка вона гарна, зъ тією оригінальною красою українською, зъ тими замѣтними рисами лица, зъ тими чорними бровами. Я зъ-разу полюбила їй, влюбила зъ нею. Яка вона смирна! якъ вона любить помѣристь, навѣть модою жертвує, уборами жертвує для того, щобъ тільки обминути той ефектъ, хочъ и невинуватий, але все таки ефектъ. Такъ просто, такъ доладу була убрана.

Ясь добре розумѣвъ, що йому кажуть, нѣбъ його жінка має сѣльську, мужичу красу, не вмѣє убраться по модѣ, хочъ и має за вѣщо.

— А яка вона господарка! — підхопила Теодозя. — Яке въ неї хазяйство! Чого въ неї тільки нема? Хиба одного птичого молока. Яка про неї пішла скрѣзь репутація! репутація дуже маняча за для молодихъ женщин! Вона сама за вѣмъ доглядить, не посоромиться пійти и до пекарнѣ, и на огородъ, и до молошнѣ, и до

льоу. Слуги въ васъ не лѣнуються, добре роблять при доброму доглядѣ.

— Кому вже, кому, а минѣ треба завидувати їй, — оббавалася Зося, нѣбы судячи себе, але то була тольки похвала собѣ. — Зъ мене зовсѣмъ не хазайка! Що поѣду до пекарнѣ, зачую духъ зъ комина, то заразъ и вчадѣю! Пѣшла-бъ на городъ — собакъ страхъ якъ боюсь! А зъ тыми наймичками треба все гарюкатись, сваритись, а я нѣякъ не вмѣю оббѣтись изъ ними. Я зовсѣмъ незугарна хазайнувати.

— А якъ вона обходитьсѣ зъ прислугою! — зновъ говорила Теодозя. — Бй-Богу, любо дивитись! Такъ запросто, такъ по любви; зовсѣмъ, якъ Богъ велѣвъ увангелїя. Ахъ, якъ я люблю, що прислуга смѣлива въ хатѣ, не забита, не труситься, якъ прислуговує тобѣ!

— Кому не подобається та патрїархальнѣсть! та якъ трудно до неї вернутись въ далекій вѣки! — перебила їй Зося. — То треба великои душѣ для того, великои просвѣты! Я зъ своимъ людомъ нѣякъ, нѣякъ не поладжу! Чи се село таке, чи може въ Камяному инчї люде; тутъ треба все принукувати палицею, нагаємъ та й тымъ нѣчого не вдѣшь.

Ясь почервонѣвъ. Зося зрозумѣла, що вже переступила мѣру въ прихвальбѣ и облесливости, бо було видно, якъ на долони, що вони мають Ганю за просту, що вона братається зъ людомъ, сама ходить до пекарнѣ, на городъ, и собакъ не боїться.

— А якъ вона вмѣе гостей прийняти! — хвалила далѣ Зося, — якъ вона вмѣе не дати вамъ скучати нѣ на хвилиночку. До кожного присяде, кожному скаже миле, привѣтне слово. Охъ! що то за людина, що то за щастя вамъ пославъ Богъ! Жити зъ такою просвѣчною женщиною и разомъ зъ тымъ — зъ такою хазай-

кою, разъ-по-разъ мати въ хатѣ таке розумне подружя, мати зъ кимъ розумнымъ словомъ перекинутись, поговорити не тѣльки про дневный клоцѣтъ, та й про речѣ высчѣй, властивѣй чоловѣкови зъ розумомъ и просвѣтою! Охъ! якъ я дякую Богови, що вѣнъ минѣ пѣславъ мою милу Теодозю зъ нашої милої Варшавы. Зъ нею я тѣльки душу обведу, поговорю, поживу розумомъ и сердцемъ...

Зося схопилася зъ мѣсяця, кинулася на шию Теодозѣ и почала зъ нею цѣлуватися. Обов плечѣ вѣ дуже высунулись зъ-пѣдъ чорной сукнѣ. Потѣмъ Зося сѣла, пѣдперла голову, похнюпилася и нѣбы замерла. Вѣсь мовчали, вѣсь поважали нѣбы вѣ смутокъ, хотѣли дати вѣ часъ переболѣти душею.

А въ Яся плыла думка про Ганю, думка про те, якъ на неї дивиться сусѣдне товариство, якъ дивиться Зося. Вѣнъ поглядавъ на бѣло-мармурове плече Зосѣ, на профиль вѣ лица и почувъ, що вона панує теперъ у його серци, що образъ Ганѣ все далѣ й далѣ одсовувався, туманѣвъ. Не дурно-жъ Теодозя и Зося розсыпали передъ нимъ стѣльки хвальбы. Вони закидали вѣ тыми квѣтками, якъ закидують яму мерця сырою землею.

— А якъ вона оригинально говорить по польскый! — кинула ще одну квѣтку въ Ганину яму Теодозя. — Якъ мило вона въ неї виходить! якъ вона чудово домавляє слова! Нѣхто не сказавъ-бы, що вона Московка чи Украинка. Ёй-же Богу! чиста Полька! Зъ васъ, бачу, великый вчитель. Я не знала, що зъ васъ такый великый педагогъ...

Ганя ледви вмѣла кѣлька слѣвъ по польскый, и крутила ту польську мову, якъ и московську, на свѣй украинскый ладъ. Якъ дочка священника, вона чудово

говорила по українській. Самъ Ясь, бувши ще економомъ въ Нестерницяхъ, розмовлявъ изъ жѣвкою и зъ прислугою по українській. Теперъ чогось йому стало соромъ, що Ганя не вмѣє говорити по польській.

Всѣ сидѣли мовчѣв. Зося й доси сидѣла похиливши голову. Коли се зъ другою кѣмнатою ввійшовъ Якимъ такъ, якъ отъ виступають акторы на сцену зъ-за декорацій. На голові въ його волоса було розкудане, картузъ злѣзъ на бѣкъ. Його очи блищали дико, якъ у вовка. Вѣнъ приспѣвувавъ и пританцовувавъ, узявшись въ боки:

„Я на мѣстѣ була, я горѣлку пила! Дыбъ, дыбъ на село, кивъ, моргъ на його!“ — приспѣвувавъ Якимъ, смѣшно присѣдаючи, якъ стара баба, и прямуючи черезъ свѣтлицю. — Йому все здавалось, що вѣнъ иде вулицю, бо на сидячихъ людей вѣнъ и не дивився. Вѣнъ почавъ розмовляти самъ зъ собою, якъ звичайно буває зъ людьми въ хмелю.

„А баба Параска приймає вечерю зъ стола; я до неї: „А потанцюй стара бабо!“ А вона: „Я на мѣстѣ була, я горѣлку пила: дыбъ, дыбъ на село, кивъ, моргъ на його, бо то любка його!“

И Якимъ зновъ, видимо, передражнявавъ бабу Параску, якъ вона танцювала. Вѣнъ чисто по бабачий тупцявъ по хатѣ, и такъ смѣшно згорбився, и одкидавъ ногами, що треба було одъ смѣху за боки братись. Запримѣтивши людей, вѣнъ ставъ середъ хаты, втиравъ очи въ Яся, потѣмъ знявъ картузъ и промовивъ чогось по французькѣ тоненькимъ голоскомъ:

— „Bon jour madame!“

Разомъ зъ тымъ вѣнъ одсунувъ далеко позадъ себе одну ногу, а другою трохи не ставъ на колѣно.

Дамы полянались. Зося зблѣдла. Ясь тѣльки дивився на його.

„А! bon jour, mademoiselle Theodosie!“ — проищавъ вѣнъ зновъ, очевидночки передражняючи Зося и кланяючысь до стѣны. — „Bon jour Sophie!“ — проищавъ вѣнъ зновъ, перескочивъ напроти, и зновъ кланявся. Вѣнъ такъ добре передражнявавъ у голосѣ и въ постатѣ свою жѣнку и Теодозю, копируючи нмъ привитаня, якъ наилуччій акторъ.

„Bon jour, madame Парасковея!“ — промовивъ вѣнъ уже прямо до Теодозѣ. — Тутъ вѣнъ заточився и трохи не наштрикнувся на вѣ нѣсь. — Ану! дыбъ, дыбъ на село! пѣшла! маршь!

Все се було сказане по украинскій. Теодозя схопилась зъ мѣся, Ясь за нею.

— Що ты робишь! — крикнула на його грѣзно Зося. — Охъ я нещасна! — заламала Зося руки и забѣгала по хатѣ. — Пѣшовъ спати, ты нещасный! — крикнула вона на його.

Якимъ скорчився въ три погибелѣ, сховавъ кулаки на грудяхъ и подыбавъ до другои кѣмнаты, прехимерно ступаючи нога за ногою, нѣбы перескакуючи черезъ погородяній тынки. Доскакавши до лѣжка, вѣнъ упавъ ниць до подушки и притаився.

Ясь почавъ прощатись. Зося выпроважала його на гавокъ. Нѣчь була зовсѣмъ темна, ажъ чорна.

— Спаси мене! Спаси мене! я пропаду! — тихо промовила Зося, простягши до його руки.

— Спаеу тебе моя дорога, моя нещаслива!

Ясь узявъ вѣ руки, притуливъ до своего лица и тихо цѣлувавъ, а потѣмъ притягъ вѣ всю до себе... Нѣчь была чорна. Нѣхто того не бачивъ, тѣльки Теодозя

почула те довгимъ носомъ, ахнула и одхилилась за дверъ...

Пѣзно вже Ясь вертався до дому и все думавъ про те, якъ судили його жѣнку. Що-жь то говорятъ про Ганю багачѣй, высѣй паны, помѣщики-Поляки, коли сѣ бѣдненькѣй Ляхѣвки такъ вѣв перехвалюють? Якъ же вони дивляться и на мене, коли вѣ мене така жѣнка?

Ганя не спала и дожидала його. Свѣтло горѣло вѣ вѣ кѣмнатѣ. Ясь приѣхавъ, ледви поздоровкався зъ нею, сказавъ вѣй нѣ те нѣ се, згадавъ про якесь негайне дѣло, и пѣшовъ до свого кабинету спати. Ще такимъ вѣнѣ нѣколи не вертався до дому. Все те и вразило и здивувало Ганю.

Другого дня вѣ ранцѣ Зося и Теодозя прилетѣли до Середѣнськихъ вѣ гостѣ, нѣбы подякувати имъ за гостинець для дочки.

Ясь бувъ дуже радѣй, дуже ласкаво прийнявъ ихъ, а Ганѣ не було вѣ хатахъ. Вона десь вешталась по хазяйству. Ясь пославъ за нею наймичку. Наймичка знайшла вѣв коло робѣтницѣ вѣ молошнѣ.

— Панѣ! просивъ панѣ, щобъ вы йшли до покоѣвъ, бо приѣхала та восата панѣ, що була вѣ насѣ недавно, а зъ нею и та друга дуже гарна.

— Вже зновъ притарабанилась! — крикнула Ганя, не вдержалась.

Зъ бѣдного дому, Ганя дуже любила богате хазяйство, чула себе теперъ, якъ щука рыба на глибокѣй водѣ. Любила вона похвалитись матерѣ, сестрамъ своими порядками. Теперъ, вѣ робочѣй день, вѣв одривали одъ дѣла, тодѣ, якъ робота кишѣла на городѣ, вѣ молошнѣ. Ганя не заразы пѣшла до хаты. Вона подивилась на робѣтницѣ, котрѣ шарували надвѣрнѣй хаты, потѣмъ заглянула на городъ, де полѣтницѣ пололи, садили, поли-

вали. А зъ вѣкна на неї дивились гостѣ, дививсь Ясѣ. Ганя стояла коло полотницъ, а зъ вѣконъ видко було, що вона зъ ними розмовляла. Потѣмъ надѣшли якїсь молодичѣ зъ села и зновъ почали зъ нею розмовляти. Ганя привѣла на великѣй колодѣ, що лежала коло тыну. Сонце, вже доволѣ палке, обливало їѣ не прикриту голову, бѣле лице. Вона була безъ рукавичокъ и не затуляла лица вѣдъ сонця зонтикомъ. Одна смѣлива молодича, примѣчаючи, що панѣ не горда, и мабутѣ втомившись стоячи, сѣла трохи не поручѣ зъ нею на колодѣ, розмовляла, розмахувала руками. А въ покоѣ видко було всю ту сцену.

Тодѣ якъ молодича сѣла близько Ганѣ, Зося переморгувалась изъ Теодозею. Теодозя моргнула носомъ такъ незамѣтно, якъ отъ моргав той журавель, котрымъ вытягають вѣдра зъ колодезя. Ясѣ не мѣгъ не примѣтити, що вони смѣються и весь почервонѣвъ. Вѣнъ такъ розлютився на Ганю, що тѣмъ години задушивъ-бы їѣ своими руками. Вѣнъ вийшовъ зъ хаты и пѣславъ по Ганю вдруге. А Ганя все оглядала огороднину и безъ охоты ледви плелася до хаты.

— Якъ панѣ ся маѣ? Якъ живете, моя найдорожча, наймилѣйша? — залепетали разомъ гостѣ, кинулись до Ганѣ и почалѣ їѣ такъ горяче обѣмати и цѣлувати, нѣббы вони були щирими приятельками, або близькими родичками.

Ганя такъ горяче й до сердца приймала ихъ поцѣлунки, якъ тѣ образы, що ихъ у церквѣ цѣлуютъ сѣльскї бабы.

— Выбачайте, моя наймилѣйша панѣ, що мы потурбували васъ, одѣрвали одѣ господарства! — залепетала Зося. — Що за личко въ васъ, що за щасливый цвѣтъ

ляця! Ходите по сонцю безъ зонтика, и нѣ крышечки не запалились!

— Васъ мабуть чарбѣвницѣ облили якимсь зѣлямъ въ часъ вашого народження, пѣдхопила Теодозя. — Якъ бы я такъ ходила, то згорѣла-бъ на вуглѣ.

Ганѣ хотѣлось сказати, що йй и горѣти на вуглѣ не треба; бо темне, густе ряботня робило йй лице и такъ уже темнымъ.

Теодозя зновъ пригорнула йй до себе и поцѣлувала. Ганѣ такъ стало гидко те лукаве нестѣвня, що вона одсунулась трохи одъ неи до вѣкна.

Гостѣ починали розмову то зъ того, то зъ другого боку, а Ганя мовчала. Гостямъ такъ було гарно сидѣти въ богатыхъ свѣтлицяхъ, коло гарного чоловѣка, що вони одважились пѣдѣбратись пѣдъ Ганю и почали розмову про хазяйство. Вони просили Ганю повести ихъ и показати свое господарство. Ганя була рада похвалитись тымъ, що вона дуже цѣнувала и повела ихъ на подвѣрря. Гостѣ йшли, не прикрывши голѣвъ и безъ рукавичокъ, очевидячки, щобъ не компромитувати хазяйки.

Ясь ишовъ слѣдкою за ними.

Оглядѣли огородину, оглядѣли парники, нашли першихъ зо-два зеленыхъ огѣркѣвъ. Ясь подавъ по огѣрку гостямъ. Потѣмъ Ганя повела ихъ у хату, де молодичѣ збивали въ фаскахъ масла, де стояло молоко, здоровѣ кошки зъ яйцами всякои пѣдвѣррнои птицѣ. Гостѣ ахали, дивувались, хвалили Ганю. Хто його зна, зъ якого словаря вони выбирали такѣ слова похвалы! Ганя звелѣла тутъ же при собѣ зѣбрати зъ молока свѣжихъ вереткѣвъ и збити масла до кофе. Молодиця збила масла повне блюдечко. Вернувшись у покоѣ Зося й Теодозя хвалили та хвалили те масло, поивваючи кофе, ажъ поки хвалячи, выѣли все до останку. А пѣсля кофе вони

присѣли коло Ганѣ по обыдва боки, вдаючи зъ себе щирыхъ приятельокъ, и зновъ цѣлували ѣѣ, и такъ облизали ѣѣ зъ обохъ бокѣвъ, якъ кѣшка свое рѣдне кошени. Вони увивались коло Ганѣ, щобъ пѣдъ одежою дружбы мати причину часто бувати въ ѣѣ домови и вести свои втриги зъ ѣѣ чоловѣкомъ.

Пѣсля снѣданя Ясеви прийшла думка почванитись своими кѣньми. Зновъ вийшли всѣ на подвѣря. Конюхъ вивѣвъ зъ стайнѣ прехорошого коника, зъ тонкими якъ у птицѣ нѣжками.

— Отъ полѣтати-бъ на такому конякови верхомъ!
— промовила Зося

— А вы ѣздите? — спытавъ ѣѣ Ясь.

— Ще й якъ! То була наша любима забавка, якъ мы ще жили на батькѣвщинѣ.

Конюхъ поклавъ на коня дамське сѣдло. Зося вхопила хлестикъ. Ясь пѣсидивъ ѣѣ, и вона тихо побѣгла кругомъ подвѣря, промовивши: „Нехай компанія ласково мнѣ выбачить, що я не убрана въ довгу сукню“.

Кѣнь красиво дрѣботѣвъ ристю, згинавъ шию якъ панна, Зося сидѣла дуже добре на конѣ. Ъй русї пуклѣ бльщали якъ щире золото, при ясному сонци, а бѣле лице здавалось ще бѣлѣйшимъ, а губы здавались ще чаровнѣйшими пѣдъ яснымъ синимъ небомъ, пѣдъ поглядомъ Ясевыхъ очей.

Приѣхавши назадъ, Зося легенько впала на Ясеву руку и скочила на землю.

Всѣ полѣтницѣ, побачивши для нихъ дивне дѣло, жѣнку на конѣ, покинули роботу, стали за тыномъ и повырѣщали очи. Дѣти позбѣгались до ворѣтъ трохи не зъ всего кутка.

Потягнута прикладомъ Зосѣ, Теодозя скокнула и собѣ на коня. Ъй здавалось, що ѣѣ постать буде дуже

приадна на гарному коникови. Конякъ хочь смирный, зъ-разу понѣсь вѣ до двору. Суха, высока вѣ фигура зовсѣмъ здавалась бусломъ, котрый вгнѣздился на кони. Вѣ полѣтницѣ зареготались за тыномъ на все горло. Трохи зляканый кѣнь реготомъ зъ-за тыну пѣшовъ вскачь: Теодозя перелякалась, не вмѣла вдержати коня и гацала на сѣдлѣ, пѣдскакувала вѣмъ тѣломъ вѣ гору, якъ жидъ, веначе товкла просо на сѣдлѣ. Постать вѣ була така смѣшна, що конюхъ не втерпѣвъ и покотився одъ смѣху, полѣтницѣ ажъ гвалтъ кричали, и самѣ паны, безъ сорома реготались.

Ясь знявъ вѣ зъ коня ледви живу.

— Давно я вѣдила верхи, вже забула, — говорила Теодозя ледви дышучи, — якъ у Варшавѣ, та й доси...

— Будемо гуляти верхами? — спытавъ Ясь у дамъ.

— О зъ великою приятностю! — оббѣзвалась Зося. Теодозя тѣльки промовила вѣ слова.

Гостѣ поѣхали до дому. Ясь мавъ зъ Ганею розмову передъ обѣдомъ.

— Але и ты, Ганю, добра! Якъ же тобѣ можна такъ обходитись изъ людми! Двѣчи посылавъ по тебе, а ты не ишла, а прийшла — насупилась; слова не хотѣла зъ ними по людськый промовити. Вони Польки, люде бувалѣ; знаютъ свѣтъ и свѣтовѣ звычайѣ. Вони насъ осудять, а мы тутъ люде новѣ.

— Якъ схотять, такъ и зрѣблять. А я ихъ не люблю; вже за те не люблю, що дуже мене хвалять, та лжуть мене вѣ щѣки.

— А то-жь добре, що ты тамъ на городѣ балакаешъ изъ полѣтницями, зъ усякимъ мотлохомъ? Ты-жь хйба не знала, що гостямъ зъ вѣконъ все чисто видко! А вона

ще сѣла на колодѣ, посадила коло себе якусь Параску чи Мотрю, дозволяе имъ балакати зъ собою, руками розмахувати. А вони все бачили зъ-вдсѣль, и смѣялись изъ тебе.

— Ёй-Богу не знаю, якъ же минѣ обходитись зъ людьми въ хазяйствѣ! О, се того не можна, щобъ не подивитись на робѣтницю, не загомонѣти до ихъ.

— Та дивись на ихъ, розмовляй зъ ними про мене цѣлый день, тѣльки не цѣлуйся зъ ними, не братайся зъ наймитямъ! Лучче кричи на ихъ, якъ осавула, ганяй ихъ, тѣльки не балакай зъ ними, сидячи на колодѣ та та ще й при панахъ!

Ясь бѣгавъ по хатѣ та кричавъ. Його знать брало за печѣнки.

— Не завдавай ты минѣ сорому при чужихъ людяхъ. Мы тутъ люде нові. Здається часъ тобѣ зрозумѣти, що ты панѣ, а не якась попѣвна, чи тамъ хто! що тутъ тобѣ не Нестеринцѣ, а Камяне, що мы живемо не въ хлѣвѣ, а въ богатому домови, и знаємось зъ помѣщиками та ще й зъ Поляками. Пора тобѣ знати, що й мы паны, що я Полякъ, и ты повинна бути Полькою середъ Польокъ...

Ганя тѣльки дивилась на його простыми, ясными безвинными очима и здвигнула плечемъ.

— А вона прийшла одъ полѣтницю, — смѣявся дуже Ясь, — сѣла зъ панями и надулась. Заговорила по польськый, такъ, що всѣ святі, мабутъ, зареготались. Вчись, Ганю, по польськый. Мы теперь середъ Полякѣвъ. Не завдавай ты минѣ сорому. Будь же панѣ! Кинь вкѣ нечистому те хазяйство, сядь и руки згорни! — кричавъ уже Ясь. — Сиди минѣ, якъ свята! Чуешь! Нехай мужики передъ тобою бѣгають, якъ дзиґи, на колѣнахъ

лазять передь тобою! Тодѣ тебе и паны мати-муть за людину, а не за Богъ-зна-що! Ъжь, пий, спи, молись Богу, коли хочешъ, и сиди, якъ свята! читай романъ, коли маєшь охоту, а нѣ, згорни руки и на сонце не выходи! Отодѣ тебе люде мати-муть за павѣ! Минѣ треба такой жѣнки...

— Чи мы-жь такій богачѣ, щобъ минѣ згорнути руки?... почала була Ганя, але Ясь не слухавъ ѣѣ и выйшовъ зъ хаты.

Ганя, якъ сидѣла, такъ и впала каменемъ на канапѣ. Нѣколи ще Ясь не кричавъ такъ, не сердився на неї; нѣколи ще вона не бачила, щобъ його очѣ такъ гордо бльщали, щобъ його лице ласкаве, тихе, дитяче, такъ розчервонѣлося, такъ тхнуло зломъ, гнѣвомъ, панською пыхою. Вона вперве обома очима побачила, що то бувъ уже не той Ясь, що колись гулявъ зъ нею по Нестеринецькихъ ярахъ, що кохавъ ѣѣ, цѣлувавъ ѣѣ чорні руки; не той нѣжний, ласкавий Ясь! Вона бачила въ йому теперь зовсѣмъ другого чоловіка. И лице його теперь стало инче: и нѣсъ vyrѣвнявся, vyrѣсъ, и щоки надулись, и бровы стали супитись, и очѣ стратили дитячу ласкавѣсть, и засвѣтились звѣрячимъ вогнемъ. А голова його закидалась на плечѣ, нѣсъ и очѣ дивились усе на стелю.

При обѣдѣ Ясь заспокоивсь, прохавъ выбаченя въ жѣнки. Тѣльки холодомъ несло одѣ його слова. Вѣнъ не доторкнувся до неї, не взявъ ѣѣ за руку, не глянувъ ѣї у вѣчи привѣтно. Ганя почувла, що вѣнъ ѣѣ не такъ любить, якъ було попереду, що вона йому недогодною стала... И здавило ѣї въ грудяхъ, коло серця. Вона ледви держала въ горлѣ слѣзы за обѣдомъ, ѣла черезъ силу, щобъ не показати свои печали передъ чоловікомъ.

Не довго барилась Зося. Черезъ день вона зновъ приѣхала зъ Теодозею до Середѣвськихъ. Найшовся на фабрицѣ въ Камяному якійсь Нѣмчикъ, и здавшись на прохання Ясеев, взявся вчити дамъ ѣздити верхомъ. Дамы проѣзджали въ довгихъ сукняхъ, вчилися на кони ѣздити, гуляти зъ Ясемъ по поляхъ, по гаяхъ а въ вечерѣ вертались до Середѣвськихъ, пили чай, а часомъ и вечеряли. Ганя, задавивши въ собѣ печаль, мусѣла приймати ихъ за гостей, мусѣла бути веселою, розмовляти зъ ними. Вона готова-бъ любити ихъ, якъ бы сердце змогло ити проти своєї натуры, абы тѣльки догодити Ясеви, абы тѣльки вѣнъ не кричавъ, не сердився.

— Чомъ вы не приѣдете коли до нашої бѣдной хатины? — пытала вѣ Зося.

— Дитя мое слабѣло й доси, — одказала Ганя, и сказала правду.

— Швидко день мого народження, — натякала Зося, — я буду мати смѣлѣсть просити васъ и вашего мужа до себе въ гостѣ.

— Спасибѣ! приѣду, якъ буду жива та здорова.

Наставъ день того народження. Такі днѣ Зося по-выдумувала ще въ Киѣвѣ, щобъ мати причину заводити въ себе бенкеты. Вона тодѣ празниковала навѣтъ именины свого батька, день народження Лемѣщихи и Лемѣшки. Зося прислала зъ вечера до Ганѣ по посуду.

— Щось велике задумали Лемѣшковскій, — промовила Ганя до Ясея.

— Та вона женщина бувала; зъумѣе людей прийняти. Я пославъ вѣй зъ оранжереѣ чужоземськихъ квітокъ.

— Де-жь вона грошей набере? — спытала Ганя. — Я бачила ихъ бѣднѣсть, ихъ хазайство. Потягги наврядъ чи в зъ чого.

— Дай ты мнѣ покѣй зъ тымъ хазяйствомъ! — одказавъ Ясь.

Ганя замовкла.

Поѣхали вони до Лемѣшковськихъ ще заранѣ. Така була въ ихъ умова зъ Зосею. Ганя ввійшла въ економію и не пѣзнала Тхорѣвської економіѣ въ серединѣ. Пренія бѣдна обстава хатъ неначе тѣльки снилася Ганѣ. Теперъ у вѣкнахъ блищали нові шибки. Въ свѣтлицѣ стояла нова мебѣль, правда не дорога, та гарненька, крыта рожевою шерстяною матерією. На столѣ зъ боку стояло зеркало, Ясѣвъ подарунокъ, а въ кутку на невеличкому столикови стоявъ чималый фотографичный портретъ Зосѣ, де вона стояла гордо и прямо, поклавши одну руку на клавишѣ фортепяна. Кругомъ портрета обвивався вѣнокъ зъ живыхъ тепличныхъ дорогихъ квітокъ. Коло столичка стояло два вазоны китайской роже самѣ въ цвѣту. Черезъ усю свѣтлицю простлався новый килимокъ и тягся черезъ другі кѣмнаты до Зосѣной почивальнѣ. Вѣкна були позавѣшувані плетяными тонкими завѣсами.

Цѣкавѣсть потягла Ганю и до другихъ кѣмнатъ. Хазяйка вела вѣ, все показувала, всѣмъ хвалилася. Все було въ хатахъ новеньке, свѣже. Ганя заглянула въ почивальню. Та кѣмната була обклеена такими самими шпалерами, які були въ вѣ почивальнѣ. Надъ Зосѣнимъ лѣжкомъ висѣвъ такий самый килимъ, якъ надъ вѣ лѣжкомъ: по бѣлому полю, букетъ роскошнихъ червонихъ трояндъ въ листу середъ килима. Коло вѣкна стоявъ круглый столичокъ, гарный якъ цяцька, и достоту такий самый, якій бувъ у Ганѣ, що самъ Ясь привѣзъ недавно зъ Одесы.

— Якъ вамъ подобається килимокъ? — спытала Зося. — Правда, гарненькій!

Ганя почула, що їй ноги слабнуть, що їй серце мліє, що в ушах задзвеніло. Вона присіла на стільці. І вже не слухала того, що їй розказувала Зося. Вона не зводила очей з килима, з вінка троянд, що розсыпалися по білому поли.

Вернулася вона до світлиць з блідимъ лицемъ, з смутнимъ видомъ. Нїхто не знавъ тому причини, окрімъ Яся та Зосї. Але їмъ про Ганю було байдуже. Зося переходила вѣдъ гостя до гостя, вертѣлась по хатѣ, смѣялась, жартувала и таки справдѣ розвеселяла товариство.

Почали з'їзджатись гостї. Зося, по своєму давньому звичаю, була зъ визитами у сусѣднихъ помѣщикѣвъ и просила ихъ до себе. Але не багато значныхъ панѣвъ поквацилось до неї в гостї. Зъ семьями попрїїзджали все економы та все бѣдненькї. Зъ помѣщикѣвъ приїхало тѣлько кѣлька неженатыхъ старыхъ, лысыхъ кавалерѣвъ.

Зося, Теодозя и мала дочка були убранї въ коротенькї зеленї лѣтнї сукнї нѣбы для гармонї, зъ природою, що стояла сама въ зеленому листѣ. Въ ихъ фігурахъ, въ ихъ уборѣ було щось комедїанске, нѣмецьке. Ставши середъ свѣтлиць, Зося обвела всѣхъ рукою и промовила трохи ораторскимъ, вивченимъ тономъ :

— Я мала бѣдъ Бога велике щастя першїй разъ побачити свѣтъ въ єго цѣлѣй, лѣтнѣй красѣ, въ зеленѣмъ листу, въ квіткахъ, пѣдъ синимъ небомъ пѣзнои весны. Прошу жь якъ найласкавѣйше моихъ милыхъ гостей напитись чаю въ зеленѣмъ саду, пѣдъ стелею зеленого гилля, пѣдъ небомъ.

Зося склонилась до всѣхъ и подала руку Ясеви. Другї гостї попарувались и пѣшли въ садъ слѣдкомъ за Зосею. Якимъ прибранный, причесанный и дуже загорѣлый

дивився на се все, якъ на дивовижу. И вѣнъ потягся за другими.

Садъ розбѣлаевъ по пѣдъ горою, и бувъ справдѣ гарный зъ густыми вишниками, зъ старымъ гиллястымъ деревомъ, зъ зеленою травою. Зося повела гостей на гору мѣжь двома рядами старыхъ грушъ. На горѣ починався вже лѣсъ, зъ густою лѣщиною, дубами, и липками. Гостѣ ишли по давнѣй дорозѣ, котра вже густо заросла шпорешемъ, подорожникомъ. На самѣмъ шпилѣ, зъ-за густыхъ кущѣвъ, щось зашелестѣло. Коли се зразу за деревомъ вдарили музики, и почали грати якусь италійську мелодію. Потайнѣ, несподѣванѣ музики очевидно были сюпризъ для гостей. Вѣ зглянулись, вѣ усмѣхнулись, вѣмъ видимо було приятно. Зося переглядалась зъ Теодозею, и очѣ ихъ празникували. Коли черезъ кѣлька ступенѣвъ зновъ щось зашелестѣло мѣжь кущами. Зъ за кущѣвъ высунулась кобыляча голова, а потѣмъ на дорогу стрибнула и цѣла коняка спутана залѣзнымъ путомъ. Вона заступила гостямъ дорогу, сказала собѣ поволѣ впередъ, одкидаючи заднѣ ноги и махаючи хвостомъ. Компанія мусѣла спинитись а потѣмъ, при дзвонѣ музыкѣ и залѣзного пута, мусѣла обѣйти коняку, якъ велику персону. Паничѣ смѣялись у рукавъ. Зося почервонѣла. Се вже бувъ и самѣй вѣ сюпризъ.

Зъ шпиля вѣ швидко зѣйшли въ низъ. Мѣсце було дуже гарне. Въ низу бувъ ставокъ, по надъ ставкомъ зновъ густо рѣсъ садокъ, трохи одступивши одъ воды. Край берега зеленѣла свѣжа трава. Пѣдъ густыми грушами гостѣ побачили столы засланѣ бѣлыми обрусамѣ. Коло столѣвъ зъ-за густыхъ вишень, зновъ почувлись музики; грали веселого марша. Пѣдъученѣ жидки перебѣгли зъ горы и стрѣли гостей маршемъ коло столѣвъ.

— Що се въ васъ за музичный садъ? Ча дерева

въ васъ грають, чи що? — жартувавъ одинъ лисый панячъ изъ Зосою. Другій гостъ охали, дивувались и всѣ хвалили Зою.

Слуги подали на столы самовары. Всѣ приборы до чаю були вже готові; Зося зъ Теодозею, обидвѣ зелені, якъ русалки, що выльзли на берегъ, самі наливали чай и подавали гостямъ. Всѣ дуже церемонно сидѣли кругомъ столѠвъ, якъ москаль на муштрѣ. Жиды грали за кущами, Зося зъ Теодозею вештались, рочервонѣвшись.

— Нѣколи не забуду я того гуляння въ Варшавѣ у одного графа—почала Теодозя.—Я була въ его домѣ на службѣ. Чи повѣрите? пять оркестрѠвъ гремѣло, поховались поза кущами!!

— На що намъ въ Варшавѣ! — одѠзвалась Зося.— Я нѣколи не забуду, якъ мѠй знакомый генераль въ Киѣвѣ для мене зробивъ сюпризъ, у сей самый день, въ своему саду. Чи памятаешъ Якиме?

Якимъ дивився на неѣ, ламаючи собѣ голову и згадуючи, у якого вѠнъ тамъ генерала гулявъ у саду, и не пригадавъ таки того генерала.

Гостѣ пили чай и вдали, нѣбы вони великі паны, нѣбы вони говорятъ дуже важній речѣ; а на самѠмъ дѣлѣ вони розмовляли про погоду, а лисей панячѣ пѠдпускали Теодозѣ на ухо такихъ комплиментѠвъ, що ажъ фѣ нѠсь червонѣвъ. Зѣ-за тину, зѣ за кущѣвъ выглядали дѣти, хлопцѣ, дѣвчатка-няньки, у котрыхъ на шиѣ сидѣли малѣсенкѣ дѣтки, обнявши ихъ шию нѠжками и ручками. Зося вхопила зѣ стола бубличкѠвъ, полетѣла до тину и почала ихъ роздавати дѣтямъ. Де-які не брали и тѣкали зѣ усѣи силы.

— Чисті дикарѣ, а не люде! — смѣялась Зося, вертаючись бѣгомъ до столу.

Швидко зѣ дѣтьми понаходили зѣ села собаки и,

зачувши хлѣбъ, посѣдали недалеко одъ гостей, дивлячись на стѣль. Коли се за кущами лѣщины зновъ щось зашелестѣло, за спинами гостей. Всѣ обернулись зъ переполохомъ назадъ. Всѣмъ здалось, що зновъ выскочить зъ лѣса коняка въ путѣ, але всѣ помылились, бо зъ кущѣвъ выстромила рыло здорова чорна свиня, нюхала на повѣтри, а за нею зъ кущѣвъ посыпались, якъ зайцѣ, поросята. Всѣ зареготались. Перелякані поросята кинулись пѣдъ ноги гостямъ, а ихъ мати якъ дика львица, кинулась прожогомъ и звалила пару стѣльцѣвъ. Всѣ схопились зъ мѣсця и реготались. Зося була червона якъ жаръ, а Якимъ, не вважаючи на те, реготався, ажъ за боки брався, нѣбы те диво трапилось у чужой господѣ.

Гостѣ заспокоились и выпили чай. Зося зновъ просила гостей на легку закуску. Всѣ встали и церемонно побравшись парами, пѣшли за Зосяю. Зновъ жиды затрѣщали десь мѣжь кущами на трубахъ и скрипкахъ, якъ давно, коло стѣнъ Ерихона. То бувъ знакъ, що тамъ треба стати. Швидко всѣ замѣтили мѣжь вишнями альтанку. Тамъ стояли столички зъ овощами, зъ ягодами, зъ вареннями. Зося вскочила туды, якъ серна и просила дамъ до себе. Тѣльки тутъ оббѣшлося безъ домашнего звѣря, хочъ и видко було въ альтанцѣ слѣды, де кублились куры и квочки зъ курчатами.

Наставъ вечѣръ. Зося повела гостей до хаты. Всѣ выйшли на шпаль и стали, щобъ надивитись на гарный образъ вечера, що спускався надъ гаємъ, надъ ставкомъ. Коли-жь надъ ставкомъ щось трѣснуло, блыснуло и показався синенький дымокъ. Всѣ звернули увагу и чогось ждали. Швидко гостѣ побачили, що надъ водою зновъ щось трѣснуло, блыснуло, и скочивши разъ по водѣ, потонуло. Зося просила одного панича зъ фабрики зроби ракеты и потѣшити гостей. Паничъ був тожь чвань-

ковитый Ляшокъ и обѣцаявъ Зося наробити такихъ фаер-веркѣвъ, якихъ не видано и въ Варшавѣ. Одначе ракеты не вдалися. Остання тѣльки бовтнула въ воду и сполохала зъ пѣвъ копы жабъ, котрї плигнули зъ берега въ ставокъ.

Гостѣ вернулись до хаты. Свѣтлица була вже прибрана по бальному. Почались танцѣ. Всѣ веселились, всѣ тѣшилися; одня Ганя сидѣла, якъ нежива. Пѣзно вже подали вечерю, що варивъ кухарь Серединськихъ. Вечеря була багата. Зося ждала багато сусѣднихъ панѣвъ, и хотѣла показати себе передъ ними, за велику паню. Одначе значнѣйшї паны до неѣ не приѣхали, и не пустили своихъ семей. За вечерю Зося й Теодозя дуже були ласкавї до Ганѣ, подавали ѣѣ первѣй всякои стравы, але разомъ зъ тымъ назврили зъ боку, якъ вона держить видельце, якъ вона кладе шматокъ хлѣба въ ротъ, якъ вона ѣсть. Вже передъ свѣтомъ Серединскїй вернулись до дому. Зсаджуючи Ганю зъ фаетона, Серединскїй взявъ ѣѣ за руку. Рука ѣѣ була холодна, якъ лѣдъ, вся въ поту и зъ легка трусилася.

Не встигли вони переступити порога и зостатися въ двохъ, Ясѣ почавъ уже докоряти Ганѣ.

— Але-жь ты, Ганю, поводишся мѣжь людьми такъ, що ей же Богу менѣ соромъ за тебе. Всѣ веселї, всѣ танцюють, жартують; дамы щебечуть, одна ты сидѣла не сказати—деревяна! Ти пристала-бъ до одноѣ, та до другоѣ дамы, та посмѣялась-бы, пожартувала! та потанцювала; а то сидитъ та очима клѣнаѣ.

А Ганя и теперъ сидѣла навѣтъ не роздягалася. Вона глянула на килимъ коло свого лѣжка. Вѣнъ бувъ такїй самый, якъ и въ Зося. Ганя не втерпѣла и почала плакати. Вона почувала, що деревянѣе, холодне, що морозъ розливається по всему тѣлѣ. Ый хотѣлось натякнути

ему, що вона примѣчає де що; вона чула душею, що терпить велику обиду, та не вдалася вона въ свого батька отця Федора, а ббльше вдалась у свою тиху матѣрь. Вона поклала собѣ на думцѣ, все терпѣти, всѣмъ догоджати чоловікови: приймати вго гостей, панькатись коло Зосѣ и Теодозѣ, бути веселою, танцювати, щобъ тбльки задержати гаснучу искру любви свого чоловіка.

— Я нездужаю — ледви промовила Ганя..

— А як нездужаєшь, то чого було-бъ ѣхати въ гостѣ! Сидѣла-бъ уже дома та балакала зъ полбтницями.

Ясь починавъ уже кричати. Наймички встали и вештались по хатѣ. Ганѣ стало соромъ.

— Я буду весела, буду танцювати, буду жартувати, коли ты того хочешъ, тбльки не сердься. Я нездужаю.

Вона задушила въ серцѣ слъози, спокбйно почала роздягатись, а якъ вийшовъ Ясь изъ хаты, тодѣ впала навколѣшки передъ образомъ и довго, довго молилась до Бога, щобъ навернувъ чоловікове серце зновъ до любви.

А Зося зъ Теодозею внадились у Середвиськихъ; сливе кожного дня приѣзджали вчитись ѣздити верхомъ. Ясь сѣдавъ на коня и летѣвъ зъ ними въ поле, въ гаѣ, на сѣножати. Ганя зъ вбкна дивилась, якъ полягала курява по ихъ слѣдамъ, якъ конѣ летѣли въ лузѣ, мовптицѣ на вѣтрѣ, и готувала для ихъ чай, закуску. Приѣзджали вони до хаты, Ганя цѣлувалась зъ Зосею, балакала тодѣ, якъ на вѣ душѣ лежавъ тяжкбй камѣнь; смѣялась и жартувала тодѣ, якъ до серця, до очей пбдступали слъозы: подавала вѣ хлѣбъ тодѣ, якъ хотѣлось подати камѣнь; обнимала вѣ тодѣ, якъ хотѣла-бъ задушити вѣ руками.

— Господи! пбдкрени мене, поможи менѣ! — мо-

лилась Ганя. — Душа моя не выдержитъ такой муки, такой кары.

А до Яся зновъ наѣзджали гостѣ, новіі знакоміі. Ганя мусѣла вбиратись въ свѣтлу одежу, выходила до гостей, вышукувала въ душѣ, що було живого, збирала все слова, якій знаходила, швидко ходила по просторыхъ свѣтлицяхъ, шанувала гостей усеѣмъ, що мала найкрасочого въ хазайствѣ. И тяжка то була вѣ мука: нехай змѣркуе, хто самъ дѣзнавъ такого лиха. Гостѣ були чужіі, не свои люде. Мова ихъ була польска. Интересы ихъ были инчіі, якъ була инча ихъ удача, инча ихъ натура.

Ганя чула душею, що не зѣйдеться зъ тыми людьми гордыми, чваньковатыми, зъ тыми панами; вона бачила, що вони вѣ не люблять, не прихилиються до неї широко; вона чула, що и вѣ душа стае бокомъ до ихъ: чула себе чужою, одинокою мѣжь моднымъ товариствомъ. Ъй не було вже такъ весело, якъ колись давно, не було весело теперь, якъ придивилась вона до тыхъ людей. И нудила вона свѣтомъ середъ веселой бесѣды. Изъ всеѣхъ знакомыхъ одинъ Хоцѣвскій бувъ до неї найприятнѣйшій, та й той теперь ѡдъ неї одсторонивсь.

А тымъ часомъ вѣрній слуги почали ѣй розказувати, що не разъ бачили Серединського зъ Зосою въ княжѡмъ саду, якъ вони ходили, взявшись по пѡдъ руки, якъ вони сидѣли пѡдъ скелею, надъ водою. Ганя не мала теперь жадного сумлѣння. Вона вже давно тоє знала, хочъ и не бачила на свои очѣ. И якъ не знати, коли Ясь не промовлявъ до неї слова на самотѣ, тодѣ якъ попередъ вѡнъ не одходивъ одъ неї, а якъ одходивъ, то прилѣтавъ назадъ швидко орломъ.

Пѡшла далеко чутка, що управитель не добре живе зъ управительшою. Дѣйшла та чутка и до Нестеринець. Отець Федоръ звелѣвъ запрягти конѣ и поѣхавъ зъ ма-

тушкою до дочки. Яся не було дома; одна Ганя стрѣла своихъ батьковъ. Тѣльки мати переступила порѣгъ, дочка кивулась ѣй на шию и заридала. Мати собѣ въ плачь.

— Е, погано-жь коли такъ!—промовивъ батько.— Але!... бабы! мовчѣть лишъ вы! годъ вамъ румати. Чого мѣжь молодыми людьми не буває? Часомъ чоловѣкъ не купить на базарѣ своѣй жѣниці шматка драптыны, а вона киснути-ме цѣлый день. Повтирайте сльозы! Приѣде зять, самі побачимо, роздивимось. На свѣтѣ буває всяково.

Надъ вечѣръ приѣхавъ Ясь, ввійшовъ у хату и ледѣ привитався до батьковъ. Вѣнъ видимо бувъ нерадь ихъ приѣзду. Подали чай, Ясь сидѣвъ и грызъ собѣ губы.

— Якъ вы собѣ живете? — пытавъ батько.

— Такъ якъ и все!—одказавъ знехотя Ясь.—Трохи лаємось, трохи миримось.

— То найлучше!—повернувъ батько на жарты.— Бо я не люблю, якъ чоловѣкъ зъ жѣнкою тѣльки цѣлується та милується! Ото ознака, що навпѣсля будуть кусатись, та щипатись. Я й теперъ свою матушку вѣзьму знарошне та й ущипну, щобъ трохи посердилась. Воно бачте, дуже добре для здоровля.. Ха, ха, ха! — засмѣявся отецъ Федоръ.

— Тобѣ усе смѣшки! — одказала матушка смутнымъ голосомъ.— Сердьтесь, не сердьтесь, Иванъ Станиславовичъ, а мы чули, що вы недобре почали жити — промовила матушка зъ такою смѣливостію, що самъ отецъ Федоръ здивувався.

— Та нѣ мамо! — хто се наговоривъ? — промовила Ганя такъ, абы говорилося.

— Якже мы погано живемо? — спытавъ Ясь, не двлячись нѣкому прямо въ очѣ.—Хаты нашѣ въ золотѣ,

въ багатствѣ. Ганя ходить у шовку. Ё що їсти и пити. Ё кому и дѣло робити. Не я виненъ, що Ганя, якъ наймичка, кидається до всякои роботы, базѣкає зъ полѣгницями, цѣлується зъ мазалницями.

— Е сыну! — озвався о. Федоръ, — то бачь дочки мои получили таке выгодування въ свого батька! Якъ у сьому дѣлѣ, то є чого киснути! То ты, Ганю, похожай по свѣтлицяхъ та себе розважай. Спи въ рукавичкахъ, ходи въ хатѣ пѣдъ зонтикомъ, муштруйся передъ дзеркаломъ цѣлый день! Чого вже, чого, а панувати дуже легко. А ты ще й доси того не розсмакувала?

— Коли-жъ мы тату, не вѣкъ будемо сидѣти на таємѣ хлѣбѣ — вѣдказала Ганя. — Хотѣлось-бы похазяйнувати и надалѣ де-що зѣбрати.

— На бѣса? коли добре, то вона хоче ще лучше! О яка хитра! за се варто вщипнути. Тѣльки ты, Ганю, боронь тебе Боже, не кажи нѣчого про таку филозофію меншимъ сестрамъ. А то якъ захочуть спати въ рукавичкахъ, якъ посѣдають панувати рядочкомъ, та не вѣзмуться й за холодну воду, щобъ бути управительшами, то буде намъ погано!

— Нѣ, бачте! нехай бы вона собѣ й хазяйнувала поважно — сказавъ Ясь — да треба знати и умѣти гостей привѣтати, приняти по людски, заняти ихъ розмовою. Въ насъ бувають все значнѣ люде.

— Ото трудна штука гостей приняти! Та имъ тѣльки треба выстачити добре їсти, а особливо — добре пити. А молодымъ наймѣтъ музики, то вони крутити-мутъ ся хочъ и цѣлый тыждень.

— Чимъ же негода тымъ гостямъ? — промовила Ганя. — Чи мало-жъ у насъ виходить на гостей? Чи не грѣхъ же буде гостямъ жалитись на мене?

Ганѣ хотѣлось розказати, якъ їй тяжко приймати

и гостей, и Зося и Теодозю, та вона вдержалась. Вона все сподівалась, що своєю покôrністю, своєю догодою чоловікови и його гостямъ вона верне його любовь, прихилить до себе його серце. Ганя положила собѣ навѣть не жалѣтись матерѣ.

— Гостей не всѣхъ одбудешъ хлѣбомъ-сблю—проповѣдувавъ Ясь —Де-якихъ треба вмѣти прийняти розумнымъ словомъ, свѣтскимъ тономъ. У насъ бувають пань, помѣщики и все Поляки.

— Хто-жь виненъ, що наша дочка не Полька, що не вмѣе вона крутити хвостомъ, якъ та Зося вертѣлась на балю? — загомѣла матушка.

Серединській схопився зъ мѣся и почавъ бѣгати по хатѣ. Отець Федоръ замовкъ. Усѣмъ стало видко, що йому хотѣлось мати жѣнку великосвѣтску паню, котра-бъ зъумѣла напустити туману помѣжь людей, котра-бъ вертѣлась, крутилась, грала велику ролю въ гостинѣ. Всѣ бачили, що Ганя не пѣдходить пѣдъ його теperшньый взоровѣръ жѣвки, а Зося якъ разъ пѣдскочила пѣдъ його мѣру и опанувала и серце його, и голову, и грошѣ.

— Вы ще молоді люде — промовивъ отецъ Федоръ вже зовсѣмъ инчимъ голосомъ—починаете тѣльки жити въ свѣтѣ, опинились мѣжь иншими людьми, не такими, якъ перше. Я вашъ батько, хочъ, може, вамъ теperь и не хотѣлось-бы мати мене за батька, и скажу вамъ, що зъ великого панства багато грому, а малый дощѣ. Вы живете не для панѣвъ, а для себе. Зъ усепо того панського брикання, того высокодумства, гордости, для васъ користи, якъ зъ козла—молока. Одвернутъся вони одъ васъ, а вы поверитъся спиною до ихъ! Коли въ ихъ своя дорога, то нехай буде и въ васъ своя! Ганятись за ними, пѣдлизуватись до ихъ, догоджувати имъ,

повти, годувати ихъ! Та нехай вони скорше всѣ повыздыхають, нѣжь я мавъ-бы затягати ихъ до свого дому, та ще й кланялись за те, якъ за велике для себе щастя!

Серединскій махнувъ рукою и почавъ ще скорѣйше бѣгати по хатѣ. Його лице дивилось на стелю, горѣло вогнемъ; руки були позакладані въ кишенѣ.

— Годѣ вамъ, тату! — просила Ганя. — Що-жь робити, коли мы теперъ живемо зъ панами. Тутъ не те, що було въ Нестеринцяхъ.

Розпирозались батьки зъ дѣтьми. Серединскій зѣйшовъ зъ дому и не выпроваджувавъ ихъ зъ двора.

— Кидаю тебе на волю Богу! — говоривъ батько до дочки, благословляючи їѣ великимъ хрестомъ. — Привиджай до насъ, бо я вже до твого чоловѣка не приѣду бѣльше. Вбѣзьметься вѣнъ, свого часу, за розумъ, ты будешъ зновъ щаслива. Вѣнъ ще молодой. Въ йому заграла польська кровь, зачувши аристократичность, багацтво, панство. Нехай грає! тѣльки тяжко буде тобѣ танцювати! Та вже танцюй, моя дитино, поки польська кровь трохи прохолоне.

А мати обнімала дочку и плакала разомъ зъ нею.

— Ишла ты, Ганю, замѣжь, душа моя вже чула твоє нещастя. Не дурно я такъ тревожилась, не дурно я не хотѣла тебе замѣжь за його давати. Не пара вѣнъ тобѣ. Не по моему-жь хѣба и вышло?

— Ать! верзешъ, Богъ-зна що! — говоривъ отецъ Федоръ сидячи на возѣ. — Прийшовъ дуръ до головы, то й дурѣе, тай годѣ.

Вернувся Ясь до дому и почавъ заразъ допѣкати Ганѣ.

— То ты батькамъ своимъ жалувалась на мене! прошенне подавала! Що-жь вони менѣ заподѣють у моѣй хатѣ? Коли-бъ ты наказала своимъ, щобъ вони

ббльше не привѣджали до насъ! Ото було-бъ далеко лучше.

И батьки Ганинѣ вже ббльше не привѣджали. Зо-сталася Ганя сама, безъ порады, безъ товариства; сама якъ былина въ поли, зъ своею малою дитиною, та зъ своимъ горемъ.

XII.

Вже стала на дворѣ осѣнь. Одного дня Лемѣшковській дуже здивувався, побачивши въ вѣкно якусь здорову жидѣвську балагулу, котра пѣдѣвѣждала пѣдѣ ганювѣ. Зѣ балагулы вылѣзла одна товста панѣ, а за нею вылазила друга ще товща, чипляючись ногами й руками за полудрабки, якѣ черепаха. Обидвѣ вони були повбиранѣ въ чорву одѣжу, позашинанѣ чорними хустками. Въ рукахъ у ихъ твлѣпались чернечѣ чотки. Жидѣ подававъ имѣ зѣ воза якѣсь скринки, скриночки, та торбинки.

— Що воно за невѣра! — думавъ Якимъ.— Чи не черницѣ приѣхали просити на монастирѣ?... Зося! — гукнувъ вѣнъ до жѣнки,—глянь лишъ, якѣ опудала лѣзуть до насъ у хату. Чи не черницѣ якѣ або странницѣ?

Зося вже хотѣла взяти дверѣ на клямку, але глянула въ вѣкно и пѣзнала сестерѣ своихъ, Люцину й Рузю. Швидко въ хату поввѣходили сестры и привитались до Зосѣ и Якима. Обидвѣ були вже не молодѣ, та гладкѣ якѣ годованѣ. Зося кинулась до ихъ на швию. Недавно передѣ тымъ вони писали до Зосѣ, що мають у Кѣвѣ невелику службу въ клюшницяхъ, а Зося просила ихъ до себе въ гостѣ и обѣцялась знайти имѣ службу у суѣднихъ Полякѣв-помѣщикѣв. Вони найняли балагулу и повбирались богомолками, що-бъ по дорозѣ заѣвѣжати на нѣчь до сѣльськихъ священникѣв, де ихъ витали по

патріархальному, давали їсти и пити, клали спати на перинахъ, и конямъ достарчали въ волю сѣна и вѣса.

— Ахъ, якя я рада, що вы осе приїхали на зиму! — говорила Зося. — Якъ мы весело будемо жити зъ нашою милою Теодозею, зъ вами, Серединськими и всѣми нашими новими сусѣдами!

— Та якъ же ты, Зося, розжилаєся, розбагатѣла! — промовила Люцина, оглядаючи хаты: — якї килимы, дзеркала, мебѣль! Се лучше, якъ було колись у теста Лемѣшки.

Зося щось шешнула на вухо сестрамъ; вони осмѣхнулись. А Якимъ стоявъ, якъ пришиблений зъ-за угла мѣшкомъ. Вѣнъ дивився, якъ родички зносили свои скриньки, свои завинѣння, свои торбинки, и въ душѣ його хололо. Сестры займали собѣ кѣмнату, прибывали, прибѣрали, ставили рѣчи, навѣть не пытаючись у його. Швидко вони зовсѣмъ умостились у його въ господѣ, и почали жити, хочъ и на завше.

— Отче Микито, голубочку, батечку! порадыте, що миѣ робити? — жалився Якимъ отцю Микитѣ. — Приїхали сестры мои жѣнки зъ Київа, товстї, гладкї, якъ годованї, звили гнѣздо въ моїй хатѣ, обїѣдають, обдирають мене. Десь знать жили въ багатыхъ панѣвъ, попривыкали до роскошѣ. Сливе черезъ день слуги носять воду, грѣють имъ купѣль, тѣльки те й роблять, що тупцяють коло ихъ. А вони сидять собѣ, нѣчого не роблять; оце выкупаються въ ваннѣ, то зновъ на лѣжку, пьють чай, лежачи въ постелѣ. Въ мене сѣмья. Вони менѣ швидко вуха обїѣдаютъ.

— А ты не знаєшь, що робити? — вѣзьми доброго кия та й повыганяй зъ хаты.

— Якъ же воно такъ? Буде не уштиво, не до ладу.

— А вуха об'їдати — уштиво? — спытавъ отець Микита.

— Ой не посмїю! Єй Богу не посмїю! Я й жївнцї не смїю слова сказати.

— Бо ти таки и справдї Лемїшка!

Якимъ зберався сказати про те Зося, та все въ його языкъ не повертався; все одкладавъ на другїй день.

А Зося и справдї не скучала зимою, въ товариствї двохъ сестеръ, та Теодозї, та Серединьского та кблькохъ лысыхъ кавалеровъ, котрї внадились и бували трохи не кожного вечора въ кумпанїи, яка имъ приходилась якъ разъ по душї.

Каждого довгого зимного вечера ставився середь хаты довгїй стблї, коло котрого пила чай уся громада. Потбмъ Зося, якъ хазяйка, сїдала край одного кбнця стола въ великому, спокбйному фотелї. По правбїй руцї коло неи сидїла Теодозя, по лївому боцї, сестры и дочка. Вони робили ббльше панську роботу мало потрїбну въ хазяйствї; плели зъ нитокъ скатертї, якїсь кружальця зъ гарусу пбдъ лихтарї, якїсь кисеты на тютюнь. Читали дуже рїдко. Часомъ Рузя або Теодозя голосно читала якїй-небудь поганенькїй романъ. За тежъ вони лепетїли безъ перестану, безъ ушну.

Серединьский бувавъ на такихъ вечерахъ трохи не кожного дня. Тодї Теодозя давала йому мїсце по правбїй руцї въ Зося. А якъ приїзджали лыей кавалеры, то промощувались коло трохъ панїовъ. Якамови не було мїсця коло того стола. Про його нїхто и вухомъ не вїввѣ, а вбнѣ самъ почавъ сторонитись одъ ихъ усїхъ и одъ своєї жївни.

— Розкажуть, мой коханї — просила Зося — де хто бувавъ, де що чувавъ! Вы бачили багато свїту, ба-

гато людей, зъ вами трафлялися всякї пригоды. Розка-
зуйте, а мы послухаемо.

И починали сестры и Теодозя розказувати про
свои всякї пригоды, мѣшаючи правду зъ неправдою,
а бѣльш того, що выдумували незвычайнїи небылицѣ,
зъ тымъ самохвальствомъ, зъ тою брехнею безъ сороба,
зъ тыми похвалами вѣсому польському, Польщи, Варша-
вѣ, своимъ польськимъ великимъ панамъ, якї зразу
можно примѣтити въ дробнїй, польськѣй шляхтѣ на У-
краинѣ, де вона не стратила свого давного аристокра-
тичного гонору и претенсїи.

Ясь любивъ слухати тї оповѣданя, а лysi паничѣ
ще й самї выдумували незвычайнїи брехнїи и ставили
себе непермѣнно героями въ оповѣданяхъ добутихъ въ
своїй фантазиї.

— Отъ якъ була я на Литвѣ — починала Люцина —
та жила въ одного графа за окономку въ його дворцѣ ;
а графъ бувъ дуже багатый! куди-жъ до його сьому
камьянському! Тутъ и князь якїсь не такї. А дворець-
його то чи повѣрите, так и сьвѣ щирымъ золотомъ. А
кругомъ дворця бувъ паркъ на кѣлька миль, и до са-
мого дворця одъ ворѣтъ була алея... Що то за алея!
Охъ, мѣй Боже! Подумайте вы тѣльки собѣ, що по оби-
два боки росли здоровї, прездоровї кипарисы! а одъ
кипарису до самого верхка другого кипарису висѣли
гирлянди зъ лїанъ якихъ африканськихъ, чи амери-
канськихъ, а на тыхъ лїаныхъ висѣли китицями квѣтки,
якъ здоровї тарѣлки, повнїи, пахучїи, якъ троянды, и тї
квѣтки були рожевїи, а далѣ жовтїи, а потѣмъ бѣлїи, синїи
и всякїи, всякїи. Ахъ мѣй Боже! вы не повѣрите, що
було нахоцѣвъ на весь паркъ, на весь паркъ!

— Е! що то садъ! — перебивала Теодозя. — Отъ
якъ була я въ одного князя въ Варшавѣ! такъ у його

одна оранжерея на кѣлька вереть! Було зимою гуляемо, нѣбы въ Индіи, або въ Бразиліи! Тамъ ананасѣвъ цѣлїи городы! тамъ всякїи дорогїи овощї, квѣтки! Я була въ його за компаньонку коло його дочки. А дочка въ його була однимъ — одна, хороша, якъ анголь!

— Та що то за оранжерея—починавъ одинъ лысїи кавалеръ. Якъ бувъ я на Подлясѣ, то въ мого сусѣда були таки оранжерея, якъ гаѣ! Чи повѣрите, що ей же Богу! було пбїдемо гуляти, та й заблудимо! Ей Богу, се трафлялося не разъ! И разъ, уявїть собѣ таке диво! Садовникъ забувъ зачинити дверѣ, и въ оранжерею набѣгли зъ сусѣдного бору дикїи кабаны. Мы за рушницѣ, та на охоту! Пустили собакъ мѣжъ вазоны, погнали кабанѣвъ, а я ставъ на дверяхъ. Кабанъ менѣ пбдъ ноги, а я на кабана скиць! та за вуха! Кабанъ понїсъ мене, а я правлю нимъ до дому, та прямо въ хату! Такъ и вѣхавъ на кабанѣ!... Якого дива не буває въ Польщѣ!

— И балы тамъ бували? — пытала його дочка Лемѣшковського.

— Ого! го! Якї тамъ балы, якї тамъ балы! Тбльки въ Парижи бують таки! Пбсля Парижа, заразы Варшава! То минѣ говоривъ не одинъ туристь!

— Ахъ! якї балы, якї балы були въ мого князя! — оббзвалася Теодозя.—Старый князь скучавъ уже на старбсть и любивъ тѣшити свою дочку сюпризами. Разъ середъ дня приходитъ князь до насъ, а насъ було зъ князѣвною дванайцять панибѣвъ. То були ѣѣ прїятельки, и компаньонки, якъ и я. Вбнъ, нѣ зъ сього, нѣ зъ того, звелѣвъ намъ одягатись за мвтичныхъ богинь! До вечера вже й убрання було готове! Дочка одяглася Юноною, надѣла золотый вѣнецъ, накинула червону порфиру а я...

— А вы убрались за Венеру? — перебивъ ѣѣ одинъ лысый кавалеръ, котрый все дражнися зъ нею.

— А я... такъ... за Венеру...

— Я бо замѣчаю, що вы родились зъ водяной пѣны. Та вамъ бы й жити на водѣ.

Лысый паничъ зареготовяся, а за нимъ и всѣ за-смѣялись.

— Вы тѣльки перебиваете минѣ — гомонѣла на його Теодозя.—Отъ одяглись мы за богинь и гуляемо по салѣ. А та саля на два етажѣ, вся въ золотѣ. По бокахъ було двое хорѣвъ заставляныхъ квѣтками, а звѣдѣль загремѣли два оркестры музыкъ. Коли се рочняються дверѣ, и входятя кавалеры, деякѣ маскованѣ, а деякѣ безъ масокъ... и почався превеселый балъ! И такъ було тѣшимось сливе кожного божого дня. Охъ! що то жите було! То бувъ рай, а не жите. Якѣ тамъ кавалеры бували!

— Бували и зъ такими лысынами, якъ у мене? — пытавъ ѣѣ старый лысый паничъ, показуючи рукою на свою лысу, якъ облизаный макогѣнъ, голову.

Зновъ усѣ смѣялись, а Теодозя сердилась.

— А чи вбирались тамъ вы и за пѣдземныхъ богинь, чи тѣльки за — олимпійськихъ? — дражнивъ ѣѣ зновъ лысый паничъ.

Потѣмъ починалася розмова про собакъ, про ловы, се наймилѣйша розмова для кожного Поляка. Розказували незвычайнѣ исторѣи зъ незвычайными собаками. Серединскѣй розказувавъ, якъ у його бувъ такѣй здорый песъ, що самъ одинъ ишовъ на ведмедя и душивъ його, якъ кѣтка мышу. Такъ вѣнъ за пѣвнѣчь тѣшився въ тѣмъ товариствѣ.

А тымъ часомъ, якъ Серединскѣй тѣшився далеко за пѣвнѣчь, Ганя сидѣла дома и дожидала його. Вона не

втратила надѣ, прихилити до себе його сердце. Ёй здавалось, що Зося закутила йому голову тѣльки своимъ кокетствомъ, налазливою красою, танцями, хочъ уже догадувалась, що Ясь бачивъ у Зосѣ взоровзбръ жѣнки и женщины, потрібный йому въ теперѣшномъ станѣ, що несподѣване щастя, багатство закутило йому голову, пѣдняло въ його панскій инстанкты.

Була разъ пѣвночь Все полягло одпочивати въ домѣ Серединскихъ; одну Ганю не бравъ сонъ. Вона все ждала своего чоловіка. Вона знала, куды вѣнъ ѣздить, и для чога. Вже на селѣ проспѣвали другі пѣвнѣ, а ѣ око навѣть не задрѣмало. Вона все сидѣла на фотелѣ коло невеличкого лѣжка, де спавъ ѣ сынъ, а думы одна одъ другой сумнѣйша плелись въ ѣ головѣ. Вона встала, пѣшла до пекарнѣ, оглянула усе хазяйство. Тамъ няньки й горничнѣ спали такъ мѣцно, якъ побитѣ. Ганю взяла задрѣсть; вона позавидувала своимъ слугамъ, що спали такъ нетревожно. Вернулась вона и зновъ сѣла коло сына, придивляючись до його личка. Дитя було похоже на батька, його губки вже склалися, якъ у Яся, брови рѣвнѣ темнѣли, чорный волосъ збивався въ густѣ кучерѣ. Дитя смѣялося крѣзь сонъ и такъ нагадало ѣй Яся давного, того Яся, котрый зъ нею живъ щасливо въ Нестеринцяхъ, неначе вона бачила його тодѣ, якъ вѣнъ уперве прийшовъ до ихъ въ гостѣ, лѣтними вечерами сидѣвъ зъ нею въ саду пѣдъ грушами, а мѣсяць ливъ тихе промѣння на його нижне, миле, по дитячий молоде лице. Заснувались сумнѣ думы въ ѣ головѣ; вона одвела очѣ одъ дитинны, щобъ не такъ дуже болѣло сердце...

На дворѣ вже стояла зима. О пѣвночь схопилась на дворѣ завирюха. Княжій садъ шумивъ пѣдъ самыми вѣкнами Ганѣной спочивальнѣ, якъ сосновый бѣрѣ. Близьке дерево коло вѣконъ свистѣло, пищало, а далеко

було чути одно завивання вѣтру, одно густе гудѣння, неначе якійсь велитень-звѣрь рыкавъ безъ перестану. Вѣтеръ свистѣвъ по-пѣдъ хатою, залѣплювавъ вѣкна снѣгомъ, порошивъ крупами въ шибки, крутився вихрами, то наближаючись до вѣконъ, то замѣряючи десь на поли. Ганѣ здавалось, що Ясь саме теперъ вертається до дому, що вѣнъ збився зъ дороги, що заметѣль замела шляхи, а вѣнъ блукає по степу, марзне.

— Господи! поверни-жь його до дому живого й здорового! И Ганя ставала на колѣна передъ образами, знимала руки до Бога и молилась за чоловіка. А на сусѣдному полѣ починала выти й скиглити тѣчка голодныхъ вовкѣвъ. Ихъ дикі, страшні голосы зливались въ одинъ акордъ зъ гудѣннями лѣса, зъ свистѣннямъ завирюхи, переплѣтались одинъ зъ другимъ незвычайно чудными пѣвтонами, одъ которыхъ вставало-бъ на головѣ волося навѣтъ тодѣ, якъ хто сидѣвъ-бы въ теплої хатѣ. Собаки, зачувши ворога, завыли на подвѣрѣ, пѣдъ самими вѣкнами, кинулись въ одно мѣсце всѣ разомъ, неначе вели кого за полы... Ще горячѣйша стала Ганѣна молитва, ще сумнѣйше стало въ тихихъ свѣтлицяхъ.

Затихъ звѣрь на полѣ, замовкли собаки. Ганя зновъ сѣла коло свого сына. А сонъ зновъ одбѣгъ далеко одъ вѣ очей и ходивъ десь далеко по хатахъ, де жили щасливѣйші люде. Свѣтло горѣло въ свѣтлицяхъ, и прихожѣй, и въ вѣ спочивальнѣ коло образѣвъ.

Ганя встала и перейшла свѣтлицю по дороговому килимѣ. Въ дорогихъ дзеркалахъ заворушилась вѣ постать вся въ чорному. Вона пройшла по-пѣдъ самымъ дзеркаломъ и ненарокомъ обернула очѣ на шкло. Тамъ вона побачила себе всю до самого долу, и одъ великого жаху ажъ одскочила назадъ.

— Чи се я, чи тѣнь мерця, що блукає въ сихъ

багатыхъ, позолоченыхъ свѣтлицяхъ? — думала Ганя, а сама тряслась, неначе ѣй зъявилась мара.

Смѣливѣйше пѣдступила вона до дзеркала, въ котре не дивилась уже давно одъ великого горя. Въ широкихъ золотыхъ рамахъ стояла блѣда якъ смерть женщина. На ѣѣ лицѣ румянца не було й слѣду, щоки позападали, нѣсь загострився, губы були блѣдѣ. На ѣѣ тѣлѣ, сухѣмъ и тонкѣмъ, оадала фалдами чорна сукня, котра попереу була тѣсна на повнѣмъ станѣ.

Ганя пильнѣйше придивилась на себе и зновъ затрусилась усѣмъ недужимъ тѣломъ. Вона не змогла довше давитись на себе, почувши надъ собою повѣвъ крыла смерти, и ледви дѣйшла до близчого фотеля, сѣла и закрыла лице руками. А пѣдъ долонями все бачила вона те страшне, худе лице, зъ запалыми щоками, зъ блѣдыми губами.

Ѣѣ сердце щемѣло, душа болѣла. Вона знала, що вже не верне любви до себе, якъ не воскресне мрець. Вона вже й не думала нѣчого, не знала нѣчого, не бачила нѣчого. Ѣѣ здавалось, що вона впала въ глибоку, прудку воду; вода ѣѣ несе, котить, заливае, а вона стратила всю силу, оддалась на волю, на погибель.

Перещемѣло ѣѣ сердце, полилась печаль тихѣще. Зъ-пѣдъ долонь вона неначе разомъ глянула на Нестеринськѣй ярь, де вона була такъ щаслива, такъ безъ кѣнця, безъ межѣ щаслива! глянула на бѣдну окономьску хату, обставяну бѣдною мебѣлью. Передъ нею розстелився зеленый яръ, якъ отъ розстеляють квѣтнѣй килимы, а въ яру бачила вона колодязѣ зъ высокими журавлями, кринички-жолобки, зъ високою осикою навкруги. На горѣ стояли клунѣ, стѣжки. Далеко пѣдъ шпилемъ, оброslымъ густымъ гаемъ, блыщавъ ставочокъ... а тамъ зновъ яры розстелялись передъ ѣѣ думою, наче розгор-

талась скатерть передъ очима. Фантазія незвычайно ясно, и выразно показувала їй кожде деревце, кождый кущъ калины и лѣщины въ тыхъ ярахъ, тѣ лозы надъ ставочкомъ, де вона ходила зъ Ясемъ щаслива въ парѣ, тѣ листки широкого латаття по водѣ, тѣ высокі коноплѣ, що росли по-надъ ставкомъ, ту криничку, де вона пила воду, припавши колѣнными на траву, а лицемъ до воды. Якъ живе, вона бачила свое лице въ криницѣ, свѣже, якъ калина; на головѣ перендѣська хустка, бѣла зъ червоными квітками; а Ясь ходитъ и шукає лопухового листя, щобъ зачерпнути воды.

Ганя встала; мары придали їй силы. Вона вернулась черезъ розкбшій свѣтлицѣ, де блыщало золото, срѣбло, канделябры, дзеркала, килимы зъ квітками. Смутными очима обвела вона свѣтлицѣ, неначе прокидаючись одъ сна. И стало їй те богацтво противне; давило їй душу, якъ давить земля мерцєви груди.

— Охъ та розкбшь, ты мое нешастя! ты згубила и мене и Яся и мою любовь, и мою жизнь! Чи я жь просила въ Бога того богацтва? Чи я-жь просила въ тебе, Боже, золота та срѣбла? А ты, Боже, заливъ душу мого чоловѣка багацтвомъ, панствомъ, заслѣпивъ йому очѣ польською пыхою; ты однявъ у мене и його любовь, и його самого. А я такъ не багацько бажала! моя молитва була така помѣрна! я тѣльки хотѣла жити безъ нужды, безъ горя, безъ слѣзъ.

И стала їй гидкою та роскбшь, що цвѣла кругомъ неи. А вѣтеръ все гувъ жалѣбно, то пѣднимаючи голосъ, то затихаючи; а снѣгъ лѣпивъ у шибки, набирався кияхами, блыщавъ черезъ скло, якъ дороге камѣня. И Ганя зновъ згадала, що тамъ смѣхъ та жарты, та веселѣсть; згадала Зосю, горду, пащикувату, хитру, вюнку, якъ гадина и красиву, якъ гадина, и свѣжу,

повну; згадала, що Ясь може тепер сидить поручь із нею и надаря їй тымъ щастямъ, яке колись вона пила. Печаль бурхнула їй у груди, здавила, зашпигала по всьхъ грудяхъ; запекла полумямъ їй голову.

— Ой, Боже мій! Якъ я терплю! якъ я мучусь! Або дай мнѣ смерть, або прихили його душу зновъ до мене.

И не було кому їй жалитись; и нѣ зъ кимъ було їй плакати. Батьки не приїзджали до неї, а до нихъ не пускавъ чоловікъ.

Одчинила Ганя комоду. Вона шукала перстня, котрымъ обручалась ізъ Ясемъ. Надѣла вона його, перстень тикъ и покотився по мармуру и спавъ на паркетъ. Ганя взяла свѣчку и почала шукати пѣдъ столомъ, пѣдъ стѣльцями. Перстня не було. Коло самон стѣни десь знайшлася зашкалубина мѣжь дошками. Перстень закотився туды и зникъ. Ганя придивлялась, присвѣчувала, доставала ножемъ, перстня не було. Страхъ узявъ Ганю. Вона стояла и не знала що робити. „Не дурно пропавъ перстень“, була въ неї думка: „не буде кѣнця моему горю!“

Засовуючи комоду, вона побачила, що не було половини срѣбныхъ ложекъ, ножѣвъ, ложечокъ до чаю. Стрѣлою полетѣла вона до пекарнѣ и почала пытати въ наймички, розбудивши їй зѣ сну. Сонна наймичка одказала, що панъ забравъ и повѣзъ зъ собою въ Тхорѣвку. Ганя и руки опустила.

— Такъ онъ куды переходить наше добро! Тымто вѣнъ теперъ не дає мнѣ до схованки грошей! — думала Ганя и въ душѣ їй не було сумлѣння, що се їй чоловікъ купує Зосѣ килимы, мебѣль, купує одѣжу...

— Гуди-жь теперъ лютий вѣтре! — закипѣло въ неї на думцѣ; замети йому дорогу и самый його слѣдъ!

Ревн завѣрюхо, засыпъ його снѣгомъ, засыпъ ту погану оселю, де вѣнъ бенкетув, де вѣнъ теперъ кохається зъ инчою!

Коли на надворѣ загуркотѣло. Ганя вхѣпила свѣчку и полетѣла стрѣчати чоловѣка.

Засыпаний метелицею, ввесь у снѣгу, въ ведмежѣмъ кожусѣ, ввалився Ясь у хату. Ганя бѣгла до його, якъ тѣнь, зъ широкими очима. Їѣ довга сукня одвивалась назадъ й плавала на повѣтрѣ.

— Куди ты летишь, навѣжена! — крикнувъ Ясь.

— Тебе стрѣчати. Усю вѣчку не спала, тебе выгледала.

— А тобѣ навѣщо я здався? Чи въ мене слугъ нема, щобъ мене дожидали, стрѣчали?

— Я була тобѣ вѣрна якъ слуга...

— Якъ слуга!... може, якъ сторожь? Ты называешь за мною, слѣдишь? минѣ не можна ступати зъ дому безъ тебе? — кричавъ Ясь.—Слуги и сторожа минѣ не треба! Минѣ треба панѣ... справдешню господиню. Розумѣешь.

Ясь роздягся и пошовъ до далекихъ кѣмнатъ. Ганя слѣдкою за нимъ несла свѣчку.—Коли-бъ ты не знався изъ такими панями, якъ Лемѣшковська... почала була Ганя, та Ясь не давъ ѣй договорити.

— Ты смѣешь минѣ про неѣ говорити? — гукнувъ вѣнъ;—ты, що не вмѣешь по свѣтлицѣ пройти?

— Я ходжу, якъ и усѣ люде ходять — вѣдказала вона. И Ганя пройшла по хатѣ справдѣ, такъ якъ усѣ люде ходять, и поставила свѣчку на стѣлъ.

— Ступає, якъ та ступа, ажъ помѣсть двигтить!... дорѣкавъ ѣй чоловѣкъ.— Слова не вмѣе по польскый сказати! Отъ тѣльки зъ бабами балакати — ото твоя рѣчь, то твоя вѣха! Стыдъ, соромъ!

— Чого кричишь? — промовила Ганя — збудив дитину, побудишь слугъ. Вони натомились за цѣлый день...

— Слугъ? А матерѣ жь ихъ ковбаня чортѣвъ? — закричавъ Ясь уже по український.—То минѣ слугъ поважати, то ты минѣ слугами ротъ затулюешь? Де вони твои приятелѣ, твоє товариство?

Ясь полетѣвъ до пекарнѣ и наробивъ галасу. Въ головѣ його шумѣло. Слуги позбскакували зъ постелѣ, протирали очи, перелякавшись изъ просоння. Дитина плакала, Ганя й собѣ... Ясь червоний якъ жаръ, погнавъ слугъ до свѣтлицѣ.

— Я вамъ покажу спати, коли панъ ще не спить!... Свѣтлѣть минѣ заразъ усѣ канделябры, варѣть вечерю. Заразъ будуть гостѣ!

Швидко канделябры палали. Свѣтлицѣ блищали сѣрѣбломъ, золотомъ, бронзою; слуги бѣгали по свѣтлицяхъ соннѣ, не прочумавшись, зъ дурными очима, якѣ бувають у переляканихъ овечокъ. Швидко засвѣтилось у всѣхъ вѣкнахъ дому Серединськихъ, запалало полум'я въ пекарнѣ. Горничнѣ розставляли столы. Пѣднявся въ домѣ галасъ, стукання, и тихѣйше стало въ хатѣ гудѣння дерева, притихла метелиця, приглушена стуканями ножѣвъ на кухнѣ. Ясь бѣгавъ одъ кутка до кутка. по просторной гостиннѣй, заклавши руки за спину и дивлячись на стелю. Його горде лице палало вогнемъ, очѣ горѣли злостю. На грудяхъ його гойдався важкѣй золотый лапцусокъ.

— Отъ теперъ бы менѣ женитись! — промовлявъ вѣнъ самъ до себе.—Взявъ-бы собѣ дуже багату жѣнку, або аристократку! А то женився трохи не хлопцемъ, взявъ трохи не українську мужичку. Охъ! дурна, дурна моя голова тодѣ була! И де той розумъ часомъ дѣва-

сться у чоловіка? Ще й любивъ вѣ, цѣлувавъ вѣ чорні руки, цѣлувавъ руки вѣ батьківъ? Охъ Зося, Зося! Чи не для тебе-жь тутъ мѣсце, въ сихъ багатыхъ свѣтлицяхъ? Чи не твоимъ бѣлымъ нбжкамъ пурхати по сему паркетови? Чи не твоїй красѣ виглядатись у сї великій дзеркала? Ты одна здається и родилась для розкошѣ и хрестилась для панства.

Серединський наблизився до одного дзеркала, на-супився, придвляючись на себе, пышно повертавъ голу-ву и закручувавъ блискучого чорного вуса.

— А я хйба не родився для панства? Панъ Хоцѣн-ськвій говоривъ правду. Я зъ панівъ, зъ помѣщаківъ. Мій гордый видъ доказує мою широ-панську породу. Въ свхъ багатыхъ покояхъ, мое законне мѣсце.

Загуркотѣло на дворѣ. Серединський кинувся роз-дягати Зося, Теодозю, Люцину, Рузю. Зъ ними приѣхали и лисї кавалеры.

Всѣ вони, жартуючи, заговорювали ще попереду, сидячи за столомъ на Тхорѣвськѣй економїи, щобъ Се-рединський забравъ ихъ до себе на смачну вечерю. Яс такъ и зробивъ; запрохавъ ихъ до себе, а самъ поле-тѣвъ попереду, щобъ приготувати вмѣ вечерю. Теперь въ свѣтлицѣ Серединського ввалила весела компанія, реготалась, бѣгала по покояхъ, чепурилась коло дзер-каль, вѣбы въ себе дома. Серединський заразъ приставъ до Зося, щобъ вона всѣмъ порядкувала. Тымъ часомъ на столы подавали закуски, а потѣмъ и вечерю. Вся го-лодна череда розмѣстилась кругомъ стола, а Зося си-дѣла на першѣмъ мѣсцѣ коло Яся. Полилось вино въ чарки, въ стаканы. „Шампанського!“ кричавъ Яс до лакеївъ; и лакеї бѣгали зъ фляшками, наливали; вино лилося на скатерть. Гостѣ стукались чарками, го-монѣли. Дамы вже розчервонѣлись, стали надто вже

вѣчливѣй, вважливѣй до пановъ. Лысѣ кавалеры вже клали головы трохи не на плечѣ паннамъ. Зося вже ажъ надто близько присунулась до Серединьского. Шоки въ неи розгорѣлись, голова одкидалась назадъ; въ лицѣ свѣтилась бакхична смѣливость, такъ що лакеѣ переморгувались и смѣялись.

— Де-жь ваша жѣнка? — пытали гостѣ.

— Вечерю готуе — одказувавъ Ясь, смѣючись.

Ганя и справдѣ мусѣла дати приказъ про закуски, але силы у неи бѣльше не стало. Вона мусѣла лягти на постѣль. Кровь пѣшла въ неи ротомъ. А зъ свѣтлицѣ долѣтавъ до неи веселый смѣхъ. Вона чула голосъ Зося, голосъ чоловіка, чула стукання чарокъ, ножѣвъ.

— Господи! вѣзьми мене до себе! Вся душа моя болять — ледви говорила Ганя нишкомъ до себе.

Гостѣ розвѣхались уже свѣтомъ, а Ганя цѣлыхъ шѣсть недѣль не вставала зъ постелѣ. До неи приходили докторы, лѣчили ѣѣ, коло неи сидѣли слуги, до неи навѣтъ навѣдувалась Зося зъ сестрами, охала, соболѣзнула, та не пожалувавъ ѣѣ нѣ разу Ясь, не спытавъ ѣѣ про здоровя. И побачила Ганя, що вѣнъ бувъ-бы дуже радый ѣѣ смерти.

Перечули и батьки въ Нестеринцяхъ, не втерпѣли, приѣхали одвѣдати Ганю. Мати, якъ побачила свою дочку, такъ и зняла руки до Бога, а отецъ Федоръ уже переставъ жартувати.

— Якъ Богъ дастъ, що моя дочка одужае, то я буду судити васъ судомъ, буду просити розвести васъ.

— За се вамъ подякую — склонився Ясь тестеви, по кавалѣрски стукнувши нога объ ногу. — Намъ и сходитись не треба було, а розвестись и Богъ велѣвъ.

Поѣхала мати до дому, оплакавши гѣрькими слѣзьми свою дитину; поѣхавъ отецъ Федоръ дуже смутный.

— Якъ умре Ганя, то я йому ребра поламаю киямъ! — промовивъ отецъ Федоръ дорогою до жѣнки.

А тымъ часомъ, якъ Зося гуляла зъ своєю компанію, Якимъ Лемѣшковський не знавъ що робити и просивъ порады у отця Микиты, зъ котрымъ широко збѣшовся, якъ сходяться люде одного роду и племя, одного темпераменту.

— Отче Микито! порадьте минѣ, якъ рѣдний батько, що минѣ робити зъ жѣнкою, зъ тымъ дармоѣдами, що понаѣзжали до мене! Чи повѣрите, що поѣли вже всѣ мои кури, гуси, индики, качки, телята. Така проклята зѣвжа, що швидко поѣсть волю, обгрызе минѣ вуха. Въ мене сѣмья, въ мене дѣти; треба ихъ харчувати, зодягати, треба же ихъ и до розуму довести.

— Гай, гай! милый Боже! вчений ты, та не друкований. Пѣйди та скажи тымъ носатымъ, та кирпатымъ, та пикатымъ паннамъ, щобъ вони ишли зъ твого дому пѣдъ три чорты, або й далѣ.

— Якъ же його таки такє сказати?

— Отъ такъ таки й скажи! Прийди, та й скажи имъ: а не послухають, прожени ихъ зъ дому, а Зося вѣзьми въ руки добре, та добре! та вона и не брикати-меться, не справляти-ме балѣвъ; не тягати-меться зъ Серединськимъ. Зъ тебе, бачу, чоловікъ, якъ зъ ключчя— батѣгъ!

— Може й скажу. Пѣду попробую.

— Та выпий же для смѣливости чарочку!

Якимъ выпивъ чарочку добру, та ще й не одну. Баба Параска заправляла горѣлку мѣцнымъ калганомъ.

Прийшовъ Якимъ у вечерѣ до дому и заставъ уже всю Зосяну компанію за столомъ. Лысей паничѣ щось брехали, всѣ реготались. Якимова голова шумѣла, вѣнъ увѣйшовъ у хату въ шапцѣ. Гостѣ вже знали про його

штуки, не дивувались тому, ще й знущались. Зся вже махнула на його руками.

— Bon soir! — промовивъ Якимъ! здѣймаючи шапку и кланяючись до кумпаніѣ.

Всѣ зареготались на сї слова.

— А вы знаете, що мнѣ казавъ отецъ Микита?

— А що вамъ казавъ отецъ Микита? — пытали панни. Мабуть якусь нѣсенѣтницю?

— Еге, ге! де вамъ нѣсенѣтницю! Та вѣнъ казавъ, вѣнъ казавъ... Овва! я й казавъ отцю Микитѣ; ну, якъ же його таки такъ сказати дамамъ?...

— А ну же лишень, потанцюйте намъ! — жартувала зъ нимъ Люцина. А якъ баба Параска танцювала!

— А! Баба Парасковея! Якъ була я молодиця, цѣлували мене въ лица; дибъ, дибъ на село!

И Якимъ передражнявавъ бабу такъ химерно, що всѣ потѣшались изъ його, якъ изъ дурника.

— А нехай, татко, потанцює циганськой халяндры! — просили Яквима його дѣти! Татко такъ смѣшно танцює халяндры.

И прешеленуватый татко тупцявъ по хатѣ, приспѣвуючи: „пошандра, помандра! по волоськѣй джя!“ А дѣти кепкували зъ дурного татка за приводомъ своєї матерѣ и тѣточокъ?

— Та що танцюй, та танцюй! Вы знаете, що мнѣ казавъ отецъ Микита! Еге! не скажу, нехай кортить. Але якъ його въ Иродового батька таки такъ сказати такимъ баринямъ? Мадамезель Теодозе! — обернувся вѣнъ до Теодозѣ; — comment васъ чорты не вѣзмутъ? comment васъ чорты portez? И васъ такожде, та cher Люципиръ. Вы думаете, що я забувъ по французький?

Всѣ реготались.

Зся трохи догадалась, що йому казавъ отецъ Ми-

кита и крикнула на його. Лемѣшковський потягъ дибки и припавъ ниць до постелѣ.

Такъ вѣнь збѣрався цѣлу зиму прогнати дармофдѣвъ зъ своего дому и все въ його не ставало смѣливости.

Прийшла весна, ранна, тепла, красна, якъ молода дѣвчина пѣдъ вѣнцемъ у церквѣ. Зновъ зацвѣла земля, прибралась у зеленый листъ. Ганя сидѣла зранку коло одчиняного вѣкна, блѣда якъ смерть, зъ круглыми великими очима. Щоки ѣѣ запали ще глибше, вѣсь заго-стрився. Колись повнѣ руки стали теперь кѣстками. Зъ мутными, потомляными очима дивилась вона на красу свѣта. А передъ ѣѣ очима все цвяло, все свѣтилось, все спѣвало, смѣялось. Зъ пригорка, де стояла управитель-ська квартира, було видко половину села. Ставки блищали проти сонця, промѣння грало на водѣ. Сады цвѣли рясно, якъ облитѣ молокомъ, обсыпанѣ пухомъ. Все село зъ бѣлыми вишнями, черешнями, зъ бѣлыми хатами, здавалось заснованымъ, закрытымъ найбѣльсечымъ мушлиномъ та тюллю, засипанымъ сѣрѣбломъ. Кругомъ бѣлого села слалсь зеленый поля, княжѣй зеленый садъ зъ золотыми верхами палаты. Все на свѣтѣ тхнуло чистотою дитячою, усмѣхомъ дитячимъ, чимсь паняньськимъ, чимсь дуже невиннымъ, пѣдъ чистымъ синимъ небомъ, пѣдъ золотомъ соняшного промѣння, мѣжь бѣлымъ цвѣтомъ садкѣвъ. На дворѣ було дуже тихо, въ садку цвѣли раннѣ квѣтки.

— Весно моя, красо моя! — думала Ганя, — всеому на свѣтѣ несешъ ты жизнь, щастя, тѣльки минѣ не дашъ жаднои радости. Мабуть ты така гарна тымъ, що остатня для мене... Мабуть у Бога ще знайшлася ласка для мене, коли вѣнь посилае минѣ смерть на такѣй гарнѣй веснѣ. Звелю я своѣй матѣницѣ поховати мене въ нашому черешневому саду, де я вперве розмовляла зъ

нимъ про наше кохання, щобъ на мою могилу осыпався черешневый цвѣтъ, бо я була нѣ въ чому не грѣшна бо я була сердцемъ проста, бо я була чесного, хочъ и не багатого роду.

А смерть все таки була смертю, якъ не розважала себе Ганя тымъ, що надъ їѣв могилою будуть снѣвати; пташки, шумѣти-ме листъ, що їѣв буде легко лежати въ зеленѣмъ садочку, близько одъ своєї матѣнки, одъ милыхъ сестеръ. Ганя безъ надѣв схилила голову на руки.

На далекому сѣнокося, по пѣдъ зеленымъ лугомъ Ганя запримѣтила кѣлька верховыхъ їздцѣвъ. То скакали чотири дамы, розвѣваючи свои довгїй чорнїй сукиѣ на повѣтрѣ. За ними скакало кѣлька кавалерѣвъ. Огъ выскочила зъ кушы на бѣсноватому кнѣ одна дама и полетѣла, якъ лихый вихоръ по переду. За нею погнався одинъ кавалеръ и приставъ до неї. Вони їхали поручъ, знать розмовляли, здалека одъ иншихъ... Вони були такъ щасливї! кнѣ пѣдъ ними такъ весело грали! Ганя пѣзнала Яся и Зося.

— Знать десь такъ грає на степахъ моя доля, десь далеко въ пуцахъ такъ гуляє мое щастя — думала Ганя...

Конюхъ пѣдступивъ до вѣкна и, знявши шапку промовивъ до Ганѣ: — „чи знаєте, моя панѣ, що тї двоє баскихъ коней, що отъ тамъ выгравають на сѣножатѣ нашъ панъ вже подарувавъ Лемѣшковскѣй та носатѣй панѣ?“

Ганя тѣльки махнула рукою. Байдуже, мовѣ, минѣ!.. Чомъ не їде до мене мѣй батенько? Чомъ не копають минѣ ямы, не засыплють вже мене землею, щобъ я не мучилась на сѣмъ свѣтѣ? Знать десь и Богъ на небѣ забуде про мене...

А Богъ таки не забуде про неї. Въ ворота вѣзжавъ отецъ Федоръ зъ своєю матушкою. Вони ждали

тільки теплої години, щобъ узяти свою дочку до дому. Побачила ихъ Ганя и затрусилася всѣмъ тѣломъ. Душа її почула, що її не вертатись до Яся, до своєї господи. Її здалось, що батько-мати повезуть її вже до ями.

— Вбирайся, дочко! — говоривъ до Гані батько. — Тїкаймо зъ сього дому. Тутъ побила тебе лиха година, тутъ саме повїтря напоєно отрутою для твоихъ недужихъ грудей.

Ганя зъ наймичками звязувала свою одѣжу, одѣжу свого сьонка. Прислуга не плакала, а ридала, вкладаючи въ чемоданы сукні, сорочки, хустки. Въ пів години все було готове. Коні стояли въ дворі не розпрягані.

— Тїкаймо зъ сього дому, поки не вернувся той поганий людъ — говоривъ батько. — Князь вже гострить зуби на його, и держить його тымъ, що ты недужа лежишь. — Якъ вернеться панъ, то скажѣть, що панъ зъ собою вывезла зъ його дому його й долю — говоривъ отецъ Федоръ до слугъ. — Глядѣть-же, такъ и скажѣть!

Слуги вывели Ганю на двіръ и підсадили на вѣз. Вся прислуга позбїгалась зъ усього двору, всѣ хапали її за руки, цѣлували ихъ. Ганя цѣлувалась зъ декотрыми. Всѣ голосили на весь двіръ, бо всѣ знали, що выпроважують її на кладовище. Ще не було въ насъ такой простоти, доброї пані, говорили слуги, втираючи сльози.

— Отрясаю прахъ сього дому одъ нѣгъ своихъ — промовивъ батько, выходячи зъ дверей. — Нехай ляже проклятя на йому!

Поїхала Ганя зъ двору, и сльози не пустила зъ очей. Мати держала на рукахъ сына. Слуги выпроважали Ганю за двіръ, нѣби йшли за домовиною.

Тымъ часомъ, якъ Ганя выїжджала зъ свого дому, а Ясь изъ Лемѣшковською гулявъ по полю, на Тхорів-

ськбй окономіи робилася сцена зовсѣмъ инчого роду. Отець Микита йшовъ у ранцѣ на похоронъ и здыбався зъ Якимомъ недалеко одъ окономіѣ.

— Чи се ты, Лемѣшко, ходишь у драныхъ чоботахъ? — пытавъ його батюшка, тыкаючи палицею въ дѣрку на чоботѣ.

— Чи на мнѣ-жь одні чоботы тѣльки драні? а сѣртучина хѣба цѣла?

И Лемѣшковський показавъ дѣрки на обохъ лѣктяхъ.

— Все повѣла проклята зѣвжа. Швидко й мене зѣвсть. А дѣтей шкода. Ихъ мати и теперъ десь ганяе по дѣбровѣ на кони зъ своимъ любезнымъ.

— Ой, Лемѣшка-жь ты, правдива Лемѣшка! Робишь ты, працюешъ та на чортъ зна кого! Вони теперъ гуляють, ти повикидай зъ хаты, якъ бѣсовому батькови, на двѣрь ихъ дрантя, тай двѣрь запри. А приѣдутъ, поноухають, полижуть замокъ, тай розлетяться.

— А зроблю-жь я справдѣ такъ!

— А вже-жь зроби, а ввечерѣ приходи на могоричь, та розкажешъ, якъ Теодозя клювати-ме носомъ въ замкнуті двѣрь.

Лемѣшковський прийшовъ у хату и почавъ выкидати на двѣрь усѣ спадки Теодозѣ, Люцины и Рузѣ, зложивъ пѣдъ хатою всѣ скриньки, всѣ сукні, одежу, а хату заперъ, и самъ дожидався, похожаючи по хатѣ и выглядючи въ вѣкна, якъ зъ крѣпости.

Незабаромъ влетѣли въ двѣрь всѣ чотыри дамы на коняхъ. Кавалерѣвъ не було коло ихъ. Купа скриньокъ, одежѣ на присѣпѣ, пѣдъ хатою, притягла до себе ихъ очѣ.

— Що то таке? Чи хаты мажуть, чи що? — пытали вони одна въ другой. Посѣдали зъ коней и почали

стукати въ дверь. Дверь були замкнутѣ. Зося постукала въ окно. Лемѣшковскій одчинивъ кватирку и промовивъ: „Adieu! медемуазель Теодозя и вы Люцина, и вы Рузя; adieu! Шукайте еобѣ другой квартирѣ. Ёдьте до Серединскаго, тамъ, кажутъ хаты дуже просторнѣ.

— Що се? що се таке! — зарепетували дамы и почали бѣгати кругомъ хаты. — Чи не зварѣвалъ вѣмъ зо-всѣмъ, чи не здурѣвъ вѣмъ? Якимъ! одчиняй! — кричала Зося, — а нѣ, такъ я звелю дверь ламати!

— Попробуй! то я вамъ усѣмъ ребра поламаю — одказавъ Якимъ зъ кватирки. — Одну Зося пушу, коли вона того хоче, а тымъ, свѣтъ на всѣ чотири вѣтры.

— Якъ ты не пустишь сестеръ, то й я тебе поквну! — оббзвалась Зося. — Я не переживу такого сорему, я, котру знае вся околиця, самъ князь, я! я!..

— Старѣ штуки! Годѣ намъ вже дурѣта! Пора вже нашимъ дѣтямъ... Ты, коли хочъ, йди въ хату.

Лемѣшковскій одхиливъ дверь, путивъ Зося въ хату, а другѣ zostались на дворѣ.

— Що за варваризмъ! що за вандализмъ! — репетувала Теодозя. — У насъ, у Варшавѣ, за се йому-бъ голову стяли. Такъ оббйтись изъ дамами, выгнати зъ дому середъ дня, въ очахъ цѣлого села, прислуги!..

Теодозя пѣдбѣмала глосѣ все высече, и верещала трохи не на цѣле село. А тымъ часомъ Зося лютувала въ хатѣ, якъ поранена тигриця, ажъ голосъ фѣ лящавъ на цѣле подвѣрѣ.

— Ты лайдакъ! — верещала вона, — ты пьяница! Пропивъ усе наше добро, а теперь обезчестивъ мене, мене!.. И Зося кидалась на його и совалась, якъ оса.

— Зося! — одказувавъ фѣ Якимъ спокѣйно: — де наше добро батькѣвське, де батькѣвскѣй домъ, садъ, ко-

моры, млынъ? Чи не ты-жь проциндрила все наше добро, просвистѣла всѣ нашѣ грошы на свои уборы, на балы.

— Чи не ты-жь тягала мене по свѣту зъ мѣсяца на мѣсяце? Черезъ тебе я на службѣ не заслуживъ нѣчого, покинувъ мѣсяце. Чи не ты пустила по миру зъ торбами мене? Пустишь ты й дѣтей. Дивись на мене! И я, и дѣти носимо латы, а ты гуляешь, а ты балюешь за чужѣ, нечесвѣ грошѣ. Ты стыдъ мѣй, ты опоганила наше чесне имя Лемѣшокъ...

— Ха-ха-ха! — зареготалась Зося, якъ вѣдьма на Лисѣй горѣ. — Ха-ха-ха! Чесне имя Лемѣшокъ! твого батька-гайдамаки, и тебе такого-жь самого! Ха-ха-ха! Чесне имя, Лемѣшокъ! Ха-ха-ха!

— Мѣй батько говоривъ минѣ правду. Ты така, якъ про тебе думавъ мѣй батько; ты гуляка, волоцюга, кохаешся зъ бахурами, ще й дѣти твои смѣются. Посоромилась бы сивои косы...

— Ха-ха-ха! — реготалась Зося коло його самого носа. — Де ты напахався такой мораль! Ха-ха-ха!

— Дивись на мои дрантя, на мои латы! Кто довѣвъ мене до ихъ? Дивись на мои чернѣи руки? Чи не такѣ-жь руки и въ моего батька були, що годували тебе, выстачали грошей на твои сукнѣ, на балы? А ты гуляешь, а ты балюешь. Минувъ часъ, коли я тебе любивъ, коли и за твои очи отдавъ бы душу свою. Я теперь ненавижу тебе! Хочъ и вѣкъ зъ моего дому, то не буде жалко. Ты псуешь моихъ дѣтей, збила мене зъ пантелику!

— Бо ты давно бувъ дурный. Послухай мене — почала Зося тихо, зъ усмѣхомъ, якъ говорятъ до малои дитины. — Що-жь се тобѣ прѣйшла охота схаменутись такъ пѣзно! выганяти мене зъ дому, дѣйти до своего розуму якъ ты кажешь?

Лемѣшковський схопився полум'ямъ. Його очѣ заблыщали страшно. Передъ Зосою неначе стоявъ старый Лемѣшка, вставши зъ домовины.

— Та ты смѣєшь ще варнягати, базѣкати! Вонъ зъ мого дому! щобъ и духъ твоѣй не пахъ! Вонъ заразъ до свого Серединського!

Зося побачила що вже не жарты. Їй здалось, що вона чула голосъ страшного Лемѣшки. Вона затряслась, якъ листъ, и погнулась назадъ. Якъ одчинивъ їй дверѣ; вона ледви живо, блѣда, перелякана, выскочила зъ хаты на двѣрь.

Другѣ дамы все чули пѣдъ вѣкнами и почали плакати, и за себе, и за Зосю. Имъ здавалось, що Якимъ їѣ вѣе! такъ вѣнъ страшно закричавъ, ажъ вѣкна задзвенѣли; закричавъ, якъ звѣрь, якъ левъ, тымъ страшно, що довго терпѣвъ.

Не довго думавши, Зося звелѣла запрягти цару коней, звелѣла поскладати скриньки, одежу на вѣзъ и везти, поки що, въ мѣсто до знакомого жида, що державъ заѣздный двѣрь; а сама зъ сестрами та зъ Теодозею посѣдали на верховѣ конѣ и помчались у Камяне, зъ певною надѣєю, що Серединський заразъ дасть имъ розкѣшный притулокъ у себе...

Серединський, вернувшись до дому, не заставъ уже свои жѣнки, нѣ сына. На оповѣданя прислуги, вѣнъ одказавъ: „поѣхала та й добре зробила!“ Ясь ходивъ теперь по хатахъ веселѣшій, насвистувавъ якусь веселу пѣсню. Вѣнъ знавъ, що Ганѣ не жити на свѣтѣ, що йому швидко розвяжуться руки. И вже вѣнъ мѣркувавъ собѣ, де бѣ йому теперь шукати красочн пары. Зося йому вже обридла трохи. Вѣнъ блукавъ мыслею по сусѣднымъ помѣщичимъ дворамъ, де були пельськѣ фамили и багатѣ, и значнѣ, вѣнъ перебиравъ у думцѣ

панно́въ, та все не простыхъ, та все богатыхъ помѣщиць... Коли се прибѣгъ лакей просити його до князя... Тестеві слова прийшли йому на память. Не вже й справдѣ обговорено його передъ княземъ?

Князь зустрѣвъ управителя дуже неласкаво и ледви промовивъ: „я хочу перемѣнити мою господарську систему. Васъ минѣ бѣльшь не треба; передайте рахунки и всѣ рѣчи новому управителю.“

Говорити князь йому не давъ; та й що тутъ говорити?

Вернувшись до квартирѣ, вѣнъ побачивъ, що все добро, навѣтъ имѣ купляне, опечатуване. Йому zostавили тѣльки саме пострѣбне.

Ясь сидѣвъ, якъ громомъ прибитый, на тому самому мѣсти коло вѣкна, де недавно ще сидѣла Ганя.

Коли се въ воротахъ залупотѣли конѣ, а чотири вѣдьмы насунули, мовъ чорна хмара, до його и въ гостѣ. Не до гостей було теперъ Серединському.

Слуги не вышли взяти коней вѣдъ амазонокъ.

Заплакавъ дамы, держачи въ рукахъ довгій хвосты суконь, увѣйшли въ свѣтлицю. Ясь сидѣвъ коло вѣкна дуже смутный. Заразъ постерегли вони, що сталась якась велика новина.

— Чого-жь вы такі смутні? — пытали дамы въ Серединського.

— Жѣвка покинула мене сегодня, выѣхала до батька промовивъ Ясь усмѣхаючись. — Теперъ я вольный, якъ птвця!

— Теперъ ты вольный! мѣй милый, мѣй коханий! — крикнула Зося и кинулась йому безъ сороба на шию. — От теперъ я твоя, на вѣки твоя! — говорила Зося. — Мѣй прешеленуватый Лемѣшковський заперъ намъ дверѣ передъ самымъ носомъ, и я його покинула. Я не пере-

несу житя зъ такимъ гайдамакою. И я теперь вольна! я твоя, на вѣки твоя. Буду жити тутъ зъ тобою въ добрѣ и щастѣ, а сестрамъ дамъ отъ тѣй крайнѣй кѣмнатки. И будемо жити якъ у раю, и зробимо зъ землѣ небо!

— Тутъ жити вже намъ не можна, моя кохана!— одказавъ Ясь, обнявши вѣвъ за поясеницю. — Я стративъ мѣсце управителя! Завтра тутъ жити-ме другій управитель. Мое добро все опечатане. Мене обговорили, обнясали передъ княземъ. Я теперь zostався безъ нѣчого, безъ куска хлѣба. Одна ты теперь мнѣ zostалася на цѣломъ свѣтѣ!

Зося вытрѣщила очи и вырвалася изъ його рукъ. — Прислуга дивиться!— говорила вона одводячи вѣдъ себе його руки, якъ вѣвъ зновъ хотѣвъ обняти.

— То що! нехай дивляться! Ты моя, и я скажу такъ и передъ Богомъ, и передъ людьми. Ты мнѣ теперь zostалася одна втѣха, одно щастя! Ъдьмо до Одесы! Тамъ я буду горювати, буду хлѣбъ заробляти, тебе зодягати, хочъ бы самому пришлося и голодати.

— Чого-жь я зъ тобою поѣду, мѣй пане? — сказала Зося якимсь новымъ, чуднымъ голосомъ. — Я.. я не звывкла... я привывкла... я не стерплю нужды, не зможу переѣсти вбожества.

— То киньмося въ двоухъ у Чорне море, обнявшись! Я зъ тобою радъ и пропасти!— промовивъ Ясь упавши передъ Зосею на вколѣшки.

— Нѣ!— одказала вона одвернувши трохи одъ його лице. — Я не маю жадной охоты вмирати, та ще такъ безтолково! Мнѣ не шѣснацять рокѣвъ! Мѣй часъ романтизма давно мнувъ. Але ради Бога, мѣй пане, не роби театру! ходимо въ дальшій кѣмнаты. Прислуга дивиться!

Всѣ пошли зъ далеку кѣмнату и причинили дверь.

— Що-жь намъ теперь робитя? — заквиливъ Ясь, простягаючи руки до Зосѣ. Та Зося вже не приближувалась до його, не дивилась на його. Закусивши губы и притуливши до рота нѣжненьку пучечку, вона думала свою думу.

— Такъ ты не поѣдешъ зо мною? — спытавъ Серединскій такожь якимсь чуднымъ голосомъ, наче чужимъ.

— Я мужня жѣнка — одказала Зося — я мати семью, ославлю свою дочку, своихъ дѣтей.

— Але-жь вы попереду про те нѣчого не споминали! — крикнувъ Серединскій.

— То було по переду. А теперь я... я... опамятувалась трохи. Будь, пане, щасливый! Шукай другой любви, шукай счастья деінде! и забудь про мене.

Серединскій стиснувъ кулаки и заскриготавъ зубамъ; ажъ тутъ саме вѣдчинились дверь и въ свѣтлицю вѣйшовъ отецъ Федоръ блѣдый и страшный, страшнѣйшій самого Серединского.

Завѣзши жѣнку й Ганю въ гостиницу, у Камяному, вернулся вѣнъ до управительской квартирѣ и принѣсь подъ рясою товетого ясенового гнучкого заноза одъ ярма. Вѣйшовши въ ту кѣмнату, де була вся кумпанія, вѣнъ митью покрутивъ ключа въ дверяхъ, и, вытягши мережаного заноза кинувся на Серединского, та й почавъ його лупити, по чому попало. Дамы поблѣдли, попадали на канапу и подъ канапу, якъ мертвѣи. Серединскій подставлявъ руки, але побачивъ, що не переливки, одступивъ до кутка, уткнувъ голову въ кутокъ, якъ той струсь, и пригнувся. А отецъ Федоръ грѣвъ та грѣвъ його по всьому, що тѣльки подставлявъ зять подъ заноза. Выбивши добре, такъ що ажъ рука втомилась,

вѣнъ зновъ повернувъ ключа въ дверяхъ и пошовъ зъ хаты. Не швидко все опамятувались. Ясь лежавъ на канавѣ и стогнавъ; дамы кинулись до його и закричали. То розбѣйство, то гайдамацтво!

— Въ насъ у Варшавѣ про таке и зъ роду не чути— кричала Теодозя. — Въ тюрьму його! Въ тюрьму. О Боже! Боже!

— Може вамъ помазати оливою — промовила Зося; — може одеколономъ?

— А може прикласти плястаръ, — приставала Теодозя.

Серединьскому було незвычайно соромъ, що його побвли, та ще й передъ дамами, передъ Зосяю. Йому здалось, що дамы чипляються до його, смѣються зъ його смѣються зъ його.

— Боже мѣй! побивъ такъ, що не можна мабуть и сѣсти? — спытала дурненька Рузя.

Серединьскый запалавъ; схопився зъ канавы — одчинивъ дверѣ, повыпыхавъ усѣхъ чотвирохъ дамъ зъ хаты и заперъ за ними дверѣ...

Выйшли дамы на подвѣря, ажъ уже й коней ихъ нема. До слугъ, нѣхто на ихъ не дивиться, нѣхто не чуе ихъ пытаня. Одинъ тѣльки хлопецъ озвався та й каже: „Утѣкайте собѣ къ нечистѣй матерѣ, а то ще й до васъ вернется отецъ Федоръ.“ Мусѣли вони самѣ, подобгавши довгѣ хвосты, йти до мѣста пѣшки, та шукати, де ихъ вѣзь. Тамъ старѣ панвы наняли жидѣвськихъ коней и поѣхали шукати щастя по дворахъ лысыхъ кавалерѣвъ, а Зося одна вернулась на своихъ до господы.

— Що се ты такъ швиденько зъ мандрѣвки? — пытавъ вѣ Лемѣшковскый спокѣйно, безъ смѣху але зъ комичною иронією.

Зося мовчала, роздагалась тѣльки, озиралась на

обидва боки. Вона вже боялась чоловіка, боялась, щобъ вѣнъ вѣ не давъ штовхана зъ боку.

— Чи приймали-жь добре васъ у Серединського! — пытавъ далъ Якимъ зъ легкимъ усмѣхомъ. — Чи були й музички и танцѣ? А дежь нашѣ милѣ, нашѣ коханѣ сестрички, де-жь наша варшавянка?

Зося мовчала и причѣсувалась коло дзеркала. Якимъ знавъ уже все, все до чиста.

— А я думавъ, що ты даси драла до Одеси, та й перехрестився!

Зося ледвѣ держалась, грызла губы одъ злостѣ, неначе мовчала.

— А я думавъ, що ты вже потунала зъ Серединськимъ у Чорному морѣ. Ха-ха-ха! — зареготався Лемѣшковський.

Зося не втерпѣла, заридала.

— Ты звѣрь, а не чоловікъ! — промовила вона.

— Вѣ тебе серця немає, душѣ немає.

Зося впала на канапу и почала ридати такъ здрово, почала такъ побиватись, що Якимови стало вѣ жалко.

— Цить уже цить! Сиди-жь нишкомъ, та сивѣй тишкомъ. Може сива коса принесе розумъ у твою голову. А дѣтей минѣ не паскудь! Щобъ я слова польського не чувъ одъ ихъ! Щобъ вони не молились Богу по польськѣй! Чуєшь? Щобъ тыми паничами не тхнуло вѣ моѣй господѣ. Часъ дочку давати замѣжь.

— Дочка твоя буде тебе такъ ненавидѣти, якъ и я ненавижу.

— Добре вивчила свою доньку? — добрымъ хвалилася!

Тымъ часомъ отецъ Федоръ наближався зъ недужою дочкою до Нестеринець.

— Велѣть погоничевѣ вѣхати черезъ окономскій яръ, просила Ганя матѣрь. — Нехай хочь передь смертю побачу те мѣсце, де я була такъ щаслива.

Звѣхали вони на окономскій яръ. Ганя пѣдвелася на возѣ, окинула окомъ увесѣь зеленый яр, садъ, окономську хату и заридала. Все стояло, все зеленѣло, якъ и давно колись. Вона побачила ту дорѣжку въ саду, звѣдкиля вона часто виглядала Яся, те вѣкно, коло котрого вона колыхала свою дитину, той ставъ, де купалась, ту стежечку по яру, кудюю вона поручь изъ мильмъ такъ часто ходила гуляти.

— Ой мамо! мамо! На що було намъ вывѣзжати звѣдеѣль! Я тутъ и досѣ була-бъ щаслива, була-бъ здорова!

— А хто-жь його знавѣь, що богацтво мати-ме для його таку гублячу силу! — одказавъ батько. — Въ його натура польська. Грошѣь, панство заворушило въ йому польскій духъ, и згубили и його, и Тебе... А при бѣднотѣь той душокъ у йому дрѣмавѣь, якъ пришеблений, приворканный.

Приѣхали вони до дому. На двѣрь повыбѣгали всѣь сестры, всѣь обнимали, цѣлували Ганю, внесли ѣь на рукахъ у хату зъ великимъ плачемъ. Зъ усього села сходились молодичѣь, котрѣь знали Ганю ще панною. Всѣь плакали, всѣь жалкували за нею.

— А мы, вамъ Ганю, не радили выходити замѣжъ за пана! — говорили молодичѣь. — Де вже пакъ! чужій рѣдѣь, чужа сторона; все на те, що своє!

Все на свѣтѣь розвивалось, росло, розцвѣтало, а Ганя чахла, сохла, вяла, и все поглядала въ вѣкно, чи не приѣде Ясь до неи, чи не навѣдаѣться, чи не верне ѣй любви, жизни. Ъй здавалось, що вонабъ одужала,

що до неї вернулася-бъ одлѣтаюча жизнь, якъ бы вѣнъ прѣхавъ до неї, пожалувавъ їй.

— Вѣнъ одинъ вернувъ бы минѣ здоровья, жизнь! — говорила Ганя. — А якъ помру, то поховайте мене въ саду, пѣдъ двома черешнями, де я такъ часто сидѣла зъ нимъ. Я буду близько одъ васъ; звѣдтѣль видко економській яръ.

Ганя заливалася слѣзми; и всѣ сестры ридали. Мати не одходила одъ неї и день и нѣчь.

А милый не вертався, а болѣзнь росла. Ганя не спала въ ночи. Їй очи були розкриті; огонь паливъ їй голову, їй груди. И здавалось їй усе, що вона бачить цѣлый рядъ багатыхъ свѣтлицъ зъ порозчиняними дверима, зъ блискучими паркетами, зъ дзеркалами, канделябрами. Въ їй очахъ стѣны починали ворушитись, свѣтлицѣ розступались; все хиталось, все трусилось, стеля пѣдѣймалася все выще и десь згинула въ небесному просторѣ, а зверху розкрылось синє небо, яснє, блискуче, залите соняшнымъ промѣнямъ. По йому лѣтали лѣсові птицѣ. Великі свѣтлицѣ ширшали, довшали, перевертались въ Нестеринськїй яръ, тѣльки горы були вкриті не зеленою травою, а дорогими килимами, шпалерами, дзеркалами...

— Охъ! мамо! поприймайте тї килимы! И хто ихъ порозстелявъ по горахъ! — лепетала Ганя середъ ночи. — Не хочу я ихъ, не треба минѣ ихъ!

И зновъ здавалось їй, що вона йде поручъ изъ Ясемъ по яру, а горы вкриті килимами и шпалерами все таки встають по обидва боки стѣнами. Одъ ихъ пашишь вогнемъ, пече їй тѣло. Вона и Ясь идуть босї по зеленої травѣ, а пѣдъ ногами сыплються зъ травы, якъ роса, золотї искры, блискучї брилїанты, и печуть їй въ ноги, якъ оговѣ искры. Озирається Ганя на яръ,

а їй здається, що вона вже бриде по яру, якъ по водѣ, въ розтоплюмому золотѣ. Густе золото обльвае їй ноги, хлюпоцеться, бризкае, блищить краплями проти сонця, залывае цѣлый яръ. якъ ставова вода. Її ноги грузнуть, задержуються; їй тяжко ступати, якъ у прудкѣй водѣ на броду. А золото все глибшае, пѣдѣймається выще, залывае її и Яся. Вона поглядае на Яся, а въ його очѣ страшнѣй, звѣрячѣй, лице його таке зле, червоне, що вона и боиться його, и хапається за його руки, щобъ не потонути въ тому чудному ставу.

— Господи! якъ важко брести! коли-бъ до ставочка! — лепетала Ганя, дивлячись на стелю. — Ой пйти, пйти хочу! Ясю, голубчику, достань минѣ водицѣ!

И здавалось їй, що вона нагнулась надъ криницею, достала горячими губами воды. Коли дивиться, а то не криниця, а дзеркало; въ йому вона побачила свое страшне, блѣде лице. свои широкѣй очѣ. Перелякъ однимае въ неи память, розумъ. Все завертѣлось передъ її очима, забризкало искрами, зѣрками, запашѣло вогнемъ.

Недовго мучилась Ганя; швидко и вмерла. Її поховали, въ саду, пѣдъ черешнями. Сестры обсадили квѣтками її могилу, а бѣлый цвѣтъ черешнѣ що-року обсыпае зъ верху землю, пѣдъ котрою лежить безгрѣшне тѣло. Що-року на проводы збѣраються всѣ дочки отца Федора, всѣ родичѣ и ставлять пѣдъ черешнями панахиду за упокой її душѣ.

— Чи мало жъ вона перемучилась тутъ на землѣ? — часто говорила мати.

Серединський вытребувавъ до себе сына своего и десь пустился по свѣту шукати талаву, переходячи зъ окономѣ на окономію, якъ вѣчный митичный жидъ. Малый сынъ умеръ, а зъ нимъ умерла и остання памятка

Ганина въ його. Нужда зновъ вернулася до його, протверезила його, прояснила його горду душу.

— И що зо мною дѣялось? и що зо мною було?— думавъ вѣнь часто, сидячи самъ собѣ на бѣднѣй окономіѣ. — И що то за буря пѣднялася въ моѣй душѣ? розбила мое щастя, взяла жѣнку мою, минула, тѣльки загугла, а я зновъ zostався, якъ и бувъ. Тѣльки та буря покинула страшнѣ слѣды въ моѣй душѣ, поламала, потрощила и мене, и покѣйну Ганю.

И згадавъ вѣнь, сидячи сиротою ввечерѣ, свою покѣйну Ганю, фѣ добру, просту душу, фѣ ласкавѣсть; згадавъ, якъ вона робила сама, працювала, добре держала дѣмъ; згадавъ фѣ вѣрну любовь, фѣ муки, и явилась, якъ на долонѣ, передъ нимъ його провинна передъ нею, фѣ безвиннѣсть.

— Може то було фѣ щастя, що я пѣшовъ такъ у гору! А хѣба-жъ вони не дали минѣ щастя! А Зося! Зося! а мои гордошѣ! вони, вони мене згубили!...

И не разъ, и не два плакавъ вѣнь по Ганѣ; та не вертаѣться вдруге, що разъ потунуло въ морѣ безоднѣмъ...

Лемѣшковський помирился зъ Зосею, котра и потѣмъ не переставала тягаться изъ кавалерами до сивои коси, тѣльки нишкомъ одъ чоловѣка. Вона вже боялась його, бо дознала, що тиха вода, а часомъ великѣ греблѣ рве. А Лемѣшковський тягався одъ села до села, одъ пана до пана по окономіяхъ зъ сѣмьею, не давъ рады дѣтямъ, не давъ имъ доброго вченя и все виновативъ Зося, що прогайнувала його батькѣвщину, погубила и його, и дѣтей... И не разъ, вѣдучи коло батькѣвського грунту, вѣнь дивився на батькѣвську хату, на стары садъ, на все добро, де вже панували чужѣ люди, де похожали ноги чужихъ дѣтей, не внукѣвъ и правнукѣвъ Лемѣшки.
